NARZĄDU
POWSZECHNEGO
OPATRZENIA CHIRURGICZNEGO

CZĘŚĆ VI.

§. 11703. — §. 2421.

przez

RAFAŁA CZERWIAKOWSKIEGO
F. Chir., i Medycyny Doktora, Professora wysłużonego w Akademii Krakowskiey.

w Krakowie 1817. Roku.

Poprzedniczych Wiadomości do istotnéy Nauki Chirurgicznéy usposabiających.

KLASSA VI.

o Środkach pomocniczych Szóstego Względu, czyli Lekarstwach wewnętrznych.

§. 1703.

Środki pomocnicze szóstego Względu, są lekarstwa wewnetrzne, które w praktyce chirurgicznéy po użyciu wszelkich Chirurgii właściwych przynależytości, nieuchronnie są potrzebne. Albowiem obydwie nauki tak Medycyna iak Chirurgia zasadzaią się na iednakich prawidłach, i ztąd maią wzaiemny z sobą związek. Nieporządki wewnętrzne bywaią skutkiem zewnetrznych uszkodzeń ciała, a przeciwnie zewnętrzne nadwerezenia cześci tegoż, bywaią nastepnością wewnetrznych nieporządków w ciele. Uważaiąc choroby w powszechności, nie różnią sie medyczne od chirurgicznych tylko położeniem mieysca, a maiac na uwadze współczułość, przez którą w ozasie choroby wewnetrzne cześci również iak zewnetrzne cierpią; tudzież współzgodność,

przez którą w stanie zdrowia zachowuią między sobą harmonią, choroby więc wewnętrzne są przedmiotem Chirurgii, a wzaiemnie choroby zewnętrzne Medycyny.

§. 1704. Gdy się w praktyce lekarskiéy uważa powstanie, trwanie, kończenie i cały proces tak zewnętrznych iak wewnętrznych chorób, rzadko inaczéy daią się widzieć iak tylko albo razem powstaiące, albo wynikaiące iedna z drugiéy. Powstałe na powierzchni nadwerężenia ciała, wzniecaiące chorobę wewnętrzną, zwykły swóy bieg wewnątrz kończyć; podobnież na odwrót: poczynaiące się wewnątrz ciała choroby, częstokroć resztę biegu swego kończą i przenoszą na powierzchnią onegoż; albo rozpostarłszy się po całéy machinie ciała, i zamieniwszy się w powszechne zwierzęcéy budowy uszkodzenie, zwykły razem opanować tak wewnętrzne iak zewnętrzne części, i w takich przypadkach wymagaią wspólnych leczenia środków i medycznych i chirurgicznych. Z tego iaśnie się pokazuie, iż nauka używania wewnętrznych lekarstw, czyli tak zwana materya medyczna ze wszechmiar potrzebna iest Chirurgowi, iak materya chirurgiczna Medykowi; bez posiadania tych dwóch lekarskiey umieiętności przedmiotów, tak pierwszy iak drugi swéy właściwéy sztuki należycie wykonywać nie może.

§. 1705. Podług powszechnego zdania podział materyi medyczney naylepszy i naystósownieyszy iest, gdzie lekarstwa u-

klas-

klassyfikowane są według ich głównych skutków i naycelnieyszych indykacyy. Gruntuie sie on, na główney potrzebie praktykuiącego lekarza przy łożach chorych, co w umieiętności nader rozległey i połączoney z zdrowiem i życiem nie iest oboiętną rzeczą. W szczególności umyśliłem tę nauke, według układu P. *Hildebrand* na dwa podzielić Rzedy. W pierwszym umieściłem *lekarstwa wypróżniaiące* (evacuantia), które na niektóre tylko części ciała działaiąc mocno, zwykły widoczne okazywać skutki. W drugim Rzedzie położyłem *lekarstwa zmieniaiące* (alterantia), które działaiąc zwolna w całey machinie ciała, nieznaczne zwykły pod oczy wystawiać skutki. Poznawszy wprzód sposób działania lekarstw widocznie działaiących, łatwiey dóyść można, iakim sposobem działaią lekarstwa drugiego rodzaiu, których skutki są zawsze do zrozumienia trudnieysze.

§. 1706. Do oznaczenia skutków lekarstw, o których tu mowa, użyłem naynowszych sławnieyszych praktycznych autorów, których tu i tam wymieniłem. Nie było iednak zamiarem moim ziednać onym wziętość, iż używane były od tego lub owego lekarza, co naywięcey w błąd wprowadza i rozszerza partactwo, lecz według prawego i na doświadczeniu zasadzonego uznania, starałem sie podać powszechne lekarstw skutki i ich oboczne wytknąć własności. Z tego tylko w zdarzonych przy-

padkach sądzić można o zdatności lekarstwa, o iego skuteczności lub nieskuteczności.

§. 1707. Niektóre mniey skuteczne i mniey potrzebne lekarstwa, chciałbym opuścić dla zbyt wielkiey iuż liczby lekarstw: lecz że dotąd używane bywaią, i wymienić one w systemacie zacney umieietności, iest tak ważną rzeczą, iak skuteczne lekarstwa zalecać, wiec z temiż razem są tu umieszczone. Póki *Dispensatoria* zbytek lekarstw w sobie zawierać będą, i *Collegia*, które nad niemi maią dozor, nie zrobią oszczednieyszego wyboru, mnogość lekarstw utrzymana bydź musi.

RZĘD I.

Lekarstwa wypróżniaiące (*Evacuantia*).

§. 1708. Przez *lekarstwa wypróżniaiące*, rozumieią się w lekarskiey sztuce wszelkie leczenia środki, które wprowadzone bedąc downątrz ciała, swym szczególnym na wzruszliwość zwierzecego organizmu działaiącym bodzcem, widocznieysze i znacznieysze nad inne lekarstwa, zwykły sprawiać skutki. Tego rodzaiu są: 1) *womity sprawuiące* (emetica), 2) *laxuiące* (catharetica), 3) *piersi wyczyszczaiące* (expectorantia), 4) *poty wzniecaiące* (sudorifera), 5) *urynę pędzące* (diuretica). O każ-

każdym gatunku w szczególności mówić się będzie w następuiących Rozdziałach

ROZDZIAŁ I.

Leki sprawuiące womity.

§. 1709. Womity można różnemi lekami i różnym sposobem wzbudzić. Nayskuteczniey staie się to, przez właściwe womity sprawuiące istoty, która drażniąc włókna nerwowe i błony żołądka, gardziela i muskułów, mianowicie prostych brzuchowych (*musculi recti*), sprawuią konwulsyyne ściagnienie żołądka, z którego ku otworowi gardzielowemu wyparte nieczystości, ustami wychodzą.

§. 1710. Skutki lekarstw emetycznych zasadzaią się 1) *na wstrząśnieniu całego ciała*: działaią one po całym zwierzęcym systemacie, jak powszechna pobudka dzielności organizmu. Tym sposobem popieraią krążenie krwi i soków, wyłączenia i odłączenia, wznieciaią poty, i uskuteczniaią przeciwny bodziec w ciele. Mogą oneż proces zwierzęco-chemiczny w stałych i płynnych częściach zmienić: przez nowe bowiem wrażenie na systemat nerwów, poprzedni bodziec osłabiaią, albo cale znoszą. 2) *Na wypróżnieniu*; gdy się wyprowadzaią nieczystości z żołądka, z dwunasto-palcowey kiszki, i po części z kiszki czczey; często wznieciaią razem odchód stolcowy, i tym sposobem oddalaią matery-

ryalne bodzce i szkodliwości w żołądku i kanale kiszkowym. 3) Prócz tego są także skutecznemi środkami chcąc *wzruszyć dzielność małych naczyń na powierzchni ciała*, gdyż żołądek z naczyniami skóry ma osobliwy związek, dla tego pożytecznie używane bywaią przeciw kurczowi ostatkowych końców naczyń w febrach i chorobach skórnich. 4) *Są uspokaiaiące*; ponieważ częścią, przez same wielkie i powszechne wrażenia w zewnętrznych cześciach znosi się drażnienie, częścią po ich działaniu następuie zawsze zwolnienie. Z tego względu są lekarstwa emetyczne w chorobach zapalistych także środkami antyflogistycznemi. Zwolnienie tamuie szérzenie się inflamacyi.

§. 1711. Indykacye więc lekarstw emetycznych są rozmaite. Można sposób działania tych środków bardzo stósownie porównać z paroxyzmem febry. Używać się zwykły albo w pełney dozie, iżby prosto sprawiły wymioty; albo w porcyach małych, aby tylko nudności wzniecały. Niekiedy zwykło się ich także używać łącznie z łaxuiącemi lekarstwami, iżby wypróżnienie tym pewniey nastąpiło.

§. 1712. O dobrych skutkach i potrzebie wymiotów, pospolicie zwykliśmy sądzić z powierzchowności lub smaku wyrzuconych materyy. W wielu przypadkach można te materye mieć za przyczynę przypadłości, które wymagały użyć lekarstwa emetycznego; lecz często trzeba one uwa-

żać

żać tylko iak skutki. Wtedy rzeczone lekarstwo przeciw zamiarowi narusza system gastryczny, i może zrobić chorobę gastryczną. Dla tego w takich okolicznościach powtórzone lekarstwa sprawuiące womity, nie tylko nie przynoszą ulgi, lecz nawet pogorszaią przypadłości, gdyż zostawuią po sobie osłabienie żołądka i chorowitą drażliwość.

§. 1713. Prócz tego lekarstwa emetyczne, wymagaią w swym użyciu względem samychże osób wielkiey ostrożności, zwłaszcza 1) u takich, które są bardzo otyłe, albo do apoplektycznych przypadłości lub krwotoków skłonne; 2) gdy chory ma wadę w piersiach lub samym żołądku; 3) gdy ma rupture, i ta nie iest dobrze opatrzona. 4) ieżeli iest trudno pobudzić go do wymiotów; 5) u kobiet w czasie ciąży; 6) w uporczywych zatkaniach żywota.

§. 1714. Można bez żadnego przygotowania dać na womity choremu. Są iednak niektóre przypadki, gdzie bespiecznìey iest przed użyciem takiego lekarstwa przygotować ciało, i dać choremu wprzód rozwalniaiące lekarstwo, chybaby przypadłości odwłoki nie cierpiały. Także wybór lekarstwa sprawuiącego womity nie iest oboiętna rzeczą, wszystkie bowiem nie są w swych skutkach równe.

I. z Wydziału roślinnego.

Ipecacuanha.

§. 1715. Korzeń Ipecacuanhy naypierwszy *Piso* w roku 1649 do wiadomości podał. *Grenier* wprowadził go do Francyi roku 1686; w Niemczech doświadczany był naprzód w roku 1690, a potém *Leibnitz* i *Wedel* wiele się przyczynili do rozszerzenia użycia iego. Co do koloru mamy trzy gatunki tego korzenia: popielaty, brunatny i biały. Prawdziwy, ma długość palca, grubość kurzego pióra, sęczkowaty, kręty i bez zapachu, lecz utarty na proszek ma przykry zapach, smak gorzki i nieco ostry, składa się z kleistych i żywicznych części.

§. 1716. Ipekakuana iak lekarstwo emetyczne naylepiey służy 1) dla osób pieszczonych i tkliwszych; 2) niesprawuie boleści w żołądku i kiszkach; 3) rzadko wznieca odchód stolcowy iak inne emetyczne lekarstwa, a powszechnie pewniey działa niż *tartarus emeticus*. Przeciwnie nie iest dość mocny dla osób mniey czułych w zaflegmieniu; dla dzieci iest przykry. Służy bardziéy do wzniecenia ciągłych nudności. (*Hahnemann.*)

§. 1717. *Ipecacuanha* świeżo na miałki proszek utarta naylepiey się używa. Dorośli pospolicie potrzebuią 20, 25 aż do 30 gran, końcem sprawienia ejekcyi, a 1, 2 aż do 6 gran dla wzbudzenia nudności.

ści. Daie się w proszku z cukrem, dobrze iest także dodać kremor tartary; naypewniey zaś sprawuie skutki zmieszana z 1 gr. *tartari emetici.* Albo się robi infuzya z wodą lub winem, do ktorey dodaie się nieco *oxim. squillit.*

§. 1718. Prócz skutków emetycznych, inne ieszcze własności zwłaszcza *kurcze uśmierzaiącą* przypisano temu korzeniowi. Przed tym zachwalonym był lekarstwem 1) w *biegunce*, zkąd otrzymał nazwisko *Ruhrwurzel.* Tym czasem pokazało się z doswiadczeń, że nie ma żadnego pierwszeństwa przed innemi wypróżniaiącemi lekarstwami; w niektórych przypadkach sam *tartarus emetic. cremor tartar i rhabarb.* większą zaletę maią. 2) Proszek ipekakuany z rabarbarą, magnezyą lub opium skutecznie używany był w *chronicznych rozwolnieniach żołądka.* 3) W *krwotokach* zwłaszcza *macicznych* iak lekarstwo sprawuiące womity, albo wzbudzaiące nudności co poł godziny gr. 1 dawszy, iest bardzo skuteczny (*Plenk*). W astenicznym lub kurczowym pluciu krwią (*Wichmann, Dahlberg, Tode*). 4) Szczególniey *w konwulsyynych przypadłościach*, n. p. w afekcyach macicznych, gdzie mocno drażniących przeciw konwulsyynych lekarstw użyć nie można; w kiłach uwięzionych. W *dolegliwościach astmatycznych (Selle)*, w suchym kaszlu, w kurczu żołądkowym. Także w uporczywych długo-ciągłych febrach. 5) W chorobach

ar-

artrytycznych i rumatycznych. 6) W *puchlinie wodnéy.* 7) W *katarakcie czarnéy* i t. d. Działa ten korzeń częścią przez wypróżnienie, częścią przez wstrząśnienie i przeciw-rażenie.

Preparaty.

1) *Infusum ipecacuanhae gianellae ex rad. ipecac. cort. aurant. cremor. tartar. cum aqua, adde oxim squillit. q. s.*

2) *Vinum ipecacuanhae. ph. Lond ex uncia una radicis et vini albi libris duabus. Fiat digestio d. uncia dimidia ad unam.*

3) *Syrupus ipecacuanhae* dla dzieci i osób delikatnych.

4) *Pulvis Doveri s. ipecacuanhae compos. ph. Lond.* do którego wchodzi ipekakuana, opium, *nitrum i tartar. vitriol.* używany bywa w artrytyce i rumatyzmach.

Cortex Caribaeus.

§. 1719. Sprawuie skutki mocnieysze niż *ipecacuanha*, i pospolicie razem laxuie. Daie się w proszku od 5, 10 aż 20 gran, przymieszawszy kremor tartari. PP. *Duncan* i *Irwing* czynili z tą korą doświadczenia w nerwowych i przerywaiących febrach.

Asa-

Asarum.

§. 1720. *Kopytnik* ziele i korzeń dawniéy używane były iedynie do wzniecenia wymiotów, nim ipekakuana i lekarstwa antymonialne tak bardzo weszły do użycia. Tak liście, iak korzonki, maią iednaką moc, posiadaią ostrość lotną, mocno drażnią, są drastyczne, i sprawuią wraz poty, pędzą uryne, i pobudzaią na stolec. Doza iest skrupuł ieden, pół, cała drachma 1) w *proszku*. W małych porcyach po $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ aż do 1 gr. dawany co ćwierć lub pół godziny, działa iak lekarstwo kurcz uśmierzaiące (*Löffler*). 2) W *Dekokcie* bardziéy uryne pędzi, i w różnych przypadkach puchliny wodnéy pomyślnie był używany (*Allione*). Także w artrytycznych wkorzenionych przypadłościach. Dwie drachmy korzenia gotuią się w iednym funcie wody do połowy, i tego dekoktu daie się choremu co dwie godziny po pół filiżanki.

Zewnętrznie używany bywa iak lekarstwo sprawuiące kichanie.

Squilla.

§. 1721. *Cebula morska* rzadko w substancyi używana bywa do wzniecenia wymiotów, lecz częściéy robiony z niéy tak zwany *cebulany miodek* (oximel squilliticum). Naystósownieyszy iest ten preparat w zaflegmieniu piersi i pierwszych dróg.

Jak

Jak dodatek do womitoryów od iedney drachmy do czterech. Ułatwia on ich skutek. dla dorosłych iest iednak niedostatecznym lekarstwem.

II. Z Wydziału mineralnego.

Tartarus emeticus.

§. 1722. Ten preparat iest nayzacnieysze womity sprawuiące lekarstwo, które wszystkie dobre własności tego gatunku leków w sobie zawiera. Jest ono bespieczne, dostateczne i prędko działaiące, i w iednym czasie ułatwia stolec i poty. Można go użyć w każdym chorego wieku i w każdey chorobie, gdzie 1) wyprowadzić trzeba materyalną przyczynę, nieczystości w żołądku. W febrach flegmistych, żółciowych i tym podobnych. 2) W chorobach, gdzie chcemy przeciwny bodziec uskutecznić, albo wstrząsnąć ciało, iako to w puchlinie wodney dla uskutecznienia resorpcyi. W suchotach ropistych (*Reid, Metternich*). W perypneumonii, gdy iest zatrzymana expektoracya, przeciw bubonom, nazad wpędzonym wyrzutom skórnim, edematycznym wzdęciom. Dla zwrócenia przytłumionych wypróżnień. W przypadłościach konwulsyynych, epilepsyi (*Werlhof*). manii i t. d. W krwotokach macicznych. P. *Leake* daie po $\frac{1}{4}$ gr. zamiast ipekakuany. 3) Jak wzbudzaiące lekarstwo daie się downątrz mniemanym umar-

marłym. 4) Do przyspieszenia lekkiéy transpiracyi.

§. 1723. Zwyczayna doza dla dorosłych iest 2 do 5 granów; lecz nadzwyczayne przypadki wymagaią więcéy, gdzie nie można pewnéy oznaczyć dozy. Gdy po kilku godzinach nie następuią wymioty, wtedy trzeba podwyższyć dozę, lecz w podwóynéy proporcyi, gdyż inaczéy byłaby nieskuteczna. Dla zapobieżenia temu, *tartarus emeticus* połącza sie z proszkiem ipekakuany. Daie się tenże albo solwowany w destyllowanéy wodzie, dodaie się nieco cebulanego miodku, lub też purguiących lekarstw rabarbary, lub iakiéy obospólnéy soli, które iednak zwykły go dekomponować; albo w *proszku* z cukrem, ipekakuaną; albo w *pigułkach*.

Zewnętrznie iak dodatek do enem drażniących dla osób apoplektycznych, albo wątpliwego życia, używany także bywa.

Wapna antymonialne.

§. 1724. *Vitrum antimonii*, *crocus metallorum*, *pulvis Algarotti* są zamocne womity sprawuiące leki, dla tego tylko do poprzedzaiącego preparatu robienia używane bywaia. Sławny w Anglii Doktora *James* proszek, składa się z wapna antymonialnego, kwasu fosforycznego i ziemi wapiennéy.

§. 1725. *Vitrum antimonii ceratum.* Ten antymonialny preparat, do którego

wosk

wosk wchodzi, przez co nie iest iednak osobliwszym lekarstwem emetycznym, zwykł po womitach kiszki purgować. Skutki zaś iego są bardzo niebespieczne i niepewne. Doza iest ½, 1, 2, 6, 12 gran z cukrem lub magnezyą.

§. 1726. *Syrupus emeticus.* Jest to julepek na womity dla dzieci i osób delikatnych, daie się po iedney drachmie, pół i całey uncyi. Te dozy iednak nie są pewne, gdyż ilość cukru i czas gotowania są rózne.

§. 1727. *Aqua benedicta Rulandi.* Ten preparat ma te same skutki, co *vinum antimonii Huxhami.* Solucya części antymonialnych iest w nim różna podług gatunku wina, do wyciągnienia ich zdatnieyszego.

Vitriolum album.

§. 1728. Ta metaliczna sól, składaiąca się z zynku i siarczanego kwasu, pospolicie ma przy sobie cząstki miedzi, żelaza i ołowiu, z których oczyszczona bydź powinna. Zachwalona iest, iak lekarstwo sprawuiące wymioty w przypadkach wymagaiących prędkiego wypróżnienia, zwłaszcza przeciw ogłuszaiącym truciznom i t. p. Te skutki łatwo także otrzymać można przez inne lekarstwa. Niekiedy sprawuie ona długo trwaiące nudności, albo nie będąc dobrze oczyszczoną, działa gwałtownie, i przeciw iey samey trzeba

le-

lekarstwa użyć. Doza iest od 5, 6 granów do pół drachmy. P. *Johnson* chwali ią zamiast *flores zinci* w epilepsyi. Może dobry skutek zawisł od wymiotu albo nudności, które sprawiła. Przeciw zastarzałym bubonom ma także bydź skuteczna.

Vitriolum caeruleum.

§. 1729. Ta metaliczna sól, składaiąca sie z miedzi i siarczanego kwasu, prawie w tym momencie wznieca wymioty, iak tylko wnidzie do żołądka. Nie sprawuie ona długiego dławienia, i nie zostawuie po sobie osłabienia żołądka iak inne womity sprawuiące lekarstwa. — Smak iéy iest mocno ściągaiący, i gryźliwie przykry. P. *Simmons* użył oney, iak emetycznego lekarstwa w defektach płucowych z dobrym skutkiem. W chorobach skrofulicznych z dodaniem ipekakuany P. *Senter*. W kaszlu i zaflegmieniu żoładka szczególniéy zaleca ią P. *Brookes*. Daie się 2, 10, 15, 20 granów rozpuszczonych w filiżance wody, dawszy przed użyciem téy solucyi wypić szklanke wody, i popiiać ią wodą. Naybespieczniéy iest od małéy dozy zacząć.

§. 1730. P. *Maryatt* zachwala mieszaninę, do któréy bierze się *tartarus emeticus* i *vitriol. caerul.* w równych częściach po 5 gr. Ta doza daie się w łyżce stołowéy wody, gdy trzeba prędko wymioty

wzbu-

wzbudzić, bez popiiania. Nazywa on to lekarstwem emetycznym suchym, i upewnia, iż obydwa lekarstwa wspólnie użyte daleko łagodniey działaią niż każde z osobna wzięte.

ROZDZIAŁ II.

Leki laxuiące.

§. 1731. Lekami laxuiącemi nazywaią się te, które wznieciaią obfitszy i płynnieyszy stolcowy odchód. To się dzieie częścią przez powiększenie robakowatego ruchu kiszek, częścią przez mocnieyszy napływ kiszkowego soku, za pomocą szczególnego działania bodzca, na muskułowe włókna kiszek.

§. 1732. Takowe skutki sprawuią laxuiące lekarstwa w różnych swey mocy stopniach: ztąd one na pewne klassy podzielono 1) na *wypróżniaiące łagodne* (lubricantia, laxantia, eccoprotica; 2) na *wyczyszczuiące mocnieysze* (purgantia, cathartica; 3) na *laxuiace gwałtownie* (drastica). Tychże z trudnością daią się oznaczyć użycia granice.

§. 1733. Skutki działań tych leczenia środków, są bardzo rozległe, działaią one 1) iak *wypróżniaiące środki*, gdy przez nie, wyprowadzaią się z kanału kiszkowego tamże będące materye; 2) iak *derywacyyne środki*, gdyż soki ku teyże części ściągaią się i zmnieyszaią. Tymże

spo-

sposobem uskuteczńia się razem 3) podzielenie krwi w różnych częściach, zwłaszcza umnieyszenie pędu oneyże ku powierzchni ciała.

§. 1734. Laxuiące lekarstwa są wielkiéy wagi. W każdéy chorobie naypiérwszą zawsze iest czynnościa, aby wyprowadzone były mieyscowe szkodliwości, i piérwsze drogi należycie wyczyszczone zostały; tylko to iest nie zaprzeczoną prawdą, że w tym zamiarze wielorakim sposobem za daleko idziemy. Nieczystości częstokroć nie są przyczyną; lecz przypadłościami chorób, febrycznego bodzca, konwulsyynych symptomatów, napsutych materyy. Przez częste i długo ciągnione wypróżnienia, ogołaca się ciała z dobrych i potrzebnych soków, narzędzia trawienia, których urządzenie dobre, stanowi zdrowie ciała, osłabiaią się: przez sztukę robi się *crisis*, która nie iest naturalna, a skutek iest ten, że choroba długo się ciągnie, i długa następna kuracya staie sie potrzebną. Każdemu wiadomo, iak bardzo osłabia nieco mocnieysze laxowanie. W reszcie wielka iest różnica kurować gastrycznie, i prawdziwe gastryczne choroby léczyć.

§. 1735. Zdrowemu ciału, maiącemu przyzwoity odbyt, są te lekarstwa nie tylko nie potrzebne, lecz i szkodliwe. Tym bardziey ieszcze 1) w chorobach, gdzie iuż prawdziwe iest osłabienie ciała. Żadne lekarstwo tak prędko nie odbiera sił

iak mocno purguiące; 2) gdy ciało ma niedostatek soków; 3) gdy kiszki są przeciwnaturalnie drażliwe, albo całe zapalone; 4) gdy maią mieyscową wadę; także 5) w czasie karmienia dzieci ssących wymagaią one wielkiéy ostrożności.

§. 1736. Prawie powszechny iest przesąd, że przez laxowanie wypróżniaią się ostrości, które są we krwi i po ciele rozrzucone, iak gdyby same tylko szkodliwe cząstki wyprowadzane były, a wszystkie dobre pozostały się w ciele. W tym zamiarze często używane bywaią te lekarstwa bez żadnego pożytku, niekiedy nawet z uszczerbkiem zdrowia. Wybór laxuiących lekarstw iest zawsze trudnieyszy niż emetycznych, gdyż prawie wszystkie posiadaią oboczne własności, na które przy używaniu ich szczególny wzgląd mieć należy.

I. Łagodne laxuiące leki.

Tamarindus.

§. 1737. Tamaryndy zachodnio-indyyskie są brunatnego koloru, i pospolicie dla konserwy cukrem zaprawione. Wschodnio-indyyskie nie maią tey zaprawy, dla tego są kwaśne, suche i czarne. Kwas tamaryndów zbliża się do kwasu winnego kamienia. Naypierwsi Arabowie zaczeli używać tamaryndów. Są one łagodnym, przyiemnym, laxuiącym i przeciw-gnilnym

nym

nym lekarstwem, zwykło się onych używać: 1) w chorobach *żółciowych zapalistych*, w żółtaczce, w biegunkach żółciowych; 2) w *chorobach gnilnych*, gdy laxowanie iest potrzebne; 3) w *zapalistych przypadłościach*; 4) w *obstrukcyach nałogowych*, *hemorroidalnych dolegliwościach* i t. d.

Preparaty.

§. 1738. *Pulpa tamarindorum.* Powidła gotowane z tamaryndów, daią po $\frac{1}{2}$, 1, 2, 3 uncyach rozpuszczone w wodzie łącznie z manną, solą Glaubera, tynkturą rabarbarową, salmiakiem i t. p. albo robi się z nich *serum lactis tamarindinatum* wziąwszy na funt serwatki uncyą iednę téy pulpy.

§. 1739. *Electuarium lenitivum.* Ten konfekt podług Dyspensat. Edynbur. iest naystósowniéyszy z pomiedzy innych, do których tamaryndy wchodzą. Dyspensat. Wiedeńskie zamiast tamaryndów przepisuie powidła z kraiowych śliw, do którego dodaie się kremor tartary.

§. 1740. *Infusum tamarindorum cum senna.* Farmakop. Edynburska podaie taki przepis: *Rec. fruct. tamarind. dr.* 6. *crystall. tart. fol. sennae ana dr.* 1. *sem. coriandr. dr.* $\frac{1}{2}$. *sacchar. communis unc.* $\frac{1}{2}$. *Aquae bull. qu. s. digere per* 4. *horas saepe agitando.* — Od dwóch do trzech uncyy daie się na purgans ten trunek.

 Cas-

Cassia.

§. 1741. W strakach przychodzących do nas z Indyów i innych kraiów pod imieniem *cassia fistulata* znayduie się gatunek miazgi, która z przegrodek wypłokana wodą, i przez wolne gotowanie przyprowadzona do gęstości extraktu, zowie się *pulpa cassiae*. Skutki sprawuie podobne tamaryndowym, tylko w stopniu słabszym. Kolor ma czarny, korzenny lecz nieprzyiemny smak, a zapach nikczemny. Nie długo się konserwuie.

Owoce słodko-kwaśne tak świeże iak suszone, w znaczney ilości użyte, także zlekka purguią.

Manna.

§. 1742. Manna iest sok pewnych drzew Italii, Kalabryi, Sycylii, który się z nich sączy, albo sam od siebie, albo po uczynionych nacięciach, i potém twardnieie na powietrzu; dzieli się produkt ten na trzy gatunki:

1) Pierwszy iest *manna in lacrymis*, który wychodzi z drzew pod czas upału słońca. Z początku iest ten sok cienki i czysty iak woda, a gdy go wiatr ochłodzi, ścina się w gałeczki, które na drzewie lub na liściach osiadaią. Iżby się sączył z samego liścia, nie iest rzecz prawdziwa. Tego gatunku man-

manny cale nie otrzymuiemy z obcych kraiów.

2) Drugi iest *manna canellata*, który się pokazuie w kształcie rurek pospolicie kilka cali długich, i cal szerokich. Włożywszy liść w zrobione naciecie, sok po nim ścieka do podstawionéy miski. Ten gatunek manny podpada podeyrzeniu.

3) *Manna vulgaris calabrina* iest trzeci naypospolitszy gatunek manny, który się pokazuie w bryłach różnéy wielkości i czystości. Piekniéysze kawałki z nich wybrane, nazywaią sie *manna electa*. Podleysze zaś *manna cruda*, które oczyszczone i w małe tabliczki uformowane, zowią się *manna tabulata*; w wodzie rożanéy rozpuszczone i zgęszczone *manna depurata*.

§. 1743. Manna z prowincyi *Briancon*, która sie sączy z drzewa modrzewowego, i ma smak terpetyny, nie iest prawdziwą manną. — Czysta dobra manna ma kolor biały, albo blado-żołtawy, cokolwiek rumienny, przeźroczysty, zapach słaby, smak kleisto-słodkawy, przy tym powinna sie na iezyku całkiem rozpłynąć. Bardzo czesto fałszowàna bywa mąką lub miałkim piaskiem, albo sztucznie robiona z miodu, cukru podłego, sennesu, skamonei i t. p. — W takim przypadku ma odmienny smak i konsystencyą, a skutki iéy są ostrzéysze.

§. 1744.

§. 1744. Prawdziwa manna zupełnie się rozpuszcza tak w wodzie, iak spirytusie. Póki iest świeża bardziey tuczy niż laxuie. — Zdaie się, że początek fermentacyi potrzebny iest, aby miała laxuiącą własność; po użyciu manny, ciągnie się daley ta fermentacya w żołądku, dla tego nie iest dogodna manna dzieciom i osobom, które maią skłonność do kwasu i wzdęcia.

§. 1745. Naywięcey używana bywa: 1) w *chorobach zapalistych*, zwłaszcza w przypadłościach piersiowych, w kaszlu, katarach i t. p. gdyż ułatwia expektoracyą. W gorączce trawiącey iest prawie iedynym purguiącym lekarstwem; 2) w *ospie, odrze* i t. d.; 3) w *wielkiey drażliwości* kanału kiszkowego. Dla dorosłych rzadko iest manna dostateczna sama przez się, pospolicie dodaią się iey sole obospólne, kremor tartari, tamaryndy i t. d. Doza iest od 2 drachm do 3 uncyy w herbacie, aromatyczney wodzie lub serwatce. Kwasy roślinne zapobiegaią torsyom, które zwykła sprawiać manna.

Preparaty.

§. 1746. *Electuarium de manna* nie iest w używaniu. *Syrupus mannatus* świeży dla dzieci, gdy postoi, opada z niego manna. *Infusum laxativum Viennense* składa się większą częścią z manny. Wszakże rośliny maiące w sobie cukrową słodycz, tudzież miód i oleie z nasion wytło-

tłoczone przez ciągłe używanie pospolicie wolny sprawuią stolec, do których należą także niektóre istoty gorzkie.

II. Mocnieysze laxuiące Leki.

Rhabarbarum.

§. 1747. *Rabarbara* różnego gatunku i rodzaiu znayduie się w handlu. Moskiewska, Turecka, Chińska, Indyyska, Angielska, Szwedzka i Niemiecka. Moskiewska iest naylepsza, miernego cieżaru, krucha, w środku blado-żółta z czerwonemi prążkami, marmurkowata iak gałka muskatowa; zapachu przykro-korzennego, smaku gorzkiego ściągaiącego. Woda nabiera od niey koloru szafranowego, który zamienia się w ciemno-czerwony, gdy się dodaie kilka kropel solucyi potsszu. Inne Europeyskie rodzaie rabarbary, gdy planta do przyzwoitego wieku doydzie, i szybko wyschnie odcięty korzeń, nie ustępuią naylepszéy Wschodnio-Indyyskiéy rabarbarze. Czarniawa, robaczywa, nie maiąca zapachu rabarbara, iest całe nieużyteczna. Często farba pokrywa te wady.

§. 1748. Skutki rabarbary różne są podług ilości, w któréy się bierze: 1) w *pełnéy dozie* iest lekarstwem drażniącym, rozpalaiącym, purguiącym; odchód stolcowy i mocz nabieraią od niéy koloru żółtego. Pospolicie po swym skutkowaniu zostawia

ob-

obstrukcyą; 2) w *małéy dozie* tu i tam używana bywa, iak drażniące i wzmacniaiące lekarstwo. Składa się ona z lotnych, węch rażących części, z materyi ściągaiącey, z części różnych: cukrowego kwasu, szlamistéy i żywiczney. Rzeczona materya nie zdaie się mieć wpływ do skutków rabarbary.

§. 1749 Rabarbara iak *lekarstwo laxuiące* szczegulniey służy 1) we wszystkich przypadkach, gdzie się postrzega osłabienie kanału kiszkowego i skłonność do kwasu. Z tego powodu iest szacownym lekarstwem dla dzieci, dla delikatnych osób, dla kobiet histerycznych i dla chorych przychodzących do zdrowia; 2) w boleściach kolkowych, zwłaszcza od kwasu i wiatrów pochodzących. Przeciwnie nie iest dogodna osobom starym, albo maiącym skłonność do nałogowych obstrukcyy. Także w przypadłościach zapalistych i gorączkowych, gdyż ciało rozpala. Nayszkodliwsza iest w zapaleniach kiszek. Także w biegunkach, gdzie iest dyspożycya do krwi płynień lub kongestyy. W chorobach hemorroidalnych wszelkiego rodzaiu.

§. 1750. Jak *lekarstwo drażniące i wzmacniaiące* używana bywa rabarbara 1) w skłonności do nieustannych rozwolnień żołądka od słabości kanału kiszkowego, w tak zwanych diareach bez materyi; 2) w zatkaniu gruczołów, w podbrzuszu i gardle łącznie z lekami gorzkiemi; 3) w kacheksyach, w zatrzymaniu czyszczenia mie-

się-

sięcznego, w upławach białych, w żółtaczkach u dzieci; 4) na wrzody w drogach moczowych i t. d.

§. 1751. Końcem purgowania daie się od iednego skrupułu do trzech: 1) w *proszku* z cukrem dodawsszy parę kropel eterycznego oléyku, z solami obospólnemi, magnezyą, kremor tartari; 2) w *pigułkach*; 3) w *trunku*, wsypawszy ią na wrzącą wodę lub kawę. Można ią także brać łącznie z tamaryndową pulpą, lecz przednieysza iest zawsze *tinctura rhei*. Końcem draźnienia, daie się po 5, 8, 10 gr. z cukrem, lub aromatycznemi istotami. Przeciwny rabarbary smak poprawia się przez dodanie *spir. nitri dulc.* lub *liquor. anodyni.*

Zewnętrznie także zacnym iest lekarstwem rabarbara, dla przyspieszenia granulacyi w zastarzałych wrzodach. Posypuią się one proszkiem, do którego, gdy razi, dodaie się dziewiąta część *opium* (Home).

P r e p a r a t y.

§. 1752. *Tinctura rhei aquosa*. Naylepsza iest robiona przez dygestyą bez dodania soli alkaliczney i t. p. Purguie z lekka, i nie rozpala, iak rabarbara w proszku. Daie się od dwóch drachm do dwóch uncyy z iaką aromatyczną wodą, solami obospólnemi, tamaryndami, przydawszy pięcó *liquor anodyn.* Nie długo się kon-

ser-

serwuie. — *Tinctura rhei spirituosa* z winnym spirytusem odmianie nie podpada.

§. 1753. *Tinctura rhei vinosa Darelii* składa się z rabarbary, cytrynowych skórek, korzonków lukrecyi, kardomomu, które ingredyencye moczą się w hiszpańskim winie, i dodaie się *extract. enulae. Vinum rabarbari ph. Lond.* składa się z pół trzeciey drachmy rabarbary, z 30 gr. kardamomu, 15 szafranu, na które nalewa się 4 uncye białego wina i drachma spirytusu. Daie się w kolce, biegunkach od uncyi iedney do dwóch.

§. 1754. *Tinctura rhei comp. ph. Lond.* (*Rec. rhabarb. dr.* ½, *rad. liquir. gr.* 7½, *zingib. croci ana gr.* 3¾, *aquae dest. unc.* ½, *spirit. vini ten dr.* 3) daie się na purgans od pół do półtórey uncyi. — *Tinctura rhei cum aloë ph. Edinb.* (*Rec. rhabarb. uncia* 1 *scr.* 2. *aloës succ. dr.* 1. *sem. cardam. scr.* 2. *spir. vin. ten. dr.* 5.) po macerowaniu przez siedm dni, daie się na purgans po ½ uncyi.

§. 1755. *Tinctura rhei amara ph. Edinb.* (*Rec. rhabar. scr.* 8. *gentian. scr.* 2. *serpent. virg. gr.* 10. *spir. vini ten. unc.* 5.) Doza iest od 1 drachmy do 3. Na purgans od ½ do 1½ uncyi. *Tinctura rhei dulcis.* (*Rec. tinct. rhei libr.* 2½ *sacchari candi unc.* 4.)

§. 1756. *Syrupus e cichoreo c. rheo.* Cykoryi korzeń wchodzący do preskrypcyi tego syropu, iest cale niepotrzebny. Ten julepek iest pospolitym laxuiącym lekar-

karstwem dla nowo narodzonych i małych dzieci. Doza iest od 1 do 2 łyżeczek od kawy.

§. 1757. *Extractum rhabarbari.* Dekokt rabarbary przyprowadza się przez wolne gotowanie do gęstey massy, która ma kolor żółto-brunatny, i iak iest szacowny preparat, tak prędko zepsuciu podpada. Skutki iego są bardziey wzmacniaiące, niż laxuiące. Daie się od 10 gr. do ½ uncyi w pigułkach, lub rozpuszczony w iakiey aromatyczney wodzie. Doza wielka także purguie.

Senna.

§. 1758. *Sennesu* iest kilka gatunków w handlu. 1) *Alexandryyski* iest podłużno-okrągły, na przodku nieco kończaty, żółto-zielony i gładki; 2) *Trypolitański* iest w większych listeczkach, cale zielonych, a sprzodu przytępionych; 3) *Włoski i Prowancki* ma grubsze żyłki, i bardziey iest okrągły i zielony. Są ieszcze inne gatunki sennesu węższego, dłuższego i kończastego liścia, które szacunku nie maią iak fałszywy czyli niemiecki sennes, który daie planta zwana *colutea arborescens*, liście ma kształt serca.

§. 1759. Sennes ma gorzki, przykry i ostry smak i osobliwy przeciwny zapach. Skutki iego pospolicie są mierne, nieprzyiemną iest rzeczą, że go wiele brać potrzeba, a cztery uncye nalaney wody le-

dwie

dwie mogą wyciągnąć skuteczne części ze dwóch drachm. — Często purguie sennes z boleściami w żywocie, gdy wiele żywicznych części solwowane zostaie. Wszakże szypułki (stipites) nie są temu winny według pospolitego mniemania.

§. 1760. Sennes naylepiey sie daie 1) w *infuzyi* zrobioney z wrzącą wodą, lub gorącym winem po filiżance. Gotować go nie należy, bo przez to solwuie się wiele żywicznych części, które zawsze sprawuią torsye. Doza iest od 1 do 4 drachm. Zwykło się do niego dodawać innych laxuiących leków, lub aromatycznych ciał dla przyiemności. W przypadłościach zapalistych i krwotokach, szkodliwy iest sennes. 2) Używa się także do enem.

Folliculi sennae nie są iuż w używaniu, wszakże od sennesu nieposiadaią lepszych własności.

P r e p a r a t y.

§. 1761. Sennes stanowi zasadę różnych laxuiących trunków, z których pospolitsze są 1) *infusum sennae simplex.* (*Rec. sennae uncyam* 1½, *zingib. dr.* 1, *aqu. fervid. libr* 1.) 2) *Infusum sennae tartar.* (*Rec. sennae fol unc* 1½, *coriandr. unc.* ½, *crystall tart. dr.* 2. *aqua fervid. libr.* 1.) Doza 1½, 3 uncye. 3) *Infusum sennae limoniatum* (*Rec sennae unc.* 1½, *flav. cort. citri rec. succi citri ana unc.* 1, *aquae fervid. libr.* 1.) Doza 2, 4 uncye.

§. 1762.

§. 1762. *Tinct. sennae ph. Lond. (Rec. sennae dr. 3, sem. carvi gr. 22. cardam. gr. 8. uvar. pass. unc. ½, spir. vin. ten. unc. 4.)* Doza ½, 1 uncya. *Pulvis sennae compos. (Rec. sennae, crystall. tartar. ana unc. 2, scammonii unc. ½, zingib. dr. 2.)* Doza 1, 2 drachmy.

Aloë.

§. 1763. *Aloës* iest sok planty, tego imienia z liścia wyciśniony i przez gotowanie do suchéy maſsy przyprowadzony. Smak ma gorzki, ostry nieco aromatyczny, i balsamiczny przykry zapach. Według swéy dobroci dzieli się na kilka gatunków.

§. 1764. *Aloë succotrina* z wyspy Sokotorah, która iest także różnéy dobroci, naylepsa iest *aloë lucida.* Jest ona ciemno-czerwona, albo brunatna, lsknąca się, krucha, i w małych kawałkach czerwono-przeźrzoczysta. Smak ma gorzki, aromatyczny, ostry. Utarta daie piękny złoto-żółty proszek, zapachu balsamicznego aromatycznego. Drugi gatunek utarty na proszek iest brunatno-żółty.

§. 1765. *Aloë hepatica* iest sok planty zwanéy *aloë elongata.* Kolor ma wątroby, nie lsni się, twardsza iest i nieprzezrzoczysta. Ten gatunek z Kapu dobréy nadziei, i wyspy Barbados pochodzi, przeto też w handlu nażywa się Barbadosowym aloësem. Naylepszy gatunek iest czy-

czysty, zapach ma przeciwny szafranowy. Proszek iest czerwono-żółty, siwo i czarno-żółty.

§. 1766. *Aloë caballina* iest naypodleyszy gatunek poprzedzaiącego aloësu, robi się z ostatków od przednieyszych gatunków. Nazywa się *aloësem końskim* podobno ztad, iż go sie naywięcey używa dla koni na purgans, i iest naypewnieyszym dla nich lekarstwem. Jest czarny, podobny do smoły, przypalony, częstokroć fałszowany.

§. 1767. Aloes iest purguiące lekarstwo, drażni i rozpala, skuteczne w małych dozach; wypróżnienie iednak pospolicie powoli następuie. Użyty w dozach wiekszych, sprawuie boleści w żołądku i torsye. Dla tego nie iest zdatny mocne i płynne uskutecznić wypróżnienie (*Cullen*). Po użyciu aloësu, pozostaie zawsze obstrukcya. Naylepiey służy 1) w *zaflegmieniu pierwszych dróg i skłonności do kwasu* dla wypróżnienia kiszek, także przeciw robakóm. Niepożyteczny zaś iest w skłonności do krwotoków. W dolegliwościach hemorroidalnych powieksza przypadłości, i sprawuie dyspozycyą do hemorroidów. Zdaie się naywięcey działać na grube kiszki. 2) *Przyspiesza miesięczne*; 3) w małych dozach używany, czasem bywa iak żołądkowe lekarstwo. Rzadko się aloës w substancyi daie, gdyż bardo rozpala. Doza iest 2, 3, 6 gr. i więcey aż do skrupułu. 1) W *pigułkach* łącznie z

gorz-

gorzkiemi extraktami; 2) w *solucyi*. Naypospoliciéy używane bywa *extr. gummosum*.

Preparaty.

§. 1767. *Extractum aloës aquosum*. Solucya aloësu w wodzie, gotuie sie na wolnym ogniu do suchości. Żywiczne części w pewnéy ilości zostaią nie rozpuszczone. P. *Perner* zaleca zamiast wody użyć roślinnego kwasu. Daie się tego extraktu 5, 10, 15, 20 gr. w pigułkach lub solucyi, która ma smak bardzo przeciwny.

§. 1768 *Tinctura aloës ph Lond. (Rec. aloës succotr. dr.* ½, *extr. liquirit. dr* 1½, *aquae destill. spir. vini ten. ana unc.* 1.) Doza iest od pół do półtoréy uncyi. *Tinct aloës comp. (Rec. aloës succotr. croci ana gr.* 45, *tinct. myrrh. unc.* 1.) Doza od ½ do 1½ drachmy.

§. 1769. *Pilulae balsamicae Stahlii*. Doza od 4 do 6 gr. *Pilulae aloës c. myrrh. (Rec. aloës succotr. unc. myrrh. croci ana unc.* 1. *syr. croci q. s.)* Doza od 10 do 20 gr. *Pilulae aloës compos. (Rec. aloës succotr. unc.* 1. *extr. gentian. unc.* ½, *ol. carvi essent. scrup.* 2. *syr. zingiber. q. s.)* Doza od 10 do 25 gr.

§. 1770. *Pulvis aloës c. ferro ph. Lond. (Rec. aloës succotr. dr.* ½, *myrrh. scr* 2, *extr. gentian. ferri vitriol. ana scr.* 1.) Daie się w kachexyi po 5, 10, 20 gr. *Pulvis aloës cum guajaco. (Rec. aloës*

succ.

succ. unc. 1½, *G. guajac. unc.* 1. *pulver. aromat. unc.* ½. Doza od 10 do 20 gr.

Jalappa.

§. 1771. *Jalappa* w r. 1610 sprowadzona była z *Chalappy* miasta Nowey Hiszpanii do Europy. Pospolicie nieprzychodzi ona do nas w całości, tylko w talarkach, i ma zewnętrznie po sobie marszczki i brunatne prążki, wewnatrz znayduią się czarno-brunatne kropki i paski. Zapach ma przykry, a smak ostry. Dobry gatunek jalappy poznaie się, gdy iest ciężka i trudna do złamania, wewnątrz ma wiele żywicznych cząstek, i łatwo się zapala. Purguiące skutki, od tychże cząstek zawisły.

§. 1772. Ten korzeń pożytecznie użyty bydź może, gdzie iest potrzebne mocniey drażniące lekarstwo dla wypróżnienia kiszek; 1) szczególnie w *zaflegmieniu*, w febrach flegmistych; 2) przeciw *robakom*, zwłaszcza dla rozwolnienia ich kleiu; 3) w *chronicznych wyrzutach skórnich*, także dla wyprowadzenia wilgoci wodnistych, w uporczywych puchlinach wodnych.

§. 1773. Delikatnym i tkliwym osobóm rzadko daie się na purgans, gdyż dla nierówney mieszaniny żywicznych części, iest niepewny, i czasem zamocno działa. Doza jalappy w proszku iest od 10 do 60 gr. dodaie się do niey według okoliczności

ści *elaeosaccharum*, *cremor tartari*, *Mercur. dulcis*, *sal ammon.*, *pulv. valerianae* i t. p. Na tłuczoną jalappe od materyalistów spuścić się nie można, bo oszusty wyciągnąwszy wprzód rezyne, przedaią potem proszek za tanie pieniądze.

P r e p a r a t y.

§. 1774. *Resina jalappae.* Ta żywica wyciągniona za pomocą spirytusu z jalappy, ma kolor brunatny czarniawy, w złamaniu sie lśknie, i iest bardzo krucha. W spirytusie winnym powinna się zupełnie solwować, w przeciwnym razie znakiem iest, iż, albo nie była dobrze opłokana wodą z kleistych części, albo iest fałszowana żywicą obcą, nayczęściey kolofonią, których spirytus nie rozpuszcza.

§. 1775. *Resina jalappae* dobrego gatunku iest zupełnie pewnym lekarstwem, używana bywa zamiast proszku jalappy. Działa ona mocniey, lecz doza może bydź ściśley oznaczona. Zdaie sie dogodnieysza dzieciom, niż dorosłym. Niekiedy użycie oneyże sprawuie nudności, womity, torsye; temu iednak ostrożnością przyzwoitą zapobiedź można. Doza dla dzieci iest od 1 do czterech, dla dorosłych 6, 8, 10, 20 gran, nie trzeba nigdy na purgans dawać nad tę ostatnią kwotę. Zwykła się przepisywać 1) w *pigułkach* bez dodatku, lub z dodaniem *Mercur. dulc.* 2) W *emulsyi migdałowey*, albo u-

tarta z żółtkiem iaiecznym i t. p. Działanie tey laxuiącey żywicy łagodnieysze iest, gdy się iey dodaie iakie *oleum unguinosum*. *Extractum jalappae* z samą wodą robione, ma także skutki łagodne, w nim bowiem są tylko niektóre żywiczne części, które woda za pośrednictwem kleiowatych solwuie.

§. 1776. *Tinctura jalappae.* (*Rec. jalap. unc.* ½, *spir. vini ten. unc.* 2.) Doza iest od 1 do 3 drachm. *Sappo jalappinus.* Cztery części *resin-jalappae* i trzy części Weneckiego mydła w dostateczney ilości spirytusu winnego rozpuszczone i wolnym ciepłem przyprowadzone do konsystencyi massy, stanowią gatunek mydła, które się łatwo rozpuszcza w wodzie. Dawane bydź może w pigułkach, proszku lub solucyi podług zdania P. *Baldinger*.

Gummi Gutta.

§. 1777. *Gummi gutta* iest sok pewnego zagranicznego drzewa, po zrobionym nacięciu płynący w kształcie żółtego mleka, które na słońcu przez wyparowanie części wodnych, staie się massą twardą, nieprzeźrzoczystą, maiącą kolor brunatno-żołty, smak ostry żywiczny, z pach żadny. W złamaniu się łsknie, w wodzie i spirytusie rozpuszcza. Solucya w wodzie iest mętna.

§. 1778. Skutki tego laxuiącego lekarstwa są bardzo mocne drastyczne; dla tego

go

go używane tylko bywa w przypadkach, gdzie potrzebne są mocne wyprożnienia, i gdzie iest niedostatek drażliwości w kiszkach: 1) w *puchlinie wodnéy* z jalappą, *Mercur. dulc.* solami alkalicznemi; gdy uryna odchodzić nie chce (*Thilenius.*) 2) W *zastarzałych wyrzutach skórnich.* 3) Przeciw *robakom* zwłaszcza soliterowi (*Werlhof*), i kleju robaczanym z gorzkiemi extraktami *filicis*, *nucum jugland.*

§. 1779. *Gummi gutta* daie się 1) w *pigułkach* od 3 do 10 gr, P. *Cullen* doświadczył, że małe ilosci po 3 i 4 gr co trzy godziny dawane, daleko skuteczniéysze są, niż większe na raz dane. P *Werlhof* dawał ią na zgładzenie solitera po 20 gr. 2) W *proszku* z cukrem. 3) Umieszana z żółtkiem iaiecznym, lub solwowana w occie, cytrynowym soku. Przez dodanie soli alkalicznéy, wolniéy ta gumma purguie, lecz i bardziéy urynę pędzi. P. *Baldinger* dawał ią w puchlinie wodnéy *cum oleo tartar. per deliqu.* Sól alkaliczna lotna zupełnie ią solwuie, i solucya zostaie czysta za nalaniem wody.

Colocynthis.

§. 1780. *Kolokwinty* są owoc maiący postać wielkiéy pomarańczy. Pospolicie przychodzą do nas bez skórki, są lekkie i suche, mięso maią gębczaste, nader gorzkie i przykre, w którym znayduie się mnogość iąder płaskich. Kolokwinty są

 mo-

mocnym purguiącym lekarstwem, nawet gdy się zewnętrznie na żywot przyłożą. Prawie powszechnie sprawuią boleści w żołądku, częstokroć krwawy stolec, zapalenie kiszek i konwulsyyne przypadłości. Używane bydź powinny w tych tylko przypadkach, gdzie się znayduie nieczułość kiszek, albo wielkie zaflegmienie. W manii, melancholii, letargu, apoplexyi, w puchlinie wodney, przeciw robakom i t. p. Daią się w proszku z gumminą Arabską, tragantem lub proszkiem lukrecyi od 1 do 5 gr.

Preparaty.

§. 1781. *Trochisci alhandal.* Te kołaczyki składaiące się z pulpy kołokwintów i tragantu, są zabytki od czasów Arabów. Doza iest 1, 2, 5 gr. *Extract. colocynth. aquos.* Działa nie tak mocno, i nie sprawuie torsyy (*Hahnemann*). Daie się od 2 do 6 gr. *Extr. colocythid. comp. ph. Lond.* (*Rec. colocynth. dr* 6, *aloës succotr. unc.* $1\frac{1}{2}$, *sem. cardam. dr.* 1. *m.*) Daie się od 5 do 30 gr. *Extr. panchymagog. Croll. ol. colocynthid.* są w sztuce leczenia zbyteczne.

Gratiola.

§. 1782. *Gracyola* należy do mocnieyszych laxuiących lekarstw Ziele nie ma żadnego zapachu, ieno smak bardzo gorz-

ki i przeciwny. Działa prawie zawsze z mocnemi boleściami w kiszkach, a często wznieca womity. Zwykło sie używać tego ziela 1) w *infuzyi* od pół do iedney drachmy; 2) w *proszku* od 10 do 30 gr. z solami obospólnemi. Nietkliwym tylko osobom dawana bydz może 1) w *puchlinie wodney*, *zaflegmieniu*, i iako drastyczne lekarstwo na *robaki*; 2) w nowszych czasach bardzo iest zachwalone przeciw *manii* (*Lentin*), właściwie iednak pomaga w długo-cią łych zatkaniach; 3) w *febrach kwartannych*; 4) w zastarzałych wrzodach zwłaszcza na nogach. Korzeń mocniey skutkuie i prawie zawsze z wymiotami — P. *Kramer* zaleca 2 dr. do wzniecenia emetycznych skutków.

Zewnętrznie świeże liście tey rośliny iest rezolwuiącym lekarstwem.

Preparat.

§. 1783. *Extract. gratiolae* iest podobnież drastyczne lekarstwo. Daie sie od 3 do 10 gr. w pigułkach, albo utarte z cukrem na proszek. Także w solucyi. W zastarzałych uszkodzeniach nóg (*Wendt*). W wielu doświadczeniach bardzo dobre sprawiło skutki.

Bryonia.

§. 1784. *Bryonia* była iuż w dawnych czasach znana iak skuteczne lekarstwo rozwal-

walniaiące i purguiące. Te skutki zdaią się pochodzić od soku mlécznego, bardzo przykrego i ostrego, który się w tym korzeniu znayduie. W użyciu bryonii często powstaią mocne womity, torsye w kiszkach, a potém następuie osłabiaiąca biegunka. Daie sie 1) *wytłóczony sok* korzenia z cukrem umieszany po iednéy lub dwie drachmy, dwa lub trzy razy przez dzień; 2) *infuzya* korzenia, nalawszy nań piwa, wody lub wina, dwa funty na iędnę uncyą, 3 lub 4 razy dnia po pół lub pełnéy stołowéy łyszce. Bespieczniey zawsze iest od małéy ilości zaczynać. Suchy korzeń skutkuie łagodniéy, lecz rzadko używany bywa. Zewnętrznie także używana bywa bryonia iak lekarstwo rozpędzaiące.

Scammoneum.

§. 1785. *Scammoneum* iest sok żywiczny, sączący sie z korzenia pewnéy rośliny, gdy się ziele odetnie, który na słońcu gęstnieie w twardą mafsę. Przychodzące z *Aleppo* ma popielaty nieco żółtawy kolor, iest gębczaste, lekkie, w złamaniu łskniące się, łatwe do utarcia. Zapach ma przykry, smak ostry nieprzyiemny. Dotknąwszy się go mokrym palcem, zostawia po sobie białą plame: w wodzie predko się rozpuszcza w mléko zielonkowate. *Scammoneum* ze *Smyrny* iest czarnieysze, tęższe i cięższe, a pospolicie nie-

czy-

czyste. W małéy ilości, ieżeli nie iest sfałszowane, skutkuie iak niewinne laxuiące lekarstwo. Wszakże nie ma lepszych własności od jalappy. Doza iest od 2 do 12 gr. Daie sie 1) w *proszku* z cukrem lub kremor tartari utarte; 2) w *emulsyi* z migdałów. Można się bez tego lekarstwa obéyść, maiąc *resin. jalappae.*

P r e p a r a t y.

§. 1786. *Resina scammonei* purguie gwałtownie. *Electuar. scammonei. (Rec. scammon. unc.* $\frac{1}{2}$, *caryophyll. zingib. ana dr.* 6. *ol. essent. carvi dr.* $\frac{1}{2}$, *syr. rosar. q. s.)* Doza $\frac{1}{2}$, 1' drachm. — *Pulv. scammon. c. calomel ph. Lond. (Rec. scammon. unc.* $\frac{1}{2}$, *calomel, sacchar. pur. ana dr.* 2*)* w 4 granach tego proszku iest 1 gr. *calomel.* Doza od 10 do 20 gr. na robaki.

Helleborus.

§. 1787. *Rad. Hellebori nigr.* składa sie z kłębu, i korzonków cienkich i długich, którego zewsząd otaczaią, zewnątrz są czarne, a wewnątrz białe, i te nazywaią sie *fibrae hellebori*, same tylko do użycia zdatne. Ich smak iest gorzki, przykry, zapachu nie maią. Trzeba się dobrze na gatunku tego korzenia znać, nayczęściéy bowiem podsuwa się fałszywy. Części głowne tego lekarstwa zasadzaią

się

sie na materyi ostréy, która się rozpuszcza w wodzie, i na kleiowatéy żywicy. *Helleborus niger* rzadko bierze sie do użycia w proszku, lecz w infuzyi użytym bydź może.

Preparaty.

§. 1788. *Extractum hellebori nigri.* Mocno purguiące lekarstwo, choć znaczną część ostrości korzonki, przez gotowanie ich w wodzie utraciły. Ten extrakt używany bywa szczególniéy 1) w *manii, melancholii, epilepsyi*; 2) w *puchlinie wodnéy*; 3) przeciw *robakom*; 4) na uporczywe *wyrzuty skórnie*, na *zaflegmienia*; 5) na wzbudzenie *miesięcznego czyszczenia*. Dla tkliwych osób, i gdzie iest skłonność do inflamacyi, nie służy. Doza iest od 3 do 20 gr. z iakim aromatycznym lekarstwem. Wchodzi także do laxuiących pigułek. Nalawszy spirytusu na korzonki robi się *tinctura hellebori*.

Viola Tricolor.

§. 1789. To ziele nie ma żadnego zapachu, smak gorzki, kleisty. Już dawniesi lekarze zalecali go na wyrzuty skórnie; w nowszych czasach wsławione iest iak osobliwe lekarstwo na słodki strup *(crusta lactea)*. Zdaie się, że ta roślina na wszystkie drogi działa. Laxuie, pędzi urynę, i często wznieca womity; przeto bardzo

sku-

skuteczna iest na wyrzuty głowy u małych dzieci, na trędowatość twarzy u dorosłych.

§. 1790. Ziele używa się świeże i suszone 1) w *dekokcie* z miékiem lub wodą: do 6 uncyy mléka, bierze się 2 dr. świeżego ziela, i daie się przez dzień zaży. Po kilku dniach wychodzi większa osutka, a dziecie idzie częściey na stolec i urynę. Pospolicie uryna ma od tego ziela osobliwy zapach, iak kocie szczyny. Podług niektórych dostrzeżeń, odchód uryny i zapach onéyże, zdaie się bydź w stósunku z kuracyą. 2) W *proszku* od 10 do 30 gr. W cięższych przypadkach nie iest to ziele dostateczne. *Extract. jaceae* daie się po ½ i 1 drachmie.

III. Sole laxuiące.

Sal mirabile Glauberi.

§. 1791. *Sal mirabile Glauberi* iest sól obospólna, składaiąca się z soli ługowéy, mineralnéy i kwasu siarczanego. Naturalna znayduie się w wodach mineralnych, sztuczna otrzymuie się przy wielu chimicznych robotach z ostatka. Pokazuie się w krzyształach przeźroczystych, sześciobocznych pryzmatycznych, ma smak gorzki, słony, chłodzący, niezbyt przykry. W suchym powietrzu rozsypuie się w biały proszek, w wodzie łatwo się rozpuszcza Saletra, sól alkaliczna roślinna, *tartar*

tar-

tartaris. terra fol. tartar. dekomponuią te sól.

§. 1792. Jest ona pospolitym i naylepszym laxuiącym lekarstwem, które dostatecznie, lecz nie zbytecznie działa. Przytym przyiemnieysza iest w smaku, niż inne sole. W małéy ilości solwuie, pędzi urynę, i bardziéy chłodzi, niż saletra. Na purgans bierze się od ½ uncyi do 2 rozpuszczona w wodzie: końcem solwowania daie się od 2 do 3 skrupułów z gorzkiemi extraktami, salmiakiem i t. p. Tę, która sie rozsypała w proszek, można brać w połowie, gdyż iest mocnieysz z przyczyny utraconéy krystallizacyynéy wody.

Sal Anglicanum.

§. 1793. *Angielska sól* składa się z kwasu siarczanego i gorzkiéy ziemi. Naturalna znayduie sie w mineralnych wodach, sztuczna robi sie z ługu soli kuchennéy; pokazuie się w długich, płaskich, czworo-bocznych krzyształach, ma ostro-słony, gorzki smak, w wodzie rozpuszcza się łatwo. Kupna iest pospolicie wilgotna, bo ma ieszcze przy sobie sól kuchenną. Niepowinna się na powietrzu ani rozsypować, ani topnieć. Pospolicie fałszowana bywa solą Glaubera.

§. 1794. Sól Angielska podobnym sposobem używana bywa, iak *sal Glauberi.* W nowszych czasach szczególniéy zachwalona iest 1) w upornym *zatwardzeniu żywo-*

wota, w znacznéy ilości wody rozpuszczona, gdyż mniéy pobudza do wymiotów; także 2) w *uwięzionych kiłach* sprawiła otwór, gdzie inne lekarstwa nie skutkowały. Tylko w wielkiéy drażliwości kanału kiszkowego używać iéy nie należy. Przykrzéyszy ma smak od poprzedzaiącéy. Doza iest taż sama.

Sal Sedlizense.

§. 1795. Ten gatunek soli składa się z kwasu siarczanego, mineralnéy alkaliczny soli i gorzkiéy ziemi, otrzymuie się z wody mineralney przez gotowanie, ma słony i gorzki smak, na powietrzu zostaie sucha, i rozsypuie się w mąkę. W skutkach, podobna iest do soli Angielskiéy, fałszowana bywa solą Glaubera.

§. 1796. Tu należą wody mineralne, które zawieraią w sobie sole obospólne; podobnież sole z nich wyłączone iako to: *sal Fridericianum, sal thermarum Caroli quinti.*

Sal Polychrestum Seignette.

§. 1796. Ta sól składa się z soli alkalicznéy mineralnéy, nasyconéy weysztynowym kwasem. Do robienia téy soli pospolicie bierze się kremor tartari, to iest sól ługowa kwasem roślinnym przesycona, zaczym w soli, o którey tu mowa, iest skład podwóyny. Pokazuie się ona w krzyształach wielkich, sześcio- bocznych przeźrzo-

źrzoczystych, smak ma łagodny, nie przykry, i łatwo się rozpuszcza. Na powietrzu dosyć iest stała, lecz wszystkie kwasy dekomponuią ią w solucyi. Skutki iéy są łagodnieysze od soli Glaubera. Daie się od ½ do 2 uncyy nayprzyiemniéy w niesłonym rosole.

§. 1797. *Sal polychrestum Glaseri* iest to samo co *arcanum duplicatum*. Składa się z soli alkaliczney roślinnéy i kwasu siarczanego. Od ½ do 1 uncyi rozwalnia stolec. *Soda phosphorata* składa sie z soli alkaliczney mineralnéy i kwasu fosforycznego. Dana od 3 do 4 drachm zlekka purguie.

Cremor Tartari.

§. 1798. *Cremor Tartari* i *Crystalli Tartari* maią iednakie własności. Uśmierzaią gorączkę, gaszą pragnienie do picia, i sprawuią dość mocne wyprożnienie. Szczególniéy są skutecznym antyflogistycznym lekarstwem. Prócz tego popedzaią upływ uryny, zwłaszcza w małych porcyach używane.

§. 1799. Kremor tartari używa się naypryncypalniéy iak laxuiące lekarstwo 1) w *żółciowych*, albo w *żółcio-gnilnych* chorobach, gdy potrzebne iest wyprożnienie; 2) w *chorobach zapalistych*, krwi płynieniach z gorączką; 3) iak lekarstwo *urynę pędzące* w puchlinie wodnéy, gdy chorzy bardziéy są skłonni do orgazmu fe-

bry-

brycznego. Dawniéy używano go także w tryprze; lecz podług nowszych doświadczeń, wszystkie urynę pędzące lekarstwa szkodliwe są w téy chorobie. Na laxowanie pospolicie potrzeba 6 dr. 1, 1½ uncyi. Bierze się albo w herbacie z cukrem, albo robi się z nim serwatka. Dodaie się także do różnych lekarstw n. p. Chiny (*Vogler*), żywicy gwaiakowéy, siarczanego kwiatu, magnezyi, i t. d.

P r e p a r a t y.

§. 1800. *Cremor tartari solubilis.* Dodawszy do kremor tartary boraxu w pewnéy proporcyi, łatwo się rozpuszcza w wodzie, która wygotowana do suchości, daie gatunek soli mieszanego składu. Skutki iéy są laxuiące i chłodzące.

§. 1801. *Pulvis aerophorus.* Kremor tartari, sól alkaliczna mineralna i cukier wraz umieszane i do wody wsypane robią burzenie, wydaiąc wiele powietrza z siebie. Ta solucya laxuie łagodnie, i pędzi urynę. Można iéy użyć zamiast trunku Rywera (*Potio Riverii*). Doza iest ½ drachmy lub łyżeczka od kawy, umieszawszy z wodą co prędzéy zażyć potrzeba. Możnaby téy kompozycyi także użyć do robienia *aquae alcalinae mephiticae* iako lekarstwa solwuiącego kamień.

§. 1802. Ponieważ lekarstwa robaki i wiatry uprzątaiące, tą samą drogą przez stolec materyą choroby wyprowadzać zwykły,

kły, i pospolicie z niemi laxuiące leki połączone bywaią, przeto umyśliłem te dwa gatunki lekarstw umieścić w następuiących Wydziałach.

WYDZIAŁ I.

Leki przeciw Robakom.

§. 1803. We wszystkich prawie częściach ciała ludzkiego i zwierząt dostrzeżono, iż robaki są ludziom i zwierzętom właściwe, kiszki iednak są naypospolitszym ich siedliskiem. Lubo są mnogie lekarstwa przeciw robakom, z tym wszystkim w powszechności kuracya tey choroby iest bardzo trudna. W niektórych przypadkach nie można nic dokazać, i wtedy kończy się leczenie na ulżeniu przypadłości. Dla tego różne są klasy lekarstw przeciw robakom. Niektóre skutkuią tylko iak zapobiegaiące, które łagodzą przypadłości, iak mléko, oleie tłuste i t. p. Inne, iak n. p. laxuiące, przez swoie działanie znoszą związek między kiszkami i robakami. Inne rozcieńczaiąc szlamistość wzmacniaią kiszki. Nakoniec właściwie zwane *anthelmintica*, które robakom są przeciwne, a te są w swych własnościach także bardzo różne. Z laxuiących lekarstw maią te pierwszeństwo, które mocniey działaią, i bardziey drażnią, gdyż przez ciągły robaków bodziec, kiszki poniekąd utracaią swą czułość, a słabe purguiące le-

lekarstwa nie sprawuia dostatecznego drażnienia

Gorzkie wzmacniaiące lekarstwa.

Oleie tłuste, zwłaszcza *oleum nucum iugland. ol. Ricini.*

I. Gorzkie, przeciwne, ostre rośiiny.

Semen Santonici.

§. 1804. *Cytwarowe nasienie* iest małe, żółtawo-brunatne, podługowate, gładkie, zmieszane z cienkiemi szypułkami i listeczkami. Smak ma gorzki i cokolwiek ostry, zapach przykry, korzenny. Samo nasienie mocniey skutkuie, przed użyciem więc oczyszczone bydź powinno. Używane bywa iak pospolite i dawne lekarstwo na robaki, zwłaszcza drobne u dzieci. Często fałszowane bywa obcemi nasionami *abrotani*, *tanaceti*, *santolinae chamae cyparissi.*

§. 1805. Cytwarowe nasienie daie się 1) w *całości* od ½ do 1 drachmy z rana na czczo na chlebie posmarowanym masłem, lub w ciepłym mléku. Gdy się na proszek tłucze, utraca nieco z swéy skuteczności. 2) w *konfekcie* z miodem, lub syrupem, 1, 2 łyżeczki od kawy; zwłaszcza na ostatniey kwadrze miesiąca, dodaie się proszek rabarbary, jalapy, *Mercurius dulcis*, *vitriol martis*, salmiak i t. p. albo się w kilku dniach daie laxuiące lekarstwo. Infuzya lub dekokt iest do za-

żywania nieprzyiemny. *Confectio seminis santonici* w cukrze mało iest dziś w używaniu.

Tanacetum.

§. 1806. Ta roślina ma smak gorzki i lotny, balsamiczny zapach. Nasienie używane bywa zamiast nasienia cytwarowego, i iest podobnież skuteczne, lecz tańsze. Doza od 10 do 30 gr. w proszku. Preparaty są *extractum i oleum tanaceti.*

Filix.

§. 1807. *Radix filicis* iest dawne przeciw robakom lekarstwo, zwłaszcza przeciw soliterowi, używane bywa. Zapach tego korzenia iest słaby, nieco przykry, smak gorzki, zlekka ściągaiący. — Jest on tylko przeciwny robakom, lecz ich nie wyprowadza; wiec trzeba go zawsze połączyć z purguiącemi lekarstwami n. p. jalappą, gummigutta, kalomelem, solami obospólnemi, także się dodaią inne przeciwne robakom lekarstwa: *assa foetida, Valeriana, sulphur antimonii,* tudzież mocno purguiące rzeczy. W kuracyi solitera zdaie się bydź pewnieyszą rzeczą, gdy się naprzód sam tylko korzeń daie. Doza iest 1, 2, 3 dr. z rana i wieczór, aby był pewnieyszy skutek, trzeba go w większey ilości dawać. Kompozycya lekarstwa przeciw soliterowi P. *Schwandt* składa

da sie *ex rad. filicis, gumm. guttae i herba gratiolae.*

Geoffrea.

§. 1808 *Geoffrea* iest łub drzewa, maiący szczególny przykry zapach i nieco gorzki smak, które, gdy sie ta kora starzeie, giną; dopiero od roku 1770 poznaną została iak lekarstwo. Podług uczynionych z nią doświadczeń, iest ona nayskutecznieyszym leczenia środkiem, przez który truią się, i razem wyprowadzaią robaki. Szczególniey skuteczną iest przeciw okrągłym robakom i askarydom (*Voltelen, Juliaans*). Była także pożytecznie dawana na solitera (*Schwarz*), nie zawsze iednak dostateczna iest, chcąc kléy robaczny i flegmistość solwować.

§. 1809. Naylepiéy używa się w dekokcie. Uncya iedna gotuie się w 12 uncyach wody do połowy, przecedziwszy daie sie codzień z rana 3 lub 4 uncye zażyć, albo co godzina, lub dwie, stołowa łyżka. W zbyt wielkiéy ilości, wznieca ckliwości, a nawet womity. Zaczym bespieczniéy iest zpoczątku mniéy dawać, a następnie powiększać dozę. Dla zapobieżenia przypadłościom, można dodać lekarstwa laxuiące, rabarbarę lub inne, albo *carminativa*. Po trzech lub czterech dniach, trzeba dać na purgans, gdyby wypróżnienie nie było dostateczne. Skuteczną bo-

wiem bydź nie może, ieśli nie wyprowadza.

Preparat.

§. 1810. *Extractum corticis geoffreae.* Daie się w pigułkach, albo w iakiey aromatyczney wodzie, codziennie po 15 gr. z purguiącym lekarstwem. Dekokt iest także skuteczny w enemie przeciw askarydom.

Nuces Juglandes.

§. 1811. Już w dawnych czasach uważano, że zewnętrzna zielona skórka orzechów włoskich, przeciwna iest robakom, dla tego młode orzechy dawano na czczo cierpiącym dolegliwości od robaków. P. *Plater* dawał dekokt z rzeczonych skórek na okrągłe robaki. Nawet doświadczono, że one zewnątrz ciała, krótki czas w tym dekokcie żyły.

Preparaty.

§. 1812. *Extractum nucum jugland.* Daie się 10, 20, 30 gr. podług wieku 3 lub 4 razy przez dzień w iakiey aromaycznéy wodzie, albo łącznie z innemi lekarstwami przeciw robakom. Jest ono także lekarstwem żołądek wzmacniaiącym. Służy podobnież do czyszczenia dawnych upor-

porczywych wrzodów, i na weneryczne wrzodowatości.

§. 1813. *Oleum nucum Jugland.* Ze wszystkich tłustych oleiów, naylepiey truie robaki. P. *la Chapelle* zachwala go szczególniey przeciw tenii, po 2, 3 uncye, popiiaiąc w. kilka godzin późniey Alikantskim winem. *Rob. nucum jugland.* truie także robaki, i dodaie się do podobnych lekarstw. Służy oraz do czyszczenia wrzodów w ustach.

Sabadilla.

§. 1814. *Semen sabadillae* nie ma żadnego zapachu, lecz ostry, przykry, palący smak. Skutki tego nasienia są mocno purguiące i drastyczne. P. *Schmuker* zaleca go szczególniey przeciw soliterowi z miodem lub konserwą iaką. P. *Abrahamson* zaś w epilepsyi od solitera, w tańcu S. Wita i katalepsyi od robaków. Doza iest od 5 do 30 gr. dziennie w proszku z cukrem, lub w pigułkach. Skutecznie także używane było przeciw askarydom w dekokcie z wodą lub mlékiem. Użycie iednak wymaga ostrożności. P. *Thilenius* użył go do enem, lecz ono częstokroć mocno drazni, bez czego można się obeyść maiąc dość bespieczniey szych lekarstw.

Spigelia.

§. 1815. Ta roślina dopiero od r. 1750 znaną została. PP. *Bergius*, *Rosenstein*, *Dahlberg* doświadczaniem iéy szczególniéy się zatrudnili. Liście ma owalne, kończate, ostre i smak nikczemny, korzeń iest włoknisty, gorzki i bez zapachu. W ilości wielkiéy dana, sprawuie zawrót, iskry przed oczami i wymioty. Daie sie dzieciom po 10 lub 12 gr. dorosłym od pół do iednéy drachmy z rana i wieczór: 1) w *proszku* z iakim purguiącym lekarstwem; 2) w *infuzyi*, do któréy nayczęściéy bierze się ziele po 20 lub 30 gr. dwa lub trzy razy dziennie, przy tym co trzeci dzień trzeba dać laxuiące lekarstwo.

§. 1816. Dwa są rodzaie téy rośliny: *spigelia anthelmia i spigelia marylandica*, ostatnią zachwala P. *Bergius*, iż iest mocnieysza. Liście ma bardziéy podłużnokończate, na spodniéy stronie blado-zielone, zapach i smak iest narkotyczny stęchły. Podług licznieyszych doświadczeń, nie iest ziele tak skuteczne, tylko korzeń truie glisty. Daie się w infuzyi nalawszy na skrupuł gorącego mleka. Liście spigelii fałszowane bywa saponaryą.

Allium.

§. 1817. *Czosnek* świeży posiada właściwy przykry smak i zapach ostry. O-

strość

strość iego złączona iest z eterycznym oleykiem, wchodzi predko w soki, i wszystkie exkrecye nabieraią czosnkowego zapachu. Dawnieysi lekarze uzywali czosnku 1) w *słabości narzędzi trawienia*, i zaflegmieniu, na cieżki oddech od flegmy, PP. *Mead i Bergius* zachwalaią go w febrach przerywanych. 2) Przeciw *chronicznym artrytycznym i rumatycznym boleściom* dodawszy *G. ammoniacum* ma bydź osobliwym lekarstwem. 3) Jak *lekarstwo przeciw robakom*. Należy do mocniey skutkuiących lekarstw.

§. 1818. Używa się czosnku 1) *surowo* na czczo z rana na chlebie posmarowanym masłem, albo kraiony połyka się bez żucia; 2) daie się wyciśniony sok, do którego dodać można cukru i cytrynowego soku dla przyiemności; 3) gotowany lub infundowany mlekiem, wziawszy na iednę uncya czosnku 12 uncyy mleka (*Rosenstein*). P. *Bergius* dawał go z serwatką. Robi się także *syrupus allii*. Zewnętrznie zwykł się skutecznie używać do enem.

Cepa.

§. 1819. *Cebula* pospolita *radix cepae* posiada te same skutki. co *radix allii* i nie iest tak przykra, iak czosnek. Zewnętrznie używana bywa do kataplazmiów dla powiększenia bodzca.

Assa

Assa foetida.

§. 1820. Ta kleista żywica dla swego czosnkowego zapachu, iest bardzo przeciwna robakom, im więc iest świeższa, tym skutecznieysza. Używana bywa przeciw glistom wszelkiego gatunku; P. *Mellin* wypędził nią solitera. Naylepiey daie się w pigułkach, albo sama przez się, albo z gorzkiemi extraktami, jalapą, rabarbara, *Mercur. dulc.* i t. p. Doza iest od 2 do 10 gr. co trzy lub cztery godziny. Trzeciego dnia daie się potém na purgans. P. *le Clerc* kazał ią utrzyć z octem.

Helleborus albus.

§. 1821. *Rad. hellebor. alb.* należy do naymocnieyszych drastycznych lekarstw. Dawni lekarze zalecali ten korzeń 1) w melancholii, manii, epilepsyi i na robaki. 2) W uporczywych chorobach skórnich. Przepisuie się albo w proszku po 2, 3 aż do 6 gr. albo w infuzyi z 20 gr. zrobioney.

Valeriana.

§. 1822. Ten korzeń naywiecey używa się przeciw nerwowym przypadłościom od robaków, przeciw epilepsyi i t. p. Doza iest od 10 do 30 gr. w proszku z jalapą, *vitriol. Martis* i innemi. *Electuarium anthelminticum Störk* iest skuteczne lekarstwo na robaki, do którego wchodzi jalapa,

pa,

pa, waleryana, *arcan. duplicatum* i *oxi-mel squillit.*

Camphora.

§. 1823. Kamfora była iuż u dawnych lekarzów sławnym lekarstwem na robaki. Jéy parowanie iest onym przeciwne, za użyciem kamfory zniewolone są nawet do wyniścia (*Baldinger*). Widziano czasem podczas używania kamfory w febrach ziadliwych, że odchodziły robaki: może febryczne przypadłości naywiecéy tu działały. Naylepiéy daie sie kamfora w emulsyi od 1 do 8 gr. P. *Vogel* emulsyą kamforową wypędził raz, siedm łokci długiego solitera. Daie się także w proszku z innemi robaki truiącemi lekarstwami, iako to: *cort. geoffreae*, *sem. santonic.* i t. p.

Corallina.

§. 1824. Roślina ta gałęzista, maiąca zapach przykry stęchły, łotny, a smak słony, nieprzyiemny, pospolicie pomieszana iest z małenkiemi konchami i kamyczkami. Korsykanie długi czas iéy używali na lekarstwo przeciw robakom. Przez Francuzkich lekarzów, ktorzy na téy wyspie zakładali lazarety, wiadomą została (*Gazette de Santé* 1777). Nayskutecznieysza iest na okrągłe robaki, które bez purguiącego nawet lekarstwa, po niéy odchodzić zwykły. W wielu iednak doświad-

cze-

czeniach niedostateczną sie okazała. Daie sie w proszku od 20 do 30 gr. dodawszy *rad. filicis*, także z miodem lub syropem; albo sie robi dekokt, lub infuzya z innemi robaki truiącemi lekarstwami.

II. Ciała mineralne.

Vitriolum Martis.

§. 1825. Ta sól metaliczna złożona przez sztuke z kwasu siarczanego i żelaza, iest szacowne lekarstwo przeciw robakom zwłaszcza, gdy sie dodaie do innych n p. do proszku *rad. filicis*, *jalappae*, *valerianae*. *Boerhaaw* i *Rosenstein* szczęśliwe z nią robili kuracye. Daie sie dzieciom od 2 do 10 gr. dorosłym od ½ do 1 drachmy 1) w *proszku* z korą chiny, geoffrei, cytwarowym nasieniem; 2) w *pigułkach* dodawszy *extract. nuc. jugland.* i t. p.; 3) w *konfekcie c. rob. nucum.*

Limatura Martis.

§. 1826. Preparaty z *żelaza*, do których należy *limatura ferri alcoholisata*, zdaią się bydź skuteczne przeciw robakom, iak wzmacniaiące i wściągaiące lekarstwa, gdy kiszkom daią tęgość, i przeszkadzaią mnożeniu się kleiu i robaków. P. *Werlhof* dawał kilka razy przez dzień po 15 gr. *limat. Martis* a P. *Mellin* po 10 z rabarbarą. Ciągłe używanie żelaza ma za-

po-

pobiegać rozmnażaniu się robaków (*Tissot*). Wody żelazne mineralne truią także robaki.

Mercurius vivus.

§. 1827. *Żywe srebro* gotowane z wodą, iest domowym robaki truiącym lekarstwem. Lubo P. *Mönch* podług swoich doświadczeń nie przypuszcza, iżby woda miała co z żywęgo srebra przyymować w siebie, zaprzeczyć iednak nie można, że się tu cześć Merkuryuszu oxyduie, i robi się gatunek *aethiop. mineral.* P. *Rosenstein* iednak powiada, że chorym na robaki dawał żywego srebra, aż do saliwacyi, a one nie odchodziły. — *Decoctum e Mercurio vivo,* zachwalonym iest lekarstwom przeciw askarydom w enemie. Mniemanie iest, iż od samego płynu wypłókuią się z kiszęk.

Mercurius dulcis.

§. 1828. Ta sól metaliczna łącznie z innemi lekarstwami. przeciw robakom iest bardzo skuteczna, daie się dziennie od 1 do 2 gr. tylko długo dawać iey nie należy, gdyż łatwo saliwacya nastąpić może. Jest także główną zasadą do kompozycyi lekarstwa na solitera *Klosyusza.*

Aethiops mineralis.

§. 1829. Żywe śrebro z siarką, przez tarcie oxydowane daie się od 1 do 10 gr. dziennie raz, lub dwa razy; podobnież *aethiops antimonialis* z cytwarowym nasieniem i cukrem. Inne łagodne merkuryalne preparaty, *Mercur. cinereus*, *Mercur. solubil.* skutecznie także używane bywaią przeciw robakom.

Stannum.

§. 1830. *Paracelsus* był piérwszy, który cynę zalecał na robaki, a zwłaszcza na solitera. Potém zaniedbane było to lekarstwo, dopiero na początku tego wieku wprowadzone znowu zostało przez iakąś lekarkę w Szkocyi, o czym wiadomość powziął P. *Alston.* Cyna pospolicie znayduie się z ołowiem zmieszana, czego trudno docieć. Przyzwoicie oczyszczoną będąc, iest całe niewinnym i w wielu przypadkach skutecznym lekarstwem, lecz także często nie odpowiada zamiarowi, podobno skuteczna iest tylko przez mechaniczne rażenie.

§. 1831. Proszek cyny czystéy przez granulacyą otrzymanéy, daie się od ½ drachmy do 4 uncyi, w kształcie konfekciku z miodem, lub syropem sporządzonego, w kilka dni potém daie się purguiące lekarstwo. P. *Mead* przepisywał ią z iaką absorbuiącą ziemią i konserwą piołunkową.

P.

P. *Fordyce* zachwala ią na robaki okrągłe, z nasieniem cytwarowym i cukrem.

Flores Sulphuris.

§. 1832. Zapach siarki, który z siebie wydaie, przeciwny iest robakom. P. *Tissot*, *van Swieten*, *van Döveren* dawali zażyć po 10, 20, 30 gr. siarczanego kwiatu. Wody siarczane są także skuteczne na robaki. Podobnież *flores zinci*, których sie daie po ½ do 2 gr. z cukrem, dwa lub trzy razy dziennie, zwłaszcza przeciw askarydom.

Salia media.

§. 1833. Prawie wszystkie sole robakom są przeciwne. Rażeniem swém solwuią one kléy robaków, a w ilości większéy laxuią. *Sal ammoniacum* z jalapą, rabarbarą, cytwarowym nasieniem, niekiedy iest skutecznym lekarstwem zwłaszcza na robaki okrągłe. P. *Weigel* doświadczył, iż *sal mirabile Glaub.* w dostateznéy ilości, solwowane wody, samego nawet solitera wypędza. Niemniéy *terra ponderosa salita* iest bardzo skuteczna przeciw rzeczonym robakom.

Petroleum.

§. 1834. *Oleum petrae* dobrego gatunku iest oléy iasno-żółty, maiący zapach

pach i smak bursztynu; wystawiony na powietrze, staie się coraz ciemnieyszy i gęścieyszy. Przez destyllacyą można zrobić bielszy, cieńszy i przyiemnieyszy. Czesto fałszowany bywa terpetynowym oleiem. W mieyscach, gdzie ma swe źródło, używany bywa iak domowe lekarstwo, na różne przypadłości zwłaszcza przeciw robakom. Jest bardzo gorący i drażniący, przytym nieprzyiemny. Naylepiéy daie się po 10, 20 30 kropel w iakim syropie. P. *Vicat* powiekszył pówoli dozę do 100 kropel. P. *Mellin* dawał go z terpetynowym oleiem i kamforą. Niekiedy wypędzano nim solitera, spuścić się iednak nań nie można.

§. 1835. Ten oléy między innemi zewnętrznemi leczenia środkami, iest skutecznym lekarstwem, użyty do smarowania, gdy robaki gwałtowne boleści sprawuią, albo się na iakim mieyscu przedrzeć chcą. P. *Rosenstein* kazał go połączyć z ugniecionym czosnkiem. P. *Mellin* zaleca także w takim przypadku, smarować ciepłą wołową żółcią. Prócz tego zwykło się używać *oleum petrae* do smarowania wzdęć limfatycznych.

§ 1836. Prócz wymienionych roślinnych i mineralnych ciał, iest ieszcze wiele domowych lekarstw na robaki. Jako to marchew (*daucus*) użyta na czczo. Jądra z cytryny w mleku gotowane. *Semina plantag. latifol. urticae dioicae.* P. *Cullen* kazał brać cztery razy przez dzień po go

kro-

kropel oleyku terpetynowego przeciw soliterowi. *Aqua calcis* w enemie skuteczna iest na askarydy. Winny ocet podobnież, ale mocno razi. Powietrze stałe (*aër fixus*) zachwalone iest dla doświadczenia, czyli ma chory solitera i t. d.

WYDZIAŁ II.

Leki przeciw Wiatrom.

§. 1837. Wiatry bywaią dwoiakim sposobem, przyczyną uciążliwych przypadłości: 1) gdy one kiszki bardzo rozdymaią, iż te staią sie nieiako atoniczne, czyli bezsilne; 2) kiedy przez swóy bodziec sprawuią ściąganie sie kurczowe kiszek. W obydwóch przypadkach nastąpić musi umnieyszony ruch perystaltyczny i ból. W takich okolicznościach zwykło się używać 1) *Drażniących aromatycznych lekarstw* to iest roślin posiadaiących eteryczny oléy. 2) *Kwasów mineralnych przez spirytus winny osłodzonych.* 3) *Antyspasmodycznych lekarstw*: enem, okładań i nacierań podbrzusza. Ciepłe łagodnie drażniące lekarstwa, które uśmierzaią kurcze, są w tych tu przypadkach szkodliwe, gdyż one rozrzedzaią powietrze, które bardziey rozdyma kiszki. Przytłumiony ruch kiszek tylko przez drażniące lekarstwa znowu ożywiony bydź może.

I. Aromatyczne Rośliny.

Mentha Piperita.

§. 1838. *Mięta pieprzna* posiada eteryczny oléy, który skutecznie łagodzi przypadłości wiatrów. Daie sie woda destyllowana po łyżce stołowéy, destyllowany zaś oléy po 8, 10, 12 kropel na cukrze. *Aqua i oleum menthae crispae* podobnym używa się sposobem. *Mentha pulegium* naylepiéy skutkuie w infuzyi na kształt herbaty. *Rumianek* iest domowym wiadomym lekarstwem na wiatry.

Semina.

§. 1839. *Semen anisi* anyż był dawniéy sławnym lekarstwem na wiatry i osłabione drogi trawienia, należy iednak do słabych leków. W ekonomii używany bywa do przypraw. *Anisi conditum* służy dla dzieci przeciw wiatrom. *Oleum anisi* używane bywa do oleynego cukru (*elaeosaccharum*); *van Swieten* dawał go z przydatkiem rabarbary. *Semen coriandri* iest przyiemne lekarstwo na wiatry, będąc dobrze wysuszone. *Semen carvi* maiące wiele eterycznego oleiu, mocno pędzi wiatry. W ekonomii bierze się do potraw, używa się iak domowe lekarstwo przeciw kolce. *Semen foeniculi* używa sie za przydatek do herbaty. *Oleum foeniculi* daie się z cukrem.

krem. *Semen anethi* i inne, podobnież użyte bydź mogą.

Olea.

§. 1840. Prócz oleiów z roślin w poprzedzaiących paragrafach wymienionych, przez destyllacyą otrzymanych, są ieszcze inne, których się używać zwykło przeciw wiatrom. *Oleum cajeput* iest lekarstwo bardzo przenikaiące, daie się po 6, 10 kropel na cukrze.

II. Acida Mineralia dulcificata.

§. 1841. *Liquor anodinus Hoffmanni* daie się po 30, 50 kropel na cukrze. Łącznie z tynkturą rabarbary, służy na tak zwane wapory. *Naphta vitrioli* daie się po 10, 30 kropel w kolkach od wiatrów. *Spiritus nitri dulcis* po 15, 20, 30 kropel dawany, pędzi wiatry. W ogólności naylepiey skutkuią lekarstwa przeciw wiatrom, gdy się ich kilka razem połączy.

ROZDZIAŁ III.

Leki piersiowe.

§. 1842. W naturalnym stanie wychodzi z flegmistych gruczołów rury oddechowey, szlamowita wilgoć, która dwoiakiey podpada wadzie, częścią gdy się odłącza w większey nad zwyczay ilości, częścią

gdy

gdy nabiera nieco tęższéy kléiowatości, i z trudnością tylko wyrzucona bydź może W obydwóch przypadkach, potrzebne są leki ułatwiaiące iéy wyrzut.

§. 1843. Nie ma takich lekarstw, któreby szczególniéy to uskuteczniały, ich własności, są tak dalece ograniczone, iż one tylko 1) znoszą przyczynę, zkąd ta wyrzutu trudność pochodzi; 2) utrzymuią rurę oddechową i płuca wolne i wilgotne, aby materya lżéy wyrzucona bydź mogła; 3) roztwarzaią i ścieńczaią zbyt kléiowatą flegmę; nakoniec 4) wzniecaią kaszel przez swoie rażenie pośrednie, lub spółczułością, a tak popieraią rzeczony wyrzut.

§. 1844. Przyczyna trudnéy expektoracyi, pospolicie iest tylko mieyscowa. W wielu przypadkach ta trudność iest skutkiem powiększonéy lub pomnożonéy inflamacyi: niekiedy iest nieczynność i niedostatek bodzca przyczyną, gdyż po zapaleniu zawsze zostaie pewny stopień osłabienia, albo to pochodzi od iakiego kurczu cześci. Przeto też cale różne i przeciwne sobie lekarstwa, mogą służyć do ułatwienia expektoracyi. Jakim zaś sposobem te leki działaią, w wielu przypadkach iest bardzo trudno wytłumaczyć.

§. 1845 Naylepiéy zawsze uskutecznia się expektoracya 1) przez pobudzenie kaszlu, do czego naystósowniey-ze są lekarstwa emetyczne, które przez wstrząśnienie ciała, i swóy zwyczayny bodzięc popieraią odłączenie się flegmy. Szczegól-

gólniey iednak zdaią się bydź do tego zdatne drażniące lekarstwa, które zawieraią w sobie iaką lotną ostrość, albo takie składaiące części, które na gazowe exkrecye działaią, i temi drogami znowu wychodzą z ciała. 2) Przez łagodnie rażące, letnio wilgotne lekarstwa, które się wpuszczaią w oddechową rure, albo sie używaią w infuzyach i dekoktach. 3) Przez kleykowate, tłuste, oleyne, łagodne płyny i julepki. 4) Nakoniec przez dzielne, kurcze uspokaiaiące, leki.

§. 1846. Podobieństwo iest do prawdy, iż niektóre z tych lekarstw połączone będąc z napoiem, wchodzą do mafsy krwi, i paruią przez wydychaiące naczynia oddechowey rury, a tym sposobem odłączeniu się flegmy dopomagaią. Ciepłe, kléiste łagodzące lekarstwa, są w przypadłościach piersiowych bardzo pomocne, gdy umnieyszaią stan zapalisty. Użycie iednak tych lekarstw, zwłaszcza ciepłych, wilgotnych, kléiowatych i oleynych wymaga wielkiey przezorności, i długo kontynuować go nie należy. Nie tylko szkodliwe są drogom trawienia, ale też utrzymuią i pomnażaią napływ do płuc, które przez to bardzo się osłabiaią, zkąd może się zrobić zasada do suchot flegmistych.

I. Zlekka drażniące kléisto słodkie Leki.

Glyzyrrhiza.

§. 1847. *Lukrecya* w korzonkach iest rośliny część rodzącéy się w Hiszpanii, Italii, Francyi południowéy i w okolicy Bamberku, ma smak słodkawy z przyczyny cukrowych części, które w sobie zamyka, na końcu zaś, daie sie nieco goryczy uczuć. Jest ona pospolitym piersiowym lekarstwem na kaszel i chrypkę. Daie się 1) w *substancyi* iak domowe lekarstwo dzieciom do żucia i wysyssania soku. 2) w *infuzyi*; gotować bowiem iéy nie należy, gdyż przez gotowanie staie sie płyń gorzki, dla tego do dekoktów dodaie sie na końcu. Zwykła się połączać *c. rad. altheae*, *farfarae*, *arnicae* i t. p. Proszkiem lukrecyi posypuią się pigułki.

Preparaty.

§. 1848. *Succus liquiritiae* nie iest preparat naszych aptek. Londynscy zaś aptekarze rafinuią ten z lukrecyi wyciśniony i zgęszczony sok, i formuią go w małe laski. Smak ma słodko - gorzki, zwykł się dawać od ½ do 1 drachmy sam przez się, albo sie dodaie do dekoktów piersiowych.

§. 1849. *Pasta liquiritiae*, *baccili de liquiritia*, są to preparaty różniące się tyl-

ko

ko kształtem, składaią się z dekoktu korzenia lukrecyi, cukru, gumy Arabskiey, tragantu, albo krochmalu, z których formuie się massa, czyli ciasto; dla żółtości dodaie się nieco szafranu.

§. 1850. *Trochisci bechici nigri* składaią się z lukrecyi czarney, nasienia anyżowego i Włoskiego kopru. Daią się dzieciom na kaszel i chrypkę. *Trochisci liquirit. Ph. Lond.* (*Rec. extr. liquirit. s. succi sacchar. pur. ana dr.* 10. *traganth. dr.* 3. *aqu. destill. qu. sat.*) Daią się 1 lub 2 dr. w kaszlu łechciwym. *Trochisci glyzyrrhizae c. opio ph. Edinb.* (*Rec. opii puri dr.* 2. *bals. tolut unc.* ½, *syr. simplic. unc.* 8. *succi liquirit. mollefacti unc.* 5. *gum. arab. dr.* 5.) Robią się te kołaczyki po 10 gr. W drachmie iest *granum opii*.

Tussilago.

§. 1851. Ta roślina ma we wszystkich częściach iednaką moc. Smak iey iest kleisto-cierpki. Od dawnych czasów należy do leków piersiowych. Ziele wielorako używane bywa w katarowych przypadłościach, na kaszel i chrypkę. W odrze, zapaleniu płuc i suchotach. Pospolicie daie się w infuzyi iak herbata, albo gotowane z mlekiem. Nie iest iednak skutecznieysze od Włoskiego ślazu (*althea*). *Galenus* i *Dioscorides* używali go w astmatycznych dolegliwościach, także przeciw

konsumpcyi, i dym z niego kazali wciągać. Szwedy palą go zamiast tutuniu na kaszel Korzeń zdaie się bydź skuteczniey-szy, dodaie się do *lichen island* i t. p. Oprócz skutków iego w chorobach piersiowych znaleziono w nim moc łeczenia wzdęć skrofulicznych i wrzodów tego gatunku (*Percivall; Mayer*). Daie się mocny dekokt z liścia suchego, lub świeżo wyciśniony sok, codzień po kilka uncyy. Jest to lekarstwo godne dalszego doświadczenia. *Extractum farfarae* używane bywa na suchy kaszel.

Althea.

§. 1852. *Radix altheae* używa się w zapalistych przypadłościach piersi i kataarowych dolegliwościach w dekokcie. To lekarstwo, służy tylko do łagodzenia. *Pasta althea* składa się z dekoktu tego korzenia, gummy arabskiey i cukru. Ma te same skutki, co *pasta liquiritiae. Syrupus altheae* dodaie się do innych leków.

Veronica.

§. 1853. Smak weroniki ziela, iest cokolwiek ściągaiący i gorzki. Szczególniey od *Fr. Hoffmanna* iest zachwalona ta roślina, który ią porównał z zacnością Chińskiéy herbaty (*de infusi herbae veronicae praestantia*). Należy ona do surrogatów oneyże. Skutki iey w przypadło-

ściach

ściach piersiowych, krwawego moczu, kamienia i t. p. nie są znakomite.

Inula.

§. 1854. Korzeń ten, który zowie się także *enula*, *helenium*, ma smak gorzkawy, kléiowaty, i zapach korzenny: Zamyka w sobie eteryczny oléy, i iest zachwalonym lekarstwem w przypadłościach flegmisto-piersiowych. Doza iest 1, 2 skrup. z miodem praśnym. — Skutki iego są nieznaczne. Preparaty znayduią się w aptekach: *Extract. enulae; ungu. enulat. vinum enulae*, które bardzo rozpala.

Pimpinella.

§. 1855. *Rad. pimpinellae albae* w naydawnieyszych czasach była iuż policzona między leki piersiowe. Korzeń téy rośliny zamyka w sobie żywiczne części, iest drażniący i rozpalaiący. W substancyi nie zwykł się dawać. Preparaty są *extractum pimpinellae. Eſsentia pimpinellae*, ktora się daie w przypadłosciach flegmisto-piersiowych i w kolkach, kilka razy przez dzień po 20, 60 kropel w wodzie. Także iak dodatek do dekoktów na płókanie gardła w anginie katarowéy, w opadnieniu czopka, w paraliżu iezyka.

Anisum vulgare.

§. 1856. *Anyż* pospolity maiący przyiemny zapach i smak słodki korzenny, używany bywa iak lekarstwo flegmę rozrzedzaiące, zlekka drażniące, wzmacniaiące, w przypadłościach piersiowych, a w ekonomii iak rzecz korzenna łagodnie pobudzaiąca narzędzia trawienia.

P r e p a r a t y.

§. 1857. *Aqua anisi, spiritus anisi.* W zaflegmieniu piersi, i dla strawności. *Spir. anisi comp. ph. Lond.* do którego wchodzi *sem. anisi, angelicae, spir. vini, spiritus sal. ammoniaci anisat,* Przeciw piersiowym przypadłościom od flegmy po 30, 50 kropel. *Oleum anisi* daie się z cukrem. *Confectio anisi.*

Anisum stellatum.

§. 1858. *Badyan* iest nasienna kapsułka, maiąca kształt gwiazdy, smaku bardzo podobnego do anyżu i Włoskiego kopru. Zwykło się go używać w dolegliwościach katarowych do pektoralnych ziółek.

Foeniculum.

§. 1859. Nasienie Włoskiego kopru szczególniey używane bywa w dolegliwościach piersiowych, dla rozwolnienia flegmy i uła-

ułatwienia expektoracyi. Dodaie się do ziółek pektoralnych.

Hyssopus.

§. 1860. *Herba hyssopi* zalecona iest iak osobliwe lekarstwo w zaflegmieniu piersi. Robi się infuzya i osładza się cukrem, dla ułagodzenia nieprzyiemnéy goryczy. Woda destyllowaną iest zwyczayny wehikuł do mixtur piersiowych.

Majorana.

§. 1861. *Herba majoranae* iest zachwalonym lekarstwem w piersiowych afekcyach, zwłaszcza w astmatycznych i katarowych. Daie się w infuzyi iak zwyczayna herbata sporządzonéy.

II. Leki słodkie.

Saccharum.

§. 1862. Ta słodka sól ma wiele kleiowatych części. Jéy medyczne własności są zlekka drażniące, solwuiące, i na powierzchni ciała przeciw-gnilne. Używany bywa cukier do syropów i do medykamentów, aby do za życia przyiemnieysze były; w piersiowych afekcyach na kaszel i chrypkę. W długich podróżach na morzu iest wybornym lekarstwem do uchronienia się skorbutu. P. *Mönch* poży-

te-

tecznie go używał w żółciowych biegunkach, i zaleca go, gdy chorzy nie chcą iuż używać kwasów. Zbyteczne używanie cukru szkodzi zdrowiu dla kwasu cukrowego, to zaś iest przesąd, że cukier robi flegmę. *Miód* podobnież używany bywa w przypadłościach piersiowych do dekoktów, mixtur i konfektów, iak domowe lekarstwo na chrypkę.

Caricae.

§. 1863. *Figi* maią moc tuczącą i odmiękczaiącą. Gdy są zupełnie doyrzałe, maią białą cukrową powłokę, łatwe są do zepsucia, i wtedy nabieraią kwasku. Zwykły się naypospoliciey używać do napoiów odmiękczaiących, zwalniaiących w kaszlu, chrypce, zatrzymaniu moczu łącznie z korzeniem wysokiego ślazu, lukrecyi i t. p. albo się gotuią z mlekiem lub wodą do płókania gardła, na gruczołki nabrzmiałe, do maturacyi wrzodów na dziąsłach i t. d. *Passulae majores* i *minores* tym samym sposobem używane bywaią iak *caricae*. *Species pectorales* znayduiące się w aptekach, do których wchodzą *passulae*, *caricae*, *dactyli*, *siliqua dulcis*, *succus liquirit.* i inne, większą częścią bywaią napsute.

III. Gorzkie kléiste Leki.

Lichen Islandicus.

§ 1864. Ten lekarski mech pomieszanego koloru, nie ma zadnego zapachu, lecz smak gorzki, kléisty i cokolwiek ściągaiący. Posiada wiele lipkich i tuczących części, należy do łagodnych, strawności nieszkodliwych, a przytym do karmienia zdatnych istot. Z przyczyny swych gorzkich i ściągaiących części, wzmacnia bez zatrzymania iednak stolca, lub sprawienia gorączki.

§. 1865. *Lichen Islandicus* używany bywa: 1) w *wilgotnym kaszlu*, który grozi suchotami, po zaniedbanych katarach, po zapaleniu płuc, gdy wyrzut flegmy iest częsty i podobny do ropy. 2) W *konsumpcyi*: tudzież po chorobach, po odrze (*Schönhęide*), po saliwacyi, po ranach i wrzodach mocno ropieiących (*Plenk*). 3) W *suchotach* od prawdziwych wrzodów na płucach, gdy gorączki nie ma (*Scopoli*), zwłaszcza w zaniedbanych katarach, albo w zaległéy materyi chorowitey. Lubo w wysokim stopniu choroby mało pomaga, nocne iednak poty umnieysza (*Mellin*). 4) W *chorobie płuc flegmistéy* iest szczególnieyszym lekarstwem. 5) Przeciw *płuciu krwią* (*Frize*). 6) W *dychawicy* (*Tode*). 7) w *moczu zbyt wolno upływaiącym* iak wzmacniaiące i łagodzące lekarstwo.

§. 1866.

§. 1866. Islandski mech daie się 1) gotowany w wodzie, mléku, albo w bulionie, bierze się codzień do gotowania iedna lub dwie uncye; 2) robią się z niego ziółka na dekokt, do których dodaie się *rad. polygalae, liquiritiae, stipites dulcamarae.* Przez dłuższy iednak przeciąg czasu, używać go należy.

Polygala.

§. 1867. *Radices poligalae amarae* maią smak gorzki przenikaiący, a na końcu słodki. Ten sam smak posiada ziele. Korzeń zachwalony iest w przypadłościach piersiowych, pozostałych po zapaleniu piersi. P. *Portal* użył go w suchotach. Należy do drażniących wzmacniaiących lekarstw, więc służy tylko, gdy przypadłości dla słabości płuc, nie ustawaią. Wymaga on także téy ostrożności, którey wymagaią podobne lekarstwa.

§. 1868. Daie się ziele i korzeń od 20 do 30 gr. w *proszku* kilka razy przez dzień, albo w *dekokcie.* Można go także połączyć z korą Chiny. Zwykła się także polygala dawać w konfekcie z miodem lub mlékiem.

Gummi ammoniacum.

§. 1869. *Gummi ammoniacum* iest nayskutecznieyszym lekarstwem w przypadłościach piersiowych, które pochodzą od

lip-

lipkiéy kléiowatości w płucach, albo w pierwszych-drogach iest, ich przyczyna. Ułatwia ono wyrzut flegmy, a częstokroć stolec i uryne. Używane bywa na kaszel, afekcye katarowe, ścieśnienie piersi od gestéy flegmy. W zapaleniu płuc, na końcu, gdy uśmierzyła sie febra, i umiarkowany iest wyrzut. Pod czas ospy, gdy exkrecya iest zatrzymana, w suchotach flegmistych i t. p. z naylepszym skutkiem używać się zwykło, dodawszy *oximel scilliticum, sulphur auratum antimonii.*

Myrrha.

§. 1870. Mira skutecznie użyta bydź może w szlamowitych przypadłościach piersi. Kléy bowiem roztwarza i części wzmacnia. Daie się albo w proszku, albo w solucyi *extr. myrrhae aquosi.*

Oximel squilliticum.

§. 1871. Ten preparat naybardziéy używany bywa w uciążliwościach piersi, gdzie iest zbytek flegmy, w kaszlu od gestego kléiu, w szlamistym ścieśnieniu piersi i t. p. Jest on lekarstwo drażniące ostre. Pospolicie daie się z innemi piersiowemi lekami. Doza iest od 1 do 3 drachm, co sie powtarza co godzina, lub dwie, bez wzbudzenia wymiotów.

Sulphur commune.

§. 1872. Siarka pomnaża także expektoracyą, i iest bardzo skuteczna w chronicznych defektach piersi. *Sulphur auratum antimonii i kermes minerale* dodane do innych piersiowych leków, w takiey ilości, aby nie wzbudziły wymiotów, są bardzo szacowne lekarstwa. *Aqua benedicta Rulandi, vinum antimonii Huxhami* dodaią się także do mixtur piersiowych.

ROZDZIAŁ IV.

Leki poty sprawuiące.

§. 1873. Pospolicie dzielą się te leki na dwa gatunki. Pierwsze nieznacznie wzbudzaią transpiracyą, i nazywaia się *diaphoretica*; drugie właściwie sprawuią poty, nazwane *sudorifera*. Oba gatunki różnią się tylko stopniem działania.

§. 1874. W właściwym rozumieniu, nie ma lekarstw, któreby były mocne sprawić poty. To się dzieie bardziey przez to, iż one krążenie krwi w ogólności popieraią, albo wzruszenie naczyń skórnich, i ich dzielność pomnażaią. Obydwa działania sposoby, są niekiedy poiedyncze, niekiedy z sobą połączone. Przeto wszystkie poty sprawuiące lekarstwa, podzielone bydź mogą na nastepuiące klafsy:

1) *Powszechne drażniące, rozpalaiące leki.* Ciała żywiczne, balsamy, sole al-

alkaliczne, sole obospólne ammoniakalne, lekarstwa antymonialne, spirytusy i t. p.

2) *Napoie ciepłe*, które razem powiekszaią masse płynów: sama ciepła woda, infuzye w kształcie herbaty, *decocta lignorum*.

3) *Kwasy roślinne*: ocet, wino, poncz, serwatka z winem robiona.

4) *Aromatyczne drażniące lekarstwa*, ztąd *opium* sprawuie poty.

5) *Zewnętrzne łagodne bodzce* na powierzchni ciała, które dzielność skóry pomnażaią: ciepłe kąpiele, ciepłe okrycia, tarcie poiedynczych części, obwinienie flanelą, ceratą, w pewnych mieyscowych chorobach.

§. 1875. W ogólności drażniące rozpalaiące lekarstwa, użyte same przez się nie są zdatne do wzbudzenia potów. Chcąc ich skutecznie użyć, trzeba ie połączyć z takiemi ciałami, które zewnetrznie na skórnie naczynia działaią, i te zlekka drażnią. Ztąd zewnętrzne ciepło, ciepłe powietrze, ciepłe okrycie, albo przynaymniey uchronienie sie zimna, koniecznie są potrzebne do przyspieszenia skutków, poty sprawuiących lekarstw. Trzeba się także wystrzegać, aby nie powstało inne wypróżnienie, przez któreby transpiracya osłabiona bydź mogła.

§. 1876. Trudno iest w poiedynczych chorobach oznaczyc skuteczność, lub nieskuteczność potów. To zawisło szczegól-

gólniey 1) od natury choroby: wszystkie nadwerężenia organu skóry, które powstały od zaziąbienia i przytłumioney transpiracyi, naylepiey przyymuią lekarstwa na poty; n. p. katary, rumatyzmy, lekkie zapaliste choroby, kolki od zaziąbienia, afekcye artrytyczne, pedogra i t. p. Procz tego zależy wiele 2) od epidemiczney konstytucyi; naywiecey epidemicznych chorób, uleczone bywaią, przez popieranie transpiracyi. 3) Od skłonności natury poiedynczych osób.

§. 1877. Utrzymywanie się mierno ciepłe, iest w każdey chorobie pod naszą nieba strefą naturze dogodnieysze, niż chłodne; dla tego też z oczywistym pożytkiem zakazuie się chłodne utrzymywanie chorych w ospie i wszelkich exantematycznych chorobach. Lecz bardzo rzadko pomocne iest, gdy prosto staramy sie uskutecznić poty. Długo-ciągłe choroby skórnie, są osobliwą klassą, gdzie leki sprawuiące poty, mogą bydź bardzo skuteczne. Lecz że te lekarstwa, a mianowicie *decocta lignorum* posiadaią moc czyszczenia krwi, a przeto w wielu chronicznych chorobach stan ciała poprawiaią, iest tylko sam przesąd.

§. 1878. Nie iest ieszcze pewną rzeczą, iak się powszechnie mniema, że pot smrodliwy pochodzi od cząstek znayduiących się w sokach, i że krew przez odłączenie sie onych, staie sie czystszą. Zdaie się, iż te cząstki, ktore należą do ex-

kre-

krementów, dopiero w swoim wychodzie z ciała, tego przeciw-naturalnego, i często w chorobach uwadze podpadaiącego urządzenia, nabieraią; i że ten proces nay więcey zawisł od stanu wzruszliwości i dzielności małych skórnich naczyń, chociaż te cząstki w massie soków, tak nieznaydowały sie, iak sie znayduią wychodząc z porów skóry. Odchód uryny iest w ścisłym stosunku z transpiracyą.

I. Sole obospólne amoniackie.

Sal ammoniacum.

§. 1879. *Salmiak* pospolicie z fabryk wychodzi w kształcie okrągłych blachów, składa się z kwasu soli kuchenney i soli alkaliczney lotney, smak ma przykry, szczypiący, słony. Skutki iego są różne. Główna własność salmiaku iest ta, że z lekka drażni i solwuie bez rozpalania. Podług sposobu użycia, popiera on niekiedy transpiracyą, albo mocniey działa na urynę. W ilościach większych wznieca laxowanie, a nawet womity. Uśmierza febryczną gorączkę, gdyż nie działa na system cyrkulacyi, iak rażące lekarstwa.

§. 1880. Salmiak naywiecey używany bywa 1) w przypadkach, gdzie się wiele gęstego szlamu znayduie w żołądku i w pierwszych drogach, w tak zwanych szlamistych febrach. W zaflegmieniu iest on głównym lekarstwem. W febrach żółciowych,

wych, w wadach strawności, w zatkaniach żywota, w skłonnościach rachitycznych u dzieci. 2) W febrach zapalistych, gdzie saletra mieysca nie ma; w łagodnych stenicznych przypadłościach piersi, w febrach katarowych, gdyż pospolicie sprawuie poty. 3) W febrach przerywanych (*Muys*). Połącza się ieszcze z gorzkiemi extraktami, lub korą Chińską, albo daie sie sam przez się, w ciepłych napoiach, przed napaścią, albo w wolnych od paroxyzmu czasach. P. *Baglio* zaleca salmiak w herbacie z rumianku w kwartannie. W uporczywych iednak febrach nie iest dostateczny. P. *Causland* zachwala *sal ammoniacum c. opio* dane na początku gorączki. Znosi nieprzyiemne przypadłości téyże, wznieca poty, i skraca paroxyzm. 4) Na robaki do roztworzenia kleiu, iest przednie lekarstwo dla dzieci. 5) Na początku chorób, i w biegu onychże, zwykł się używać salmiak, aby się przyspieszyła *crisis* przez poty.

§. 1881. Salmiak nie rozwalnia, tak łatwo stolca, iak inne obospólne sole, bardziéy go utwierdza zlekka, ztąd używany także bywa przeciw symptomatycznym biegunkom, przeciw biegunkom w chorobach gnilnych i t. p. Nayprzyiemniéy zażywa się w *mixturze* lub *emulsyi*. W proszku iest przykry i łatwo wznieca womity. Smak salmiaku nayczęściéy poprawia się lukrecyowym sokiem. Skutki iego, iak lekarstwa solwuiącego i łagodnie

dia-

diaforetycznego powieksza bardzo *tartarus emeticus* w małych dozach. Prócz tego zwykł sie połączać salmiak wielorakim sposobem z saletrą, gorzkiemi extraktami, lekarstwami przeciw robakom, według różnych zamiarów. Doza iest od 1 skrupułu do 6 co 2 godziny.

P r e p a r a t y.

§. 1882. *Flores salis ammoniaci simpl.* nie różnią sie od salmiaku oczyszczonego. *Flores salis ammoniaci martial.* Salmiak żelazny przez sublimacyą otrzymany, ma kolor pomarańczowy, smak ostro-słony ściągaiący. Na wolnym powietrzu wilgoci nabiera. Skutki ma solwuiące i razem wzmacniaiace. Doza 10, 20 gr.

§. 1883. Prócz tych dwóch preparatów salmiakowych znayduią się w aptékach: *spiritus salis ammoniaci simplex, causticus, vinosus, aromaticus, succinatus. Sal volatile siccum. Linimentum volatile.*

Liquor Mindereri.

§. 1884. Sól lotna nasycona kwasem octowym, wiele utraca z swych mocno rażących skutków, iest bardziéy wzbudzaiącym, poty sprawuiącym i kurcze uśmierzaiącym lekarstwem. *Liquor mindereri*, który na długi czas robiony bydź niepowinien daie się pospolicie: 1) dla przy-

spieszenia exantematycznych wyrzutów. 2) W przypadkach cofnioney ospy, odry. 3) W przypadłościach rumatycznych i katarowych. 4) Przeciw macicznym konwulsyom. 5) W chorobach, których *crisis* zlekka się przyspiesza przez poty. Jak dodatek do salmiakowey mixtury, lekarstw antymonyalnych. dekoktu Chiny i t. d.

§. 1885. Ten preparat iest względem swych skutków bardzo niepewnym lekarstwem, pospolicie znayduie sie zbyt wodnisty, gdy się do robienia onegoż słabszy ocet bierze, dla tego w wielkiéy tylko ilości skutkować może. Doza iest od ½ do 4 drachm.

II. Kwasy roślinne.

Acetum Vini.

§. 1886. *Ocet winny* dobrego gatunku iest czysty, blado-żółty, dość mocnego kwaśnego smaku, i ma pokrzepiaiący zapach. Skutki octu są rózne, według tegości iego. Jest on drażniące, włókna ściągaiące lekarstwo, popiera transpiracyą, pędzi urynę i dodaie się do potraw dla strawności. Ztąd używany bywa 1) w febrach do napoiów za przydatek; 2) w szkorbucie; 3) w chorobach gnilnych. Przeciw mefitycznym gazom i iadowitym ogłuszaiącym roslinom.

§ 1887. *Acetum concentratum* mocniey skutkuie niż spirytusy, wzbudza i pokrzepia,

pia, przeto iest wybornym lekarstwem w konwulsyach. P. *Sauvages* zachwala go przeciw wszelkim mefitycznym waporom, w bólu głowy od weglistego gazu i t. p. W mdłościach i macicznych przypadłościach, iest on nayprzednieyszym lekarstwem do wąchania. P. *Mönch* dodaie do niego *tartar, vitriol.* zapobiegaiąc lotności iego. W aptekach znayduią się octy złożone z różnych aromatycznych ciał, iako to: *acet. aromat. prophylact. bezoard.* Tudzież z poiedynczych ziół lub kwiatów *acet. rutae, lavendul. rosar. sambuci* i t. d.

III. Rośliny maiące eteryczny Oléy.

Sambucus.

§. 1888. Kwiat bzowy prócz wonnych ma wiele kléistych części. Jak domowe lekarstwo używany bywa w kształcie infuzyi, gdy 'chcemy lekką transpiracyą wzniecić, iakoż skuteczny iest utrzymuiąc zewnątrz ciepło 1) w zaziąbieniu, katarze, rumatyzmie, w uciążliwościach piersi, dla utrzymania transpiracyi i expektoracyi; 2) w chorobach skórnych dla przyspieszenia, lub przywrócenia wyrzutu cofnionego w ospie i odrze; 3) pod czas kryzy w chorobach. Można go połączyć z rumiankiem, waleryaną, arniką, lub krwawnikiem.

Preparaty.

§. 1889. *Aqua sambuci* uśmierza kurcze i usposabia do potów. *Rob sambuci* iest diaforetyczne lekarstwo, w użyciu domowym służy na poty. Doza iest od 2 do 4 drachm. *Acetum sambuci* przyspiesza poty i pędzi urynę. Dodaie się do mixtur.

Melissa.

§. 1890. *Folia melissae* używane bywaią w infuzyi, iak łagodne diaforetyczne lekarstwo, w dolegliwościach rumatycznych i podagrycznych, w przypadłościach macicznych, w gorączce febryczney i t. d. Skutki zawisły od eterycznego oleiu, maiącego zapach cytryny, którego ze wszystkich pachnących roślin, naymnieý daie melissa. *Aqua melissae destillata* pospolicie dodaie się do mixtur.

§. 1891. Do diaforetycznych ziół należą: *teucrium scordium* smaku gorzkiego aromatycznego; *teucrium chamaedrys* smaku gorzkiego korzennego; *teucrium chamaepitys* smaku gorzkiego żywicznego; *teucrium marum verum* smaku przenikliwego kamforowego. *Flores tiliae* są także diaforetyczne. *Aqua tiliae* do mixtur.

Foe-

Foeniculum.

§. 1892. *Semina foeniculi i anethi* w małym stopniu posiadaią skutki diaforetyczne *Semen, herba i radix foeniculi* bardziéy używane bywaią 1) iak lekarstwo piersiowe; 2) na wiatry i przypadłości wzdęcia, przeciw kwasowi; 3) gotowane z mlekiem dla mamek końcem pomnożenia pokarmu (*Rosenstein, Bergius*) Mniemanie bowiem iest, iż kopr Włoski ma szczególną moc przyspieszenia sekrecyi mléka. *Aqua foeniculi* daie sie za wehikuł do mixtur. *Oleum foeniculi* do laxuiących lekarstw, dla przyiemnieyszego smaku i pomnożenia bodzca. Z cukrem na wiatry.

IV. Żywiczne ostrzeysze Leki.

Gummi Guajacum.

§. 1893. *Gummi guajacum* iest właściwie gatunek żywicy roślinnéy sączącéy się z pewnych drzew Jamaiki i wysp Zachodnio-Indyyskich. Przychodzi do nas w wielkich nieforemnych sztukach, kolor ma brunatno-zielony, smak ostry i szczypiący, zapach nikczemny. Do lekarskiego użycia obieraią sie kawałki lsknące sie, nieco przezrzoczyste, brunatne i ciemne są niezdatne. Kawałek rzucony na węgle żarzyste, niepowinien wydawać zapachu terpetyny.

§. 1894.

§. 1894. Skutki téy żywicy są bardzo rozpalaiące, drażniące i sprawuiące poty. Przenika aż do ostatnich naczyń skórnich, i pospolicie pomnaża cyrkulacyą krwi; naylepiéy więc skutkuie w ciele gąbczastym, flegmatycznym, w niedostatku drażliwości. Gdy się iéy długo używa, często powstaią rozmaite szkodliwe odmiany w ciele.

§. 1895. *Gummi guajacum* daie się 1) w *artrytyce*; iest ono głównym lekarstwem w chronicznych artrytycznych dolegliwościach, w pedogrze, scyatyce, i uporczywych uciążliwościach rumatycznych (*Mead, Pringle*). Od roku 1776 solucya tegoż w taffii albo rumie była szczególniey zachwalona, staie sie iednak przez to połączenie szkodliwszym, gdyż mocniey drażni. P. *Cullen* uważał, że w czasie podagrycznego paroxyzmu, bardzo szkodzi. Wszakże nie można się inaczéy spodziewać od lekarstwa rażącego i rozpałaiącego. P. *Theden* doświadczył, iż po użyciu tegoż w paroxyzmie artrytycznym, nastąpiła zapalista febra. 2) Przeciw *chroniczney scyatyce* (*Bodmer*. 3) W *zapaleniu piersi* użył téy żywicy P. *Berger* z dobrym skutkiem. Podobno tu była zamiana choroby. 4) W *chorobach skórnich*. 5) W *przypadłościach wenerycznych* dodaie się do merkuryalnych lekarstw.

§. 1896. Doza iest od 5, 10 do 30 gr. trzy razy dziennie. Daie się w 1) w *pigułkach cum sulphur. aurat. Mercur. dulc.*

extr.

extr. cicut. asa foetida, albo podług P. *Theden* z migdałowym mydłem. W téy formie bierze się lepiéy i dłużéy używane bydź może; 2) w *solucyi* w iakiéy aromatycznéy wodzie, za pośrednictwem Arabskiéy gummy, tragantu, żółtka iaiecznego. 3) W *proszku* dodawszy kremor tartari, chcąc razem purgować, lub kwiat siarczany.

Preparaty.

§. 1897. *Tinctura guajaci volatilis*, czyli solucya *G. guajac. in spir. salis ammoniaci* iest bardzo drażniąca i rozpalaiąca Doza iest od 30 do 100 kropel: w artrytyce, pedogrze, zastarzałych romatyzmach. Zwłaszcza skuteczna iest ta tynktura, połączona *c. tinct. thebaica, vin, Huxhami* i *extr. aconiti*. Naylepiéy daie się z winem. Robi się także *tinctura guajaci* z taffią, z spirytusem winnym, tudzież *balsamus guajaci*, do którego wchodzi *resina guajaci*; *balsam. peruvianus* i *spiritus vini*.

Lignum sanctum.

§. 1898. To drzewo w r. 1508 naypierwéy używane było od Hiszpanów, przeciw wenerycznéy chorobie, ztąd dostało się wraz z tą zarazą do Włoch a w roku 1517 do Niemiec. Ma kolor brunatny zielonawy, iest bardzo twarde i żywiczne,

w smaku gorzkie i szczypiące. Kora tego drzewa posiada więcey żywicznych części. Skutki iego są mocno drażniące i rozpalaiące. Popiera cyrkulacyą krwi, ciepło, poty, urynę, a gdy się używa w ilości większey, sprawuie także stolce. Osoby maiące zbytek krwi, albo do krwotoków, skłonne nie powinny go używać, podobnież szkodliwe iest w chorobach febrycznych.

§. 1899. *Lignum sanctum* skutecznym iest lekarstwem 1) w przypadłościach *rumatycznych* i *artrytycznych*, gdzie nie ma gorączki, w pedogrze. gdy się stała chroniczną; 2) iak lekarstwo *wzbudzaiące* diaforetyczne, przeciw duszności, wyrzutom skórnym, przypadłościom skrofulicznym; 3) w *chorobie weneryczney*. To drzewo naywięcey się wsławiło przez P. *Hutten*. Nie znosi ono tey choroby, lecz z dobrym skutkiem używa się dla zniszczenia szczątków oneyże, i przypadłości, które powstaią od długiego używania Merkuryuszu. 4) Przeciw pruchnieniu kości zwanym *spina ventosa venerea.*

§. 1900. To drzewo, które zowie się także *lignum guajacum*, pospolicie daie się do użycia w dekokcie; albo się samo gotuie w wodzie, albo dodaie się do niego *rad. caricis arenariae, bardanae, dulcamarae stipites* i t. p. Dodany korzeń lukrecyi, robi przyiemnieyszy w smaku napoy, który musi bydź koncentrowany, ieżeli chory chce, aby skutkował.

Pre-

Preparaty.

§. 1901. *Essentia* czyli *tinctura ligni guajaci* daie się od pół do iedney drachmy w wodzie. *Species decocti lignorum*, do których wchodzi *lignum sanctum*. *Oleum guajaci* otrzymuie się z tego drzewa przez destyllacyą. *Extract. ligni guajaci* przez wygotowanie dekoktu do konsystencyi gęstey. *Rezyna* czyli *żywica* wyciąga się za pomocą spirytusu z drzewa gwaiakowego, a potém przez sztukę otrzymuie się w przyzwoitym kształcie.

Cortex Ulmi.

§. 1902. Kora iłowego drzewa nie ma żadnego zapachu, smak kleisty, nieco gorzki, ściągaiący, z młodego drzewa wzięta ma wiecéy goryczy, ze starego zaś więcéy cierpkości. Używana bywa 1) w *chorobach skórnich* wszelkiego gatunku, zwłaszcza na liszaie. 2) Dla *przyspieszenia absorbcyi* na początku puchlini wodnéy. 3) Na *wrzody ziadliwe* w chorobie płucnéy. 4) Na *białe upławy*. Codzień gotuie się 1 lub 2 uncye w wodzie, i daie się choremu. P. *Banau* zachwala także ten dekokt do mycia na wyrzuty skórne, i na mieyscowe zapalenia wszelkiego gatunku, gdy skóra pała i iest spięta; także na różą, gdy część mocno iest zaogniona. W czasie wyrzucaiącéy się ospy, odry

odry, do obkładania, aby części utrzymać rozwolnione.

Sarsaparilla.

§. 1903. *Radix Sarsaparillae* od roku 1530 znane iest w Europie lekarstwo. Ten korzeń ma gorzkawy kleisty smak i słaby nieprzykry zapach. Zewnątrz iest popielato - brunatny, cienkiemi włóknami obsuty, i podłuż ma bruzdy; wewnątrz iest biały, z czerwonemi paskami na brzegach. Sarsaparylla naprzód używana była na weneryczne przypadłości. W krótce potém cale zaniedbana była dla swéy nieskuteczności, aż znowu. P. *Fordyce* doświadczać iéy począł. Sprawuie ona poty i pedzi urynę, aby iednak skutkowała, w wielkiéy ilości użyta bydź musi, i przed wszystkim niepowinna bydź zepsuta.

§. 1904. Choroby, w których zachwalona iest, są: 1) *weneryczne wrzody* i weneryczne bóle w kościach, także po długim używaniu Merkuryuszu. 2) *Wrzody rakowate.* P. *Baylies* kazał codziennie kwarte dekoktu wypić. P. *Brisbane* użył iéy do leczenia rakowatego wrzodu na nosie. 3) Także *liszaiowate wyrzuty* wewnętrznie i zewnetrznie. We Francyi odkryto, iż zamiast prawdziwéy sarsaparylii, przedaie sie korzenie chmielu, i że te tak skutecznie użyte bydź mogą iak sarsaparylla. *Carex arenaria* czarny pyrz zwana, ro-

roślina wiadoma, podobnież z dobrym, nawet lepszym skutkiem, niż sarsaparylla użyta była.

Bardana.

§. 1905. Korzenie łopianu były przedtym osobliwym lekarstwem na weneryczne przypadłości. Sprawuią poty i pędzą urynę, lecz szczególnych nie posiadaią skutków. Daią się 1) w *rumatycznych dolegliwościach*; 2) w *chorobie na kamień* zwłaszcza do wypłókania piasku (*Demachy)*; 3) na *wyrzuty skórnie*. W dekokcie 1, 2 uncye dziennie. Można w gotowaniu dodać *rad. graminis*, *altheae*, osłodzić miodem, i pić za napoy ordynaryiny.

Radix Chinae.

§. 1906. Ten korzeń, pochodzący z Ameryki zwłaszcza z Jamaiki od r. 1525 znany iest w Europie. Césarz Karól V. używał go przeciw artrytyce. W krótce znowu poszedł w niepamięć. Zamyka w sobie kléiste części.

Lapathum acutum.

§. 1907. *Radices lapathi acuti* maią grubość półtóra calową, zewnątrz są brunatne, wewnątrz ciemno-żółte. Smak ich iest gorzki, ściągaiący, zapach nie znaczny.

czny. Skutecznie używane bywaią na wyrzuty skórnie chroniczne. Tu należą także *turiones pini*, *lignum juniperi*, *calamus aromaticus* i t. p.

Mezereum.

§. 1908. Ten krzak posiada we wszystkich swych częściach ostrość. *Kora* używana bywa do wrzodów sztucznych. *Jagody* wzniecaią gwałtowne womity i śmiertelne zapalenie w żołądku. *Korzeń* naywięcey w używaniu iest 1) na *weneryczne wrzody*, a szczególniey na *nocne bole w kościach*, na pruchnienie kości i wyrosty. Jest on bardzo drażniący i powiększa puls i ciepło. 2) Na *wrzody ziadliwe* i zastarzałe choroby skórnie z sarsaparyllą, łopianem, korzeniem lukrecyi i t. p. 3) Przeciw *artrytycznym przypadłościom*, gdy skomplikowane są z iadem wenerycznym *(Cullen)*. Daie sie w dekokcie, po $\frac{1}{2}$ uncyi na 2 lub 3 funty wody, aby się połowa wygotowała, a pozostała ilość dziennie użyta była. Kora może bydź także w tych przypadkach, lecz mniey skuteczna niż korzeń.

Astragalus exscapus.

§. 1909. *Radices astragali exscapi* niedawno uznane są za szczególne lekarstwo na weneryczną chorobę. Przedtym długo były w używaniu na Węgrach od ciarłanów.

nów. Podług doświadczeń uczynionych w wielkim lazarecie w Wiedniu, maią mieć te skutki, iż przynaymniey ulge robią w przypadłościach, gdy nie znoszą choroby. To iednak daley sie nie potwierdziło, i powtarzane doświadczenia uczą, że należą wprawdzie do skutecznych lekarstw, lecz osobliwey dzielności swoiey nie okazuią. Nayczęściey sprawuią poty i pędzą uryne. P. *Kunczowski* użył ich w rumatycznych i artrytycznych dolegliwościach, i przekonał się o skuteczności onychże. Kazał ½ uncyi w 16 uncyach wody gotować do połowy, i taką ilość brać z rana i na wieczór.

Lignum Sassafras.

§. 1910. *Lignum sassafras* iest drzewo korzenne, smak ma korzenny, słodkawy, nieco ostry, zapach zaś włoskiego kopru. Należy podobnież do kompozycyi *decoct. lignorum.*

V. Drażniące narkotyczne rośliny.

Dulcamara.

§. 1911. Same młode tylko łodygi tey rośliny, nim twardnieć zaczną używane bywaią w lekarskiey sztuce, pod nazwiskiem *stipites dulcamarae.* Trzeba ie na wiosnę w cześniey zbierać. Wtedy maią grubość cewki, i są wewnątrz i zewnątrz zielone. Smak ich z początku słodki, potem

tém gorzki. Działaią one prawie zawsze przez pomnożone wypróżnienia, sprawuią poty, pędzą urynę, rozwalniaią żoładek, i łatwo wzniecaią nudności i womity. Jagody téy rośliny są iadowite. Uważano, że ona podług różnego gruntu, gdzie rośnie, nabiera obocznych własności. Niekiedy po użyciu iéy pokazały sie wymioty, ckliwości, zawrót. świerzbienie i kurcz w rękach, przeto trzeba iéy ostrożnie używać, zwłaszcza z początku, powszechnie szkodliwa iest w zapalistych przypadłościach i pełności krwi.

§. 1912. Naypewnieysze i naywidocznieysze są iéy skutki: 1) przeciw *wyrzutom skórnim* wszelkiego gatunku, zwłaszcza liszaiom *(Carrere)*, i zawsze prawie po niéy następuie mocnieyszy wyrzut. 2) W *dolegliwościach rumatycznych*, i chronicznych błąkaiących się artrytycznych boleściach, także w podagrze sprawuie ulgę. 3) W *zastarzałych wrzodach* wszelkiego gatunku. Zwłaszcza 4) w uporczywych wenerycznych przypadłościach, po użyciu merkuryalnych lekarstw; przeciw nocnym boleściom. 5) W *żółtaczce* i zatkaniach wnętrzności, na guzy płucne. 6) W *białych upławach.*

§. 1913. *Stipites dulcamarae* pospolicie używaią się w dekokcie albo infuzyi. Z początku gotuią się dwie lub cztery drachmy w 12 uncyach wody, na wolnym ogniu, aby została połowa, z któréy z rana i wieczór zażywa się kilka filiżanek

z mlé-

z mlékiem Po nieiakim czasie, podnosi się doza od 2 do 4 uncyy dziennie. *Extractum aquosum dulcamarae* w tych samych przypadkach używane bywa, iak *stipites dulcamarae*, dekokt iednak zdaie się bydź skutecznieyszy. Extrakt daie się od 5 do 10 gr.

Aconitum.

§. 1914. *Aconitum* należy do ostrych roślin. Świeże ziele ma smak rażący, zapalaiący iezyk, i słaby zapach. Nie ostrożnie użyte sprawuie zawrót, mdłości, ślepotę i paraliżowe przypadłości. Jest ostre, narkotyczne i wzniecaiace poty. Ziele można dziennie dwa lub trzy razy dawać po 1, 2, 5 gr.

Preparaty.

§. 1915. *Extractum aconiti*, sok świeżego ziela do gęstości przez wolne gotowanie przyprowadzony, iest lekarstwo przenikaiące i drażniące, w wielu przypadkach, sprawuie poty, niekiedy także pomnaża odchód uryny. Używane bywa 1) w *afekcyach artrytycznych*, chronicznych rumatyzmach, w drętwiałości stawów od darcia w członkach; 2) do *rozwolnienia zatwardzeń* od zsiadłey materyi, guzów artrytycznych, gruzłów; 3) w *przypadłościach kurczowych* poiedynczych części; 4) w *chorobach następnych* iako to gu-

zach

zach wenerycznych na kościach, przeciw nocnym bólóm w kościach, (*Tchilenius*); 5) na *wrzody ziadliwe* wszelkiego gatunku; 6) w *przypadłościach paraliżowych*; 7) w *czarney katarakcie*. Zbyt świeży extrakt częstokroć zamocno działa, trzymany zaś nad ieden rok, traci swe skutki. Przez starość odłącza się z extraktu sól, która ma własności ziemi wapienney kwasem fosforycznym nasyconey, i wtedy iest bezskuteczny (*Reinhold.*)

§. 1916. Z początku trzeba go dawać w małych dozach, i te powoli podwyższać od iednego granum zacząwszy. Daie się 1) w *solucyi* z destyllowaną wodą, albo *cum vin. antimon. Huxham. tinct. thebaica, tinct. guajaci, sulphur. aurat. antim. liquido.* 2) w *proszku* z cukrem, magnezyą, kremor tartary. 3) w *pigułkach* z gorzkiemi extraktami, *cum G. guajaco, Mercur. dulc. Merc. solubili.* Robi się także *tinctura aconiti* podług preskrypcyi P. *Kaempf* z iedney części suszonego liścia i 6 części *spir. vini rectif.* Doza iest od 5 do 40 kropel stopniami.

Rhododendron.

§. 1917. Ta roślina, nazwana *różą Sybiryyską śniegową*, rośnie na nayzimnieyszych wierzchołkach gór w Syberyi, Tauryi i podobnych mieyscach. Jey liście i młode gałązki, maią smak cierpki, ściągaiący, gorzki. Posiadaią moc ogłuszaiącą,

iącą, sprawuią poty i pędzą urynę. Pospolicie wznieçaią uciążliwe pragnienie i nieprzyiemne uczucie w cierpiącey części. Pierwszy P. *Gmelin* zachwalił ią na rumatyczne i artrytyczne dolegliwości, potém P. *Pallas* i *Kölpin* w Niemczech. P. *Gruner* znalazł ią skuteczną przeciw podagrze i paraliżowi w nogach. P. *Strak* w napaściach artrytycznych. P. *Zahn* w bolach nérek, doświadczał iéy, i ona zasługuie mieć mieysce obok rośliny zwaney *Uva ursi*. Skuteczna iest także w wyrzutach skórnich. Używa sie albo w piguł-kach, albo w infuzyi. Bierze się pół uncyi na 12 uncyy wody, i zażywa się dwa lub trzy razy na dzień po pół filiżanki.

Pulvis Doveri.

§. 1918. Do tego proszku wchodzi *tartar. vitriol.* trzy drachmy, opium i ipekakuana każdego skrup. ieden. Jest to nayskutecznieysze poty sprawuiące lekarstwo przeciw rumatycznym i artrytycznym przypadłościom, przeciw puchlinie wodney. Daie się po 5, 10, 15, 20 gr. Z początku mało popiiać trzeba, gdy łatwo wyrzucone bydź może przez womity.

VI. Leki mineralne.

Sulphur.

§ 1919. *Siarka* do użycia lekarskiego musi bydź czysta. Ta mineralna istota solwuie się w sokach zwierzęcego ciała, w tłustych i eterycznych oleiach, w kaustycznych alkalicznych solach. Woda, spirytus winny i kwasy, nie solwuią iey. Jak lekarstwo uważana ma skutki rozpalaiące, poty sprawuiące; przytym pospolicie usposabia do lekkiego purgowania. W czasie używania siarki, pot z ciała i odchód stolcowy nabieraią osobliwego zapachu, a metale, które zażywaiącey siarkę przy sobie ma, śniedzieią. Wychodzi ona znowu z ciała, przez organy transpiracyi w kształcie hepatycznego gazu.

§. 1920. Siarka iest dla tey przenikaiącey własności iedno z nayważnieyszych lekarstw 1) w *chorobach skórnich* wszelkiego gatunku; 2) w *rumatyzmach*, w artrytyce błędney, na darcie w członkach, katary długo-ciągłe; 3) w *afekcyach piersiowych*, po ułagodzeniu febry, zwłaszcza przeciw dychawicznym przypadłościom, i kaszlu od przytłumioney transpiracyi (*Werlhof*); 4) w *puchlinie wodney* po febrach skarłatnych; 5) w *przypadłościach hemorroidalnych*. Rozpedza skupienie w naczyniach podbrzusza i zlekka purguie. W zatrzymanym miesiecznym. Zalecona iest także do uchronienia się lub uleczenia a-

li-

liwacyi po lekarstwach merkuryalnych. Często po użyciu siarki nastepuie mocne wzburzenie krwi, przeto ostrożniey używać oney należy we wszystkich z febrą połączonych przypadkach.

Preparaty.

§. 1921. *Flores sulphuris* siarka sublimowana daie się od 5 do 30 gr. z cukrem, magnezyą, i dla ułagodzenia własności rozpalaiacey dodaie sie kremor tartari. Niekiedy przydaią się merkuryalne i antymonialne lekarstwa. Zewnętrznie służy iak wysuszaiące i czyszczace lekarstwo na świerzb, liszaie i chroniczne wyrzuty skórnie.

§. 1922. *Lac sulphuris* siarka precypytowana z solucyi hepatyczney przez kwas mineralny. Ten preparat iest bardzo lekki, żółto-zielonego koloru. W zamiarze lekarskim nic lepszego nie iest iak czysta siarka i *flores sulphuris*. W niektórych aptekach precypytuie się hałunem, taki precypytat iest cięższy, któremu dodaie wagi ziemia hałunowa.

§. 1923. *Hepar sulphuris Hahnemanni*, preparat otrzymany przez kalcynacyą siarki z skorupami ostryg miałko tłuczonemi. Gdy się ta wątroba siarczana z kwasem w żołądku styka, powietrze hepatyczne podpada zmianie, i ztąd wynikaią ważne skutki 1) przeciw uporczywym przypadłościom, które zostawia nadużycie Mer-

kurvuszu; 2) przeciw przypadłościom od dymu ołowianego; 3) przeciw ostrości arszeniku; 4) do robienia sztucznych siarczanych kąpieli, dla tego wody zamykaiące w sobie *hepar sulphuris* są w sztuce lekarskiey bardzo ważne.

§. 1924. *Balsamus sulphuris. Oleum sulphuratum*, podobnież lekarstwa antimonialne są także bardzo skuteczne poty sprawuiące preparaty, zwłaszcza gdy się w małych ilościach daią.

ROZDZIAŁ V.

Leki Mocz pędzące.

§. 1925. Odłączanie się moczu iest z transpiracyą w pewney równo-wadze. Skoro iedno z nich umnieyszone zostało, wtedy drugie powieksza się, i tak nawzaiem; nawet większa część diaforetycznych lekarstw sprawuią mocnieyszy odchód uryny, gdy się lekarz stara wstrzymać transpiracyą.

§. 1926. Upływ uryny dwoiakim sposobem powiekszony bydź może: 1) przez pomnożenie ilości płynów w ciele; 2) przez wzniecenie bodźca w drogach moczowych zapomocą pewnych lekarstw, przez co przyspiesza się odłączenie. Ztąd lekarstwa mocz pędzące mogą bydź podzielone:

I. na *pospolite napoie*: Tyzanny, infuzye, dekokty, które staią się skuteczniey szemi połączone będąc z istotami solnemi lub kwasami zwłaszcza roślinnemi.

mi, tudzież mineralnemi rozcieńczonemi, albo takiemi, które złożone są z spirytusu.

II. na *pewne rażące ciała*, które naczynia odłączaiące i wyłączaiące drażnią; tu należą

A. *Z wydziału roślinnego*

1. Młode zioła, maiące w sobie solne zlekka drażniące części. Nasiona plant nazwanych *umbelliferae.*
2. Rośliny diuretyczne zwane.
3. *Diuretica sedantia*, które w systemie urynowym znoszą kurcz przeszkadzaiący wypróżnieniu, i dzielność onegoż powiekszaią.

B. *Z wydziału zwierzęcego.*

Kantarydy czyli muchy hiszpańskie i t. d.

C. *Z wydziału mineralnego.*

1. Prawie wszystkie *salia media.*
2. Sole alkaliczne.
3. Kwasy mineralne przyzwoicie rozrzedzone.

§. 1927, Wszystkie te diuretyczne leki można nieiako uważać iak powszechne drażniące ciała, które nie posiadaią własności szczególnéy pomnażaiącéy odłączanie się uryny. Jest bardziéy rzeczą potrzebną w używaniu onychże na pomoc brać napoie, aby te materye ku nerkom zaprowadzić, i aby wszystkie inne wypróżnienia, któreby ich działaniu przeszko-

dzić

dzić mogły, w równym czasie przytłómione były.

§. 1928. Użycie diuretycznych leków wtedy szczególniey ma mieysce: 1) kiedy przeciwnaturalne wodniste soki pomnożyły sie w ciele; 2) kiedy odchód uryny przeciwnaturalnie iest zmnieyszony; 3) gdy *crises* przez uryne przyspieszone bydź maią; 4) w chorobach dróg moczowych, przeciw uciążliwościom kamienia, którego właściwe leczenia środki zwane *lithontriptica* na końcu tego Rozdziału podane będą.

§. 1929. Skutki diuretycznych lekarstw niezasadzaią się tylko na powiekszeniu odłączenia uryny, bardziey iest podobieństwo do prawdy, iż przez to wypróżnienie dłuży utrzymywane, powiększa sie razem resorpcya wilgoci z mieysc wydrążałych ciała. Ztąd łatwo poiąć można, iak wypróżnione bydź mogą przez drogi moczowe skupione serwatczane humory w puchlinach wodnych. Można ieszcze te skutki pomnożyć, używszy razem lekarstw, przez które powiększa sie dzielność ssących naczyń, n.p. nacierań merkuryalnych.

§. 1930. Potrzebną także iest rzeczą, aby same drogi moczowe należycie urządzone były, àni zatkane, ani napuchłe, ani zarośnione, co iednak rzadko się trafia. Powinna się także dostateczna ilość w ciele wodnistych wilgoci znaydować. Również niepowinny mieć mieysca inne

wy-

wypróżnienia, przez któreby dzielność diuretycznych lekarstw przytłómiona i na inne drogi sprowadzona bydź mogła.

I. Diuretyczne łagodne Leki.

§. 1931. *Herba cerefolii. Herba i radices petroselini. Radices apii. Semina dauci sylvestr. Turiones asparagi.*

II. Dyuretyczne ostrzeysze Leki.

Squilla.

§. 1932. Cebula morska złożona iest z soczystych, warsztwami pokładanych łusek, które maią smak przykry, kléiowaty, gorzki i ostry, kolor iey iest bledszy, póki iest młoda, gdy się starzeie, ma kolor ciemno-brunatny, zapachu nie ma. Swieża cebuła morska iest zaostra do wnętrznego użycia. Dawniéy pokraianą w sztuki kładziono do ciasta, a potém do piekarskiego pieca, i taka nazywała się *scilla cocta*. Przez ten sposób wiele utraca części skutecznych. Lepiéy iest rozebrać łuski i zlekka wysuszyć. Przyzwoicie ususzone są tęgie i ciężkie, podobne do rogu, i maią smak mocny.

§. 1933. Główna moc cebuli morskiéy znayduie się w ostréy części. Użyta w wiekszéy ilości wznieca womity i sprawuie stolec. Już od dawnych czasów znana iest iak skuteczne urynę pędzące lekarstwo,

stwo, iakoż stósownie użyta rzadko ubliża pomocy, zwykła iednak iak powszechnie drażniąca istota uskuteczniać inne wypróżnienia tak dobrze iak upływ moczu. Ztąd używaiąc iéy, trzeba przestrzegać, aby inna exkrecya mieysca nie miała, oprócz wymiotów, które pospolicie popieraią dzielność, te iednak nie powinny bydź częste i zbyt mocne. Gdy następuią poty, powszechnie iest nieskuteczną (*Ludwig*).

§. 1934. *Scilla* używana bywa 1) w *puchlinach wodnych*, gdy wzruszenie iest słabe, ciało nietkliwe, ociężałe i bez febry. Na wodne wzdęcia wszelkiego rodzaiu. Lecz gdzie iest zasada do inflamacyi, albo wnętrzności są iuż zepsute, albo znayduie się hektyczna febra, tam ona pogorsza przypadłości; także gdy razem są zatwardzenia i zatkania wnętrzności, wtedy używać iéy nie należy. 2) w *wadach dróg moczowych*, w zatrzymaniu uryny od zaflegmienia, albo skupienia się piasku dla osłabionych i nieczynnych części. Ztąd może ona przez drażnienie dróg moczowych nieiakim sposobem przeszkodzić robieniu się kamienia. 3) w *przypadłościach piersiowych* połączonych z skupieniem się flegmy, zkąd kaszel szlamisty, wąskość piersi i zapalenie płuc.

§. 1935. *Scilla recens* przepisuie się od 5 do 15 gr. *Sicca* od 1 do 6 co trzy lub 4 godziny. 1) w proszku z cukrem lub saletrą i innemi obospólnemi solami;

2)

2) w *pigułkach* z gorzkiemi extraktami, aromatami, cynamonem, korą chiny, opium, dla umnieyszenia bodzca na żołądek, z kamforą, gumą amoniacką, arabską i t. p. *Scilla* długo używana osłabia bardzo żołądek. 3) w *infuzyi* z winem. W tey formie służy niektórym osobom lepiey, lecz przypadłości nie zawsze iey przyymuią.

Preparaty.

§. 1936. *Acetum scilliticum.* Pędzi mocno urynę. Daie się po 1, 2 drachmy z iaką aromatyczną wodą, albo nasyca się nim sól alkaliczną; albo gorzkie extrakty solwuią się w nim. Daie się także iak przydatek do diuretycznych mixtur. W większey ilości wzniecca womity. Zewnętrznie do enem, do synapizmow, do płókań gardła. *Oximel scilliticum* daie się na piersi, niekiedy na lekkie wymioty.

§. 1937. *Extractum scillae. Pilulae scilliticae ph. Edinb.* (R. *Gummi ammon. sem. cardamom. extr. liquirit. ana* dr. I. *squillae scr.* 1.) *Pulvis scillae compositus,* do którego wchodzi *pulvis scillae, hirundinariae rad. nitrum. Tinctura scillae.*

Colchicum.

§. 1938. *Radix colchici* iest podobnież cebulka maiąca gorzki ostry smak. P. *Störk* naypierwszy użył tey rośliny, i w pu-

puchlinie wodney kazał kwiat moczyć w serwatce, a korzeń w occie. Także PP. *Plenk*, *Collin*, *Noux* więcey pomyślnych skutków uważali; inni zaś znależli ia bezskuteczna. Ta różność zawisła podobno od klimatu, gruntu, albo czasu, w którym sie wykopuie. Maiąc cebulę morską można się bez tey rośliny obeyść. Z Preparatów mamy *acetum colchici* i *oximel colchici*. P. *Kröker* uważał, iż pewny chory maiący puchlinę wodną od kilka łyżek *oxim. colchici* ledwie sie nie udusił.

Digitalis.

§. 1939. *Herba digitalis purpurea* należy miedzy iadowite rośliny. Jey tkutki są gwałtowne, drastyczne, i pospolicie nastepuią ciągłe nudności. Charakterem iey iest, iż znaczne zmnieyszenie pulsu sprawuie. Od większey ilości następuie zawrót głowy, zimno w ostatkowych częściach, iskry przed oczami, mocne wymioty, ślinotok iak po mocnych narkotycznych roślinach. Smak ma przykry, gorzki, połączony z ostrością. Bez wątpienia moc diuretyczna zawisła od powszechnego rażenia, zwłaszcza w systemie limfatycznym, połączonego z skutkami narkotycznemi, ktore ta roślina wydaie.

§. 1940. Dawnieysi lekarze licznieysze opisali przykłady gwałtownych tkutków oneyże; P. *Percivall* pierwszy zrobił

z nią doświadczenia wewnętrznie i zewnętrznie przeciw skrofulicznym przypadłościom, które od innych z dobrym skutkiem powtórzone były. P. *Withering* naprzód iéy użył w puchlinie wodney, i nie iako na nowo wprowadził. Nięwątpliwie należy ona między nayszacownieysze i nayskutecznieysze lekarstwa. 1) W *chorobach piersiowych*, suchotach płucnych powstałych od plucia krwią lub nabrzmienia gruczołów; 2) w *krwotokach* czynnego gatunku; 3) w *stenicznych* lub aktualnych *inflamacyach*; 4) w *puchlinach wodnych* wszelkiego gatunku, oprócz wzdęć workowatych (*Thilenius*); 5) w *chronicznym kaszlu*. Prócz tego doświadczana także była; 6) w *skirowatych zatwardzeniach*, w stwardniałych wzdęciach piersi, i gruczołach usznych; lecz niezawsze z pomyślnym skutkiem. Także w przypadłościach skrofulicznych: w skrofulicznych nabrzmieniach kości; 7) w *epilepsyi*, *manii*; 8) na *abscessy wnętrzne* w stawach, boasowym muskule; 9) na bolesne *liszaiowate wyrzuty*.

§. 1941. Nayskuteczniejsze iest liście ze wszystkich części téy rośliny. Używa się suszone, 1) w *proszku* od 1 do 3 gr. trzy razy przez dzień z cukrem lub aromatycznemi lekami; niekiedy małe ilości wzniecaią womity i zawrót głowy. 2) W *pigułkach* z ciałami gumowemi, mydłem. 3) w *infuzyi*. P. *Withering* kazał na iednę drachmę suszonego ziela trzy uncye

wrzą-

wrzącéy wody nalać, i po 4 godzinach do kolatury dodać uncyą iedne. *Aqua cinnamom. spirit.* którey to infuzyi dorosłym dawał co dwie godziny po pół uncyi. P. *Hahnemann* uważał, że *digitalis* niezgadza się użyta razem z korą Chiny. Moc pędząca uryne tey rośliny bardzo sie powiększa, gdy sie cześć dotknieta puchliną wodną smaruie merkuryalną maścią.

P r e p a r a t y.

§. 1942. *Succus expreſsus digitalis purp.* iest nader drastyczny sok. P. *Meyer* dawał go z cukrem po pół łyżki stołowey, po czym nastąpiła mocna biegunka. *Extractum digitalis purp.* Z poczatku daie się od 1 gr. i idzie sie wyżey do 10 gr. okładem (*Quarin*). Robi się także *tinct. digitalis purp. spirituosa* (*Warren*).

Nicotiana.

§. 1943. Liście *tytuniu* użyte wewnętrznie sprawuie w każdym przypadku kolące przemiiaiące uczucie gorącości, po którey nastepuie ciepło w żołądku iak po lekach spirytusowych, a wkrótce potém nudności i zawrót głowy. Powszechnie należy tytuń do drażniących ogłuszaiących drastycznych roślin. Niekiedy wznieca on uspienie, w innych przypadkach niespokoynosć, gorączkę, womity, poty, ból głowy, burzenie w brzuchu i stolce,

a w mierney nawet ilości mocnieyszy upływ uryny. Zawrót i nudność zdaią się niejako bydź znakami, iż lekarstwo działać zaczyna. Wszystkie te przypadłości naywięcey z początku bywaią, zwłaszcza gdy się tytuniu zażywa na czczo, lecz nie maią żadnych złych skutków. Naylepiey iest kazać go zażyć na dwie godziny przed obiadem albo wieczór.

§ 1944. Tytuń zachwalony iest szczególniey: 1) w *puchlinie wodney.* 2) w *zatrzymaniu uryny* i w trudnym odchodzie piasku, lub nerkowych kamieni 3) W *afekcyach astmatycznych*, i 4) w *kaszlu* (*Rosenstein*), zwłaszcza dychawicznym. 5) W chorobie *bębenkowey*. 6) W *artrytyce kiszkowey*, w kiłach uwięzionych i uporczywych zatkaniach zwłaszcza w tych przypadkach, gdzie zatkanie żywota żadnych opiatów nie przyymuie; uskutecznia on rozwolnienie stolca, i razem bóle uspokaia.

§ 1945. Użycie tytuniu ordynuie się 1) w *dekokcie.* P. *Fowler* kazał na uncyą iednę liścia tytuniowego nalać 12 uncyy wrzącey wody, i godzinę moczyć. Do kolatury dodał dwie uncye *spirit. vini rectificat.* i tey tynktury dawał codzień dwa razy po 40, 50 aż do 60 kropel w wodzie, lub iakim przyiemnym napoiu. 2) W *enemach.* Z preparatów maimy *extract. nicotianae.* Doza 1, 2, 4 gr. *Syrup. nicotianae, tinctura — vinum — acetum nicotianae (Fowler).*

Ju-

Juniperus.

§. 1946 Jagody iałowcu dopiero w ſesieni drugiego roku przychodzą do swéy doyrzałości. Maią smak słodkawo gorzki. korzenny i balsamiczny zapach. Ich składaiące części są kleiste cukrowe, i eteryczny oléy, który ma wielkie podobieństwo do terpentynowego.

§. 1947. Jałowiec zwykł się używać 1) iak *powszechne mocz pędzące lekarstwo* w puchlinach wodnych wszelkiego gatunku. Uryna pospolicie nabiera od niego zapachu fiałków. Krwawy mocz po użyciu onegoż iest rzadkim zdarzeniem. Bywa zaś bardzo skuteczny w nabrzmieniu wodnistym po febrze szkarłatney. 2) W *chorobach dróg moczowych*, w rzeżączce i zatrzymaniu uryny, gdy te wady od nieczułości dróg moczowych i zaflegmienia powstały, niemniey w odchodzie piasku. Przeciwnie szkodliwy iest, ieżeli z puchliną wodną połączona iest mocna febra. 3) Na *wzmocnienie żołądka* bierze pół lub cała drachma na czczo. 4). Do *kadzenia* dla poprawienia powietrza. P. *Monro* przywodzi niektóre przykłady, iż zaraza ospowa tym kadzeniem oddaloną została. Twierdzą także niektórzy, iż w tych mieyscach, gdzie iest wiele iałowcowych krzaków, morowa zaraza nie postała. Wzmacniaiącym iest lekarstwem w chorobie rachityczney dzieci, do rozpędzenia serwat-

cza.

czanych skupień, nabrzmień wodnistych i t. p.

§. 1948. Używa się jałowcu 1) w *proszku* po pół i iedney drachmie. P. *Theden* kazał iagody wprzód upalić a potem tłuc na proszek; 2) w *infuzyi wodnéy* albo dekokcie, mocnieysza iest infuzya z wina i wody razem. W niektórych mieyscach robią piwo iałówcowe. Z preparatów mamy *spirit. juniperi*, *oleum juniperi*, *rob juniperi*, które daie się albo samo po ½ lub 1 dr. co 3 godziny, albo dodaie się do diuretycznych mixtur.

Sabina.

§. 1949. Ta roślina ma przeciwny, ogłuszaiący zapach, a smak gorzki, ostry i szczypiący. Mocno drazni, rozpala, sprawia poty i pędzi bardzo mocno urynę. Przedtym rozumiano, iż poronienie przyspiesza, i płód zabiia. Lubo to mniemanie nie ma gruntu, niewątpliwie iednak sprawuie ona w czasie czyszczenia miesięcznego użyta mocny maciczny krwotok, gdyż silnie działa na systemat cyrkulacyi, i tym sposobem może bydź bardzo szkodliwa (*Home*).

§. 1950. *Frondes sabinae* używane bywaią 1) dla *przyśpieszenia upływu miesięcznego*, gdzie konstytucya ciała iest nieczuła i gebezasta. Użycie ich wymaga wielkiéy przezorności, słabowitym bowiem osobom może łatwo sprawić krwią plucie.

Do-

Doświadczenia P. *Wedekind* są temu cale przeciwne. Kazał on brać sabine w proszku aż do trzech drachm dziennie. Podobno ziemia gdzie rośnie ma wpływ na skuteczność téy rośliny, która nie iest zawsze iednaka; 2) w *zastarzałych przypadłościach artrytycznych*. Zewnętrznie iest sabina kaustycznym lekarstwem. Z preparatów mamy *extr. sabinae, ol. sabinae, tinct. sabinae comp.*

Genista.

§. 1951. To ziele ma gorzki przeciwny smak. Dekokt z kwiatu i ziela mało posiada skutków, dla tego rzadko używany bywa. Podobnież *herba i radix ononidis* nie iest w używaniu, ponieważ nie ma pewnych doświadczeń ich skutków.

III. Naturalne Balsamy.

§. 1952. *Balsamum copaivae, terebinthinae* i inne podobnież działaią na moczowe drogi, i popieraią upływ uryny, lubo w bardzo słabym stopniu. *Oleum petrae* zewnętrznie użyte ma go także przyspieszać.

IV. Mineralne i roślinne Kwasy.

§. 1953. Kwasy mineralne przyzwoicie rozrzedzone wodą tak dobrze pędzą uryne jak roślinne; zwłaszcza kwas saletrzany

ny

ny i kwas fosforyczny (*Hahnemann*): także osłodzone alkoholem mineralne kwasy iako to *spiritus nitri dulcis*, i inne.

V. Sole obospólne.

§. 1954. *Cremor tartari i nitrum* są skuteczne lekarstwa pędzące urynę. Można się od nich naylepiéy spodziewać skutku, gdy się w małéy ilości daią, aby nie sprawiły stolca, i wznacznych przeciągach czasu. Nie używaią się same przez się, lecz pospolicie z innemi diuretycznemi lekami: *rad. squillae, bacc. juniper. digital. purp. sal alcali fixum* połączone z kwasami roślinnemi, z sokiem cytrynowym, octem winnym albo z octem cebuli morskiéy, aby się uformowała sól obospólna płynna, iest także urynę pędzącym lekarstwem; niekiedy dodaie się do diuretycznych mixtur, samo przez się iest zaostre.

VI. Z wydziału zwierzęcego.

Cantharides.

§. 1955. Kantarydy, których uważano różne gatunki, maią przeciwny iakby narkotyczny zapach i smak kaustyczny. Ich składaiące części są sól alkaliczna lotna, materya żywiczna i pewny gatunek ostrości, którego dotąd nie doświadczono,

Konserwuią się bardzo długo bez utracenia swey mocy.

§. 1956. Wewnętrznie użyte mocno drażnią, i wzniecaią nieiako febrę po całym ciele z mdłościami, zawrotem głowy i boleściami w kiszkach; tułów ich mocniey działa niż głowa, skrzydła i nogi. Naybardziey działaią one iak lekarstwo drażniące na szyię pęcherza, dostrzega się bowiem, iż zapalenie sprawuią w drogach moczowych, i prawdziwe zapaliste zatrzymanie uryny. Z tym wszystkim iest rzeczą bardzo wątpliwą, czy one pomnażaią istotnie upływ uryny, czego się nie doznało w bardzo wielu przypadkach. Lubo po ich użyciu pobudka iest do puszczenia uryny, lecz to bywa skutkiem zapalenia dróg moczowych. Po kantarydach w małey ilości użytych nie następuie upływ uryny, w większey zaś użyte sprawuią inflamacyą.

§. 1957. Zwykło się dawać kantarydów 1) w *puchlinie wodney*; użycie ich wymaga wielkiey ostrożności, i nigdy niepowinno się dziać powszechnie. 2) Przeciw *chorobom dróg moczowych*, zwłaszcza od słabości i zaflegmienia pochodzących, w paraliżu pęcherza, w zatrzymaniu uryny od szlamowitości w drogach moczowych, w mimowolnym puszczaniu uryny od braku czułości. P. *Werlhof* dawał ie po 1, 2 gr. w orszadzie na rozwolnienie pęcherza od afekcyi paraliżowey lub atonii pochodzące. W tryprze są one zawsze

wsze szkodliwe. Możnaby ich iednak użyć na końcu trypra, który sie zwykł dłużey ciągnąć z przyczyny samey słabości. Nieskuteczne nawet szkodliwe są iako lekarstwo przeciw niemożności męskiey. Użyte zaś dla przyspieszenia miesiecznego czyszczenia, wtedy mogą bydź skuteczne, gdy ono dla ogólney słabości i niewzruszliwości ciała ustało. 3) Jako *drazniące*, *rozwalniaiące* lekarstwo doświadczane są w uporczywych chorobach skórnych, liszaiach, i wyrzutach (*mead*, *brisbane*). P. *Symons* użył tynktury kantarydów z dobrym skutkiem w liszaiowatych wyrzutach łącznie z ciepłemi kąpielami, a niekiedy z lekarstwami antymonialnemi. Zdaie się, iż część ostra wchodząca w skład kantarydów przez naczynie skórnie paruie. W dychawicy (*Lettsom*, *Millar*, *Armstrong*); w wielu iednak przypadkach są nieskuteczne. — P. *Chalmers* używał ich do poparcia expektoracyi w perypnewmonii. 4) Przeciw *wściekliźnie*. P. *Werlhof* ordynował pigułki: Rp. *canharid. gr.* 1., *Mercurii dulc. gr.* 1½; *camphorae gr.* 10. *f. c. gum. tragacanth. pilul.* Zewnętrznie kazał smarować maścią merkuryalną, a rane palić i bańki postawić.

§. 1958. Kantarydów tłuczonych na proszek zwykło sie używać w *pigułkach* od ćwierć do całego granu; nayczęściey iednak daią sie w *tynkturze* po 5, 10, 15 kropel cztéry razy przez dzień z orszadą lub wodą, i ostrożnie coraz wyżey. W

 cza-

czasie używania trzeba pić kléiowate dekokty, tyzanny, emulsye. Dla umnieyszenia ostrości pospolicie dodaie się kamfora, skutecznieysze iednak są kléiste emulsye i saletra. Gdy zaś w wiekszéy ilości używane bywaią, lekarstwa oléyne i kléyki łącznie z saletrą naylepiéy działaią przeciw ostrości, zwłaszcza gdy się zewnętrznie naciera podbrzusze i daią się enemy.

Preparaty.

§. 1959. *Tinctura cantharidum.* Rp. *canthar, unc.* 1. *spir. vini rectificati* unc. 11.) *Emulsio canthar id. Herwig.* Rp. (*cantharid. dr.* ½, 1, *amygdal. dulc. unc* 1 *sacchar. unc.* ½. *In mortar. lap. probe conterantur, et lenta aquae calidae unc.* 10 *affusione f. emulsio.* Doza iest co 2 lub 3 godziny łyżkę iedne stołową. Używana bywa przeciw wściekliznie połączonéy z wielką słabością i zaflegmieniem. *Empl. vesicatorium.*

Scarabaeus Majalis.

§. 1960. Dwa są gatunki *chrząszczów* w medycynie używanych, ieden *meloe proscarabaeus*, które niekiedy bywa półtóra cala długi i na palec gruby. Pokrywy skrzydeł maią czarne kropki, tułów iest czarno-granatowy, spodem koloru fioletowego z prążkami pstremi i mięki. Drugi

gi *meloe majalis*, który iest mnieyszy, i ma czerwone obrączki. Daią one, gdy sie ich dotknie, ze wszystkich stawów gęsty żółtawy oléyny płyn, który farbuie palce, i przytym iest drażniący i ostry. Te chrząszcze zbieraią się w miesiącu Maju, konserwuią sie w miodzie, odciąwszy głowę.

§. 1961. Co się tycze skutków, zdaią się mieć równe z kantarydami. Maią w sobie kwas i sól alkaliczną lotną (*Dehne*). Od r. 1777 ten owad szczególniéy zachwalony był w Prusach iako osobliwe lekarstwo na ukąszenie od psa wściekłego; gdzie indziéy iednak nie pokazał pomyślnych skutków.

Millepedes.

§. 1962. *Stonogi* wiadomy owad ma nieprzyiemny zapach i przykry słodkawo-ostry smak. Stonogi procz zwiérzecéy galarety nie maią soli alkaliczney lotnéy, iak rozumiano (*Tromsdorf*). Dawnieysi lekarze używali ich iako lekarstwa rozwalniaiącego i mocz pędzącego w puchlinach wodnych, w zatrzymaniu uryny, a szczególniéy przeciw dychawicy. Czasem używane bywaią, i to podobno z przesądu. Bierze się 50, 60, 100 sztuk, i utłuczonych dodawszy nieco wina, wyciska sie sok. Można się bez nich obeyść, maiac skuteczniеysze lekarstwa. P. *Hill* każe żywe połykać.

Le-

Leki kruszące kamień.

§. 1963. Lubo przeciw uciążliwościom kamienia w chorobach dróg moczowych zwykło się używać lekarstw diuretycznych, iak się na początku tego rozdziału powiedziało, mą ieszcze sztuka lekarska inne léczenia kamienia środki, które znane są pod imieniem *lithontriptica*. Podług doświadczeń nowszych iest bardzo wątpliwą rzeczą, czyli zupełnie uformowany kamień przez lekarstwa wewnętrznie użyte, był kiedy, albo bydź może pokruszony. Pospolicie w używaniu będące léki do skruszenia kamienia są następuiące:

I. z Wydziału roślinnego.

Uva Ursi.

§. 1964. Liście téy rośliny iest małe, podłużno-okrągłe bez ząbków, spodem gładkie i blado-zielone. Smak maią ściągaiący, gorzki. Infuzya wodna *uvae ursi* za dodaniem *vitrioli Martis* nabiera koloru czarnego. W nowszych czasach użył téy rosliny P. *de Haen* 1) w *chorobach nerek i dróg moczowych*. Jak lekarstwo pędzące urynę mało skutkuie, lecz wzmacnia i ściąga, tym sposobem więc może zapobiedz dyspozycyi robienia się kamienia. Także 2) na *wrzody nerkowe*, i na mimowolny odchód uryny od zbyt wiel-

kiéy

kiey drażliwości nerek lub słabości dróg moczowych; 3) w *atonii pęcherza* i zaflegmieniach iest bardzo pomocna. W bólach iednak nerkowego kamienia znalazł ią P. *Thilenius* nieskuteczną. Zwykła się używać w infuzyi, dekokcie albo w proszku od 20 do 60 gr. dwa lub trzy razy przez dzień.

Folia Rhododendri.

Alcali vegetabile.

§. 1965. Ług mydlarski był przedtym sekretnym lekarstwem na kamień pod imieniem *lithontripticum Jurinii.* Lecz on działa bardzo mocno na żołądek, i częstokroć sprawuie mocz krwawy. Niektórzy lekarze zamiast kaustycznego alkali i mydła, użyli z dobrym skutkiem łagodney roślinney ługowéy soli. Daie się dwa lub trzy razy przez dzień 10 gr. w wodzie, albo po 30 kropel kilka razy *ol. tartari per deliquium.*

II. z Wydziału mineralnego.

Aqua Calcis.

§. 1966. Woda wapienna iest zwyczaynym lekarstwem w dolegliwościach kamienia. W wielu przypadkach sprawuie choremu wielką ulgę. Naylepiey skutkuie używana z mlekiem. Daie się także łącznie

z

z mydłem dla pomnożenia iéy dzielności. PP. *Whytt*, *Langrish* i *Butter* wpuszczali ią zapomocą syryngi do pęcherza moczowego *Lithantripticum Stephan.* składa się z wody wapiennéy i mydła. Rząd Angielski zakupił to lekarstwo, i do publiczney wiadomości podał. Przy piciu wapiennéy wody daią się także pigułki z mydła.

Alcali minerale.

§. 1967. P. *Baylies* uważaiąc skład lekarstwa w §. 1965 wymienionego proponował na uciążliwości kamienia użycie sody połączonéy z tłuczonemi na proszek ostrygami, sądząc, iż z połączenia dwóch alkalicznych lekarstw powstaie trzecie nierównie mocnieysze. Przed kilko laty P. *Beddoes* zalecał na uleczenie kamienia sól alkaliczną mineralną ogołoconą z wody krystallizacyi w kształcie pigułek z mydłem lub innym cementem bez żadnego prawie ograniczenia. Każe on brać soli alkaliczney mineralnéy 1 lub 2 skr. codziennie. P. *Donald Monro* dawniey iuż zalecał ten gatunek soli w chorobie kamienia. Chemiczne iednak rozkłady kamieni pęcherzowych, tychże składaiące części, i wzaiemne onychże stosunki są tak różne, iż powszechnie skuteczne lekarstwo na zupełnie uformowany kamień należy zawsze do rzeczy niepodobnych. Z tym wszystkim injekcye zaleconych lekarstw

karstw do moczowego pęcherza wiele dobrego obiecuią.

Acidum carbonicum.

§. 1968. *Kwas węglisty* iest nader lotny, różni się od innych kwasów tym naybardziey 1) iż do oddychania i utrzymania palącey się materyi nie iest pomocny. 2) Jako gaz słony połyka go woda, która nabiera przyiemnego kwaskowatego zapachu i smaku. 3) Wodę wapienną robi mętną, i rozpuszczoną ziemię wapienną zamienia w wapno węglowo-kwasne. 4) Z zimną wodą łączy się naydoskonaley, lecz ciepło i mróz wypędzaią go z wody.

§. 1969, W nowszych czasach zalecony iest ten kwas od PP. *Fercivall* i *Saunders* iako lekarstwo przewyzszaiące moc kruszenia kamienia, którą posiada wapienna woda. Także P. *Hulme* bardzo go zachwalił. Wątpliwości podpada, żeby gaz miał posiadać takowe własności. Przechodzi iednak do drugich dróg, i nasyca się nim uryna. Do tego każda woda nasycona powietrzem kwaśnym iest nadzwyczay pokrzepiaiąca i przyiemna, a tym bardziey uskutecznia mocny upływ uryny, iż chory chętnie i w wielkiey obfitości ią piie. Przeto z dobrym skutkiem używane bywaią kwaśne wody na wrzody dróg moczowych, i do wypłókania piasku. Pospolicie iednak zwykło się używać wód kwaśnych łącznie z alkalicznemi isto-

istotami, co nie małą czyni różnice. Woda taka nazywa się *aqua mephitica alcalina*. Dodaie się do pół kwarty wody nasyconéy kwasem powietrznym pół lub iedna drachma *sal tartari*, do picia z rana i wieczór P. *Falconer* piérwszy podał do wiadomości to lekarstwo, które dawniéy sławne było pod nazwiskiem woda Kolborńska. Jest ona dotad naylepszym środkiem leczenia kamienia nerkowego i pęcherzowego. Powietrze kwaśne iest przyczyną, że ią żołądek lepiéy znosi niż samą wapienną wode. Niszczy zasadę do konkrecyy kamiennych, lecz raz doskonale uformowanego kamienia pokruszyć nie zdoła. Niema potrzeby napełniać wode kwasem powietrznym zapomocą apparatu. Łagodne alkaliczne mineralne wody, n.p. selcerska i t. p. są skutecznieysze niż woda sztucznie robiona. Można w nich solwować *sal tartari vegetabile*, lub sodę.

ROZDZIAŁ VI.

Leki kwas niszczące.

§. 1970. Dawnieysi lekarze wiele chorób wyprowadzali od kwasu w żołądku, i starali się one pokonać rozmaitemi tenże niszczącemi lekami. W nowszych czasach niektórzy z lekarzów usiłowali wytłómaczyć skutki różnych lekarstw z połączenia onych z kwasem żołądkowego soku; lecz temu sprzeciwiaią się doświad-

cze-

czenia P. *Spallanzani* wzgledem procefsu trawienia, i z sokiem żołądkowym poczynione.

§. 1971. Kwas w drogach trawienia można dwoiako uważać: 1) iako skutek nadużytych kwaśnych rzeczy, n.p. młodych kwaśnych win, kwasnych owoców, octu i t. p. 2) Jak właściwą chorobę żołądka, i ztąd pochodzące nieprzyzwoite trawienie, tudzież niezdrową sekrecyą żołądkowego soku. Z tego powodu właściwe kwas niszczące lekarstwa są tylko srodkami leczenia powierzchownemi. Umnieyszaią one uciąźliwości, które kwas sprąwuie, lecz nie mogą zabronić, aby nowe nie powstały. Niektóre dłuźéy używane osłabiaią same narzędzia trawienia w wyższym ieszcze stopniu. Do tey klafsy leków należą:

1) Ziemie połykaiące.

2) Sole alkaliczne.

3) Rozrzedzaiące wodne napoie i gatunki piw gorzkich.

Jak radykalne czyli gruntownie kwas poprawiaiące lekarstwa są ciała gorzkie i kwasy mineralne, które częstokroć nayskutecznieysze są przeciw chorowitemu formowaniu sie kwasu.

I. Ziemie połykaiące.

Terra calcarea.

§. 1972. Do lekarskiego użycia otrzymuie się ziemia wapienna z ostrygów, konchów, kredy, skorup iaiecznych. Wszystkie ziemie wapienne są prawie równéy natury, i posiadaią własność łączenia się z kwasami.

P r e p a r a t y.

§. 1973. *Aqua calcis* przyzwoicie robiona zamyka w sobie tyle ziemi wapiennéy, ile nalana woda na wapno solwować zdoła. Woda wapienna nie burzy z kwasami; gdy iest świeża, ma smak kaustyczny; rozkłada się od każdego kwasu, nawet od powietrza, długo utrzymywaną będąc. Używana bywa 1) w *wadach trawienia* z przypadłościami od kwasu, na wewnętrzne wrzody, w chorobie płucnéy, na wrzody w wnętrznościach (*Detharding*), i drogach moczowych, zwłaszcza, gdy są zastarzałe wrzody. 2) Na *kamień pęcherzowy* dla wyprowadzenia piasku. 3) W *kacheksyi* na białe upławy, długociągłe wyrzuty skórnie, strup słodki u dzieci (*Wichmann*), na raka (*Baumbach*). 4) Na chroniczne rumatyczne przypadłości, zwłaszcza przeciw pedogrze, scyatyce i dolegliwości artrytyczne. 5) W *chorobach nerwowych* (*Weickard*). Naylepiey daie się

z

z zimnym lub letnim mlékiem, gotowane mléko precypytuie ziemię wapienną: także woda wapienna niepowinna bydź gotowana, albo przy ogniu grzana. Nie znosi ona dodatku kwaśnych rzeczy. Daie się wewnętrznie codzień po 6, 8 uncyi nawet i po librze długo iednak używane osłabia żołądek i trawienie.

§. 1974. *Pulvis cretaceus ph. Edinb.* składaiący się z kredy, cynamonu i gałki muszkatowéy iest bardzo skuteczne lekarstwo w ciągłych przypadłościach od kwasu. *Pulvis cretae compos. cum opio ph. Lond.* (Rec. *pulvis cretae comp. unc.* 8, *opii dr.* $1\frac{1}{2}$. Doza iest 15 do 40 gr. *Trochisci cretae ph. Lond.* (Rec. *cretae praepar. unc.* $\frac{1}{2}$. *chelar. cancr. praep. dr.* 2. *cinnam. dr.* $\frac{1}{2}$, *sacchar. dr.* 3, *mucilag. G. arabic. qv. s.*) Doza iest 1, 2 dr. na przypadłości od kwasu.

Lapides Cancrorum.

§. 1975. *Lapides cancrorum* niewłaściwie *oczami raczemi* nazwane są kamienie okrągłe po wierzchu wypukłe, a wewnątrz wklęsłe, które się robią w żołądku raka w czasie, gdy starą skorupę zrzucił. W świeżych rakach są błękitne, przez gotowanie staią się białemi lub rumiennemi. Składaią się z ziemi wapiennéy połączonéy z zasadą węglistego kwasu. Używane bywaią w proszku przeciw kwasowi czyli tak zwanéy zgadze, od 5 do

do 30 gr. z cukrem, rabarbarą. W skutkach nie różnią się od krédy. Podobnież *chelae cancrorum* i *tostae ovorum* składaiace się także z ziemi wapienney; Wchodzą w rożne kompozycye proszków na zęby i t. p z preparatów mamy *pulvis chelarum cancri comp. ph. Lond.* (*Rec. chel. cancr. praep. unc.* 4 *cret. praep. corall. rubr. ana unc.* 1.) Doza iest 1, ½ drachmy. *Trochisci cretae ph. Lond.*

Magnesia.

§. 1976. *Magnesia* czyli ziemia gorzkiey soli dobrze preparowana ma lekkość osobliwą, kruchość i białość, smaku żadnego nie ma ani zapachu. We wszystkich rozpuszcza się kwasach, z któremi formuie rózne gorzkie sole, maiące własność rozwalniaiącą, z kwasem siarczanym połaczona stanowi *sal amarum*; z salmiakiem i kwasem soli kuchenney nabiera przykrego smaku. Fałszowana bywa ziemią saletrzaną (*magnesia nitri*) gipsem i kredą.

§. 1977. Magnezya iakimkolwiek sposobem otrzymana zamyka w sobie znaczna ilość powietrza weglistegó, które sie z niey wydobywa w żołądku i sprawuie uciazliwości. Dla tego niektórzy lekarze biorą do użycia magnezyą paloną (*magnesia calcinata*). Lubo ona przez palenie niestaie sie kaustyczną iak ziemia wapienna, ieżeli iednak przy niey znayduią sie

czę-

części ziemi wapiennéy, lub kwas soli kuchennéy, ta preparacya nie iest pewna. Wszakże palenie magnezyi powinno się czynić z przezornością, inaczey stałaby się mogła cale bezskuteczną; trzeba ią także trzymać w naczyniu dobrze zatkanym. *Magnesia calcinata* nie burzy z kwasami.

§. 1978. Pierwszeństwo, które ma ziemia gorzkiéy soli przed innemi kwas połykaiącemi lekami, zasadzą się na tym, iż go nietylko poprawia, lecz i wyprowadza. Uważano iednak, że pozwalnia stolec, choć kwasu w żołądku nie ma, albo tyle tylko znayduie się w nim, iż téy małéy ilości za przyczynę brać nie można. Ordynuie się 1) *dla zniszczenia kwasu* od 5 do 60 gr. z cukrem, rabarbarą, kremor tartari, lękami merkuryalnemi, lub aromatycznemi. Zawsze iest bezpieczniéy z początku dawać ią w małych ilościach, zwłaszcza paloną, gdyż często nastepuią mocne solucye; 2) *na wolny purgans* po ½, 1 uncyi w mleku lub orszadzie, zwłaszcza dzieciom. P. *Medicus* zaleca magnezyą z kremor tartari dla wyprowadzenia żółciowych nieczystości. Lubo z téy mieszaniny powstaie gatunek soli trudnéy do rozpuszczenia sie, podobnéy do gipsu, dobre iednak skutki, po użyciu onéy uważane zdaią się naywięcey zależeć od iéy bodźca i poruszenia w żołądku. Jest nawet kwestya, czyli ta mieszanina w żołądku iest trudną do roztworzenia się solą. *Trochisci magnesiae* daią się na zgage

gę od 1 do 2 dr. *Pulvis galactopoeus* dla mamek poprawia skłonność pokarmu do kwasu i popiera strawność.

II. Sole ługowe.

Sal Tartari.

§. 1979. *Sal tartari depuratum* pospolicie otrzymuie się z potaszu przez oczyszczenie go z części ziemnych i obcych soli. Ta alkaliczna sól przyzwoicie oczyszczona ma iednak przy sobie kwas węglisty, dla tego z kwasami burzy. Mniey takowe sole używane bywaią niż ziemia soli gorzkiey, gdyż maią własność osłabiaiącą żołądek i strawność. Nayczęściey przeciw kwasowi zwykło się używać *ol. tartari per deliquium*. To lekarstwo iest bardzo różne podług dłuższego lub krótszego czasu, w którym *sal tartari* wystawione było na wilgotne powietrze, pewnieyszy iest preparat, gdy się robi solucya z dwóch części wody i iedney części tey alkaliczney soli.

§. 1980. Sól ługowa roślinna solwowana w wodzie iest bardzo skutecznym lekarstwem dla dzieci i takich osób, które maią usposobienie do kwasu. Doza iest 5, 10, 16, 20 kropel z wodą lub napoiem. Skutecznieysze ieszcze iest połączenie oneyże z lekami gorzkiemi. P. *Rosenstein* zaleca ią w chorobie rachityczney, P. *Abilgard* i *Tneden* znalezli bardzo sku-

te-

teczną, gdy się dodaie do korzenia *rubiae tinctorum*. Z preparatów sławna iest *tinctura salina Hallensis* przez dygestyą soli ługowéy i gorzkich korzennych leków w wodzie destyllowanéy. Używana bywa przeciw kwasowi w pierwszych drogach, w rachitycznéy i atroficznéy chorobie dzieci. Doza iest od 1 do 2 drachm.

RZĘD II.

Lekarstwa odmieniaiące (*Alterantia*).

§. 1981. **Przez** *lekarstwa odmieniaiące* rozumieią sie w sztuce lekarskiéy wszelkie leczenia środki, które wewnętrznie użyte robią odmianę w sokach ciała: zbyt gęste rozcieńczaiąc, zbyt cienkie do przyzwoitéy gęstości przyprowadzaiąc, ostre łagodząc, gorące ochładzaiąc, skłonne do gnicia tak przerabiaiąc, że toż nastąpić nie może. Tego więc rodzaiu leki są: 1) *wzmacniaiące* (roborantia; 2) *posilaiące* (analeptica); 3) *bardziey drażniące* (magis irritantia); 4) *gładzące* (lubricantia); 5) *uspokaiaiące* (sedativa); 6) *rozcieńczaiące* (attenuantia); 7) *chłodzące* antiphlogistica); 8) *dyetetyczne* (dietetica).

ROZDZIAŁ I.

Leki wzmacniaiące.

§. 1982 Włókna ludzkiego ciała podług Chemii dawnéy składaią sie z rzędu cząsteczek ziemnych, które zwierzęcy kley z sobą wiąże. Według różnéy konsystencyi kleiu i stósunku tych części przyięte zostało zdanie, że włókna ciała albo przyzwoity stopień tonu czyli tęgości posiadaią, albo są iuż miększe i mniey elastyczne, iuż kruche, bardziey zdretwiałe i twarde: skutek tego iest słabość ciała, a takżztąd powstały u dawnych *morbi a laxitate et rigiditate fibrarum*. Według tego poięcia są u dawnych lekarzów wzmacniaiącemi lekami 1) te, które spoistość włókn powiekszaią, i zbyt wodnisty stan kleiu poprawiaią, albo które 2) ciało odwilżaią, i umnieyszaią twardość.

§. 1983 Ustanawiaiąc takie zasady nauki niewątpliwie miano tylko względna grube części składaiące zwierzęce włókno, ztąd tłómaczenie skutków wzmacniaiących leków musiało bydź także niezgrabne. Daleko naturalniey i stósowniey do fenomenów w chorobach daią sie gruntowne przyczyny tęgości i wątłości stałych części z działania wzruszliwości i iey przyzwoitego stósunku wyprowadzić. Dla czegoż okropne trucizny, zarazy, choroby gnilne i tym podobne napadaią nieszczęśliwych z nagłym wyczerpaniem sił życia i nay-

większym osłabieniem? ponieważ attakuią samę wzruszliwość, albo ią zmnieyszaią, albo psuią i odciągaią; albo podobno odmieniaią. Tym samym sposobem robią się od materyalnych bodzców w ciele, organiczne wady i t. p. uczucia słabości, iak skoro one wzruszliwość całego ciała lub poiedynczych części odmieniaią albo podwyższaią. Stan materyalny włókn, wątłość, słabość związku, są skutki tey odmiany, które się znayduią w każdey kachexyi.

§. 1984. Stan słabości iest albo powszechny, albo tylko w częściach poiedynczych. Każda poiedyncza część iest względem życia zwierzęcego od drugiey niezawisła, i posiada także swą właściwą wzruszliwość. Dawni lekarze mieli dla niey osobną klassę leków, z których wzmacniaiące żołądek są naycelnieysze, odpowiadaiące zamiarowi.

§. 1985. Teraz zaś wymaga potrzeba ustanowić charaktery, któremi leki wzmacniaiące rozróżniaią się od drażniących. Maiąc wzgląd na ich sposób działania, pokazuie się 1), iż są bardziey stałemi drażniącemi środkami; 2) przyprowadzaią wzruszliwość części znowu do swego naturalnego stosunku, i ich skutki są trwalsze. Do tego 3) ich ściągaiący początek mocnieysze spoienie włókn uskutecznia. Od różnego bowiem stanu materyi, spoienia, zawisł znowu stan wzruszliwości.

§. 1986. Prócz tych powszechnych własności posiadaią snadź ieszcze przydatną własność nadgrodzenia brakuiącey w sokach składu części, albo w tym dopomożenia. W klafsie wzmacniaiących leków główne zastępuią mieysce lekarstwa gorzkie. Może należąca do składu część gorzka nagradza brakuiącą zasadę żółci we krwi? — Że żółć znayduie się we krwi, dowodzą doświadczenia, które P. *Fourcroy* poczynił koło zwierzęcych części, i liczne dolegliwości, przeciw którym te lekarstwa bardzo są skuteczne, pokazuią, że odłączenie żółci nie dzieie się przyzwoicie. Tak zdaie się bydź niedostatek cząstek żelaznych w chorobie panieńskiey (chlorosis), kwasu i zasady roślinney w szkorbucie, a to podobno rozciąga się na inne także zasady, co są częściami składaiącemi nasze soki, któremiby snadź można ciało chemicznie saturować.

§. 1987. W powszechności przyczyny słabości, mimo ich pomieszania w poiedynczych przypadkach, podzielić możemy na dwie główne klafsy. Z tych iest 1) *słabość z utraty lub niedostatku do życia potrzebnych soków* (możnaby ie materyą życia nazwać), n.p. po mocnych krwotokach, długo-ciągłych ropieniach i t. d. 2) *Słabość mocy życia. Wzruszliwość i iéy następności*, iako przyczyna i skutek chorób. Pierwsza wymaga pospolicie środków dyetetycznych czyli karmiących, druga zaś wzmacniaiących leków. Do tychże należą

A.

A. z *Wydziału roślinnego*:

1. Rośliny gorzkie balsamiczne (amara aromatica).

2. Rośliny gorzkie proste.

3. Rośliny gorzkie ściągaiące.

B. z *Wydziału zwierzęcego*:

Żółć wołowa (fel tauri).

C. z *Wydziału mineralnego*:

1. Lekarstwa mineralne własności wściągaiącey (styptica).

2. Kwasy mineralne.

§. 1988. Te wszystkie lekarstwa powszechnie zdrowemu ciału są szkodliwe, i bynaymniey nie pomnażaią sił iego. W wielu chorobach z wielką tylko przezornością mogą bydź użyte. — Zwłaszcza zawcześnie nie należy ich używać, gdy choroba pochodzi od materyalney przyczyny, albo iest z nią połączona, i wyprowadzona bydź powinna. Gdy osłabienie ciała iest wielkie, wtedy cale nie służą stało wzmacniaiace lekarstwa. Także gdzie są wady w wnętrznościach, pospolicie nie bywaią dogodne, a przeto muszą bydź czasem połączone z lekami lotnemi, albo na przemiany dawane. Naylepsze więc wzmacniaiące lekarstwa użyte w nieprzyzwoitym czasie i bez wyboru mogą bardzo osłabić ciało. Niektóre z nich przez długie używanie i dla swych obocznych własności staią się zdrowiu innym ieszcze sposobem szkodliwe.

I. Łagodne gorzkie Leki.

Taraxacum.

§. 1989. Cała roślina, którą nazywamy *mlèczém*, składa się z gorzkiego mlécznego soku i części kléisto-żywicznych. Działa iak lekkie wzmacniaiące lekarstwo i razem pomaga do rozwolnienia stolca i moczu. Używana bywa 1) w zatwardzeniach i zatkaniach żywota. P. *Hoffmann* ma ią za szczególne lekarstwo. Na guzy w płucach. 2) W puchlinie wodnéy, w żółtaczce iasnéy i ciemnéy (*Tissot*); w przypadłościach hemorroidalnych. 3) Przeciw następnościom po febrach przemiiaiących. 4) Na choroby skórnie, P. *Baldinger* szczególniéy ią zaleca w świerzbie 5) W konsumpcyach od zatkanych gruczołów.

§. 1990. Zwykło się używać wszystkich części mléczu: 1) młode ziółko na wiosnę daie się zamiast sałaty; 2) sok wyciśniony ziela na majową kuracyą od 1 do 4 uncyy dziennie z trybulą rzezuchą;) 3) Korzenie świeże zamiast jarzyny, robią się także z niego tyzanny w chorobach febrycznych; 4) w dekokcie do wisceralnych enem z przepisu P. *Kämpf.* Z preparatów naylepsze iest *extract taraxaci.* Zwykło się dawać od 1 do 3 drachm w mixturze albo pigułkach *c. extr. graminis, tartar. tartarisat. salibus mediis, gum. ammoniac. sapone, sulph. antim. sero lactis.*

Tri-

Trifolium fibrinum.

§. 1991. Ta roślina należy także do łagodnych gorzkich, solwuiących i wzmacniaiących lekarssw. Zwykło się iey używać 1) w puchlinie wodney, w żółtaczce 2) w *zatkaniach wnętrzności*; 3) w *zastarzałych chorobach skórnich*, liszaiach i t. p. 4) w *uciążliwościach żołądka* i wadach strawności. W przypadłościach. *Boerhaave* używał oney w podagrze nawet z serwatką.

§. 1992. *Extractum trifolii fibrini* iest naylepszy preparat, z którego robią sie pigułki łącznie z gumami, mydłem, *sulphur. antimonii*, *kerm. mineral. sal. med.* i innemi gorzkiemi extraktami, daie się także w mixturach. *Tinctura trifol. spirit.* iest lekarstwo wzmacniaiące żołądek. Infuzya i dekokt są bardzo gorzkie i przykre.

§. 1993. Podobne skutki posiądaią *Centaurium minus*, *carduus benedictus*, *marubium album*, z których robią się infuzye wodne i winne, tudzież extrakta. *Centaurium* było niegdyś na febry zmienne bardzo sławnym lekarstwem.

Fumaria.

§. 1994. Świeży sok z fumaryi, do którey dodaie się *cerefolium*, *nasturtium aquat. tarazac. cochlearia* zwykł się używać z serwatką, wodą salcerską i t. p.

Ex-

Extractum fumariae daie sie w zatkaniach podbrzuchowych, w żółtaczce, w chorobach skórnich i t. d.

II. Gorzkie aromatyczne Zioła.

Caryophyllata.

§. 1995. Korzeń téy rośliny ma smak gorzki, ściągaiący, nieco goździkowy i podobny zapach Skuteczność iéy zawisła od klimatu, ziemi, obeyścia się z nią i konserwowania. Ztąd podobno możnaby poczęści wytłómaczyć doświadczenia przeciwne. Przez destyllacyą wyprowadzono z korzenia karyofilaty eteryczny oleiek. W dawnych czasach była iuż znana ta rośliiako lekarstwo przeciw febrze (*Rajus hist. plant.*)

§. 1996. Karyofilaty zwykło się zalecać 1) w *febrach przemiiaiących* zamiast chiny, lecz w tych przypadkach dotad nieskutkowała. 2) W *dysenteryach* i zastarzałych biegunkach, w kolkach wiatrowych i afekcyach kanału kiszkowego; 3) w przypadłościach *asmatycznych*; 4) iako *wzmacniaiące* lekarstwo po chorobach. Używana bywa podobnym sposobem iak kora chiny w dekokcie, albo w proszku po pół, lub całéy drachmie, cztéry razy przez dzień, albo w konfekcie z miodem. *Essentia caryophyllatae*, z dwóch uncyy korzenia i dwóch funtów spirytusu winnego, także uży-

używana bywa. *Buchhawe* dawał ią po łyżce stołowey.

Angustura.

§. 1996. Kora *Angustury* dopiero w r. 1788 ziawiła się w Anglii. Znayduie się w mnieyszych i wiekszych kawałkach, z których iedne są zwinione, drugie płaskie. Zewnątrz iest zmarszczona, siwą przyskórnią powleczona, wewnątrz ciemno-żółta. W złamku iest gładka i żywiczna. Smak ma bardzo gorzki, korzenny, i nieco ostry, zapach mdły i przykry. Utłuczona daie proszek żółty podobny do wschodnio-indyyskiey rabarbary w proszku.

§. 1997. Angustura naybardziey wsławiła sie w biegunkach. W Ameryce hiszpańskiey używaią iey iak pospolite lekarstwo do zatrzymania rozwolnionego żołądka. W chronicznych biegunkach iest bardzo skuteczna (*Filter*), także w wadach strawności. Nie sprawuie ona przykrego naciskania żołądka, iakiego zwykło się doświadczać od kory chiny. 2) W *febrach przemiiaiących* iest tak iak china skuteczna, i uzywana bywa pod podobnemi ostrożności warunkami. 3) W *peryodycznych* przypadłościach, mdłościach, bólach głowy i zębów używał iey P. *Brande* z dobrym skutkiem. 4) W *gorączkach nerwowych*. 5) W *chorobach gnilnych*. W symptomatyczney biegunce. W febrach

żół-

żółciowych, gdzie china zatkania sprawuie w gangrenie. 6) Jak powszechne *wzmacniaiace* lekarstwo.

§. 1998. Angustura daie sie 1.) w *proszku* od 5 do 20 gran sama przez się lub z rabarbarą, magnezyą, raczemi oczami. W małych dozach zdaie się łepiey skutkować niż wiekszych; 2) w *infuzyi*. Na cztery uncye wody bierze się angustury drachma iedna. Z preparatów są: 1) *Tinctura angusturae* według P. *Brande* z uncyi iedney kory, dwóch drachm cynamomu, iednego skrupułu szafranu i 16 uncyy spirytusu. Doza drachm. 1. 2) *Extr. aquos.* od 4 do 8 gran. Gdzie iest skłonność do zapalenia i przypadłości zapalistych, tam nie służy.

Aurantium.

§. 1999. *Skórki pomarańczowe* naywięcey używane bywaią iak lekarstwo żołądek wzmacniaiące w osłabieniu sił trawienia, przeto we wszystkie żołądkowe leki wchodzą. *Cortices aurantiorum* są gorzkie i zawieraią w sobie ostry i goracy oleiek. Owoc niedoyrzały zwany *pomarańczyki* iest gorzko-korzenny i żołądek szczególniey umacniaiący.

P r e p a r a t y.

§. 2000. *Cortices aurantiorum conditi.* Są przyiemnym lekarstwem wzmacniaiącym

cym żołądek. 2) *Extractum aurantiorum.* Lekarstwo miłey goryczy. 3) *Tinctura aurant. cort. et fruct. immatur.* Obydwie tynktury z winem lub spirytusem robione daią się na wzmocnienie żołądka. 4) *Syrupus cort. aurantiorum.* Infuzya skórek pomarańczowych w winie gotuie się z cukrem do konsystencyi syropu. Pospolicie dodaie się do lekarstw gorzkich, aromatycznych. 5) *Aqua florum naphae.* Ma skutki analeptyczne. 6) *Spiritus cort. aurantiorum.* 7) *Oleum destill. aurantiorum.*

Columbo.

§. 2001. Ten korzeń pochodzący z Azyi, Kolumby, z wyspy Ceylońskiey od niewiadomey rośliny, przychodzi do nas w nierównych talarkach. Zewnątrz pokryty iest grubą zmarszczoną skórką koloru brunatnego, wewnątrz żołty. Smak ma nieco ostry i gorzki, zapach korzenny. Zachowany długo, utraca swą gorycz, i podpada zepsuciu od robaków.

§. 2002. Korzeń kolumbo naywiecey się wsławił przez doświadczenia P. *Percywall* 1) w biegunkach, febrach żółciowych z solami obospólnemi; w cholerze. W womitach i łaxowaniu dzieci chorych na zęby z magnezyą, raczemi oczami i t. p. 2) W osłabioney strawności, wzdęciach z korzennemi lekami, albo w infuzyi winney. W peryodycznych nudnościach i wymiotach, zwłaszcza pochodzących od kwa-

su

su lub zbyt wielkiey drażliwości żołądka. Daie się 1) w *proszku* po 20, 30 gran co 2, 3 godziny sam przez się, albo z aromatycznemi lekarstwami, niekiedy dodaie się *rhabarbara, martialia, absorbentia.* 2) W *infuzyi* z winem, spirytusem, wodą cynamonową, lub mięty pieprzney. Nayduie się także *tinctura columbae ph. Lond.*

Salvia.

§. 2003. To ziele iest aromatyczne, smak ma nieco ściągaiący gorzki. Zwolna wzmacnia i drażni. Zachwalone iest i w dolegliwościach żołądka, w wzdęciach, w kolce wietrzney, na ugaszenie pragnienia w febrach i t. p. Robi się infuzya, która iest przyiemnieysza dodawszy cokolwiek cytrynowego soku. P. *Swieten* zaleca szałwią przeciw potom nocnym w infuzyi z wodą lub spirytusem. W tym zamiarze skuteczny iest dodatek *spiritus vitrioli.* 3) Na krwotoki maciczne infuzya dobrze wychłodzona. 4) Do płókania gardła iak rozpędzaiące lekarstwo w anginie.

Millefolium.

§. 2004. To ziele ma zapach cokolwiek aromatyczny, a smak gorzki. Przez destyllacyą otrzymuie się z niego oleiek eteryczny. Jest zlekka ściągaiące a razem antyspasmodyczne lekarstwo. Używane bywa

wa 1) iak wzmacniaiący dekokt w zbytecznym płynieniu miesięcznym, w mocnych krwotokach hemorroidalnych (*Mellin*), w samym nawet pluciu krwią od słabości. Takze w biegunkach nałogowych, w kolce wetrzney i t. p. daie sie do picia infuzya zimna. 2) w kurczach; P. *Hoffmann* szczególniey zaleca kwiat w bólach po porodzeniu, także w kurczu żołądka, w kolkach, przypadłościach macicznych, w konwulsyach od zatrzymanego miesiecznego czyszczenia, daie się pić infuzya ciepła. Sok wyciśniony z świezego ziela dawać się zwykł po uncyi w serwatce. *Extractum millefolii aquosum* iest tylko wzmacniaiącym lekarstwem, przepisuie się od 20 do 30 gran z innemi gorzkiemi extraktami, *extract. valerian.* i t. p.

Cascarilla.

§. 2005. Kora kaskarylli z Ameryki południowey, z Peru, Florydy przychodzi do nas w kawałkach zwinionych kilka calów długich. Zewnątrz iest blado popielata, zmarszczona, wewnątrz brunatna. W złamku iest równa, szkląco-żywiczna. Zapach ma aromatyczny i smak korzenny gorzki. Składa się z goryczy i oleiu eterycznego. Zapalona daie zapach ambry. Dopiero w zeszłym wieku w Europie znaną została. *Stahl* i stronnicy iego używali iey za lekarstwo odpędzaiące febrę, lecz do tego nie iest dość skuteczną. Używana

na bywa do wzmocnienia słabowitych dróg strawności, w biegunkach, dysenteryach. Także w krwotokach, większą częścią iednak dodaie się do innych lekarstw. Daie się 1) w *proszku*, albo 2) w *dekokcie* iak kora chiny. Od iednego do trzech skrupułów z proszkiem rabarbary i chiny; 3) w extrakcie od 10 do 20 gran. z innemi gorzkiemi extraktami. *Extractum cascarillae*, które iest wzmacniaiące, może zastąpić extrakt wierzbowey kory. Z preparatów używa się także *tinctura cascarillae.*

III. Leki gorzkie mocnieysze.

Quassia.

§. 2006. Drzewo *kwassya* pochodzące z południowey Ameryki, Surynamii, Kajenny, St. Croix, od r. 1756 znane iest w Europie. Przychodzi w cienkich i grubszych kawałkach, pierwsze są od gałęzi, drugie od pnia, lepsze iest gałęziowe drzewo. W Ameryce używaią także korzenia, który iest ieszcze skutecznieyszy, ale trudno dostać można prawdziwy.

§. 2007. Kwassya różni się od innych gorzkich lekarstw szczególniey w tym 1) że nie tak bardzo rozpala, iak tamte; 2) laxowania nie sprawuie; 3) nie obciąża żołądka. Szacownym iest lekarstwem w słabowitości narzedzi do trawienia służących, w biegunkach nałogowych od słabych

bych kiszek, w kolkach, w braku apetytu, w boleściach żołądkowych zwłaszcza dla owych, co wiele siedzą (*Tissot*), tudzież dla osób histerycznych i hipokondrycznych. W dolegliwościach artrytycznych połączonych z przypadłościami żołądka i t. d. Przeciw kwasowi w żołądku, który poprawia, iak inne gorzkie rzeczy czynić zwykły. W wielu przypadkach zastępuie mieysce chiny, gdy ta uciążliwości sprawuie. P. *Lettsom* uważał, że pijanice nałogowi pospolicie nie mogą znieść téy kory, lecz bardzo dobrze drzewo kwassyi.

§. 2008. Zwykło sie używać kwassyi 1) w *dekokcie* lub infuzyi wodnéy i winnéy, zwłaszcza z czerwonym winem, albo dodaie się do infuzyi wodnéy cokolwiek wina lub wody cynamonowéy, tynktury pomarańczowéy, eteru wytryolicznego dla przyiemnieyszego smaku. 2) w *pigułkach* od 15 do 20 gran, wysuszywszy *extractum quassiae* do przyzwoitéy massy. *Tinctura quassiae* żołądek wzmacnia. P. *Sandifort* użył iéy w bólach rumatycznych.

Simaruba.

§. 2009. Kora symaruby przychodzi do nas z Ameryki południowéy, Gujany, Jamaiki w długich sztukach, włóknistych, ciągłych, nie maiących żadnego zapachu, smak ma gorzki, czysty, i nie ściągaiący. Naypierwszy *Jussieu* doświadczał téy

kory

kory w biegunkach, *Degner*, *Pringle*, *Zimmermann*, *Monro* i wielu inni zachwalili ią. Nie służy ona na początku biegunki, lecz naylepiéy wtedy, gdy zbyt mocne wzruszenie iest umnieyszone, dla wzmocnienia słabego kanału kiszkowego. Także używana bywa w rozwolnieniach żołądka chronicznych, w upławach białych i t. d.

§. 2010. Daie sie naylepiéy 1) w dekokcie, albo 2) w infuzyi z wodą samą lub winem czerwonym zaostrzoną. Do dekoktu bierze sie uncya iedna na kwarte wody, i gotuie się do połowy, z któréy daie się choremu po łyżce stołowéy. Można także połączyć symarube z rabarbarą i tamaryndami. Zewnętrznie zwykło sie dekoktu używać do enem, i do injekcyy w upławach białych.

Gentiana.

§. 2011. Ta roślina nazwana *goryczką* ze wszystkich gorzkich roślin iest naymocniéyszego smaku. Używanie długie gencyany sprawuie, że pot i uryna nabieraią goryczy. Zapach ma słaby nieco aromatyczny. Naywięcéy zwykło się używać wodnego extraktu iak wzmacniaiącego lekarstwa, dla rozrzedzenia kleiu, narzedzi strawności pokrzepienia i zniesienia kwasu. Na zatkania w kiszkach, w puchlinie wodnéy, w żółtaczce, w kachexyi. Jest także

że lekarstwem przeciw robakom, iak wszystkie gorzkie rzeczy.

Preparaty.

§. 2012. *Extractum gentianae rubrae.* Daie się 1) w pigułkach z lekarstwami żelaznemi, mydłem, z gumami, rabarbarą, żółcią wołową i t. p. od 10 do 60 gran. W większey dozie sprawuie stolec wolny. 2) Rozpuszczone w iakiey aromatyczney wodzie lub w likworze *terrae foliatae tartari.* Drugi preparat iest *tinctura gentianae* z spirytusem winnym. *Tinctura stomachica Whytt. Tinctura amara. Tinctura gentianae compos. ph. Lond. cum cort. aurant. et sem. cardamomi.*

Absinthium.

§. 2013. To ziele ma eteryczny oleiek, od którego naywięcey zawisł iego skutek. Smak ma bardzo gorzki, a zapach przeciwny aromatyczny. — Zgadza sie z innemi tey klassy lekami, tylko dla rzeczonego oleyku mocniey rozpala, solwuie i wzmacnia żołądek. Naywięcey używane bywa dla wzmocnienia narzędzi strawności z zmnieyszenia kwasu, dla tego służy osobom hipokondrycznym, które nieustannie cierpią kwas i słabość żoładka; 2) w nieporządnym czyszczeniu miesiecznym. Przeciw Zgadze. W zatkaniach wątroby; 3) przeciw napaściom od

robaków iako zapobiegaiące lekarstwo, w tym przypadku robią się także z niego enemy; 4) w przemiiaiących febrach.

Preparaty.

§. 2014. *Extractum Absinthii.* Należy do czystych gorzkich lekarstw. *Infusum absinthii aquosum.* Zalecone iest szcze ólniéy w początkowych dolegliwościach kamienia, na piąsek w nerkach, aby się nie robił kamień. *Infusum absinthii vinosum.* Dla sprawienia apetytu; robi się także infuzya z piwa, która żołądek wzmacnia. *Tinctura absinthii simplex i composita. Oleum absinth. destillat.* Do téy klassy należą: *Elixir. stomachicum. Balsamic. Hoffmanni. Viscerale Kleinii. Vitrioli Minsichti.*

IV. Gorzkie ściągaiące Rośliny.

Cortex Peruvianus.

§. 2015. Kora Chiny ziawiła się w R. 1636 R. 1640 dostała się przez Hrabinę dell *Chinchon* do Hiszpanii. Ztąd do Italii, a r. 1649 Papież *Inocencyusz* X. kazał iéy chemicznie dochodzić. — *Robert Tabor* przedał ią potém w r. 1679 iak sekret *Ludwikowi* XIV. Królowi Francuzkiemu. Od tego czasu stała się powszechną; do rozszérzenia onéy naywięcéy przyczynił się *Sydenham.*

§. 2016.

§. 2016. Przed rokiem 1730 nie mieliśmy żadnego pewnego botanicznego opisu drzewa tey kory, dopiero od niedawnego czasu niektóre długo używane gatunki dokładnie są opisane. Zapewne w wielkich dotad ieszcze niezwiedzionych pustych lasach Ameryki południowey, i na zachodnio-indyyskich wyspach więcey gatunków oneyże cale nie są odkryte, któreby zaspokoić mogły potrzebe teraźnieyszego różnego wyboru kory Chinskiey, dla tego nie mamy się czego obawiac, żeby nam kiedy brakować miało na tym lekarstwie, chociaż konsumpcya onegoż iest ogromna. P. *Relf* wyrachował, że r. 1798 do Anglii wprowadzono 175788 funtów, a wyprowadzono 29845. Według P. *Ruiz* w Ameryce hiszpańskiey konsumuie się rocznie 12000 funtów, nie rachuiąc co przez Hiszpanów iest w handlu.

§. 2017. Dotąd siedm gatunków chiny oznaczone są dokładnie, które się od siebie różnią i są mniey lub więcey w handlu. Drzewa chiny rosną miedzy drugiemi, z których Portlandya, Insychotrya, Makronekmum zbliżają się do prawdziwey kory Chińskiey, która podobno niemi fałszowana bywa. W ogólnosci skuteczność chiny iest różna według różnego położenia mieysca, gdzie drzewo rośnie wyżey na górach i skałach, albo niżey na równinach. Wiele także na tem zalezy, aby zbieranie kory działo się w przyzwoitym czasie; inaczey kolor iest iakby wypłowia-

ły, a waga lżeysza. Powinna wyschnąć prędko, bo od wilgoci utraca wiele koloru, zapachu i smaku. Dla tego musi bydź zachowana w suchych mieyscach. Stechlina, którą niektórzy mieli za charakterystyczny poznak chiny, daie dowód, że wilgoci nabrała i nie iest naturalna. Podług doświadczeń P. *Smith* china sama w sobie zapachu nie ma, lecz tenże pochodzi od zewnętrzney przyskórni, i róznego mchu, którym obrasta. Przyskórnia iest nieskuteczna, i może nawet osłabić skutki chiny. Nie byłoby od rzeczy oskrobać ią przed użyciem kory. Bardzo wiele na tym zależy, aby różne gatunki chiny razem zmieszane nie były. Poiedynczo użyte są większą częścią bardzo skuteczne. Przednieysze gatunki kory Chińskiey mamy nastepuiące:

1) *China oficynalna* (cinchona officinalis Lin.). Ta rośnie na wysokich zimnych górach, mogłaby sie podobno dobrze w klimacie naszym chować. Ziemianie tamteysi nazywaią one prawdziwą kaskaryllą. Naypierwey odkryto ią w Loxie, naywiecey przychodzi w małych iak palec długich kawałkach. Zewnątrz iest ostra, i ma bruzdy, małe kawałki są gładsze. Skórka iest ciemno-siwa z plamkami iasno-popielatemi, obrośniona mchem, wnetrzny kolor podobny iest do cynamonowego. Konsystencyą ma gęstą, a ciężar proporcyionalny; w złamaniu nie iest włóknista, złamki do słonca trzymaiąc wi-

dzieć

dzieć można szklące sie punkta, które są części żywiczne. Zapach ma przyiemny korzenny, smak gorzki, a w żuciu nieco kwaśny i cierpki, z tym wszystkim nie przykry.

2) *China subtelna* (cinchona delicata C. tenuis Ruiz) pochodzi od pewnęy krzewiny, która na górach pod 10 gradusem południowey szerokości rośnie, i jest tak szacowna iak naylepsza oficynalna china. Rzadko w handlu pokazuie się sama przez się lecz naywięcey z innemi gatunkami żmięszana. Zewnętrzna strona iest bardzo porysowana i ostra, skóreczkę ma ciemno-popielatą, wewnątrz iest bledsza niż cynamon. Kawałki są zwinione i maią grubość pióra kurzego lub gęsiego, tkanka iest gesta, ułamek równy i gładki. Ma znaczną iłość żywicznych i kleistych części. Zapach i smak iest przyiemny, gorzki lecz nieprzykry.

3) *China gładka* (cinchona glabra R.) podła kaskarylla, rośnie na wysokich górach i w lasach. Kawałki są różne, grubości od pióra do półtora cala. Powierzchnia iest ostra i nakarbowana, maiąca skóreczkę iasno-siwą z plamkami ciemnemi i białawemi. Kolor wewnątrz iest iasny czerwony, bledszy od cynamonowego. Wagę ma specyficznie lżeyszą, konsystencyą gestą i mocną. W złamku pokazuią sie żywiczne punkta. Smak ma bardzo gorzki połączony z cierpkim kwasem, w kawałkach od pnia nieprzyiemny. W handlu

dłu przychodzi razem z pierwszemi gatunkami zmieszana.

4) *China ciemno-fioletowa nieprawdziwa* (cinchona purpurea R.) rośnie na górach i skałach. Zwiniona iest w trąbki, zewnątrz gładka, skóreczkę ma iasno-siwą, popielatą z plamkami, wewnątrz iasno-czerwona iak węgier. Przychodzi w grubości cewki aż do iednego cała. W złamaniu iest nieco włóknista, żywiczna, i ma proporcyonalnie lekką wagę. Zapach iest słaby aromatyczny, a smak gorzki, kwaśny i cierpki, lecz nie przykry, podobny do smaku suchéy róży. Mięszana bywa z drugiemi gatunkami.

Także na wyspach zachodnio-indyyskich, w Jamaice, Domingo, Martinique, na wyspach Antyliyskich więcéy gatunków kory Chinskiéy znaleziono, które od kilku lat wprowadzone zostały, lecz o wielu z nich dotąd pewności nie ma, czy do rodzaiu chiny należą. Te różne gatunki przychodzą razem w skrzyniach, albo zwierzęcych skórach, a materyalistowie robią potém wybór.

§. 2018. Powszechne poznaki prawdziwéy i dobréy chiny są: 1) powinna bydź zewnątrz chropawa i zmarszczona, wewnątrz iasna czerwona, bardziéy niż cynamon, i zwiniona w trąbki. Dobroć zależy od żywości koloru; 2) musi mieć konsystencyą gęstą, i proporcyonalną wagę; 3) powinna się łamać krótko i równo. Im bardziéy iest włóknista, tym starsze było

drze-

drzewo téy kory zwłaszcza w zwyczaynych gatunkach; 4) musi mieć smak przyiemny gorzki, ściągaiacy bez przykrości. Na iedno wychodzi, czy iest gruba albo cienka w rurkach, które iednak nad półtóra cala niepowinny bydź grubsze, ani od pióra do pisania cieńsze. Naylepsze są sztuki mierney grubości, gdyż drzewo doszło do swéy przyzwoitéy doskonałości. Przez rozbiór chemiczny znaleziono w niéy gorzkie, ściągaiące, ziemne, kléiste, żywiczne, żelazne i lotne części, z których się składa. Wielkie pierwszeństwo, które ma przed innemi gorzkiemi i ściągaiącemi lekami, zdaie się zasadzać na wnętrznéy mieszaninie tych części.

China flava.

§. 2019. Ta kora żółta, która zowie się także *cortex chinae regius*, przychodzi z Ameryki południowéy w kawałkach tak płaskich iak i zwinionych, maiących grubość céwki, a długość półtoréy stopy. Kolor ma ciemny pomaranczowy czyli rdzawy, wystawiona przez kilka dni na światło, bardziey ciemnieie niż china czerwona. Wiele kawałków nie maią żadnéy skórki, u niektórych iest żółta popielata. Powierzchnią ma gładką, która się szkli w pewnym kierunku trzymana do światła. Jéy tkanka iest włóknista, która się pokazuie w złamaniu. Ma specyficznie lżeyszą wage, i daie się łatwo na proszek utłuc.

tłuc. Zapach iest słaby i nieznaczny. Smak iak zwyczayney chiny mocno gorzki, lecz miernie ściągaiący, kwas daie się mało uczuć. Podług doświadczeń P. *Relf* dekokt lub infuzya iey ma więcey gorzkich i ściągaiących części niż oficynalney i czerwoney chiny. Dla tego ma mocnieysze antyseptyczne skutki, i iest iedna z naylepszych gatunków. Żoładkowi nie iest przykra, i dobrze skutkuie w małych dozach.

China rubra

§. 2020. China czerwona, naywięcey w r. 1779 używana, przychodzi w wielkich kawałkach od pół do dwóch okładem cali grubych. Powierzchnia iest ostra, więcey lub mniey ciemno-popielata z białemi i żółtemi plamkami. Wewnątrz ma ciemny czerwony kolor podobny do koloru rubryki, kawałki małe są zupełnie w trąbkę zwinione, większe zaś są więcey płaskie i szerokie. Konsystencyi iest mocnieyszey i większey wagi niż zwyczayna china. W złamku iest cokolwiek włóknista, lecz bardzo żywiczna. Można w niey dostrzedz trzy osobne warsztwy. Podług doświadczeń koło niey uczynionych składa się większą częścią z kleistey i żywiczney materyi. Jest także gorzka i cierpkokwaśna, sciągaiąca, ale nie przykra. Teraz zdaie się nie mieć pierwszeństwa od pospolicie używaney chiny. Materyalistowie

wie nawet dostać nie mogą czerwoney chiny tak dobrey iak przedtem.

§. 2021. Główne skutki kory Chińskiey są wzmacniaiące i ściągaiące. Jest ona 1) pryncypalnym lekarstwem na *febry przemiiaiące*, i zwykła się dawać w prostych febrach po nieiakim wyprożnieniu zaraz z początku z pomyślnym skutkiem (*Cleghorn, Lind, Cullen, Gregory*). Szczególniey iest potrzebna w febrach jesiennych i kwartannach, gdyż długo trwaiące febry sprawuią zatwardzenia w kiszkach i obstrukcye. Nayskutecznieysza iest zadana nieco wcześniey przed paroxyzmem. Na uporczywe przerywane febry szczególniey ią zachwalali PP. *Torti*, *Sydenham*, *Hoffmann*, *Pringle*, *Senak*, *Whytt*. Przeciw febrze z apoplektycznemi przypadłościami P. *Morten*. Przeciw tak zwaney śmiertelney febrze P. *Werlhof*. 2) We wszystkich chorobach, *które w swym biegu coś peryodycznego maią*. Na peryodyczny bol głowy (*Morton*), na peryodyczne inflamacye oczów (*Torti*), przeciw peryodycznemu szaleństwu (*Willemse*). P. *Haen* uleczył korą chiny piersiowego raka z perycdycznemi boleściami. Przeciw *zapalistym febrom*, gdy przybieraią kształt febr przerywanych (*Senak*), na katarowe dolegliwości, rumatyzm (*Saunders*), w artrytyce (*Lister*), w pedogrze (*Sydenham*). 3) Przeciw *kurczowym konwulsyynym przypadłościom* wszelkiego gatunku, zwłaszcza kurczowey dychawicy (*Sydenham*, *Millar*, *Bren-*

Brendel, Murray), po uczynionym wypróżnieniu na dychawiczność nerwową (*Floyer*), przeciw epilepsyi (*van Swieten, Tissot, Grainger*), na taniec S. Wita, Sardonski śmiech (*Olivier*), w mocnem kichaniu (*Bergius*), w drętwcu (*Bisset*) 4. W tak zwanych *nerwowych gorączkach* (*Huxham*), w hipokondrycznych i macicznych przypadłościach (*Whytt, Tissot* 5) W *chorobach trawiących*. W usposobieniu do suchot iest ona naylepszym lekarstwem. W suchotach pacierzowych (*Tissot*), na upławy białe i inne wypróżnienia, zbyt mocne ropienie i t. p. 6) We wszystkich przypadkach, gdzie *słabość ciała* lub iakiey funkcyi iest przyczyną lub skutkiem chorób. Na początku puchliny wodney, w moczu zbytecznym, w chorobie rachitycznéy, w przypadłościach skrofulicznych wszelkiego gatunku, w szkorbucie, i we wszystkich prawie chorobach na dokończenie kuracyi. 7) przeciw *krwotokom* (*Mellin*), w recydywie plucia krwią (*Morton*) na zbyt mocne czyszczenie miesięczne. Na długo-ciągłe biegunki (*Klein*), na biegunkę w peryodzie drugim (*Monro*).

§. 20 a. Kora chiny zaymuie także szczególnieysze mieysce między *antyseptycznemi* lekami. W uporczywych gorączkach zgniłych (*Pringle, Monro, Vogel*), przeciw otrupiałości (*Pringle, Pott, Schmucker*), byleby tylko nie były komplikacye nieczystości w pierwszych drogach. W ziadliwéy zlewaiącéy się ospie,

w

w krwawych krostach (*Mead*), w ospie gangrenowatey (*Hazon*), w różo-pasie zwanym *zona* (*Fordyce*), w róży żółcio-zgniłey. W uporczywym zapaleniu gardła (*Huxham*, *Johnsson*). Jak lekarstwo zapobiegaiące zarazie morowey. (*Russel hist. of Aleppo.*)

§. 2023. Przeciw-indykacye, które w używaniu chiny zważać należy, są: *stan steniczny* i *nieczystości* w pierwszych drogach. Nayskutecznieysza forma używania tey kory iest 1) w *proszku* iak naymielszym od 10 gran do 2 drachm i więcey, który naylepiey daie się w mleku cokolwiek cukrem osłodzonym (*Mellin*), albo w orszadzie; 2) w kształcie *infusi* z wodą zimną, lub napoiami winnemi, zwłaszcza z winem Ryńskim, albo dobrym czerwonym. P. *Skeete* doświadczył, gdy się na proszek chiny umieszany z magnezyą zwolna nalewa woda, aby się wprzód zrobiło ciasto, a potém cała infuzya filtruie się, że ona ciemnieyszy ma kolor, w smaku więcey goryczy i ściągania okazuie, i mocnieysze ma antyseptyczne skutki. Toż samo dzieie się z chiną żółtą, lecz żadney różnicy niedoznał czyniąc doświadczenie z chiną czerwoną. 3) W *dekokcie*. Tenże nie iest tak skuteczny, gdyż przez gotowanie wiele części się traci, a w kolaturze nie mało także pozostaie. 4) W *extrakcie*. Daie się w pigułkach z innemi gorzkiemi extraktami, albo w proszkach lub kroplach. 5) W *konfekcie*.

§. 2024.

§. 2024. Skutki chiny pomnażaią się ieszcze przez dodanie niektórych leków. Hałun, ocet i spirytus witryoliczny powiększaią moc ściągaiącą i przeciw-gnilną. *Rad. valerian. serpentar. virgin. camphora, cort cinamomi, oleum cajeput* i *opium* podwyższaią skutki wzbudzaiące i nerwy wzmacniaiące. Chcąc wszystkie skuteczne części wyciągnąć z chiny, dodaie się do każdéy uncyi kilka gran *sal. tartari*. Od większéy ilości tego dodatku staie się dekokt alkaliczny. Zwykła się niekiedy woda wapienna połączać z chiną, lecz to połączenie iest niestósowne i nieskuteczne (*Irrwing*).

§. 2025. Przy używaniu chiny ziawiaią się rozmaite trudności, które są przykre, i wolne użycie iéy wstrzymuią. 1) *Czasem wzbudza womity*, zwłaszcza gdy się używa w proszku, czemu zapobiedz można przez odmienienie formy. W takich okolicznościach naylepsza iest infuzya z winem, albo tinctura kory Chińskiéy. 2) *Wznieca uciążliwości w żołądku.* W takim przypadku trzeba ią połączyć z lekami aromatycznemi lub winem czerwonym. 3) *Sprawuie biegunki.* Temu zapobiega się przez dodanie *opium. Laud. liquid. Sydenhami.* Niekiedy w początku tylko tak czyni. 4) *Robi zatkania.* W tedy trzeba ią połączyć z rabarbarą, magnezyą i. t. p. P. *Cornette* szczególniéy zaleca dodanie *Tartari emetici*. Każe on uncyą iednę chiny gotować w wodzie z 30 grana-

nami tego preparatu. Ta mieszanina otwiera stolec, sprawuie poty bez wzbudzenia wymiotów. Te nayczęściey trafiaią sie, gdy sie bierze podły gatunek chiny, albo gdy się używa chiny w nieprzyzwoitym czasie, i stałe drażniące leki nie służą. Używa sie także tey kory w *enemach*. Do moczenia nóg, do obkładania. W kształcie *amuletu* miedzy odzieżą zalecił i używał iey niekiedy P. *Pye*.

§. 2026. Z wielu rozmaitych surrogatów chiny w skutkach ściągaiących i wzmacniaiących naystósownieysze są: *Cortices hippocastani*, C. *salicis*, C. *fraxini*, C. *switeniae soymidae* czyli *febrifugae*, *geum urbanum* czyli *caryophyllata*, *cortices cascarillae*, *flores chamomillae*. Gorzkie, aromatyczne i ściągaiące rzeczy zwykły się także używać zamiast chiny iako domowe lekarstwa przeciw febrze.

Preparaty.

§. 2027. *Extractum cort. peruviani.* Ten extrakt w sztuce lekarskiey iest troiaki: 1) *extr. chinae aquosum*, które sie robi, albo przez gotowanie kory w wodzie, albo przez zimną infuzyą według przepisu P. *Garay*, który go nazwał *sal essentiale chinae*. 2) *Extr. chinae vinosum*, które sie robi z winem, i iest bardzo skuteczne. Doza od 10 do 60 gran w pigułkach lub kroplach; 3) *Extr. chinae americanum*, które robią na górach Peru

z świeżey kory i przez Hiszpanów i Anglików wprowadzaią w handel. Ma ono ciemnieyszy kolor, konsystencyą mieka i naydoskonalszy smak i zapach chiny. Tynktury z kory Chińskiéy mamy trzy gatunki: 1) *Tinctura cinchonae simplex ph. Edinb. et Lond.* do któréy na funt *spir. vini rectificat.* bierze sie 3 uncye kory. 2) *Tinct. cinchon. comp. ph. Lond.*, która się robi z chiny, skórek pomarańczowych, szafranu, serpentarii i spirytusu. 3) *Tinct. cinchon. ammoniata ph Lond. (Rec. chinae drachm.* 1, *spir. ammoniae comp. unc.* 1. *Digere per* 10 *dies et filtra).* Doza iest pół lub cała drachma. Trzeci preparat iest *syrupus cort. peruv.* Kora chiny z cynamonem moczy się w czerwonym winie, i potém gotuie sie kolatura z cukrem. Daie się dzieciom od pół do iedney uncyi.

Hippocastanum.

§. 2028. Dzikie kastany są tylko ściągaiącym gorzkim lekarstwem. Zwykło się używać kory średniey, która się daie w proszku od 20 do 60 gran. Robi sie także extrakt. — O skutkach kasztanów dzikich, pochodzących z północney Azyi, iako lekarstwa przeciw febtze obszernie pisali P. *Turra* i P. *Junghans.*

Salix,

Salix.

§. 2029. Kora wierzbowa (*cortex salicis albae — pentandrae — fragulis L.*) iest ta, o którey P. *Günz* w dyssertacyi *de cortice salicis cortici peruviano substituendo* 1787 mówił. Wszystkie gatunki tey rośliny maią korę smaku gorzkiego i ściągaiącego. Wysuszona zewnątrz iest brunatna, a wewnątrz żółtawa. Zachwalona iest zamiast kory Chińskiey od 20 do 60 gran. Przyzwoicie dodaie się iey angelika. *Extractum salicis* bardziey ściąga niż extrakt chiny.

Rubia Tinctorum.

§. 2030. Ta roślina iako materyał do farbowania bardzo się rozmnaża. Korzeń iey ma wskroś piękny czerwony kolor. Wprzód sławny był w medycynie dla swéy własności, iż kości czerwono farbuie, lecz toż samo podobno robią wszystkie farbuiace materyały bez różnicy (*Brugnatelli*). Od ciągłego używania tego korzenia farbuie się także slina i uryna czerwono. Części składaiące są tylko gorzkie i ściągaiące.

§. 2031. *Radix rubiae tinctorum* zalecona iest iako szczególne lekarstwo 1) w *chorobach kości*, mianowicie *rachityczney* (*Lewret*, *Glisson*). *Abilgard* dodaie *sal tartari*. W wadach kostnych skrofulicznych. P. *Du Hamel* uważał w zwierzętach.

tach, że stwardniałość powstaiąca po złamaniach kostnych, od tego korzenia miękczeie: to może ząd pochodzi, iż pospolicie zwierzęta po nim chude i słabe się staią. 2) Na *zatrzymane czyszczenie miesięczne* niekiedy skutecznie był użyty (*Home*), w wielu iednak przypadkach iest bezskuteczny. P. *Vogler* zaleca go z kwiatem siarczanym i solami, gdy upływ miesięczny nie iest dostateczny, albo nieregularnie odchodzi. 3) Przeciw *dolegliwościom artrytycznym* (*Abrahamson*). Daie się w proszku od pół do iedney drachmy cztéry razy przez dzień, albo w dekokcie.

Lignum Campechiense.

§. 2032. Z tego farbierskiego drzewa, które z zachodnio-Indyyskich wysp znacznie do handlu wchodzi, w sztuce lekarskiey robi się *extractum ligni campechiani.*

Gummi Kino.

§. 2033. Gumma nazwana *kino* pochodzi z głębokiey Afryki od niewiadomego drzewa. Kolor ma ciemno-czerwony szklący, zapachu żadnego nie ma, smaku iest mocno ściągaiącego. W wodzie łatwo się rozpuszcza, przez co naywięcey się różni od dawniey używanego produktu *sanguis draconis*. Znayduie się także podleyszy gatunek, który się mniey szkli i kruszy. —

P.

P. *Fothergill* piérwszy zalecił tę gummę, którey z wielkim pożytkiem używano 1) przeciw *krwotokom* zwłaszcza macicznym po porodzeniu; 2) przeciw *zastarzałym upławom białym i biegunkom*. Doza iest od 10 do 30 gran w proszku. Zewnętrznie używa się do injekcyy. Z preparatów znayduie się 1) *alumen kinosatum, pulvis stypticus, aluminis comp. ph. Edinb.* z hałunu i gummy kino. Naymocnieysze ściągaiące lekarstwo. 2) *Tinctura spirit. G. Kino.* Bierze się na 6 uncyy spirytusu iedna uncya téy gummy. Pozostałość nie solwowana daie ieszcze cztéry uncye tynktury wodnéy (*Ebeling*).

Glandes.

§. 2034. Żołądź iak wiadomo ma smak bardzo cierpki, gorzki i ściągaiący, a daleko wiecey miseczka, w którey ona siedzi. Z żołędzi nie da się wytłoczyć żaden oléy, ani spirytus wyprowadzić. W nowszych czasach ma wielka zaletę iak kawa zdrowa. Odłączona od powierzchniéy skórki pali się, tłucze i gotuie z wodą nakształt kawy. Ugotowany napóy daie się 1) przeciw *zatkaniu gruczołów i kiszek*, gdzie ma szczególniéy skutkować; 2) przeciw *wadom strawności*, osłabieniu wnętrznosci, wzdęciom, nałogowym biegunkom, uciążliwościom hipokondrycznym (*Weikard*), przeciw chorobie panieńskiéy, białym upławom; 3) na *febry przemiiaią-*

ce (*Auenbrugger*); 4) na dolegliwości artrytyczne, na pedogrę. Często sprawuie żołądź niedogodności, ckliwości, gniecenie w żywocie, zatwardzenia stolca, na co w używaniu iey uważać należy.

IV. z Wydziału zwiérzęcego.

Fel Tauri.

§. 2035. Żółć iest nieiako naturalnym żołądkowym lekarstwem, przyspiesza bowiem strawność, i poprawia fermentacyą kwaśną potraw. Z tego powodu żółć wołowa umieszczona iest w medycynie między lekarstwami, która naywięcey używana bywa 1) w *wadach strawności.* W dyspozycyi do koliki łącznie z *asą* śmierdzącą (*Richter*, *Bucholz*). Tudzież w przypadłościach macicznych. 2) Jako *solwuiące* i zlekka *wzmacniaiące* lekarstwo w zatkaniach kiszek, w puchlinie wodney, żółtaczce, w zatwardzeniach gruczołów i w zaflegmieniach. Pospolicie daie się w pigułkach do konsystencyi extraktu przez wyparowanie zbyteczney wilgoci przyprowadzona. W aptékach zachowuie sie pod nazwiskiem *fel tauri inspissatum.*

V. z Wydziału mineralnego.

Limatura Martis.

§. 2036 Żelazo iest ze wszystkich kruszców naywięcey rozpostarte w naturze, zdaie się nawet bydź składaiącą częścią organizacyi zwierzęcey i roślinney. Jest to ów iedyny metal, którego użycie według wszelkiego podobieństwa nie może bydź szkodliwe. Wszystkie kwasy solwuią żelazo Połączone z kwasem powietrznym stanowi część, z którey składaią się żelazne wody. Własności, które posiada iak lekarstwo, są rozpalaiące, wzmacniaiące i ściągaiące.

§. 2037. Naywięcey zwykło się używać żelaznych lekarstw 1) w *osłabieniu dróg strawności i w skłonności do kwasu*, w kachexyi, w chorobie panieńskiey, w wadach czyszczenia miesięcznego, w przypadłościach macicznych, w chorobach skrofuliczney i rachityczney i t. p. 2) Jako *powszechne wzmacniaiące* lekarstwo po chorobach, i w osłabieniu ciała. Naylepiey żelazne leki skutkuią, gdy chory na kwas cierpi. Przeciwnie nie służą w febrach i zbytniey krwistości, tudzież osobom do krwotoków skłonnym W nieczystym żołądku są także szkodliwe. Żelazo zażyte, gdy się należycie nie solwuie, sprawuie ckliwości. Odchód stolcowy czarno zafarbowany dowodzi, iż ten

wewnętrznie użyty metal dobre skutki sprawuie.

Preparaty.

§. 2038. Żelazo nie preparowane za lekarstwo użyte bydz nie może; do preparatów tego skutecznego materyału należą:

1) *Limatura Martis* czyli opiłki żelazne. Te powinny bydz robione z czystego, nieuzywanego żelaza w aptekach, gdyż na opiłki ślósarskie spuścić się nie można, aby były wolne od miedzi i mosiądzu, których do lutowania kluczów i innych rzeczy używaią. Ten preparat służy do innych.

2) *Alcohol limaturae ferri* czyli proszek żelaza iak naymielszy, który zamknięty w szkle zachowany bydż powinien od przystępu szkodliwego mu powietrza. Daie się, gdy go żołądek znieść może, z cukrem, proszkiem chiny lub cynamonu, albo w pigułkach z gorzkiemi extraktami.

3) *Vinum chalybeatum*. Kwarta Ryńskiego wina nalewa się na uncyą iedne opiłków żelaznych czystych, i niech to przez kilka dni stoi. Daie się po 50, 100 kropel, albo po łyżce stołowey. Dla powiększenia skutków dodaią się ieszcze gorzkie aromatyczne leki.

4) *Tinctura Martis cydoniata*. Na opiłki zelazne nalewa się dostateczna ilość

soku

soku pigwowego. Ta tynktura nie rozpala. Daie się po 30, 100 kropel, albo po łyżce stołowéy. *Tinctura Martis pomata*, do któréy bierze się sok z iabłek, iest mniéy przyiemna.

5) *Ferrum tartarisatum*, *tartarus chalybeatus*, *Mars solubilis*. Żelazo solwowane w kwasie weysztynowym. Kolor ma ciemno-zielony, a smak mocno ściągaiący. Ten preparat nie rozpala i nie robi zatkania. Gdy sie dłużéy nad miesiąc zachowuie, żelazo obraca sie w wapno (*Mönch*). Doza iest od 5 do 30 gran w proszku z cukrem, z aromatycznemi lekami, albo w solucyi wodnéy. Dodawszy saletry robi sie *Mars solubilis nitratus*. Solucya żelaza w kwasie weysztynowym do gestości masy przyprowadzona daie żelazne kule *globuli martiales* nazwane.

6) *Flores sal. ammon. martiales. Ferrum salitum* (*Hufeland*).

7) *Extr. Martis. Aethiops martialis. Oleum Martis*. Są mało używane *preparata*, tym mniéy dawnieysze *croci Martis*.

Vitriolum Martis

§. 2039. Ten chemiczny preparat iest sól metaliczna, która się składa z żelaza i kwasu siarczanego, przez solucyą opiłków żelaznych w tymże rozrzedzonym kwa-

kwasie, i krystallizacyą otrzymana. Posiąda ona więcey ściągaiącey mocy niż *limatura Martis.* Daie się w dodatku do innych wzmacniaiących leków po 2, 4, 10 aż do 20 gran.

Alumen.

§. 2040. Hałun sól obospólna składaiąca sie z ziemi właściwey hałunowa zwanéy i kwasu siarczanego iest w wielkich przeżrzoczystych, ośmio-bocznych krzyształach, które maią słodko-ściągaiący nieco przykry smak. Są dwa gatunki: 1) *hałun pospolity biały* (alumen commune); 2) *hałun Rzymski czerwony* (alumen romanum, rochae), którego kolor pochodzi od pewnéy czerwonéy ziemi cale nieszkodliwéy.

§. 2041. Używanie hałunu wewnętrzne iest bardzo dawne zwłaszcza w febrach przerywanych. W dzisieyszéy praktyce zwykło się go używać tylko iak ściągaiącego wzmacniaiącego lekarstwa. Solwuie się łatwo, i własność iego nie łatwo odmienia się od soków w kanale kiszkowym. Bardzo iest skuteczny 1) przeciw *osłabieniu poiedynczych części*; zwłaszcza wnętrzności, w kolikach zmieszany z cukrem, gumą arabską, lub opium (*Perciwall*). Po uleczeniu biegunki z lekami aromatycznemi (*Odier*). Przeciw dolegliwościom *koliki od ołowiu* P. *Grashuys* pierwszy go zalecił, P. *Leake* pisał o leczeniu uporczy-

wych

wych kolik hałunem. Po niewielu dozach czuie iuż chory ulgę. 2) Końcem *wstrzymania krwotoków*, iako to w upławach macicznych albo samotnie, albo z extraktami ściągaiącemi. 3) Preciw *kolikwacyi* w gorączkach zgniłych, w ospie gnilney i t. p. z chiną. 4) Przeciw *osłabieniu dróg moczowych*, w rozwolnieniu uryny od słabości szyi pęcherza (*Selle*). Przeciw białym upławom, nastepnościom trypru, w wolnym płodo-płynieniu i t. p. Daie się 1) w *proszku* od 10 do 20 gran z cukrem, lekarstwami korzennemi, gummą arabską, korą Chińską, lub opium. 2) W *konfekcie* z gumą arabską i syrupem. Naypewnieysza iest rzeczą początek zrobić małemi dozami, gdyż w wielkich użyty dozach womity sprawić może. 3) w *solucyi* zwłaszcza z serwatką. Zewnętrznie używany bywa iak ściągaiące, krew tamuiące i zżeraiące lekarstwo.

§. 2042. Miedzy preparatami hałunowemi liczy się *serum lactis aluminosum*. Ta serwatka iest skutecznym, ściągaiącym i wzmacniaiącym lekarstwem. W ospie ziadliwey, wczasie ropienia, w krostach z petoczami, w upławach białych, w wolnym płodo-płynieniu, w macicznych krwotokach (*Mellin*). W pluciu krwią od słabości płuc zamiast zwyczaynego trunku. Do kwarty mleka bierze się dwie do czterech drachmi hałunu w proszku. *Alumen saccharatum* z hałunu, białego witryolu, cukru i bleywasu używa

się

się tylko zewnętrznie. *Alumen ustum* różni się utratą wody krystalizacyyney, i używane bywa podobnież zewnętrznie do trawienia dzikiego mięsa w wrzodach. *Alumen draconisatum* iest zbyteczny preparat.

VI. Kwasy mineralne.

Acidum Vitrioli.

§. 2043. Kwas witryoliczny rozrzedzony wodą iest ze wszystkich mineralnych kwasów nayprzyiemnieyszy i nayprzednieyszy z lekarstw ściągaiąco - wzmacniaiących. Kwasy mineralne maią własność hamuiącą wydobywanie się cieplika (caloricum). Dla tego kwas witryoliczny nayskutecznieyszy iest przeciw gorączce i burzeniu krwi, w febrach i przeciw kolikwacyi soków. Pospolitym iest zdaniem, że ten kwas moc zgęszczenia krwi posiada. Trudne iest do poięcia, takim sposobem cała massa soków, gdy iest istotnie rozwolniona, zgęścić się może od małey ilości witryolicznego kwasu, którego się używa. Bardziey podobieństwo iest do prawdy, że w stanie kolikwacyi stałe części i naczynia zwłaszcza ich otwory tak bardzo są osłabione, iż płyny przeciw - naturalnie paruią, i że kwas witryoliczny działa iak lekarstwo ściągaiące, wzmacniaiące, toniczne. Przeto używany bywa 1) w ciężkich astenicznych febrach, w gorączkach

zgni-

zgniłych, w febrach exantematycznych, w króstach ziadliwych, gdy się obawiać trzeba dyspozycyi do kollikwacyi. W niebespiecznym zapaleniu gardła, w zarazie epidemiczney, w chorobach żółciowych. 2) Przeciw *kollikwacyynym potom*. 3) W *wielkich ropieniach* i wrzodach. 4) W *pluciu krwią* i *kaszlu*. 5) W *początkowych suchotach* zwłaszcza gdy osłabienie płuc iest przyczyną. 5) W *chronicznych chorobach skórnich*, w świerzbiu, w wyrzutach liszaiowatych (*Simmons*), gdy wyrzut bardzo swiędzi, i t. p.

§. 2044. Do wnętrznego używania nayskutecznieyszy iest *spiritus vitrioli* złożony z iedney części oleju witryolicznego i trzech lub czterech części wody. Mieszanina ta albo dodaie się do zwyczaynego napoiu w ilości, iaką chory znieść może, albo się połącza z iakim przyiemnym syropem. Napoie kleiowate są do tego naylepsze. Według stanu choroby daie się onemu we 24 godzinach ½. i uncya rzeczonego spirytusu. Niekiedy w używaniu tego lekarstwa pokazuią się nieprzyiemne przypadłości: 1) *ciągła biegunka*, przeciw którey dodana *tinctura thebaica* i *syrupus e meconio* iest bardzo skuteczna. 2) *Nieustaiąca pobudka do kaszlu*, którą łagodzi dodany *liquor anodynus*. Czasem iednak to drażnienie tamuie lub cale nie dozwala używania tego kwasu, który zwykł także dokuczać zębom i żołądkowi, dla tego często dogodnieyszy iest hałun.

Pre-

Preparaty.

§. 2045. *Elixirium acidum Halleri*, które się składa z równych części koncentrowanego witryolicznego kwasu i winnego alkoholu. Ten preparat iest przyiemnieyszy i znośnieyszy żołądkowi. Dla spirytusu winnego mocniey rozpalai zlekka uspakaia kurcze. Zachwalony iest ten elixyr 1) iak *powszechnie wzmacniaiące lekarstwo* na osłabione włókna. W chorobie płucnéy, w ostatniéy onéyże porze (*Reid*), uśmierza gorączkę i poty: póki zapalenie iest ieszcze mocne, powiększa on przypadłości. 2) W *macicznych przypadłościach*; w hipokondryi, w epilepsyi, w artrytyce, w tańcu S. Wita (*Weikard*). 3) W *zbytecznym czyszczeniu miesięcznym*. 4) w polucyi dniowéy (*Wichmann*). 5) W *chorobach skórnich*. 6) W *przypadłościach szkorbutycznych*. 7) W niektórych gatunkach *astenicznéy artrytyki*. Daie się od 10 do 25 kropel w wodzie, lub z iakim przyiemnym syropem.

§. 2046. *Elixirium acidum Dipelii*. (*Rec. spir. vini rectif. unc.* 6. *ol. vitrioli unc.* 1). *Aqua Rabelli* (*Rec. spir. vini rectif unc* 3 *ol. vitrioli unc* 1.) *Elixir. vitrioli Mynsichti. Tinct Bellidis. Fl. papav. Rh.* maią swe skutki od tego kwasu. Wzmacniaią, chłodzą, gaszą pragnienie, dodaią się do napoiów.

Spi-

Spiritus Nitri.

§. 2047. Kwas salétrzany dopiero, w nowszych cazasach wewnętrznie uzywanym został 1) w *chorobach wenerycznych.* Drachma iedna kwasu z 12 uncyami wody zmieszana daie się do użycia w przeciągu 24 godzin. To lekarstwo długo uzywane wznieca saliwacyą. 2) W *wyrzutach skórnich.* Przeciw tymże uzywa się także zewnętrznie umięszany z wieprzowym szmalcem.

Spiritus Salis.

§. 2048. Kwas soli kuchenney pospolity nie iest tak skoncentrowany i nie tak przyiemny iak *spiritus vitrioli.* P. *Hahnemann* w skutkach przekłada go nad witryoliczny. Daleko mocnieysze iest *acidum salis oxigenatum*, które iest nayskuteczniejszem lekarstwem przeciw gnilności zwierzęcey. -Przez nakropienie tego, wodą rozrzedzonego kwasu natychmiast znika smrodliwy zapach gniiących zwierzęcych istot, trupów i gnilnych exhalacyy (*Thouret*).

ROZDZIAŁ II.

Leki posilaiące.

§. 2049. Uważaiąc własności tych leków znayduiemy podobieństwo prawdy, że

one

one w ogólności w ten sam sposób iak lekarstwa drażniące, tylko w wyższym stopniu i daleko predzey działaią. — Gdy one wniydą w ciało sprawuią znacznie mocnieysze wzruszenie, dla tego ich skutki nie są tak trwałe; dłużey uzywane są nawet szkodliwe pozbawiaiąc osobę sił życia.

§. 2050. Bodzce (*stimuli*), które na ciało nasze działaią, są dwoiakiego gatunku: albo 1) działaią przez *organy zmysłowe* iak n.p. światło, głos, zapachy różne i t. d. Wrażenia zmysłów są dla włókn muskularnych bodzcem, który one do dzielności nęka. Albo 2) działaią bezpośrednie na same części, i te zawieraią w sobie klasse drazniących leków w całey ich obietości, bodzce chemiczne i mechaniczne.

§. 2051. Watpliwości nie podpada, że lotne drazniące leki szczególną moc maią pomnożenia działań sił życia, może też od mienienia przez swe przeciwne działanie. Lecz iakim sposobem dzieie sie, nie maiąc doskonałego poznania sił zycia, wytłómaczyć tego nie możemy, trzeba stanąć tylko na rezultatach, które nam daią zwyczayne fenomena onegoż.

§. 2052 Zdaie sie, iż niektóre takowe leki przez rozłożenie się w ciele części do składu ich należących, i przez udzielenie iakiego pierwiastku, albo podobno przez pewny sposób chemiczne nasycenia tegoż działaią, co bezpośrednie nad-

gra-

gradza siły nerwowe i drażliwość. Lecz czym on to iest, trudno nam wytknąć. Naywięcey tak czynią lotne aromatyczne istoty. Powszechne wzruszenie ciała nie tylko się przez nie pomnaża, ale nawet odmienia. Skutki tych lekarstw nie różnią sie właściwie podług stopnia swey mocy, iż iedno mocniey drażni niż drugie, ale bardziey w tym, iaki gatunek reakcyi znayduie sie w ciele, i iak one wzruszliwość modyfikuią. Na tym zasadza się istotnie różnica rozmaitych drażniących leków, co doświadczenie potwierdza. Przenikaiące drażniące lekarstwa działaią także iak leki uspokaiaiące, gdy po nagłym bodzcu od nich wydanym, odpowiadaiące zwolnienie następuie, albo gdy one wzruszliwość przerabiaią, i przez to rozmaite odmiany w ciele sprawuią.

Tey klafsy leki są:

A. z *Wydziału roślinnego*:

1. Wszystkie aromatyczne ciała, oleje eteryczne, balsamy, wody destyllowane.
2. Likwory obfituiące w części lotne przez fermentacyą, spirytusy destyllowane.
3. Kwasy roślinne koncentrowane, *acetum concentratum*, infuzye kwasów z aromatycznemi istotami.

B.

B. *z Wydziału zwierzęcego:*
1. Sole alkaliczne lotne.
2. Spirytusy alkaliczne.
3. Oleje empirewmatyczne.

C. *z Wydziału mineralnego.*
1. Sole lotne.
2. Oleie empirewmatyczne.

D. *Elektryzazya i Galwanizm.*

W używaniu tych leków baczność mieć należy, aby w ciele nie znaydowała się materyalna przyczyna, która zdaie się wskazywać ich potrzebe: n.p. nieczystości w pierwszych drogach, pełność krwi, i inne, które tylko przytłómiaią siły życia. Te lekarstwa skutkuią zewnętrznie iak wewnętrznie.

A. z Wydziału roślinnego.

I. Pachnące aromatyczne Zioła.

Mentha Piperita.

§. 2053. To ziele ma przenikaiący wonny zapach. Smak palący, aromatyczny, nieiako kamforowy. Skutki iego zawisły od eterycznego oleyku i kamforyczney części. Używać się zwykło w infuzyi: 1) iak lekarstwo przeciw wiatrom i kurczowym przypadłościom kiszek; 2) w konwulsyach historycznych przeciw wymiotem; 3) dla przyspieszenia transpiracyi w artrytyce i podagrze.

Pre-

Preparaty.

§. 2054. *Aqua menthae piperitae.* Zaraz po zażyciu tey wody rozchodzi się po całym ciele gorącość. Zwykło się iey używać 1) iak wehikułu wzbudzaiących leków; 2) w słabości kiszek, w nadwerężoney strawności, w wiatrach, w dolegliwościach macicznych; 3) także przeciw wymiotom, gdy są tylko kurczowe; 4) dla rozpuszczenia w niey extraktów gorzkich. *Oleum menthae piperitae* iest olejek kamforyczny żółty, ktory z czasem nabiera koloru ciemnego. Daie się z cukrem w kolkach i przypadłościach od wiatrów. *Rotulae menthae pip* maią ten sam skutek. P. *Plenk* przypisuie mu moc rozpędzaiącą w pokarmowych wzdęciach, *Spiritus menthae piper.* daie się od iedney do dwóch drachm.

Mentha Crispa.

§. 2055. Skutki tego ziela podobne są poprzedzaiącym tylko w mnieyszym stopniu. Z preparatów mamy *aquam, oleum, tincturam menthae crispae. Mentha pulegium* należy także do tey klafsy leków; preparat tego ziela iest *aqua destillata pulegii.*

Serpentaria.

§. 2056. ***Korzeń serpentariae virginianae*** dopiero na końcu XVII wieku w Europie był znany. Ma bardzo wiele cienkich odnóg, koloru brunatnego i zapachu podobnego do waleryany, w smaku zaś nieco gorzkich, rażących, iakby kamforą trącących. Należy ón także do rozpalaiących leków, przyspiesza poty, i uspakaia zwolna kurcze. Jego skutki naywięcéy zawisły od eterycznego oléyku.

§. 2057. Ten korzeń był przedtym bardzo zachwalony w przemiaiących febrach (*Sydenham*, *Lison*, *Werlhof*). Dawano ią samą przez się, albo z chiną. Nayszacownieyszy iest: 1) gdy paroxyżmy febryczne niekończą się na potach, dla przyspieszenia transpiracyi i powiększenia mocy chiny w uporczywych febrach. 2) w gorączkach nerwowych dla nadania dzielności siłom życia, i podniesienia zwolna transpiracyi. 3) w chorobach gnilnych, zwłaszcza gdy opadaią siły, i przystępuia kurczowe przypadłości, z kamforą. 4) W chorobach wyrzutowych. PP. *Pryngle*, *Huxham* i *Tyssot* zalecaią go w frysziu, petocyach i innych dla utrzymania powoli transpiracyi. 5) W chorobach żółcio-zgniłych, i innych chronicznych przypadłościach dla podźwignienia sił, i przyspieszenia zwolna transpiracyi. We wszystkich tych przypadkach musi bydź wprzód wyprowadzona materyalna przyczyna, i

trze-

trzeba przy tym mieć wzgląd na pierwsze drogi. Daie się albo w proszku od 20 do 30 gran z chiną, waleryaną, kamforą, niekiedy także z salmiakiem i innemi obopólnemi solami. Albo w infuzyi wodney lub winney. Przez dekokcyą wszystka moc się utraca.

§. 2058. Do tey klafsy leków należą także: *Radix angelicae. Radix contrajervae. Siliqua vanillae. Ros marinus*, którego preparaty są: *oleum destillatum* i *spiritus rosmarini*.

Valeriana.

§. 2059. Korzeń waleryany mnieyszéy składa sie z wielu ciekich włosków czyli odnożek, które z iedney głowy wychodzą. Zewnątrz są brunatne, wewnątrz białe i sklące, żółtym paskiem przedzielone. Zapach ma przenikaiący, przykry, smak ostry, słony, gorzki. Główne składaiące go części są: olejek eteryczny i materya szlamisto-słona. Skutki zaś są drażniące uspakaiaiące kurcze, gdy ich przyczyna od wady materyalney nie pochodzi. Ten korzeń często fałszowany bywa; prócz tego musi bydź zbierany w górzystych mieyscach, dobrze wysuszony i zachowany.

§. 2060. Używany bywa 1) w *przypadłościach kurczowych* wszelkiego gatunku. W epilepsyi pierwszy *Fabiusz Kolumna* używał go, i od tego czasu uwa-

żany iest iak nayważnieysze lekarstwo antyspasmodyczne i antepilepiyczne, nie można się iednak zawsze na iego skutki spuścić. W tańcu S. Wita, w przypadłościach macicznych, w kolkach, w kurczu żołądkowym, w dychawicy. 2) *Dla przyspieszenia miesięcznego czyszczenia.* 3) Przeciw *kurczowym przypadłościom od robaków.* 4) W *ociemieniu* (*Plenk*) i słabości oczów (*Vicat*). Używa sie także do enem iak drażniące, kurcze uspakaiące, lekarstwo.

§. 2061. *Radix valeriana* daie się 1) w *proszku* od 1 skrupułu do 2 drachm dwa lub trzy razy przez dzień z cynamonem, muszkatowym kwiatem, albo się dodaie *ol. cajeput*, *moschus*, Trzeba go dawać w wielkich dozach i często chcąc mieć iaki skutek 2) W *infuzyi* z winem, wodą, piwem samotnie lub z serpentaryą, arniką i. t. p. 3) W *konfekcie.*

P r e p a r a t y.

§. 2062. *Extractum valerianae aquosum* Ten extrakt dobrze zrobiony ma bardzo mocny smak. Doza iest 10, 15, 20 gran trzy lub cztéry razy przez dzień. Można dodać kamforę, *liquor anodyn.* i. t. p. *Oleum valerianae* ma kolor zielonkowaty i zapach przenikaiący bardzo nieprzyiemny. Jest gorące lekarstwo. Daie sie po 6, 8 kropel na cukrze, w winie, *aqua chamomill. liqu. anodyn.* P. *Thilenius*

nius doznał znakomitych od niego skutków w chorobach nerwowych i w epilepsyi. *Tinctura valerianae simplex* daie się od 40 do 50 i więcey kropel. Gdy się zamiast spirytusu winnego *liquor anodynus* bierze, robi się *tinctura valerianae anodyna (Sentin)*; a gdy *spir. sal. ammon. tinctura valerianae volatilis ph. Edinb* która daie się po 60 80 kropel, albo łyżeczkach od kawy z winem, czasem dodaie się *liquor. C. C. succinat.* na uspokoienie spasmów.

Chamomilla vulgaris.

§. 2063. Rumianek pospolity ma zapach mocny przenikaiący, a smak gorzki nieprzyiemny. Posiada olejek eteryczny; skutki ma uspokaiaiące kurcze i razem wzmacniaiące; dla tego używany bywa w wielu chronicznych i goracych chorobach, zwłaszcza 1) w *przypadłościach kurczowych*, dolegliwościach macicznych, boleściach po porodzeniu. W czasie miesięcznego czyszczenia, gdy upływ połączony iest z przypadłościami kurczowemi. We wszelkich gatunkach kolkowych bolów; w biegunce, w napaści artrytyczney i podagryczney. Choć nie znosi choroby, przynaymniey sprawuie ulge. 2) W *przemiiaiących febrach* zamiast chiny dla powiększenia skutków innych leków. Herbata czyli infuzya rumianku przyspiesza skutek emetycznych lekarstw. 3) W zastarzałych wrzodach, tak zwane uszkodzenia

rakowate (*Koltenbusch*). Rumianku zwykło się używać napospoliciéy 1) w *infuzyi*; 2) w *dekokcie* z bzowym kwiatem, goryczką, waleryaną; 3) w *proszku* z korą Chińską od pół do dwóch drachm. Zewnętrznie do enem i okładań.

P r e p a r a t y.

§. 2064. *Aqua chamomillae* do mixtur antyspasmodycznych *Extractum chamomillae* z całéy rośliny. Daie się od 20 do 60 gran w iakiéy aromatycznéy wodzie. Działa iak gorzkie wzmacniaiące lekarstwo. Przeciw osłabieniu nerwów, dla poprawienia kachektycznego stanu. *Oleum chamomillae destillatum* ma kolor granatowy; kurcze uspokaia i wiatry. *Oleum chamom. coctum* tyle skutkuie co oliwa. *Syrupus flor. chamomillae.*

Chamomilla Romana.

§. 2064. Rumianek Włoski w Europie północnéy rośnie na łąkach, u nas plantuie się w ogrodach. Ma mocnieyszy i przyiemnieyszy zapach, i więcéy też posiada eterycznego oléyku. Używa się w infuzyi iak poprzedzaiący (*Pringle*). Do téy klafsy należą *matricaria*, *paeonia*, *anagallis*. Ostatnia niema zapachu, smak nieco przykry i ostry. *Galenus* używał iéy iak solwuiącego lekarstwa. *Geoffroy* zachwala ią w hidrofobii, melancholii i epile-

lepsyi. Daie się w proszku po 20 gran dziennie cztéry razy, albo w infuzyi.

II, Korzenne oléyne Leki.

Cinnamomum.

§. 2065. Cynamon z różnych mieysc przychodzi do nas, pospolicie iest to kora wewnętrzna drzewa, która ma przyiemny posilaiący zapach. Powinna bydź cienka, giętka, gładka i zwiniona w trąbkę, smaku słodkawego, rażącego cokolwiek ięzyk. Jéy skutki naywięcéy zawisły od eterycznego oléyku, dla tego cynamon iest różny. P. *Vauquelin* znalazł w cynamonie kwas benzoesowy. Podły gatunek mało ma korzenności, iest szlamisty i ściągaiący. W medycynie używany bywa tylko iak dodatek do innych lekarstw n.p. chiny, rabarbary, cebuli morskiéy dla przyiemnieyszego smaku, albo dla podwyższenia skutku. Także do posypowania pigułek.

P r e p a r a t y.

§. 2066. *Aqua cinnamomi aquosa et vinosa.* Te destyllowane wody pospolicie robią się z kwiatu *cassiae ligneae.* Używane bywaią do mixtur. *Tinctura cinnamomi* z spirytusem winnym robiona iest skutecznym lekarstwem przeciw upławóm macicznym od osłabienia pochodzącym.

Dzia-

Działa iak lekarstwo analeptyczne, lecz bardzo rozpała (*von Swiet n, Plenk*). Dozą iest 30 do 60 kropel w wodzie lub winie. P. *Löffler* dodaie ieszcze *spirit. vitrioli*. *Oleum cinnamomi destillatum* ma kolor żółtawy i w wodzie opada. Naywięcey używany bywa ten olejek z cukrem iak *elaeosaccharum*. Kropla iedna do uncyi cukru daie bardzo przyiemny smak i zapach. Ordynuie się przeciw kurczowym przypadłościom od cofnioney materyi artrytyczney pochodzącym, w kolkach od wiatrów i t. p. Iest iedno z naymocnieyszych drażniących lekarstw.

Cassia.

§. 2067. Kora kassyi iest gatunek cynamonu, który przychodzi do nas z Indyów wschodnich, Sumatry, Jawy, Malabaryi i Martyniki. Smak ma mocny lecz zapach nie tak przyiemny iak cynamon. W kolorze iest bledsza, grubsza, i ma więcey szlamistych części, w złamaniu iest gładka i równa. Różne znayduią się gatunki tey kory, niektóre zbliżaią się do prawdziwego cynamonu. P. *Justi* używał tey kory przeciw krwotokom macicznym od 1 do 2 skrupułów z saletrą lub proszkiem *cremor. tartari*.

§. 2068. *Flores cassiae* są nierozwinione pączki kwiatu, które używane bywaią zamiast cynamonu, bo są od niego tańsze. *Cortex cassiae caryophyllatae* po-

cho-

chodzi od rośliny nazwanéy od Lineusza *myrthus caryophyllata*. Zapach i smak ma korzenny podobny do gozdzików. Koloru iest czerwono brunatnego, bardzo mało zwiniona w trąbkę przychodzi w kawałkach cienkich.

Canella alba.

§. 2069. *Canella alba*, którą pospolicie zowią cynamonem białym, iest wewnętrzna kora drzewa rosnacego na wyspach zachodnio-indyyskich, w Jamaice i Karolinie. Zewnętrznie ma kolor siwy albo żółtawy z poprzecznemi prążkami, w złamaniu iest biała. W większych przychodzi kawałkach niż cynamon czerwony. Smak ma ostro-gorzki, aromatyczny, lecz nie tak przyiemny, iak iest smak prawdziwego cynamomu.

§. 2070 W handlu nayduie się także *cortex canellae albae spurius*. Jest to kora korzenia *costi arabici* L. Przychodzi w grubych w trąbkę zwinionych kawałkach, i ma przyiemny fiałkowy zapach. Kora świeża iest biała i słodka, wtedy nazywa się *costus dulcis*, gdy dłużéy poleży, nabiera ciemnieyszego koloru, a smaku gorzkiego, ztąd ma nazwisko *costus amarus*.

Cortex Winteranus.

§. 2071. Naypierwszy Kapitan *Winter* w r. 1567 wynalazł drzewo na wyspach Magielańskich, z którego zbierana kora wzięła nazwisko od swego wynalazcy. Znayduie się w daleko wiekszych i grubszych kawałkach niż *canella alba*, i tak w kolorze iak smaku bardziey się zbliża do cynamonu. Zawiera w sobie olejek eteryczny i części żywiczne. Rzadko dostaie się do rąk naszych prawdziwa, pospolicie przedaie się za korę Wintera *canella* albo *cortex costi*.

Cardamomum.

§. 2072. Tego korzennego nasienia znayduią się trzy gatunki. 1) *Cardamomum majus*. Te ziarnka maią słaby aromatyczny zapach i smak. 2) *Cardamomum rotundum s. medium* ma mocnieyszy zapach i smak. 3) *Cardamomum minus* iest naylepszy gatunek; zapach ma mocny lecz przyiemny, smak pieprzny i korzenny, przeto ten gatunek naywięcey używany bywa. W medycynie służy częścią do poprawienia smaku leków, częścią dodaie się od 2 do 6 gran zamiast cynamonu dla powiększenia ich skutku. Preparaty tego materyału są: *tinctura cardamomi ph. Lond.* i *tinctura cardamomi composita*. Nayduią się ieszcze *grana Paradisi*, które są nasieniem kardamomu naywiększego.

Zin-

Zingiber.

§. 2073. Imbier przychodzi z Indyów wschodnich i zachodnich, z Jamaiki, Bengalii, Malabaryi i mieysc innych; zapach i smak iego iest powszechnie wiadomy. Składa się z oléyku eterycznego i części żywicznych. Dwa mamy gatunki imbieru: 1) *pospolity brudny* (zingiber vulgare); 2) *imbier biały* (zingiber album). Używany bywa czasem w infuzyi. Z preparatów mamy: *conditum zingiberis*, imbier w cukrze smażony; wyśmienite lekarstwo na żołądek. Przychodzi także z Indyów. *Syrupus zingiberis ph. Lond. Tinctura zingiberis.*

Caryophylli.

§. 2074. *Gozdziki* towar sklepów korzennych, pochodzą z Indyów wschodnich, Amboiny i z wysp Francuzkich. Są to niedoyrzałe, wysuszone kwiatu pączki, naypięknieyszy aromatyczny materyał, gorzkawego, prawie palącego smaku, i mocnego zapachu. Części, z których się składa, są pryncypalnie materya żywiczna i olejek eteryczny. Gozdzików zwykło się używać tak dla smaku przyiemnego, iak i dla powiększenia bodzca. *Antophylli* czyli tak zwane *maciczne gozdziki* są doyrzały teyże rośliny owoc. Podleysze są od pierwszych, i można się bez nich obeyść. Tego materyału ieden tylko pre-

preparat mamy *oleum caryophyllorum*. Opada ten olejek na dno wody, i iest bardzo gorący. Pospolicie fałszowany bywa. Zwykło się go używać w bólach zębów i w paraliżu ięzyka z cukrem od 5 do 10 kropel.

Nux Moschata.

§. 2075. Owoc muszkatkowego drzewa otoczony iest gorzką łupką iak orzechy Włoskie. Pod tą łupką znayduie się ciemno-czerwona siatka, która przez wysuszenie żółknie, i nazywa się muszkatowym kwiatem (*macis*). Tak zwane muszkatowe gałki są samo iądro owocu, i maią smak przyiemnie gorzki korzenny, zapach zaś aromatyczny posilaiący. Maią w sobie dwoiaki gatunek oleju: eteryczny i tłusty. *Nuces moschatae* zachwalonym są lekarstwem w biegunkach i dyssenteryach iako rozgrzewaiące, lecz bardzo drażnią. Naylepiey zaś służą za dodatek do rabarbarowego proszku dla poprawienia smaku.

P r e p a r a t y.

§ 2076. *Oleum macis destillatum.* Oleiek otrzymany przez destyllacą bladożółty, cieki, nader aromatyczny i lotny. *Oleum nucis moschatae preſsum.* Olejek otrzymany z gałek muszkatowych za pomocą prassy. Przychodzi z Indyów w kwadra-

dratowych sztukach, lecz często sfałszowany. Używany bywa zewnętrznie w biegunkach i kołkach. *Confectio cardiaca* i *electuar. card. ph. Edinb.* składaią się z cynamomu, gałek muszkatowych, imbieru, skórek pomarańczowych w cukrze smażonych.

Piper.

§. 2077. Pieprzu mamy dwa gatunki: czarny i biały, które do nas przychodzą z Indyów wschodnich, Malabaryi, Jawy i Summatry. Pieprz czarny iest niedoyrzałe nasienie po opadnieniu wysuszone. Biały zaś iest nasienie dostałe, ktoremu odięto łupinę przez maceracyą w morskiey wodzie. Ostrość pieprzu zawisła od iego żywicznych części i oleyku eterycznego. Używa się powszechnie tego korzennego towaru dla przyprawy potraw. P. *Unzer* zachwala pieprz czarny w zaflegmieniu żołądka i niestrawności po 6 do 12 ziarek na czczo. P. *Gesenius* radzi codziennie brać po 4 do 6 białego pieprzu dla przyspieszenia hemorroidów płynnych.

Piper Hispanicum.

§. 2078. Ten gatunek pieprzu przychodzi do nas z Brazylii, Mexyko i Barbados. Z początku iest zielony, a potem staie się pomaranczowo-czerwony. Smak ma bardzo gorzki i palący, który się nie

umniey-

umnieysza przez wyszuzenie. Moc iego zawisła naywięcey od żywicznych części. P. *Bergius* użył nasienia tego owocu w proszku po dwa grana z bobkowemi iagodami przeciw przemiiaiącym febrom. W niektórych okolicach używaią infuzyi Hiszpańskiego pieprzu iak lekarstwa na zimną febrę. P. *Adair* dawał chorym na zapalenie gardła infuzyą Hiszpańskiego pieprzu w spirytusie winnym rektyfikowanym iak wzbudzaiące lekarstwo. Na uncya iedne tego pieprzu nalawszy spirytusu dwa funty, kazał tego likworu brać 1 do 3 drachm z wodą. Używa się także to lekarstwo w czarney katarakcie.

Laurus.

§. 2079. Bobkowe drzewo rośnie w Azyi, Grecyi, w lasach Italii, Hiszpanii i południoweý Francyi. Cała planta iest aromatyczna. *Bacca lauri* czyli bobkowe iagody są wewnątrz czarne, gorzkie, korzenne. Używane bywaią za domowe lekarstwo na wzmocnienie żołądka moczone w wódce. *Folia lauri* to iest bobkowe liście dawniey używane było do kąpieli, teraz używa się tylko w ekonomii. Preparaty tego materyału mamy dwa: *Oleum laurinum.* Gatunek tłustego oleju koloru zielonego zmięszanego z żołtym, który się otrzymuie za pomocą prasy lub gotowania. *Emplastrum de baccis lauri.*

Cam-

Camphora.

§. 2080. Kamfora otrzymuie sie z różnych roślin. 1) Gatunek noszący imię *camphora Baros*, która sie także znayduie w Summatrze i Bornei, sama sie sączy z drzewa iak żywica, i znaleziona bywa w nim, gdy się rozłupie. W handlu się nie znayduie; drzewo należy do rodzaiu *laurów*. 2) Gatunek zwyczayny czyli *kamfora Japońska* otrzymuie się przez destyllacyą z pnia, gałęzi i korzeni drzewa od Lineusza nazwanego *laurus camphora*. Otrzymana kamfora iest surowa, i bardzo nieczysta, przeto nim w medycynie użytą bydź może, kilka razy sublimacyi podpada, co sie dzieie w właściwych rafineryach zwłaszcza od Hollendrów, którzy ią potém rozsyłaią w szaybach.

§. 2081. Co do składaiących części: Kamfora iest właściwa i szczególna materya z wydziału roślinnego. P. *Dorffurt* otrzymał z niey kwas benzoesowy, a P. *Kosegarten* cukrowy. Prawie wszystkie eteryczne oleyki zbliżaią sie bardzo do kamfory, gdy sie zestarzeią, i można nawet imitować kamforę przez sztukę. Ma ona smak gorzki, przykry, i na ieżyku chłodzący; między palcami zdaie się cokolwiek tłusta, w złamaniu się łśkni, ziarna są grube i krzyształowe. Zapach ma szczególny, iest bardzo lekka, lotna i palna. Solwuie sie zupełnie w olejach, kwasach i spirytusie winnym, do którey solu-

cyi

cyi nié trzeba iednak mieszać wody. Kamfora sama przez się nie da sie na proszek zetrzeć. Z wodą tarta udziela iéy swego zapachu i smaku choć sie w niéy nie rozpuszcza, za pomocą kleistości iakiéy może się z nią lecz niedoskonale połączyć. Nie postrzeżono dotąd, żeby kamfora sfałszowana była.

§. 2082. Własności kamfory iak lekarstwa są przenikaiące, drażniiące i antyspasmodyczne, w wielkich iłościach iest uspokaiaiącym lekarstwem. Kamfora mocniéy działa na pory ciała niż na puls, który późniéy dopiero powiększa. Używana bywa tak w chronicznych iak ostrych chorobach, gdzie siły życia są wyczerpane. Skutki kamfory nastepuią prędko, bo iest lotna, lécz nie są trwałe. Nieczystości w żołądku i zbytek krwi przeciwne są indykacyi. Także histerycznym osobom z przezornością dawana bydź musi.

§. 2083. Kamfora bardzo iest skuteczna 1) *iak uzbudzaiące* lekarstwo, które razem przyspiesza poty. W febrach nerwowych trawiących (*Selle*); w epilepsyi (*Tissot*, *Locher*, *Cullen*, *Werlhof*); w szaleństwie *Schönheide*), w manii od utaioney miłości i zbyt wielkiéy wstrzemieźliwości (*Auenbrugger*); w manii od zbyt mocnego natężenia ducha (*Herz*); w melankolii (*Willemse*). Także skuteczna iest przeciw obłąkaniu zmysłów w gorących febrach. 2) W *febrach astenicznych*; iako to gnilnych, gdy siły opadaią, puls słabieie, skóra iest

su-

sucha iakby pargaminowa, pragnienie nie znosne i kurczowe powstaią przypadłości. 3) W *ospie zgniłéy gangrenowatéy* wewnętrznie i zewnetrznie (*Hoffmann*). Doswiadczenia przeciwne pochodzą częścią od niestósownego użycia, częścią od wielkich dozów onéyże. P. *Rosenstein* uzywał kamfory łącznie z żywym śrebrem dla zapobieżenia zarazie ospowéy, lecz takowe doświadczenia nie potwierdzaią się. P. *Tissot* w krostach dla przyspieszenia wyrzutu. 4) W *przypadłościach od przytłumionéy transpiracyi*. W pleurze fałszywéy wewnętrznie i zewnętrznie, w tak zwanych nieprawdziwych zapaleniach. P. *Musgrave* używał iéy łącznie z saletrą w suchotach od przytłumionéy transpiracyi powstałych. 5) W *rumatyzmach* zewnetrznie i wewnetrznie dla wzniecenia potów. W rumatycznym paraliżu. 6) W *przypadłościach kurczowych*. W cieżkich doiegliwościach histerycznych, w ckawce, w zyzowatości konwulsyynéy, w tańcu S. Wita. 7) W *przypadłościach* od *názad wpędzonéy* lub *zatrzymanéy chorowitéy materyi* iako to artrytycznéy, wyrzutow skórnich 8) W *chorobach*, gdzie *moczowe drogi cierpią*. W wadach pecherza od chorowitéy drażliwości, w tryprzę zwanym *gonorrhoea cordata*, w mimowolnym płodu-toku u męszczyzn. Kamforę zwykło się mieć za lekarstwo wstrzemięzliwości cielesnéy. 9) Przeciw *osłabieniu oczów (amaurosis)*, przeciw czarney katarakcie (*Arneman*). 10) Prze-

Przeciw *robakom.* 11) Kamfora iest nay-lepsze lekarstwo na złagodzenie saliwacyi po merkuryalnych lekach; podobno przez przyspieszenie wyparowania merkuryuszu porami skóry. Podobnież działanię kantaxydów na drogi moczowe osłabia; dla tego zwykła się dodawać do przyszczących plastrów, lecz w obydwóch przypadkach częstokroć iest nieskuteczna.

§. 2084. Kamfora daie się 1) w *proszku* od 1 do 4, 6, 10 i 20 gran z cukrem, magnezyą, saletrą lub gorzkiemi proszkami. W małych dozach częstokroć nie bywa tak skuteczna iak w większych. Nieustaiący prawie skutek kamfory iest ten, iż lekki zawrót sprawuie, i według tegoż można łatwo urządzić dozy. 2) W *emulsyi* lub *mixturze* Dodaie się do niey *G. arabic. tragacant. amygdal. vitell. ovi. liqu. anodyn. spir. vini. Acetum.* 3) W *pigułkach.* Prócz tego do różnych lekarstw merkuryalnych, do chiny, do piżma, do tynktury *opii* zwykła sie dodawać kamfora.

Preparaty.

§. 2085. *Acetum camphoratum.* Uncya tego octu ma 6 gran w sobie kamfory. Daie się w przypadkach, gdzie ona bardzo rozpala. Także do wąchania w zaraźliwych chorobach. *Spiritus vini camphoratus. Julepus camphoratus ph. Lond* iest tylko mixtura kamforowa. *Mixtura simplex*

plex camphorata zwykła sie używać iak domowe lekarstwo w uciążliwościach katarowych po 20, 30 kropel. *Oleum camphorae* zaleca P. *Kite* iak nowe ożywiaiące lekarstwo. *Oleum camphoratum ph. Edinb. Liniment. saponis. Unqv. alb. camphorat.*

Oleum Cajeput.

§. 2086. Olejek kajeputowy otrzymuie się przez destyllacyą w bardzo małey ilości z liścia pewnego drzewa Indyi wschodniey. Pospolicie ma kolor zielony trawnisty, iest cienki i płynny, i pali się czysto bez zostawienia naymnieyszey części po sobie. — Jest to nieiako kamfora płynna. P. *Hellwig* sądzi, że kolor zielony pochodzi od naczyń miedzianych do destyllacyi użytych, i że sam olejek iest biały. Przeciwnie P. *Heyer* twierdzi, że tego koloru nabiera od żywicy krwawniku ziela, którą się fałszuie. P. *Westrumb* i *Trommsdorf* znalezli iednak miedź w tym oleyku, którego fałszowanie zwykło się dziać różnym sposobem.

§. 2087. Zapach kajeputowego oleyku iest kámforowy z terpetynowym zmieszany. Rozpala i działa prędko, lecz nie długo, w których to własnościach równa się kamforze. Zalecony iest 1) iak przenikaiące, drażniące i *kurcze uspokaiaiące lekarstwo* w przypadłościach histerycznych, w dretwcu, w tańcu S. Wita, w parali-

żu ięzyka, na cukrze; 2) iak lekarstwo *rozpędzaiące wiatry* w wzdęciach i kolkach wietrznych. Doza iest od 2, 4, 12 kropel w winie lub na cukrze. Dodaie się także do rabarbary i innych leków iak aromatyczny olejek dla poprawienia smaku. W zamkniętym naczyniu długo konserwować sie może.

Galanga.

§. 2088. Korzeń gałanganowy iest gorący, ostry i aromatyczny. Składa się z oleynych i żywicznych części. Daie się w proszku od 10 do 20 gran. Jest także preparat z niego *essentia galangae*, którey sie zwykło używać w paraliżu ięzyka.

III. Naturalne Balsamy.

Balsamus e Mecca.

§. 2089. Ten płyn wychodzący z pewnego drzewa nad morzem czerwonym blisko Mekki iest ze wszystkich balsamów naykosztownieyszy, który bardzo rzadko znayduie sie u nas prawdziwy. Świeży iest iasno-żółty, nieco metny i mleczny. W starości nabiera złotego koloru. Zapach ma przyiemny terpetynowy, smak ostry i przenikaiący. W kraiach oryentalnych używaią go za lekarstwo, przez sztukę zrobiony bydz może.

Bal-

Balsamus Peruvianus.

§. 2090. Ten balsam przychodzący do nas z Peru i ciepleyszéy części Ameryki ma konsystencyą cieńkiego miodu, iest koloru brunatnego albo czarniawego (*bals. peruv. niger*). Na ięzyku sprawuie gorącość i gorycz, zapach ma przyiemny aromatyczny iak wanilia. Otrzymuie się z gałęzi i liścia przez gotowanie. Biały balsam (*bals. peruv. albus*) sączy się z kory pnia i gałęzi, lecz nie przychodzi do nas prawdziwy. Suchy balsam (*bals. peruvian. siccus*) rozsyła się w baniach; iest to żywica żółta, która ma zapach benzoesu. Pospolicie balsam peruwiański fałszowany bywa tańszemi balsamami lub innemi pachnącemi żywicami. Przez destyllacyą otrzymano z niego sól podobną do benzoesowéy (*Crell*).

§. 2091. *Bals. peruvianus* iest lekarstwo bardzo rozpalaiące i drażniące, ostrzeysze niż *bals. Copaivae*. Dawnieysi używali go 1) na *wrzody płucne*, pospolicie iednak w takich chorobach pomnażaią balsamy febrę, kaszel i skłonność do zapaleń; 2) po uleczeniu *biegunki*, *dyssenteryi* dla zniesienia pozostałéy słabości i wzmocnienia części; 3) w *paraliżach*. Doza iest od 10 do 60 kropel. P. *Sydenham* dawał go na cukrze po 20 30 kropel trzy razy dziennie. Z preparatów znayduie się *tinctura balsami peruviani c. spir. vini ph. Lond.*

Balsamus Copaivae.

§. 2092. Ten balsam płynie z drzewa pewnego w Ameryce południowéy, Brazylii, gdy się nacięcie w nim zrobi. — Świeży sok iest czysty iak oleiek migdałowy i powoli nabiera koloru żółtego, nakoniec staie się gęścieyszy od praśnego miodu. Do konsystencyi twardéy iak żywice nigdy nie przychodzi. Zapach ma przyiemny, smak gorzki i pierny. Fałszowany bywa olejami tłustemi albo terpetyną. Balsam Brazyliyski iest naybielszy i naywięcéy pachnący.

§. 2093 *Balsamus Copaivae* zachwalony iest szczególniéy 1) na *wrzody wewnętrzne* mianowicie w kanale moczowym. P. *Fuller* dostrzegł, że uryna od tego balsamu gorzka była; 2) po skończonéy kuracyi *trypru*, *białych upław*; 3) w *kaszlu zastarzałym*, gdzie słabość i relaxacya iest przyczyną; 4) przeciw *hemorroidalnym przypadłościom.* Zwykł się dawać po 20, 30 kropel z cukrem, albo w emulsyi migdałowéy, lub z gummą arabską utarty, albo też w pigułkach.

Balsamus Tolutanus

§. 2094. Balsam Tolutański płynący w gorącéy porze lata z naciętego drzewa w Hiszpańskiey zachodniéy Indyi, ma żółtobrunatny nieco czerwonawy kolor, iest gęsty i ciągły, gdy się zestarzeie iest su-

chy

chy i kruchy. Zapach iego iest bardzo miły podobny do cytrynowego. Smak ma słodkawy, ciepły, i cokolwiek szczypiący. Nie zostawuie po sobie nudnego smaku iak inne balsamy, i iest łagodnieyszy od poprzedzaiących. Preparat z niego iest *tinctura balsami Tolutani ph. Lond.*

Balsamus Canadensis.

§. 2095. Ten balsam otrzymuie się z pnia drzewa rosnącego w Kanadzie prowincyi północnéy Ameryki przez świdrowanie, który iest żółtawy i przeźroczysty iak bursztyn. Smak ma ciepły aromatyczny, a zapach przyiemny terpetynowy. Jest to naylepszy gatunek terpetyny; nie bardzo rozpalaiący.

Terebinthina.

§. 2096. Cztéry gatunki terpetyny używaią się w medycynie. 1) *Terebinthina communis.* Zywica sosnowa, naypodleyszy gatunek, nieco ciemna i gęsta iak miód. 2) *Terebinthina argentoratensis.* Żywica z białéy jodły, nie tak ciągła, ciemno-żółta i przeźroczysta. Zapach ma przyiemnieyszy, smak bardziéy gorzki niż u innych gatunków, lecz mniey ostry. Z czasem nabiera gęstości. 3) *Terebinthina veneta.* Gatunek nayczystszy terpetyny, białawy albo blado-żółty, lipki, mocnego zapachu, gorzkiego, gorącego nieprzyiem-

iemnego smaku. Tego gatunku zwykło się nayczęściey w medycynie używać. 4) *Terebinthina cypria*. Pospolicie ma konsystencyą gęstego miodu, i iest bardzo ciągła, przeźroczysta, żółtawo-biała lub nieco błękitna. Zapach ma przyiemnieyszy niż wszystkie inne gatunki terpetyny, w smaku gorzka i ciepła, lecz pospolicie sfałszowana bywa.

§. 2097. Wszystkie gatunki terpetyny zgadzaią się w tym z naturalnemi balsamami, ze się składaią z żywicznych części i eterycznego oleju. Swym drażnieniem działaią na stałe części, przyspieszaią otwór, i razem pedzą uryne. Przeto zdaie się, że ich bodziec szczególną ma moc działania na drogi moczowe, z tego powodu zalecone są 1) w *zaflegmieniach*, gdy te części osłabione i nieczułe są. Na pozostały tryper w uporczywych przypadkach. Uryna po użyciu terpetyny nabiera zapachu fiałków. 2) W *uciążliwościach kamienia* dla wyprowadzenia piasku niekiedy także używana bywa, tylko w przypadkach takich nie powinno się znaydować żadne zapalenie lub skłonność do niego. Daie się terpetyna w pigułkach lub w kąsku *(bolus)* od 10 do 60 gran; także w mixturze, albo w emulsyi z żółtkiem iaiecznym, gummą arabską lub z miodem utarta. Zewnętrznie wchodzi do maści, plastrów, do enem chcąc mocniey drażnic.

Pre-

Preparaty.

§. 2098. 1) *Oleum s. spiritus terebinthinae* iest to lekarstwo nader drażniące i tak przenikaiące, że zewnętrznie nawet użyte fiałkowego zapachu udziela urynie. Używa się 1) przeciw *żółciowym kamieniom*. P. *Valisneri* zalecał iuż mieszaninę z oleju terpetyny i alkoholu na ten defekt, a poźniey P. *Durande* i *White*. 2) Na *uporczywe uciążliwości rumatyczne* zwłaszcza w biodrach łącznie z extraktem *de aconito*. Nayskutecznieyszym iest lekarstwem przeciw chroniczney zdrętwiałości stawów. Doza iest 12, 20 kropel i. t. d.

2) *Colophonium* czyli ostatek po destyllacyi terpetynowego oleju, którego się używa zewnętrznie na rozpędzenie, tudzież do kadzenia w rachityczney chorobie.

3) *Pix alba*, 4) *pix nigra*. Żywice do maści i plastrów.

5) *Unguentum digestivum*. 6) *Balsam. Arcaei*, do których terpetyna wchodzi z innemi żywicami i tłustościami.

7) *Aqua picea*. Na iednę część żywicy naléwaią się dwie części wody, umieszawszy zostawia się mieszanina przez kilka dni. Potém zléwa się woda czysta, która ma smak nieco kwaskowaty, trąci przypaleniną i bardzo rozpala. Dawniey miano tę wodę za lekarstwo przeciw ospie. Także zalecano ią na wyrzuty skórnie rumatyzmy i dolegliwości dychawiczne,

czne, na wrzody szkorbutyczne. Używa się iak mineralną woda, ale rzadko w tych czasach.

B. z *Wydziału zwierzęcego.*

Castoreum.

§. 2099. Tak zwany *bobrowy stróy* otrzymuie się z bobrów samców i samic, których naywięcey znayduie się w północnych Europy kraiach. Ta część zwierzęca podobna iest do iąder skórą powleczonych podłużnych. Jey położenie iest między pępkiem i zadnią kiszką. Każdy bóbr ma cztery takie woreczki; w spodnich dwóch znayduie się stróy (*casoreum*), a w górnych mnieyszych sadło (*axungia castorei*). Pierwsze iest czarne, tłuste, wiele cienkich błonek w swey tkance maiące, zapachu odurzaiącego, smaku gorzkiego i przykrego. Otrzymane po zabiciu zwierzęcia i wodą opłókane zawiesza się w kominie, i dymem wysusza. Łakomstwo często go fałszuie obcemi istotami. Alamy castoreum Moskiewskie, Polskie i Pruskie, które są lepsze od Amerykańskiego. Angielskie pospolicie iest nie naturalne, lecz sztuczna mieszanina z benzoesu, balsamu peruwiańskiego i żywic, do których dodaią nieco prawdziwego, i tą massą napełniaią woreczki. Tego gatunku stróy zewnętrznym nawet kształtem różni się od innych. Błonka na powierzchni iest cień-

ka,

ka, odstaie, a srodek poczęści ięst pusty. Woreczki przychodzące z północnych kraiów pospolicie bywaią płaszczeysze. W wielkości i wadze nie ma róznicy.

§. 2100. *Castoreum* ma moc bardzo *drażniącą uspokaiaiącą spazmy*, i zgadza się w skutkach z gummami śmierdzącemi, *asa foetida* i. t. p. Składa się z lotnych, żywicznych, tłustych, kléiowatych części. Uzywane bywa 1) w przypadłościach histerycznych i hipokondrycznych z waporami połączonych. W kolce wietrzney i podobnych chorobach, które kurcze w podbrzuszu utrzymuią. 2) W *epilepsyi* w wielkich dozach z dobrym skutkiem uzywał go P. *Thouvenell*, który od pół drachmy do pół uncyi oney podnosił. Pospolicie zwykło się dawać 1, 2, 4, 6 do 20 gran *pulvis castorei c. pulvere valerianae.*

P r e p a r a t y.

§. 2101. *Tinctura castorei* z spirytusem winnym robiona, daie się po 30, 40, 80 i więcey kropel z cukrem lub sama przez się, niekiedy dodaie się *liquor anodyn. Hoffm. liquor C. C. succin. laudan. liquid.* Farmakopea Edynburska ma *tinct. castor. compos. (Rec. castor. Russ. unc.* 1. *asae foetid. unc.* ½, *spiritus ammoniae libr.* 1. *digere per* 6 *dies*). Doza od ½ do 1 drachmy. *Aqua castorei* iest zbyteczna. *A-*

xungia castorei należy do maści maiących słaby zapach.

Moschus.

§. 2102. *Moschus* czyli piżmo otrzymuie się z osobliwey torbeczki leżącey blisko pępka pewnego zwierzęcia samca, którego krainą iest Tartarya, Rossya, Syberya, China, Ameryka. Ten pęcherz iest nieco owalny, obrośniony niby siercią biado-żółtą lub siwą. Wewnętrzna materya w nim przeplatana iest krwistemi naczynkami i gruczołkami. Piżmowa zaś substancya nieco tłusta, ciemno-brunatna, ziarnista, podobna iest do krwi zsiadłey, smak ma gorzki, zapach mocny, przenikaiący i długo trwały. Pospolicie fałszowane bywa krwią, benzoesem, asfaltem, którego to oszukaństwa trudno dociec, ponieważ zapach piżma mocno się trzyma obcych istot. Syberyyskie lub Rossyyskie piżmo nie iest tak dobre iak Chińskie, i tamte poznaią się po tym, że torbeczki białą siercią są obrośnione. Piżmo nie będące w torbeczce, pospolicie iest sztucznie robione. Szczególny zapach tego zwierzęcego produktu zawisł od żywicznych części (*Mirabelli*). Niektórzy mniemaią, że wszelki kupny *moschus* iest tylko kompozycyą. P. *Marggraf* opisał sposób robienia piżma, którego zapach iest mocny. Podobnież PP. *Ställer* i *Reinick* zrobili sztuczne piżmo, którego z

do-

dobrym skutkiem używali. Czyby się obeyść nie można bez kosztownego naturalnego piżma, ściśle doświadczany *moschus artificialis* decydować powinien.

§. 2103. Skutki piżma są *drażniące, spazmy uspokaiaiące, rozpalaiące.* Pędzi ono soki ku powierzchni ciała; dla tego używane bywa 1) naywiecéy w *chorobach febrycznych*, gdy powstaią przypadłości kurczowe, czkawka, pukanie ścięgnów 2) W *chorobach konwulsyynych.* W epilepsyi, w śmiechu sardońskim (*Hoböl*); zgrzytanie zębów u dzieci, drętwiec, choroby nerwowe i dychawiczne ustępuią od piżma. 3) Przeciw *spazmom* (*Berger*), w puchlinie wodnéy w głowie, gdzie konwulsye powstaią. W otrupiałości z przypadłościami konwulsyynemi, dodawszy lotną sól bursztynową lub sól rogu ieleniego (*Whitto*), przeciw kardyalgii i hidrofobii czyli wściekliznie. 4) Przeciw przypadłościom *od cofnionych wyrzutów*, dla przyspieszenia ospy, i gdy się taż zaczyna chować (*Huxham* i *Rosenstein*). W epilepsyi i manii od cofnionych wyrzutów pochodzących 5) W pedogrze, na rumatyczne zarażenia i. t. p. Osoby histeryczne powszechnie znieść nie mogą zapachu piżma.

§. 2104. Chcąc aby *moschus* skutkował, trzeba go dawać w większych dozach. Mniey niż 4 grana nie powinien bydz od lekarzów ordynowany, tak bowiem żadnego nie trzeba sie spodziewać skutku. Dla

do-

dorosłych doza iest od 8, 10, 15 do 20 gran. P. *Wall* uważał: że 10 gran i więcey lekkie poty sprawuią bez rozpalenia ciała, uśmierzaią boleści, i chory pospolicie po użyciu zasypia, a potém lekkość czuie. P. *Gregory* dawał na raz pół drachmy w uporczywych przypadłościach nerwowych. *Moschus* daie się 1) w *proszku* z cukrem, albo z kamforą lub waleryana zmieszany. 2) W *pigułkach* albo w kontekciku dodawszy *opium* lub *asa foetida*, 3) W *mixturach* za pomocą iakiey kleiowatości, cukru lub likworu Hoffmanna umieszawszy go z wodą. *Mixtura moschata ph. Lond.* składa się z cukru, gummy arabskiey i różaney wody. Doza iest od pół do $1\frac{1}{2}$ uncyi. *Tinctura moschi ph. Edinb, (Rec. mosch. dr. 1, spiritus vini rectif unc. 6. digere per 10 dies)*. Doza od 1 do 2 drachm. *Pulvis tunquinensis*, dawniey w wściekłznie uzywany składał się z piżma i cynobru.

C. z Wydziału mineralnego.

I. Niektóre metalliczne Wapna.

Flores Zinci.

§. 2105. *Flores zinci* są doskonałe wapno zynku, koloru białego, konsystencyi pulchney, między palcami mydlaste. Nie ma to wapno ani zapachu, ani smaku. W wodzie się nie solwuie lecz w kwasach.

Skut-

Skutki ma draźniące kurcze uśmierzaiące, oraz truiące glisty. W względzie tych własności bardzo ważne są *flores zinci* w kuracyach dzieci. Początkowo używane były pod imieniem *luna fixata* od pewnego ciarłatana w Hollandyi przeciw konwulsyom; *Gaubius* odkrył ten sekret, i do wiadomości podał.

§. 2106. *Flores zinci* w tych czasach są głównym lekarstwem przeciw przypadłościom konwulsyynym zwłaszcza u dzieci, lecz częstokroć są nieskuteczne. 1) Przeciw *spazmom od robaków i epileptycznym* w ospie użył ich P. *Hufeland*; używane także bywaią w konwulsyach po cofnionych skórnich wyrzutach; w głowie opuchłey, w samey nawet epilepsyi. 2) W *macicznych przypadłościach*, w konwulsyach podczas ciąży. Przeciw dychawicy (*Theden*), w konwulsyynym ściśnieniu piersi (*Withers*). 3) W *kurczu żołądkowym* z wymiotami. 4) Przeciw *robakom* zwłaszcza askarydom.

§. 2107. Z początku i w wielkich dozach użyte *flores zinci* wzniecaią womity albo dławienie, które iednak późniey ustaie. Daią się w proszku od 1 do 20 gran z cukrem, albo z mlekiem i herbatą. W epilepsyi dodaie się do nich *cuprum ammoniacum*, albo kora chiny. W ospie *opium*. Doświadczenia czynione z tym metalicznym wapnem nie są zgodne.. Ja sądze, że ono działa iak *terra absorbens*, która razem draźni i ściąga. Przynaymniey

nay-

naylepszy sprawuie skutek, gdy kwas znayduie się w żołądku. P. *Duncan* uważał, że zynk solwowany w kwasach, i solą alkaliczną precypitowany daleko skutecznieyszy iest niż *flores zinci*. Zewnętrznie zwolna wysuszaią.

Calx Wismuthi.

§. 2108. To metaliczne wapno ma piękny biały kolor, i iest niezmiernie lekkie. Nie powinno mieć żadnego smaku, na powietrzu żółknie. P. *Carminati* użył tego prreparatu w dolegliwościach kurczowych i macicznych. Zwłaszcza w kurczu żołądkowym złączonym z bólem i gnieceniem po iedzeniu pokazuie się bardzo skuteczny (*Beaumé*). Także w niestrawności. Daie się od 1 do 3 gran z cukrem lub w kléiku trzy i cztery razy przez dzień, i powoli podnosi się doza. W większéy ilości użyte wznieciło nudności, zgage i womity.

Cuprum ammoniacum.

§. 2109. Sól lotna salmiakowa połączona z miedzią ma piekny lazurowy kolor, lecz smak ściągaiący, kausiyczny, przykry. Z czasem zielenieie, a potem bledmieie, gdy sól rzeczona zniknie. Wszystkie miedziane preparaty są mocno drażniące lekarstwa. Wzniecaią gwałtowne

wo-

womity i stolce. W maléńkiey ilości uśmierzaią spazmy.

§. 2110. Wewnetrzne używanie miedzi jest bardzo dawne. Jeszcze *Areteusz* zalecał ią w epilepsyi; *Weismann* wapno miedzi z solą alkaliczną lotną; *Boerhawe* tynkturę z miedzi w puchlinie wodney i. w. i. W nowszych czasach PP *Cullen* i *Duncan* podnieśli szczególniey w medycynie *cuprum ammoniacum*. Jest ono naylepszym lekarstwem przeciw epilepsyi, zwłaszcza gdy się znayduie powszechne osłabienie. Daie się naylepiey łącznie z wapnem zynkowym, niekiedy także z magnezyą. — Początek robi sie od ćwierci, pół grana, i idzie się wyżey. — *Thileniusz* postąpił aż do 20 gran. W przypadłościach kurczowych pokazało sie także wapno miedziane skuteczne (*Walker*); także w upornych kurczowych chorobach wnetrzności (*Storr*). Z początku częstokroć wznieca womity, co może w takich chorobach bydź czasem bardzo pożyteczne, lecz razem wymaga przezorności i roztropnego postępowania rozmaicie także i skutecznie używane było w uporczywych puchlinach wodnych. Daie się w proszku, albo solucyi *granum unum ad uncias quatuor aquae destillatae*. *Pilulae caeruleae ph. Edinb.* składaią się *ex mica panis et cupro ammoniaco*. Każda pigułka ma w sobie ½ granu tego wapna.

Lapis infernalis.

§. 2111. To kaustyczne lekarstwo zalecali także wewnętrznie *Paracelsus*, *Boyle*, *Boerhawe* w puchlinie wodnéy. *Nord* daie szalonym z epileptycznemi przypadłościami *lap. infernalis granum semis cum mica panis* w pigułkach trzy razy przez dzień, i podnosi ilość do 15 gran. *Simms* zaleca go iako lekarstwo przeciw epilepsyi. Częstokroć okazały się dobre skutki.

II. Kwasy dulcyfikowane.

Naphta Vitrioli.

§. 2112. *Naphta* albo *aether vitrioli* iest iedno z tych lekarstw, które w nayWyższym stopniu przenikaią, drażnią i spazmy uskramiaią. Ten gatunek oleju iest nader lotny, natychmiast znika wznieciwszy zimno, na część iaką przyłożonym będąc. Smak ma mocny i rażący. Zapalony pali sie płomieniem żółtym, a nie błękitnym. Bardzo mało zostawia po sobie wilgoci, która się w samym paleniu dopiero tworzy.

§. 2113. *Nafty* zwykło się nayczęściey używać 1) iak *drażniącego antyspasmodycznego lekarstwa* przeciw macicznym dolegliwościom, przeciw kurczom dróg pierwszych, w kurczowych bólach głowy, w kurczowym ściśnieniu piersi (*Cullen*), w kurczu żołądkowym, w uporczywych zmien-

zmiennych febrach. 2) Jak *wzbudzaiącego lekarstwa* w zaduszonych i utonionych, w przypadłościach apoplektycznych i letargowych, także w paraliżach wewnętrznie i zewnętrznie. 3) Jak *solwuiącego lekarstwa* w kamieniu żółciowym łącznie z oléykiem terpetynowym. P. *Durande* zaleca dwie części tegoż i trzy części nafty, codziennie brać po drachmie téy mieszaniny w serwatce i. t. p. Naylepiéy ordynuie sie sama przez sie nafta 1) z cukrem po 10, 15, 20 do 50 kropel, albo 2) z iaką aromatyczną wodą. Także zewnętrznie używana bywa W bolach głowy, zębów z kamforą albo sama. Z preparatów znayduie sie w aptekach *Liquor anodynus martialis* kompozycyi P. *Klaproth* czyli poprawy sławnéy przedtym tynktury nerwowéy *Bestuszefa*, albo kropel złotych *de la Motte*.

Liquor Anodynus.

§. 2114. Wszystkie dulcyfikowane kwasy maią bardzo mocny przenikaiący smak i zapach, pomnażaią cyrkulacyą soków, odłączanie się uryny i potów, i rozpościeraią po całym ciele powszechne ciepło. Likwor ten powinien mieć przyiemny, aromatyczny przenikaiący zapach, kolor czysty, smak miły, ani siarką, ani tęgą wódką tracący.

§. 2115. *Liquor anodynus* iest bardzo szacowne lekarstwo 1) przeciw *kurczom w* ki-

kiszkach, w kolkach, w przypadłościach macicznych, w dolegliwościach od wiatrów, w kurczowych bólach głowy; 2) iak *wzbudzaiące ożywiaiące lekarstwo*. U osób z przypadku za umarłych mianych, podobnież u słabych nowo urodzonych dzieci; 3) iak dodatek do lekarstw dla pomnożenia ich skuteczności, i zapobiezenia obciązeniu żołądka. Daie się od 20 do 100 i więcey kropel.

Spiritus Nitri dulcis.

§. 2116. *Spiritus Nitri dulcis* składa się z nafty saletrzaney i spirytusu winnego, ma kolor nieco żółtawy, zapach bardzo przyiemny, i smak słodko - gorzki Z czasem, albo gdy się nie dobrze zachowuie, staie się kwaśnym, i wtedy potrzebuie poprawy. Zwykło się go podobnież uzywać 1) w *macicznych i kurczowych przypadłościach*, i iak lekkie lekarstwo poty sprawuiące po 15, 20, 60 kropel na cukrze, lub z iakim przyiemnym syropem; 2) iak *mocz pędzące lekarstwo*.

Spiritus Salis dulcis.

§. 2117. *Spiritus salis dulcis* przyzwoicie zrobiony ma także przyiemny aromatyczny zapach, i smak mocny blisko do gozdzikowego podobny. Skutki iego są wzbudzaiące, antyspazmodyczne i analeptyczne. Nayczęściey używany bywa 1) w

zgni-

zgniłych i żółciowych gorączkach, w dysenteryach. 2) W mocnym płynieniu hemoroidów, w bolesnym odchodzie czyszczenia miesięcznego. 3) W artrytyce i pedogrze dla uśmierzenia bólu. Daie się po 40, 60, 100 kropel z iakim przyiemnym syropem lub w napoiach.

Naphta Aceti.

§. 2118. Zapach i smak nafty czyli eteru octowego iest szczególnieyszey wonności i przyiemności. Zwykło sie tego preparatu używać iak nafty witryoliczney, osobliwie w przypadłościach rumatycznych i artrytycznych, zewnętrznie także do nacierania używana bywa.

III. Sól fosforyczna.

Phosphorus.

§. 2119. Ten gatunek soli, który się otrzymuie z kości, pospolibie ma formę lazeczek blado-żółtych i wpół przeźroczystych, które się szklą na złamku i świecą w ciemności. Fosfor na wolnym powietrzu wypuszcza biały dym, i roztwarza się w swóy własny kwas wydaiąc mocny zapach czosnku. Rozpuszcza się w spirytusie winnym, w oleykach lotnych i stałych.

§. 2120. Fosfor należy między naymocnieysze drażniące lekarstwa. Używany

wa szczególniéy 1) w *ciężkich nerwowych przypadłościach*, w paraliżu, trętwcu, epilepsyi; 2) w chorobach, gdzie *siły życia bardzo opadaią*. Doza iest $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, 1, 2 grana solwowane w oléyku migdałowym, w likworze albo nafcie witryolicznéy, która to solucya bierze sie z wodą. Z preparatów mamy *acidum phosphori, soda phosphorata, Mercurius phosphoratus*.

IV. Sole alkaliczne lotne.

Alcali ammoniacale.

§. 2121. Sól alkaliczna lotna znayduie się wprawdzie we wszystkich trzech wydziałach natury, lecz nayobficiéy w istotach zwierzęcych, z których otrzymuie się dwiema drogami, albo za pomocą ognia, albo przez fermentacyą gnilną. Naylepiéy i nayczyściey iednak otrzymuie z salmiaku. Różnica z salmiaku otrzymanéy lotnéy soli od innych iako to soli ieleniego rogu, zawisła tylko od empirewmatycznego oléyku, gdy się tenże odeymie przez rektyfikacyą, wszystkie alkaliczne lotne sole są sobie równe.

§. 2122. *Sal volatile salis ammoniaci*, które sie tak w wodzie iak spirytusie solwuie, iest mocno drażniące i przenikaiące dyaforetyczne lekarstwo. Pomnaża cyrkulacyą krwi, przyspiesza poty i pędzi uryne. Używa sie szczególniey 1) iak *wzbudzaiące lekarstwo* w chorobach, gdzie siły

ży-

życia bardzo opadły, w tak zwanych ziadliwych febrach, w apoplexyi nerwowéy, w letargu, w przypadłościach nerwowych. 2) W *paraliżowych afekcyach*, przeciw katarakcie. 3) Jak *lekarstwo na poty* w cofnionéy chorowitéy materyi ospy, odry i t. d. w artrytyce i podogrze (*Sydenham, Boerhawe*). 4) W *febrach przemiiaiących*. P. *Cullen* dawał ią w czasie ograżki dla zmnieyszenia paroxyzmu 5) W *przypadłościach histerycznych* przeciw waporom, migrenie. 6) W *chorobach wenerycznych* (*Lemery, de le Boe, Peyrilhe*). Należy ona do osobliwych antysyfilitycznych lekarstw łącznie z dekoktami *signorum* i kapielami. We wszystkich iednak przypadkach, gdzie się zapalenie znayduie, powinna bydź z naywiększą ostrożnością używana. Daie się od 2 do 15 gran z kamforą, piżmem i. t. p. zawsze iednak w płynnym kształcie, naylepiéy w emulsyi. Zewnętrznie używa się iak wzbudzaiące lekarstwo, i daie się do wąchania utonionym; zaduszonym i w letargu leżącym.

Preparaty.

§. 2123. *Spiritus salis ammon. causticus.* Solucya *ammoniae* ogołoconéy z kwasu weglistego, zapachu nader przenikaiącego prawie zaduszaiącego, smaku ostrego i palącego. P. *le Sage* zaleca to lekarstwo szczególniéy przeciw ukąszeniu iado-

wi-

tych owadów iako to iaszczurek, tudzież psa wściekłego, sądząc, że iad neutralizuie się przez toż w ranie. Przeciw ukaszęniu węża iest naylepszym lekarswem ten spirytus dawany po 50, 60 kropel w krótkich chwilach (*Williams*). Według téy saméy teoryi ma bydź także skuteczny w biegunkach dla neutralizowania ostrości kwaśnéy, na oparzeliny, boleści zebów i. t. p. 2) W *słabościach* dawany osobom zaduszonym lub utonionym wewnętrznie po drachmie. — P. *Odier* proponował go na puchlinę wodną w głowie lecz bez własnego doświadczenia. Jest to nader przenikaiące i drażniące lekarstwo. Daie się po 5, 10 15 kropel z dostateczną ilością wody.

§ 2124. *Spiritus salis ammon. simplex, spir. cornu cervi*. Jest to solucya wodna soli alkaliczněy lotnéy, maiącéy przy sobie kwas węglisty. Daie sie od 5 do 50 kropel w wodzie. Znayduią się także spirytusy salmiakowe składane, iako to: *spir. sal. ammon. aromat. foetidus, anisatus, vinosus, oleosus* czyli *sal volatile oleosum Sylvii; spiritus C. C. succinatus* czyli *eau de luce* należy także do téy klasy. Powinien bydź czysty i mieć zapach nieprzykry. Używa się pospolicie w przypadłościach kurczowych, które uśmierza, przyspiesza poty i pędzi urynę. Szczególniéy skuteczny iest 1) przeciw przypadłościom od cofnionych chorób wyrzutowych, ospy, odry i. t. d. 2) W chorobach artrytycznych

cznych i rumatycznych, w pedogrze 3) W przypadłościach macicznych. Doza iest od 20 do 100 kropel, do którego dodaie się *liquor anodynus*, *tinctura opii*, *valerianae*, *camphora* i. t. p. Bierze się także za dodatek do innych nerwowych lekarstw. *Spiritus Mindereri concentratus* zastępuie zupełnie mieysce tego lekarstwa.

Sal Succini.

§. 2125. Sól ta odłączona z bursztynu przez destyllacyą składa się z małych troygraniastych krzyształów, kolor ma brudno-biały, smak kwaśny ostry. Skutki iey są rozpalaiące, poty sprawuiące i uśmierzaiące spazmy, które większą częścią zawisły od oleju empireumatycznego, który się pospolicie przy niey znayduie. Daie się od 5 do 10 gran z cukrem w przypadłościach paraliżowych, afekcyach macicznych i. t. d.

V. Oleje empireumatyczne.

Oleum animale Dippelii.

§. 2126. Ten olejek inaczey zwany *oleum cornu cervi rectificatum* ma zapach balsamiczny, przenikaiący lecz nieprzyiemny. Gdy iest świeży, nie ma żadnego koloru iak woda czysta, od powietrza gęśnieie i żółknie, dla tego zachowany bywa

wa w małych flaszeczkach, których otwór pieczętuie się. Jest to likwor po nafcie naysubtelnieyszy i naylekszy. Smak ma oléyny i korzenny. Solwuie się w occie, w spirytusie winnym i po części w wodzie.

§. 2127. *Oleum animale Dippelii* używa się wewnętrznie szczególniéy 1) w *kurczowych przypadłościach*, których choć zupełnie nie znosi, przecie ie łagodzi i wstrzymuie. Naylepiéy iednak skutkuie w lżeyszych nerwowych przypadłościach, w tańcu S. Wita, w macicznych afekcyach i. t. p. PP. *Cartheuser* i *Werlhof* z pożytkiem używali go w upornych epilepsyach. 2) W febrach przemiiaiących tuż przed paroxyzmem (*Haller*), nierównie iednak skutecznieysze iest tu *opium*. 3) W chorobach artrytycznych i rumatycznych. 4) Przeciw robakom i solitérowi. W ogólności iednak ten preparat używany nie bywa, gdyż swą piérwszą empireumatyczną własność łatwo znowu bierze. Doza iest od 5, 15 do 50 kropel na cukrze, w wodzie, w winie, niekiedy dodaie się mu *liquor anodynus*.

Oleum Succini.

§. 2128. Olejek otrzymany z bursztynu przez destyllacyą na sucho, i przyzwoicie rektyfikowany iest iasny nieco żółtawy, niekiedy fałszowany bywa oleiem skalnym (*petroleum*). Bardzo iest gorący i rażący, P. *la Motte* zachwala go w słabe-

bościach rodzących niewiast. Także w drętwcu pożytecznie używany był od 5 do 15 kropel. W skutkach zachowuie się tak iak *oleum animale Dippelii.*

Oleum Asphalti.

§. 2129. Ten czarny, nieprzyiemny przez destyllacyą na sucho ze smoły kopalnéy otrzymany oléy, który podobnież rektyfikowany bydź musi, zachwala P. *Courcelles* w ciągłych wrzodach, w suchotach i w ospie ropiacéy. PP. *Leuthner* i *Lentin* maią szczególne doświadczenia, które ieszcze nie są potwierdzone. Jeżeli się znayduie iakie zapalenie, zawsze iest to lekarstwo szkodliwe, gdyż mocno rozpala i drażni. Daie się po 10, 14 kroplach. P. *Mellin* zaleca ten gatunek smoły w proszku do 15 gran z cukrem mlécznym. *Asphaltum* często mieszane bywa z smołą pospolitą, przeto maiąc inne pewnieysze leki można się bez tego materyału w medycynie obeyść.

ROZDZIAŁ III.

Leki mocniéy drażniące.

Mercurius vivus.

§. 2130. Między innemi metalami żywe śrebro posiada naywyższy stopień podzielności, i przytym znaczną ciężkość, dla

dla téy przyczyny proponowano i często używano żywego srebra przeciw uporczywym zatkaniom kiszek i tak zwanym *miserere*. Lubo zaprzeczyć nie można, że niekiedy pomogło, użycie iednak iego iest zawsze bardzo niepewne, dało się bowiem czasem widzieć zapalenie kiszek i rozerwanie onychże. W zamiarze uleczenia zwyż rzeczoney choroby, gdzie się daie 6, 10, 11 uncyy żywego srebra, używa się lekarstw laxuiących, tłustego rosołu lub iakiego oleju. Prócz tego przypisuie się także żywemu srebru własność niszczenia gniazda i samych robaków, gdy się gotuie w wodzie, i ta daie się choremu za ordynaryyny napóy; lecz te doswiadczenia są ieszcze bardzo niepewne.

§. 2131. Chcąc aby żywe srebro skutkowało, i od naczyń ssących przyięte było, trzeba go przyprowadzić do stanu wapna więcéy lub mniey doskonałego, albo merkuryalnéy soli przez solwowanie go w kwasach. Będąc w takim czynnym stanie pokazuie się zawsze iak powszechne przenikaiące swym drażnieniem lekarstwo, i wymaga tych samych ostrożności prawideł iak inne mocno rażące leki. Przy tym działa ono naywięcéy na systema limfatyczne i odłączaiące organa. Z przyczyny téy własności iest mocném solwuiącém lekarstwem w wielu chorobach. Bardzo często przyspiesza odchód uryny, niekiedy transpiracyą, rozwolnienie stolca, a naypospoliciey ślinotok.

§. 2132.

§. 2132. Końcem wytłómaczenia tych własności chwycono się powszechnie tego zdania, iż Merkuryusz stan krwi odmienia, albo konsystencyą iéy rozwalnia. Ta zasada nic innego nie iest iak tylko z dawna przyięty domysł, którego niegruntowność doświadczenie pokazało. U osob nawet, które długo ślinotok miały, krew z żyły upuszczona nie była przeciw-naturalnie płynną i rozwolnioną. Podobnież nie iest zaspakaiaiące owo zdanie, iakoby merkuryusz przez swóy szczególny ciężar, albo przez swą wielką podzielność działał, gdy uważamy, że naywięcey tylko iak iaka sól działać poczyna, i że kilka gran częstokroć znaczne iuż odmiany sprawuią. Gdyby ciężar był przyczyną iego skutków, więc wszystkie merkuryalne preparaty musiałyby mieć iednakie skutki.

§. 2133. Inny bardzo subtelny domysł, który miał pierwszy *Kullen*, zasadza się na tym, że Merkuryusz posiada osobliwą skłonność łączenia się z solami amoniackiemi. Przypuszcza autor, że od połączenia się iego z wodnistą częścią krwi szczególna onegoż własność pochodzi, iż przez różne wypróżnienia ciała odchodzi, a ponieważ sól amoniacka w ilości większéy wypróżnia się przez ślinne gruczołki, przeto z tego łatwo wytłómaczyć się daie, dla czego Merkuryusz ślinotok wzbudza. Ta własność nie może bydz iednak tym sposobem dostatecznie wyiaśniona; bardziey naycelnieyszy skutek żywego śrebra

zdaie

zdaie się zależeć na tym, iż ono pomnaża wzruszenie gruczołków ślinnych, a razem całego limfatycznego systemu. Ztąd następuie mocny upływ śliny, soku pankreatycznego, szlamu kiszkowego, a gdy się bardzo podnosi drazliwosć powstaią nawet zapalenia.

§. 2134. Merkuryusz wznieca saliwacya wprowadzony do soków w dostateczney ilosci czy to przez pierwsze drogi, czy przez ssące naczynia skóry. Dawniey to wyprożnienie miano za nieuchronnie potrzebne w leczeniu wenerycznych chorób, przyiąwszy za rzecz gruntowną, że Merkuryusz przez pomnożone wypróżnienia leczy; ten sposób leczenia dotąd ieszcze iest używany w wielkich lazaretach. Nowsze iednak i dokładnieysze doświadczenia to pokazały, że choroba weneryczna bez saliwacyi i wszelkiego wyprożnienia zupełnie uleczoną bydz może; że sam ślinotok częstokroć niedostateczny iest zniszczyć złą konstytucyą chorego, lecz bardziey ią ieszcze umacnia. Przeto słusznąby rzeczą było takowey kuracyi calenie używać. Lekarstwa merkuryalne naylepsze są te, które nayrnniey sprawuią ślinotok.

§. 2135. Podobieństwo iest prawdy, że iad weneryczny iako materya drażniąca, i podług analogii innych iadów szczególną sprawuie odmianę w wzruszliwości konstytucyi, która to wzruszliwość sama sie także odmienia, na co dotąd nie miano baczności. Szczególniey zdaie się, że

on

on wzruszliwość systemu limfatycznego zmnieysza i przytępia, a Merkuryusz iako powszechne drażniące lekarstwo iest pomocny, gdyż te skutki iadu znosi, albo do równowagi wzruszliwość przyprowadza. Ztąd okazuie się, dla czego żywe srebro nie zawsze iest skuteczne, dla czego nawet po nieumiarkowanym używaniu onegoż powstaią zgniłe wrzody i rozmaite przypadłości, które są uciążliwsze niż choroba sama, gdyż przez ciągły bodziec Merkuryuszu wzruszliwość aż do zbytku podniesiona bydź może, i dla czego potém wzmacniaiące leki i. t. p. te przypadłości znoszą. To iest według mego zdania bardzo naturalne wyiaśnienie, które dać można o sposobie działania Merkuryuszu, ile dotąd iest nam wiadomy.

Mercurius dulcis.

§. 2136. Między chemicznemi merkuryalnemi preparatami *Mercurius dulcis* iest nayłagodnieyszy, te tylko sprawuie niedogodność, że łatwo wznieca ślinotok, i działa na kanał kiszkowy. Nayczęściéy używany bywa iak lekarstwo solwuiące 1) w uporczywych *zatkaniach kiszek*, wątroby, kruszek i innych limfatycznych gruczołów. W febrach kwartannych i długociągłych przemiiaiących, tudzież w zatwardzeniach wszelkiego gatunku tak zewnętrznie iak wewnętrznie użyty (*Houlston*);

2)

2) w *chronicznych chorobach wątroby*; 3) w *chorobie skrofuliczney*; 4) we *wszelkich chorobach skórnich*; 5) w *puchlinie wodney*. Na limfatyczne naczynia szczególniey działa (*Lyson*), w puchlinach głowy łącznie z zielem *digitalis purpurea* (*Dobson* i *Percivall*); 6) w zatrzymaniu *czyszczenia miesięcznego* od słabości (*Watson*); 7) przeciw *robakom* i ich kleiu; 8) w *trudnym połykaniu* (*van Geuns*); 9) *preciw wilgotnym i długo-ciągłym zapaleniom oczu*, które naywięcey są skrofuliczne (*Cullen*); 10) w *ospie*, nie iak lekarstwo dla osłabienia albo cale przytłumienia ospowego iadu, lecz dla przygotówania do tey choroby dzieci zwłaszcza skrofulicznych (*Hufeland*). W czasie saliwacyi w ospie rozwalnia kleiowatość w gardle i piersiach, i pomaga do wypełnienia króst w opieszałym ropieniu; 11) w przypadłościach *artrytycznych i rumatycznych*, w scyatyce wewnętrznie i zewnętrznie; 12) w *wściekliznie* (*Hach*); 13) przeciw *drętwcu i tryzmie*, w wschodnich i zachodnich Indyach używaią go także w inflamacyach wewnętrznych. W pleurze, w zapaleniu wątroby, w biegunce (*Lind*, *Hamilton*); 14) we wszelkich *wenerycznych chorobach* z lekarstwami diaforetycznemi n.p. *opium*, *guajacum* dla poskromienia saliwacyi. Wszystkie wypróżnienia, biegunki, znaczny upływ uryny i t. p. zatrzymuią kuracyą.

§. 2137.

§. 2137. *Mercurius dulcis* daie się 1) w *proszku* od ½ do 2 gran i więcey, z cukrem, magnezya, raczemi oczami, kamforą; 2) w *pigułkach* z lekami solwuią emi, iako są: *sulph. aurat. antimonii, camphora, opium, gum. guajac. ammoniac. cort. peruv. sapo venet extr. amara.* Kamfora i opium naylepiey tu zapobiegaią wznieceniu slinotoku, które iednak nie wszędzie użyte bydź mogą. Przy używaniu Merkuryuszu trzeba się wystrzegać wszystkich kwaśnych i słonych rzeczy. *Calomel* czyli *panacea mercurialis* podobnym sposobem używa się, lecz iest niepewne lekarstwo, gdyż *Mercurius dulcis* przez powtarzane sublimacye staie się poczęści *corrosivus (Moench).*

Mercurius sublimatus corrosivus.

§. 2138. Lubo ten preparat merkuryalny znany iuż był Arabom, iednak w 16. dopiero wieku użyty był iak tayne lekarstwo przeciw weneryczney chorobie, następnie *van Swieten* naywięcey przyczynił się, iż powszechnie uzywanym został. Różni się od poprzedzaiacego w tym, że iest nasycony kwasem soli kuchenney i doskonale oxydowany. Składa się z przeźroczystych krzyształów, w wodzie i spirytusie łatwo się solwuie; smak iego iest ostry metaliczny, należy on do liczby nayokropnieyszych trucizn.

§. 2139. W skutkach swoich bywa ten sublimat bardzo niepewny, gdyż proporcya części, z których sie składa, nie iest równa (*Scopoli*). Często także po użyciu onegoż następuią womity, plucie krwią, kolki, kurcz żołądkowy i suchoty; przeto w używaniu tey metaliczney soli wielkiey potrzeba przezorności. Dla delikatnych i słabowitych osób cale niesłuży, podobnież dla kobiet brzemiennych i w piersicowych defektach. Doświadczenia iednak, które niektórzy przeciw temu lekarstwu przywodzą, powinny bydz ograniczone. Zależy tylko na stósownym użyciu iego, i przyzwoitym rozróżnieniu chorych, którym sie dać może (*Girtanner*).

§. 2140. Sublimat ma niewątpliwie swoią dobrą stronę: iż pospolicie prędko pomaga, choć pomoc nie iest trwała, powtóre iż nie tak łatwo wznieca saliwacyą, a przy tym mocniey pomnaża urynę; potrzecie że iest bardzo dogodnym lekarstwem, gdzie chory nie potrzebuie szczególney ostrożności. Używany bywa oprócz nayuporczywszych przypadłości przeciw wyrzutom w długo-ciągłych chorobach skórnich; na ziadliwe wrzody skrofuliczne i rakowe (*Justamond*); w zastarzałych przypadłościach artrytycznych, w scyatyce i. t. p.

§. 2141. *Mercurius sublimatus* daie się w dozie $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ grana aż do iednego powoli 1) w *solucyi wodney* dodawszy syropu, albo salmiaku dla przyspieszenia oneyże. Solucya w spirytusie według spo-

so-

sobu P. *van Swieten* iest bardzo przykra metaliczna. Można go także solwować w winie Ryńskim lub wódce Francuzkiéy, i dodać *aquam cinnamom. c. vino (Piderit)*, albo w téy saméy tylko wodzie solwować Merkuryusz. Nieco *opium* iest naylepszy dodatek dla osób tkliwych. 2) W *pigułkach*: *a*) podług przepisu P. *Hoffmanna (pilulae majores Hoffm.)* z osródką chleba, co iednak nie iest pewne; *b*) podług P. *Bayla (pilulae sine pari)*, gdzie do sublimatu dodaie się opium, kamfora, sól alkaliczna; *c*) podług *cyrylla* z dodaniem salmiaku, opium, sassaparylli. Te pigułki dobrze wysuszone, tak długo używaią się, póki przypadłości nie znikną; dla zapobieżenia recydywie, daie się choremu solucya *Plenka*. Przy używaniu sublimatu naylepiéy służą napoie kleykowate, mleko, szokolata i tym podobne. Sól alkaliczna rozpuszczona w wodzie i z iakim tłustym oleiem umieszana iest nayskuteczniéyszym lekarstwem przeciw truciznie sublimatu, niemniéy wszystkie oleyne i szlamiste rzeczy.

Mercurius Nitrosus.

§. 2142. Gdy się solucya żywego srebra w mocnym saletrzanym kwasie uskuteczniona krystalizuie, robią się igły lub właściwie cienkie pryzmy, gdy zaś ta solucya daie się do ewaporacyi, po wychłodnieniu zostaią się płaskie tabliczki, które

się potém solwuią w poczworney ilości destyllowaney wody. Naypierwszy *Lęmery* używał wewnętrznie tego preparatu, który w nowszych czasach od P. *Selle* miał swoią zalete. Nakazuie on z początku brać z rana i wieczór po dwie krople w dostateczney ilości wody, a potém wyżey do 4, 5 kropel; zwłaszcza w zastarzałych wenerycznych przypadłościach, gdy inne lekarstwa są nieskuteczne. Trzeba go używać z wielką przezornością, a do tego należy, aby był przyzwoicie sporządzony.

Mercurius cinereus.

§. 2143. Merkuryusz popielatego koloru iest precypitat z solucyi żywego srebra w kwasie saletrzanym zimnym przez dodanie dostateczney ilości *spirit. sal ammoniac. aquos.* Jest on iedno z naylepszych lekarstw przeciw przypadłościom wenerycznym, w wyrzutach skornich i. t. d. Daię sie dziennie od 1, 2 do 6 gran 1) w *proszku* z cukrem, albo 2) w *pigułkach* z gummą gwajacką, kamforą, opium.

Mercurius solubilis Hahnemani.

§. 2144. Ten preparat różni się od poprzedzaiącego w tym, że tu precypituie się żywe srebro z solucyi w kwasie saletrzanym zimney przez nalewanie przyzwoitey ilości *spir. sal. ammoniac. caustic.*

Pre-

Precypitat ma kolor czarny, który na powietrzu bledmeie. Przez lekie tarcie i w cieple redukuie się znowu żywe śrebro. Jest to merkuryalne wapno niezupełnie oxydowane, przeto iego skutki nie są tak mocno drażniące i kaustyczne. Ten gatunek Merkuryuszu nie wzniec tak prędko ślinotoku iak inne leki merkuryalne, i łatwo się solwuie. Używany bywa 1) przeciw *przypadłościom wenerycznym* wszelkiego rodzaiu od pół do iednego grana z proszkiem korzenia lukrecyi, i daie się codzień wyżey o pół granu. Należy on do nayskutecznieyszych żywego srebra preparatów. 2) Używa się także iak *lekarstwo solwuiące i rozpędzaiące*. W czarney katarakcie (*Lentin*).

Mercurius phosphoratus.

§. 2145. Precypitat żywego śrebra z solucyi w kwasie saletrzanym za pomocą fosforycznego kwasu naypierwey używany był we Francyi, a potém znowu zaniechany. Podług dotąd uczynionych z nim doświadczeń zdaie się bydź bardzo skuteczny i ciału ludzkiemu dogodny, lecz potrzebuie wielkiéy ostrożności, gdyż w maleńkiéy nawet ilości sprawuie nudności i womity, a bardzo predko ślinotok. Pożytecznie użyty był przeciw wenerycznym skórnim chorobom i przypadłościom wszelkiego gatunku. Doza iest ¼, ½ grana w proszku z cynamonem i cukrem. *Mercu-*

rius phosphoratus nie solwuie się w wodzie.

Mercurius gummosus Plenk.

§. 2146. Żywe śrebro tarte z kléykiem arabskiéy gumy nie solwuie się, lecz tylko rozciera, przeto wchodzi, i bezskutecznie wychodzi z ciała. Do tego doza iest niepewna, ile tylko naczynia ssące przyymuią. Używany bywa ten preparat w *solucyi* z wodą lub mlekiem, gdzie sie żywe srebro znowu oddziela; albo w *pigułkach* z śródką chleba, które zawsze świeżo robione bydz muszą, bo prędko schną i twardnieią.

Aethiops antimonialis.

§. 2147. Żywe śrebro połączone z spisglasem *(antimonium)*, któremu pierwszy *Huxham* dał zaletę, iest bardzo skuteczne, solwuiące i poty sprawuiące lekarstwo, które nie tak łatwo działa na gruczołki ślinne. Naywięcey używany bywa ten preparat 1) w przypadłościach *rumatycznych*, w artrytyce; 2) w zaflegmieniu i zatkaniu kiszek, w nabrzmiałych gruczołach, 3) przeciw *wyrzutom skórnim*. *Boerhawe* i *Cotunni* szczególniey go zalecali w ospie. Doza iest od 1 do 10 gran dla dorosłych z cukrem.

Aethiops mineralis.

§. 2148. Połączenie żywego srebra z siarką stanowi ten preparat, który w dyspensatoryach farmacewtycznych z przyczyny różney proporcyi siarki do Merkuryuszu iest bardzo różny. Robi się albo za pomocą ognia, albo na zimno przez samo tarcie, gdzie się żywe srebro obraca w wapno, i ma kolor ciemny popielaty. Daie się od 1 do 10 gran w wyrzutach skórnich, w nabrzmieniu gruczołów, w ospie i. t. d. iak *Mercurius dulcis*. Sześć części żywego srebra z iedną częścią siarki razem stopione i sublimowane daią krzyształową lsknącą się masę koloru czerwonego nie maiacą żadnego smaku i zapachu, ktąrą nazywamy *cinnabaris*.

Antimonium.

§. 219. *Antimonium* dopiero na końcu 16. wieku użyte było wewnętrznie od *Kunkla*. Aż dotąd trzymano go za naywięksą trucizną, i używano go tylko zewnętrznie Lekarstwa antymonialne w pełney dozie są mocno drażniącemi istotami, ktore sprawuią womity i stolce; w małey ilości czynią wszystkie drogi wolne, przyspieszaią poty, pędzą urynę, ułatwiaią expektoracyą, i sprawuią także wyprożnienie górą i dołem, iak ich skutki kieruiemy, przeto w materyi medyczney należą do lekarstw głównych.

§. 2150.

§. 2150. *Antimonium crudum* znayduiące się w aptekach iest sztuki produkt. Skutki iego są czasem bardzo niepewne. — Używane bywa 1) w *nabrzmiałości* i *zatkaniu* gruczołów, w skrofulach, w zatwardzeniu kiszek po febrach; 2) w *chorobach skórnich*, świerzbie, liszaiu i. t. d. 3) w *ucią̇żliwościach rumatycznych* i *artrytycznych*, uporczywych katarach, w złożoney materyi artrytyczney (*Loof*) Pospolicie daię się w proszku lub konfekciku. Naybespieczniey zaczyna sie od 10., 20 gran, i powoli podwyższa się doza do pół i całey drachmy. Używaiąc go trzeba się strzedz, aby żołądek obciążony nie był kwasem, gdyż łatwo powstać może mocna kolika, biegunka nawet i womity. Przeto dla ostrożności dodaie się do niego lekarstw kwas połykaiących, magnezyi, raczych oczów i. t. p. Żadney soli łączyć z nim także nie należy.

Sulphur auratum Antimonii.

§. 2151. *Basilius Valentinus* iest wynalazcą tego preparatu. Ta pomarańczowego koloru siarka w tym różni się od pospolitey, iż ma przy sobie cząstki metaliczne spisglasu, które są nieiako oxydowane. Jest to lekarstwo mocniey drażniące i rozpalaiące, dla tego szczególniey służy 1) iak solwuiące lekarstwo w *chorobach chronicznych*, w zaflegmieniach, w zatkaniach gruczołów kruszko-

wych,

wych, w przypadłościach skrofulicznych, w zatkaniach kiszek, w puchlinie wodnéy. 2) *W przypadłościach piersiowych*, w zwężeniu piersi i. t. p. iest naylepszym expektoracyi ułatwieniem 3) W *chorobach skórnich* 4) W *rumatyzmach*, w artrytyce, pedogrze, zastarzałych katarach. Przyspiesza także transpiracyą.

§. 2152. *Sulphur antimonii* daie się naylepiéy 1) w *pigułkach* z gumma ammoniacką lub gwajakową, z mydłem, gorzkiemi extraktami, *extr. cicutae, Mercur. dulc. oxim. sqvillit.* Gdy się chorym nie na czczo daie, lepiéy go i w większéy ilości znoszą. 2) W *proszku* z magnezyą lub cukrem. 3) W *solucyi* dodawszy *gum. ammoniac.* W mixturach niedaię się przyzwoicie, gdyż zawiesza się na szkle.

P r e p a r a t y.

§. 2153. *Sulphur auratum antimonii liquidum, seu tinct. antimonii saponata Jacobi* iest bardzo słaba tynktura antymonialna, która długo trzymana bydź niepowinna. Mocnieysza od téyże iest *tinctura antimonii Hermbstädt* Daie się od 8 do 15 kropel. Nayobfitsza w siarkę antymonialną iest *tinct. antimonii Klaproth.* Dawniéy używane tynktury *antimonii acris, tartarisata, nigra, tinctura antimonii Mangoldi* rzadko dawane bywaią. — *Pulvis alterans Plummer.* złożony z równych części siarki antymonialnéy i *Mercur.*

cur. dulcis daie się od 5 do 15 gran sam przez się, albo w pigułkach z gorzkiemi extraktami.

Kermes minerale.

§. 2154. Ten antymonialny preparat, który się od poprzedzaiącego względem składu swego w tym rożni, że więcey ma w sobie metalicznych części, naypierwszy robił *Glauber*; *Simon* zas ieden z kartuzkich mnichów naywiększą dał mu zaletę przez publiczne uwiadomienie w r. 1710. Ma on brunatno-czerwony kolor, zapachu i smaku niema, używany bywa iak *sulphur antimonii* 1) w *uciążliwościach piersiowych* (*Stock* o skutkach kermesu w zapaleniu płuc). 2) W *chronicznych wyrzutach skórnich.* 3) W *zatwardzeniach wątroby* i. t. p. co dwie godziny po 1 lub 2 grana.

Tartarus emeticus.

§. 2155. Ten gatunek soli antymonialney w medycynie bardzo często używany bywa, który we wszystkich prawie chorobach może mieć mieysce. 1) Jak *drażniące solwuiące* lekarstwo tak zwane *alterans* daie się $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ grana z powtarzaniem zwłaszcza w chorobach gastrycznych, febrach flegmistych, w puchlinie wodney, w przypadłościach paraliżowych i. t. d. z extraktami gorzkiemi, solami obospólnemi; 2)

w

w *chorobach febrycznych*, gdzie przyspieszyć chcemy transpiracyą lub iaką krytyczną erupcyą, daie się c. *liquor. Minderer. rob sambuc* i. t. p. 3) iak lekarstwo *ułatwiaiące expektoracyą*; 4) na początku chorób z salmiakiem; 5) końcem wypróżnienia. Daie się naylepiey w solucyi z wodą destyllowaną; w proszku lub pigułkach nie iest pewne użycie.

Vinum antimoniatum Huxami.

§ 2156. To antymonialne wino działa iak diaforetyczne solwuiące lekarstwo, u dzieci zaś iak emetyczne. Skutki tego preparatu zawisły od dobrey extrakcyi czyli solucyi cząstek metalicznych. Używa się nayczęściey 1) w *chronicznych chorobach skórnich*, w ospie iest bardzo ważnym lekarstwem. 2) W *rumatyzmach*, w artrytyce, w katarze zastarzałym, w dychawicy, w biegunce. 3) W *zatkaniach gruczołów*, skrofułów i. t. d. Daie się po 10, 15, 20 kropel, i postępuie się wyżey, albo dodaie się *tinct. gvajaci, extr. aconiti, digitalis, tinctura thebaica* i. t. p. Zamiast tego preparatu możnaby kilka gran *tart. emet.* w iedney uncyi wina solwować.

Terra ponderosa salita.

§. 2157. Ta ziemna sół należy do drażniących solwuiących leków, działa ona iednak nayznaczniey na limfatyczne naczynia,

nia, gruczoły, i odłączaiące narzedzia. Prócz tego na drogi moczowe i pory skórnie; puls i cyrkulacya krwi nie pomnaża się od niey. P. *Crawford* był pierwszy, który tego lekarstwa na skrofuły i upo rczywe wyrzuty skórnie użył, poczym w wielu chorobach czynione były z nią doświadczenia.

§. 2158 *Terra ponderosa salita* szczególniey iest skuteczna 1) w *skrofułach* i przeciw skrofulicznym przypadłościom wszelkiego gatunku. Czesto iednak ona nie pomaga dla tego podobno, iż skrofuły nie są zawsze iednakie. Używana bywa w zapaleniach oczów, w wrzodach, w krwawym kaszlu, w fistule łzowey od skrofuliczney przyczyny pochodzących, także na początku suchot. 2) Na *gardło* rozdęte. 3) W *przypadłościach robacznych* i na kley czyli gniazdo robaków, gdzie nie iest przykra iak inne przeciw glistom lekarstwa. 4) W *zaflegmieniu* pierwszych dróg, zatkaniu kruszek, w skłonności do rachitycznéy choroby, w atrofii, w flegmistéy dychawicy. 5) Na *wyrzuty skórnie*: parchy, liszaie. — 6) w *zatwardzeniach* i *nabrzmieniach*, iako to iąder, i otwardziałościach rakowych. 7) W *przypadłościach* od przytłumionego *czyszczenia miesięcznego*, w szaleństwie, w puchlinie wodney, także w dolegliwościach artrytycznych i rumatycznych zdaie się podług niektórych dostrzeżeń bydź pomocną.

§. 2159.

§ 2159. Ten preparat daie się pospolicie 1) w *solucyi*. Pół lub cała drachma do iedney uncyi wody iest naylepszą proporcyą, do tey solucyi dodaie się nieco syropu, z którey bierze dorosły po 30, 40, 60 kropel trzy lub cztery razy przez dzień; można ią także połączyć z iaką aromatyczną wodą lub elixyrem, tudzież z extraktem cykuty, *digitalis*, a podług nowszych doświadczeń *cum ferro salito*. Naylepiey z początku dawać małe dozy. 2) W *proszku* dwa lub trzy razy dziennie po 4, 5 gran z cukrem, waleryaną i. t. p. 3) W *pigułkach* c. *extr. cicut. hyosciam. gentian* i. t. d.

§. 2160 Używaiąc tego lekarstwa trzeba co 8 lub 12 dni laxować chorego (*Hufeland*). *Terra ponderosa* nie dekomponuie się od roślinnych syropów, od kwaśnego miodku, wina antymonialnego, sublimatu, czystych aromatycznych tynktur i extraktów, które nie wiele w sobie maią ściągaiących części. Przeciwnie zaś z kwasem witryolicznym i saletrzanym, tudzież z preparatami, w których się te kwasy znayduią, nie da się połączyć. Niemniey *flores sulphuris*, *tartarus emeticus*, *salia alcalia*, *magnesia* dekompónuią onę. Przez picie dekoktu z drzew i tyzanny bardzo się wzmacniaią iey skutki. Także przez *opium*, *aquam ceraso-lauri*, gdy części są bardzo bolesne i tkliwe.

Al-

Alcali vegetabile fixum.

§. 2161. Sól alkaliczna roślinna należy do przenikaiących drażniących lekarstw (*Humbold*). Używana bywa 1) przeciw *kurczowym* przypadłościom albo samotnie, albo na przemiany z opiatami połączona (*Stütz*). 2) Jak *drażniące lekarstwo* dla żołądka w przypadłościach od kwasu. Pospolicie daie się chorym *ol. tartari per deliquium* po 10, 20, 30 kropel z wodą, albo *sal tartari* po 3, 5, 10 gran w małych przewiokach czasu.

Gummi ammoniacum.

§. 2162. Gumma ammoniacka przychodzi do nas z Afryki, Etyopii, Egiptu i z niektórych okolic Indyi wschodniey w ziarnach albo w massie. Smak iéy iest z początku kleiowato słodki, potém ostry, gorzki i przykry. Zapach ma czosnku. W wodzie rozpuszcza się dobrze, któréy daie mleczny kolor. Ta solucya nie ma iednak trwałości. Gumma w cieple mięknieie, na zimnie się kruszy, iż ią na proszek zetrzeć można. Spirytus winny solwuie iéy blisko połowę. Oprócz kleistych żywicznych części ma także nieco eterycznego oleju, ale w mnieyszéy ilości niż *gum. galbanum* i *asa foetida*. Skutki posiada drażniące; solwuie i rozgrzewa. W większéy kwocie użyta sprawuie stolec wolny i poty, oraz pędzi urynę.

§. 2163.

§. 2163. *Gummi ammoniacum* nay wiecey uzywane bywa 1) przeciw *wadom i z tkaniom* wnętrzności podbrzusza. W zatkaniu gruczołów i hektyczney febrze od tegoż z gorzkiemi extraktami, z solami obospólnemi, z mydłem. W zatrzymanym miesięcznym czyszczeniu z mirą i. t. p. W hipokondryi, gdy ta choroba pochodzi od materyalney przyczyny, z innemi gumami i solwuiącemi lekami. Także w manii. W puchlinie wodney połączone z cebulą morską W zbytecznym puszczaniu moczu z rabarbarą w małych dozach. W artrytyce i pedogrze. 2) W *przypadłościach piersiowych*, gdzie potrzeba drażniących lekarstw, w zaduszeniu, w ściśnieniu piersi. P. *Floyer* przekłada tę gummę nad wszystkie inne lekarstwa; zgoła w każdym kaszlu, gdzie żoładek lub rura oddechowa iest zaflegmiona, tylko we wszystkich tych przypadkach mocna febra znaydować się niepowinna. Na końcu pleury i perypnewmonii chcąc expektoracyą ułatwić. Używano iey nawet w suchotach dla utrzymania flegmy wyrzutu zatamowanego. W ospie, gdy piersi obciążone są lipką flegmą. We wszelkich takowych przypadkach zwykło się dodawać *kermes minerale*, *oximel simplex* lub *squilliticum*, *sulphur aurat. antimon.*

§. 2164. *Gummi ammoniacum* nie daie się w proszku, gdyż dla swey goryczy iest przykre, i zawiesza się w ustach. Naypospoliciey zwykło się dawać 1) w *solucyi*

utar-

utarte z iakim kléykiem lub żółtkiem iaiecznym; 2) w *pigułkach* z gorzkiemi extraktami; niekiedy też *fel. tauri*, *G. galban asa foetid. myrrha*, z mydłem weneckim, lekami antymonialnemi i merkuryalnemi łączyć się zwykły. Używaiąc długo tego lekarstwa osłabiaią się bardzo siły trawienia i appetyt niknie. Uważano także, że od niego wzrok słabieie (*Wichmann*).

Preparaty.

§. 2165. *Essentia gummi ammoniaci cum liquore nitri fixi et spir. vini rectif.* To lekarstwo mocniey sołwuie i rozgrzewa; daie się od 20 do 50 kropel. *Pilulae de ammoniaco cum croco et myrrha.* Daią się w uciążliwościach dychawicznych, w puchlinie wodney, w zatrzymanym miesięcznym czyszczeniu od 10 do 30 gran. *Julapium de ammoniaco cum oximelle squillitico* w zaflegmieniu piersi. — *Syrupus ammoniaci cum vino.* Daie się delikatnym osobom w przypadłościach piersiowych.

Gummi Galbanum.

§. 2166. Ta brunatna kléio - żywica ma gorzki smak i przenikaiący zapach. W handlu znayduią się gatunki przednieysze i podleysze. Większą częścią rozpuszcza się w wodzie, a solucya iest mlécznego koloru. W cieple iest lipka, lecz na zimnie

nie da się na proszek utłuc. Skutki téy gummy zawisły od części żywicznych i eteryczno oleynych.

§. 2167 *Gummi galbanum* podobnież używane bywa iak lekarstwo solwuiące 1) w dolegliwościach hipokondrycznych i histerycznych, w zatrzymanym miesięcznym, w ściśnieniu piersi i. t. p. 2) dla ułatwienia expektoracyi, zwłaszcza gdy połączony iest kurcz i przypadłości nerwowe. — Daie się w pigułkach albo solucyi z innemi solwuiącemi lekami, iako są: *G. myrrhae, asae foetidae, sulph. aurat. extr. valerianae* i tym podobne od 10 do 30 gran. Robi się także z niego *tinctura galbani* przez dygestyą z alkoholem winnym.

Gummi Myrrhae.

§. 2168. Mira przychodzi do nas z Arabii szczęśliwéy i Abissynii. Pospolicie mieszana bywa, przednieyszy gatunek składa się z pięknych iasnych ziarek, koloru żółtego białym nakrapionego; drugi pospolity iest czerwony albo brunatny. Im starsze iest drzewo, tym większe wydaie kawałki téy żywicy. Wielkie kawałki zwykły bydź rozmaitą mieszaniną z czarnych i żółtych części, a przeto oczywiście są fałszowane. Smak prawdziwey miry iest gorzki i cokolwiek ostry, ślina nabiera od niey koloru mlécznego, zapach iest przyiemny balsamiczny. Przez destyllacyą otrzymuie się olejek eteryczny. Mi-

ra

ra mocniéy drażni niż gumma ammoniacka.

§. 2168. *Gummi myrrhae* było dawniéy sławnym lekarstwem 1) w płucnych wrzodach i chorobach piersiowych (*Hoffmann, Werlhof, Weikard*). W nowszych czasach zarzucono wszystkie balsamiczne leki w chorobie płucney, gdyż one bardżo rozpalaią (*Tyssot*). Naywięcéy na tym zależy, w którym czasie choroby onych się używa. Póki iest mocna febra i zapalenie, nie służą te lekarstwa. Mira iednak w rzeczonych chorobach iest iedno z nayskutecznieyszych lekartw, i inne leki mocniéy działaią połączone będąc z mirą, która naywięcéy pomaga (*Saunders*). 2) W *zatrzymaniu miesięcznego*. Pomnaża ona krązenie soków iako lekarstwo drażniące.

§. 2169. Mira niekiedy w całości używana bywa, gdzie daie się choremu żuć; co się nie solwuie w ślinie, to chory wypluwa. Naywięcéy używaią się preparaty, iako to *extractum myrrhae aquosum*, które nie tak rozpala. Daie się z cukrem (*Hoffmann*), albo w piguikach *c. asa foetida*, *G. gvajac. limat. Mart.*, z mydłem, gorzkiemi extraktami. *Tinctura myrrhae c. spir. nitri dulc.* Jest to lekarstwo bardzo rozgrzéwaiące; daie się od 30 do 60 kropel. Zewnetrznie przykłada się na wrzody kostne i dziąseł. *Liquamen myrrhae* na popadane wargi, brodawki piersi. Pulv. *e myrrha comp. c. sabina, ruta,*

casto-

castoreo w nieregularnym czyszczeniu miesięcznym.

Gummi Asae foetidae.

§. 2170. Z korzenia i liścia blisko pnia pewnego w Persyi i Lewancie rosnącego drzewa sączy się mléczny sok bardzo przykry maiący zapach i smak czosnku, z którego na powietrzu robi się massa. Im świeższa ta iest, tym bielsza, starzeiąc się nabiera koloru czerwonego a potém brunatnego. Przychodzi w kawałkach różney wielkości, bywa także w ziarkach, lecz te nie maią tak przenikaiącego smaku i zapachu, iak zwyczayny gatunek. *Asa* prawdziwa ma więcey kléistych niż żywicznych części, prócz tego cząstki lotne i oléy eteryczny.

§. 2171. *Asa foetida* iako skuteczne lekarstwo naypiérwéy zachwalone iest od *Sydenhama.* Uspokaia kurcze 1) w *histerycznych i hipokondrycznych* afekcyach, w których więcey pomaga niż wszystkie inne antyspasmodyczne leki. Osoby cierpiące wapory maciczne od samego powonienia téy gummy przychodzą do siebie, byleby się tylko mocna febra lub burzenie krwi nie znaydowało. 2) W słabowitych narzędziach trawienia, przeciw kolice histeryczney i wietrzney, tudzież w dyspozycyi do kurczów i wzdęcia (*Whytt*). 3) Przeciw duszności od lipkiéy flegmy (*Millar*), zwłaszcza u dzieci, które prędko do te-

go lekarstwa przywykaią; dla ułatwienia expektoracyi (*Cullen*). 4) W pedogrze z gummą gwajacką zachwala go *Theden*. 5) Przeciw robakom. 6) Przeciw pruchnieniu kosci (*Schmucker*).

§. 2172. *Asa foetida* daie sie naylepiéy w pigułkach po 10, 20 gran z gummą gwajacką, piżmem, kamforą, extraktem cykuty, waleryany, rabarbarą, antymonialnemi i merkuryalnemi lekami. Z preparatów *tinctura asae foetidae c. spir. vini*, który ią doskonale solwuie, używa się zewnetrznie. *Spiritus volatilis foetidus ph. Edinb.* daie sie wewnętrznie po 10, 15 kropel.

Gummi Benzoes.

§. 2173. *Benzoe* iest właściwie żywica zapachu przyiemnego, ztąd także nazwana *asa dulcis*; przychodzi z Indyi wschodniéy zwłaszcza Summatry i Jawy w wielkich sztukach. Naylepszy gatunek ma umieszane w sobie bardzo liczne kawałeczki żółto-białego koloru podobne do migdałów. Zapalona ta żywica wydaie dymek miły, smak ma balsamiczny i ostrawy. Solwuie sie tylko w spirytusie winnym.

§. 2175. *Gummi Benzoes* zachwalone iest naywięcéy w przypadłościach piersiowych, w kaszlu i ściśnieniu piersi. Lecz teraz w całosci rzadko używane bywa wewnętrznie, zewnetrznie zas nayczęściey do kadzenia w chorobie rachitycznéy, w przypa-

padłościach paraliżowych i w rumatyzmach. Preparaty z téy żywicy bardziéy są w używaniu, iako to, *flores benzoes*, które podług dostrzeżeń P. *Hermbstädt* składaią się z ziemi wapiennéy i kwasu fosforycznego, zalecone są iak lekarstwo balsamiczne, zlekka drażniące i solwuiące w chorobach piersi. Daią się od 6 do 20 gran. *Elixirium paregoricum ex benzoe, opio, croco, ol. anisi, spir. sal. ammoniaci* daie się w kaszlu, zwłaszcza w łechcącym i dychawicznym od 5 do 20 kropel. *Tinctura benzoes comp. ph. Lond. s. bals. traumaticus ex benzoe, aloe, bals. peruviano et spir. vini* daie się niekiedy wewnętrznie iak drażniące żołądkowe lekarstwo; bardziéy używana bywa zewnętrznie do goienia wrzodów i ran iak *tinctura benzoes simplex*, która także używa się do mycia.

Arnica.

§. 2176. Kwiat, liście i korzeń téy rośliny używane bywaią w medycynie. Kwiat ma smak gorzkawy ostry, a zapach aromatyczny roztarty będąc między palcami. Ma więcéy żywicznych niż oléynych eterycznych części. *Arnica* z początku w wielu chorobach zachwalona była, lecz w wielu po doświadczeniach powtarzanych okazała się nieskuteczną. Przyczyną tego iest podobno ziemia, gdzie rośnie i zbiera się, częścią też częsta zamiana z innemi ro-

roślinami. Jest ona bardzo drażniące, gorące lekarstwo, które niekiedy womity, niekiedy poty i zbyteczny upływ uryny sprawuie. Kwiat iest bardziey przenikaiący i mocniey wzbudza, korzeń zaś łatwo wznieca wymioty; ziele arniki zachwalone iest także zewnętrznie w przypadłościach paraliżowych.

§. 2177. *Flores arnicae* używane bywaią 1) w *odrętwiałościach* czyli paralitycznych afekcyach. P. *Auskow* znalazł one bardzo skuteczne, lecz innych ieszcze lekarstw wspólnie użył. W rumatyzmach chronicznych, w zatrzymaniu uryny od osłabienia szyi pęcherza (*Plenk*). W czarney katarakcie (*Collin*, *Richter*). Używa się onych 2) w *febrach zmiennych*. Lecz w wielu przypadkach ten kwiat był nieskuteczny, podobnież liście i korzeń (*Bergius*). 3) W *biegunce* i *dyssenteryi* użył pomyślnie arniki P. *Kollin*, lecz w innych doświadczeniach była szkodliwą. 4) W *chorobach gnilnych* lecz z innemi lekami. 5) W *chorobach zapalistych*, w pleurze po upuszczeniu krwi, także w przykrych rumatyzmach. 6) Dla *przyspieszenia miesięcznych upław*. 7) Na *boleści wnętrzne* i *zatkania*, po zewnętrznych urazach, upadnieniu i. t. p. Zdaie się działać iak drażniące, poty sprawuiące, rozpędzaiące lekarstwo. Może iest ono osobliwym bodzcem limfatycznych naczyń.

§. 2178. Arnika używana bywa 1) w *infuzyi* z wodą, piwem lub winem. Bierze

rze się dwa skrupuły do pół funta płynu, przecedzona infuzya pije się iak herbata; 2) w *dekokcie*; 3) w *proszku* od 5 do 12 gran lecz rzadko; 4) w *konfekcie* z miodem. Arnika używana bydź niepowinna, gdzie iest dyspozycya do zapalenia, skłonność do krwotoków i konjestyy.

Seneca.

§. 2179. Korzenia seneki, która rośnie w północnéy Ameryce, w Wirginii, skuteczność znayduie się właściwie w korze onegoż, który iest cienki, różnie pogięty i guzowaty; pod skórką popielatą leży żółtawa, a część wewnętrzna iest biała. Smak iest z początku kwaskowaty, a potém gorzki palący, zapachu żadnego nie ma. Ostre części daią się wyciągnąć przez nalanie spirytusu winnego, i maią naturę żywicy. Skutki tego korzenia są drażniące i solwuiące. Niekiedy wznieca womity, rozwalnia stolec, pędzi urynę i sprawuie poty. W Ameryce północnéy używaią go w ukąszeniu od pewnego gatunku wężów.

§. 2180. W nowszych czasach zachwalony iest ten korzeń 1) w *zapaleniach płuc*, zwłaszcza w kłóciu w boku, lecz służy tylko w astenicznych i chronicznych przypadłościach, i wtedy potrzebuie ieszcze wielkiéy przezorności iak drażniące lekarstwo; 2) w *duszności flegmistéy*; 3) w *puchlinach wodnych*; 4) w *chorobach rumatycznych*, ponieważ działa na stolec i poty.

ty. Używany bywa 1) w *proszku* od 10 do 30 gran; w *dekokcie*. Uncya iedna gotuie się w kwarcie wody do połowy, dodaie się sałmiaku i. t. p. 3) w *infuzyi* z wodą lub winem.

Arum.

§. 2181. Aronowy korzeń iest bardzo ostry, gdy iest świeży, przez suszenie utraca wiele z swoiey skuteczności, przeto dobrze zachowany bydź musi. Jest on lekarstwo mocno-drażniące i skuteczne 1) w *lipkiey szlamowitości*, w zaflegmieniu żołądka i piersi; 2) iako lekarstwo do wzniecienia bodzca działaiące. Daie sie w proszku z solami obospólnemi, albo w pigułkach z extraktami od 10 do 60 gran. *Ex rad ari, pimpinellae, cinnamomo, saccharo* składa sie *pulvis stomachicus Birkmanni. Ex rad. ari i limat Martis pulvis cachecticus Quercetani. Conserva ari* znayduie się *in ph. Edinb.*

Sinapis.

§. 2182. Gorczyca ma w sobie ostrość, która pochodzi od eterycznego oleyku. Nasienie świeże iest naylepsze lekarstwo dla pomnożenia strawności zwłaszcza 1) w zaflegmieniu żołądka; prócz tego 2) w szlamistych przypadłościach piersi, w ścieśnieniu tychże od flegmy; 3) w kachexyi, w febrach kwartannych. Daie się gorczy-

ca

ca po łyżeczce od kawy. Robi się także serwatka z mleka i gorczycy, niemniéy taż nalewa się wodą. Zaprawiona gorczyca stanowi tak zwaną musztarde, która dzielnie także ochrania od szkorbutu. Oléy gorczyczny i synapizm są pospolite preparaty.

Cochlearia.

§. 2183. **Liście** świeże kochlearyi ma właściwy alkaliczny aromatyczny zapach, i smak ostry słony. Części, z których się składa, wyciągnąć można za pomocą wody i spirytusu winnego, przez suszenie zaś zupełnie giną. Używa się to ziele świeżo iak sałata, albo się daie sok wyciśniony sam przez się, lub z sokiem rzeżuchy, bobowniku i serwatką połączony. Robi się także kochlearyi infuzya z serwatką, która sie potém z wyciśnieniem przecedza. Tu należy *rad. armoraciae* chrzan i *rad. raphani hortensis* rzadkiew z klaſsy dyetetycznych lekarstw.

P r e p a r a t y.

§. 2184. *Conserva cochleariae.* Użyta bydź może do mixtur zamiast świeżego soku *Spiritus cochleariae.* W wrzodach na dziąsłach i w gardle, gdzie do płókania mięsza się z dekoktami i miodem. Robi się także *aqua i oleum cochleariae.*

Ar-

Arsenicum.

§. 2185. Biały arszenik różni się od innych metalicznych wapien tym, iż posypany na węgle żarzyste w wolnym powietrzu zamienia się w dym, i ulatuie daiąc od siebie zapach czosnku, która to własność nayszczególniey go wydaie. W naczyniu zamkniętym pędzony ogniem sublimuie się, i formuie tak zwane *flores arsenici.* W wodzie i spirytusie winnym doskonale solwuie się, i znowu krystalizuie.

§. 2186. Smak arszeniku z początku iest nieco słodkawy, potém zaś bardzo palący i kaustyczny. Kilka gran działaia iuż iak nayokropnieysza trucizna. W osobach otrutych arszenikiem znaleziono żołądek i kiszki mocno zaognione, przeciw naturalnie wydęte, i plamami nastąpionéy gangreny wszedzie pokryte. W ilości nieznacznéy użyty wznieca drzenie członków, kurcze żołądka, otrętwiałość i długo-ciągnącą się konsumpcyą. Także zewnętrznie bywa on szkodliwy.

§. 2187. Mimo wszystkie okropne własności używanie arszeniku w ziadliwych wrzodach iest bardzo dawne (*Fernelius, Degner*); smutne tylko wiadomości, które tam i tu znayduiemy, zagrzebały go były w niepamięci. W naszych czasach iest on na nowo zachwalony w wielu dotąd niezwycięzonych chorobach. Główna przyczyna iego ziadliwych skutków bez wątpienia iest ta, że go przyzwoicie nie uży-

wa-

wano, i że w samey solucyi, wewnetrznie dawaney, podobno nierównie był podzielony. W rękach sumiennego, przezornego i doświadczonego lekarza arszenik ustaie bydz trucizną. Cale innym sposobem daie go ciarłatan i zabóyca. Naywięcey zależy na tym, iak się arszenik do ciała ludzkiego wprowadza. Umięszany z tłustoscią lub iakim kleykiem w dozie od kilkunastu gran, nie iest tak niebespieczny iak rozwolniony wodą w ilości małey.

§. 2188. Między nowszemi lekarzami P. *le Febure* zachwala arszenik tak wewnetrznie iak zewnętrznie iako iedno z nayskutecznieyszych lekarstw na *raka* (*remede eprouvé pour guerir radicalement le cancer; Thilenius, Bernard, Justamond, Rönnow*); iakoż odkryto potem, że on główną część składa sławnych sekretów leczenia raka. 1) W rakowatych wrzodach zewnętrznie użyty bardzo prędko znaczne przynosi polepszenie, które iednak do pewnego tylko punktu przychodzi, a potem staie. Może tu działa tak iak zżeraiące lekarstwo, Z tym wszystkim w wielu przypadkach cale się bez niego obeyść nie można. 2) Na *uporczywe wyrzuty skórnie*, liszaie i. t. p. P. *Adair* dawał po ½ granu z kwiatem siarczanym. 3) W *febrach przemiiaiących* używanie arszeniku iest bardzo dawne (*Slevogt, Lanzoni. Willan, Fowler*. W Anglii daią go lekarze zamiast drogiey kory chiny, i w żadney

cho-

chorobie nie był tak skutecznie użyty iak w febrach; pół grana arszeniku dawszy powoli choremu, często daleko pewniey znosi febrę niż kilka uncyi proszku chiny. Zamiast bezwzględnego odrzucenia i potępienia użycia arszeniku, powinnibyśmy się chwycić tych doświadczeń dla ugruntowania na nim lepszey teoryi i kuracyi tych febrycznych choròb. 4) W *uporczywych kurczowych przypadłościach*, w epilepsyi, w anginie pektoralney, w melancholii (*Ducan*). — W Indyach wschodnich używaią skutecznie arszeniku na *wściekliznę*.

§. 2189. Daie się arszenik iako lekarstwo według sposobu P. *Fowler* w solucyi. Arszeniku białego 64 grana i tyleż soli alkaliczney gotuią się wolnym ogniem w piasku z destyllowaną wodą, którey się nalewa pół funta, póki się arszenik zupełnie nie solwuie. Do wychłodzoney solucyi dodaie on *spirit. lavendul. compos.* pół uncyi, i tyle studzienney wody, aby wszystko funt ieden uczyniło. W 80 kroplach tey mieszaniny znayduie się pół granu arszeniku, z którey daie on w febrach przemiiaiących w dniach wolnych od paroxyzmu: dzieciom maiącym dwa lata po 2 krople dwa razy przez dzień, a dorosłym 10 do 12 kropel, zaczym ledwie $\frac{1}{16}$ część iednego granu. To lekarstwo nazywa on *solucyą mineralną*. Albo według sposobu P. *Morveau* roztapia się na ogniu arszenik z saletrą, i robi się gatunek soli, która szkodli-

dliwe własności arszeniku w mnieyszym stopniu posiada. P. *Pearson* robi preparat z potaszem, który nazywa *potassa arsenicata*. Wątpliwości nie ma, iż, skoro arszenik dobre leczenia własności posiada, możnaby bespieczny wynaleść sposób używania go pożytecznie.

§. 2190. W przypadkach otrucia się arszenikiem nayskutecznieyszém iest lekarstwem *mydło (Hahnemann)*. Funt ieden mydła rozpuszcza sie w czterech funtach wody, i daie się letnio co 3 lub 4 minuty po filiżance. Dorosła osoba może z tey solucyi w przeciągu dwóch godzin 4 funty bespiecznie wypić, dziecie od 6 do 8 lat funt ieden. Prócz tego lekarstwo kleiowate, tłuste, oleje, masło, mleko, rosoł tłusty i tłuste enemy, niemniey kwasy zwłaszcza ocet są bardzo pomocne.

ROZDZIAŁ IV.

Leki zwalniaiące czyli zmiękczaiące.

§. 2191. Tey klafsy lekarstwa są ze wszystkich nayłagodnieysze. Sprawuią tak lekki bodziec na stałe części, że ie ledwie policzyć można do drażniących lekarstw. Na siły życia nie mogą miec żadnego bezpośrzedniego wpływu. Ich własność zasadza się na tym, iż one 1) działanie bodzców zmnieyszaią przez ułagodzenie tychże; 2) suchość części odwilżaią, i czynią ie giętkie i śliskie; 3) włókna zwalniaią i

zmięk-

zmiękczaią. Tym sposobem mogą podobno wzruszliwość stałych części osłabić i zmnieyszyć.

§. 2192. Skutki tych leków zawisły szczególniey od części wilgotnych, wodnistych, kleiowatych, oleynych, z których się składaią. Przeto te, które więcey są wodniste, są w wyższym stopniu odmiękczaiące, lecz działanie ich nie iest tak trwałe iak oleynych i tłustych, a znowu między temiz znayduie się różnica. Prócz tego wszystkich do tey klafsy należących lekarstw pomnażaią się skutki przez ciepło, zwłaszcza wilgotne. Z drugiey zaś strony te same skutki, gdy rzeczone leki długo używane bywaią sprawuią wielki uszczerbek zdrowia. Osłabiaią bowiem żołądek i kiszki, umnieyszaią siły trawienia, zwalniaią naczynia, i mogą się stać całemu ciału bardzo szkodliwe. Dla tego w używaniu tych lekarstw potrzebna iest przezorność, aby uszczerbek pożytku nie przewyższał.

§. 2193. Z tym wszystkim zmiękczaiące leki są w wielu przypadkach bardzo potrzebne i zbawienne 1) we wszystkich chorobach, gdzie wzruszliwość tak iest podwyższona, że słabe bodzce sprawuią gwałtowne skutki n. p. w inflamacyach dla uśmierzenia boleści, zwłaszcza wewnętrznych zapaleniach. W dolegliwościach piersi, w kaszlu, katarach bywaią te leki iako łagodzace środki pomocne, długie iednak używanie onychże z wielu przyczyn

mo-

może bydź skodliwe. 2) We wszystkich kurczowych bolesnych przypadłościach, uciążliwościach kamienia, kolikach, w chorobie *miserere* zwaney; w wadach dróg moczowych, w zatrzymanych sekrecyach i exkrecyach. 3) W niedostatku naturalney szlamistości, po dyssenteryach, erozyach i. t. d 4) Dla odwrócenia skutków mineralnych trucizn i ostrości. 5) Dla przyspieszenia transpiracyi i wyrzutów skórnich. 6) Dla utrzymania i pomnożenia suppuracyi. 7) Dla sprowadzenia soków do pewney części. Takowych leków według różnych części, z których się składaią, zwykło się używać wewnętrznie zamiast pospolitych napoiów; tłustych w rosole, oleynych w emulsyach. Albo wciągaia się w kształcie pary, albo służą do płókania gardła lub enem. Zewnetrznie robią się z nich kataplazmy, fomentacye, maście, linimenta i kąpiele.

Althaea.

§. 2194. Ślaz wysoki ma w sobie wiele kleistości, lecz naywiecy znayduie się w korzeniu bez zapachu i smaku. Używany bywa w chorobach, gdzie bodziec i ból złagodzić, części zmiękczyć i zwolnić chcemy. W dolegliwościach piersi, w kaszlu i chrypce, w pleurze, w odrze, w biegunce, w uciążliwościach kamienia, w paleniu uryny. W chorobach kanału pokarmowego.

§. 2195.

§. 2195. Do wnętrznego używania na dekokty, tyzanny, do płókania gardła nay-więcéy zwykło się brać korzenia. Pospolicie bierze się uncya iedna na funt dekoktu. Można *rad. altheae* połączyć z korzeniami *graminis*, *bardanae*, *liquiritiae*, *stipit*, *dulcamarae* i. t. p. Liście naywięcéy używane bywa zewnętrznie do kataplazmów, fomentacyy, enem iako lekarstwo odmiękczaiące, póki iest roślina młoda, gdy się bowiem zestarzeie, nabiera ściagaiącéy własności. Z preparatów mamy *pastam altheae* z dekoktu korzenia, gummy arabskiéy i cukru. Daie się na kaszel i chrypkę. *Syrupus altheae* podobnież. *Ungv. altheae* do rozwolnienia słuzy.

Malva.

§. 2196. Ślaz pospolity w skutkach podobny iest ślazowi wysokiemu. Korzeń iednak iest bardzo drewnisty. Ziele używa się naywięcey do kataplazmów, fomentacyi, płókania gardła i enem. *Malva arborea* czyli ślaz ogrodowy, którego kwiat iest razem zlekka ściągaiący, używany bywa iak lekarstwo pospolite na dolegliwości gardła, w anginie, nabrzmieniu gruczołów z miodem i octem.

Sa-

Salep.

§. 2197. *Radix salep* materyał dawniéy zagraniczny sprowadzany z Chin i Persyi, dziś zbiera się wszędzie w Europie. Właściwe do tego zbioru rośliny są: *Orchis morio*, *O. mascula*; *O. latifolia*, *O. maculata*, *O. militaris*, *O. pyramidalis*. Inne gatunki maią mocny przydatkowy zapach. Kopanie tych, korzonków dzieie się, gdy łodyga zaczyna usychać, które oczyszczaią się, i suszą. Póki są świeże, maią biały mléczny kolor i zapach nieprzyiemny. Przez wysuszenie tracą go, nabieraią twardości rogu, są przeźroczyste i kléiowate. Maią w' sobie wiele części karmiących; dla osób chorych lub słabowitych zrobione z nich napoie i suppy są bardzo dogodne iako leki posilaiące dobre i lekkie. Prócz tego *radices salep* używaią się w hektycznych febrach, w suchotach, w mocnym ropieniu po amputacyach i. t. p. Dla swych obfitych szlamistych cześci używane także bywaią w ohorobach dróg moczowych, w dysuryi, stranguryi, w kamieniu pęcherzowym i nerkowym, tudzież w biegunkach, zamiast arabskiéy gummy do mixtur i dekoktów.

Linum.

§. 2198 Nasienie lniane ma smak słodki przykry, kléiowaty, dla tego wewnętrznie nie używa się w dekokcie, lecz w

in-

infuzyi bez wygniecienia 1) w chorobach dróg moczowych, w paleniu uryny, w tryprze. W uciążliwościach kamienia. Za napóy w kuracyach merkuryalnych. — Do przywrócenia ślinotoku przytłumionego; 2) w przypadłościach zapalenia kanału kiszkowego, w dolegliwościach hemoroidalnych, w kolkach; 3) na kaszel, do ulżenia prypadłości katarowych, w odrze; 4) w anginie ropiącéy. W ospie przeciw nabrzmieniu gardła do płókania lub wciągania pary; 5) do enem zwalniaiących w wydeciu stolca i. t. p. 6) zewnętrznie używa się do kataplazmów, i fomentacyy, lecz w obydwóch przypadkach bierze się *farina seminis lini*. Nasienie lniane ma wiele oleynych części, ztąd *oleum lini*.

Cannabis.

§. 2199. Konopie maią zapach ogłuszaiący, i ztąd tę własność przypisano także ich nasieniu, lecz pod naszą strefą nieba nasienie konopne nie posiada oney. Jądro tego nasienia zawiera w sobie oley z wielą częściami szlamistemi zmieszany. *Semina cannabis* używane bywaią do emulsyy w chorobach dróg moczowych, w uciążliwościach kamienia, w tryprze. Liścia używa się także iak łagodnego narkotycznego drażniącego lekarstwa w infuzyi.

Gummi Arabicum.

§. 2200. Gumma arabska przychodzi do nas w wiekszych i mnieyszych nieregularnych kawałkach, iak się z pnia sączy. Różne są gatunki tey gummy: pospolita przychodząca z wschodnich Indyów ma kolor blado-żółty gładki; Turecka iest drobnieysza, i kolor iey wpada cokolwiek w zielonkowaty. Ma ona czysty roślinny kley i kwas cukrowy, rzadko iest prawdziwa, i pospolicie gumma Senegalska przedaie się za gummę arabską, w istocie iednak te same skutki sprawuie. Zapachu żadnego nie ma, a smak nikczemny, w wodzie zupełnie się rozpuszcza. W Arabii używaią tey gummy za pokarm, i cała ludnośc Gambii i Karawany żyią nią większa częścią. Uncya iedna sześć uncyi wody w gęsty kleik zamienia.

§. 2201. Gummy arabskiey zwykło się używać iak lekarstwa 1) we wszystkich przypadkach, gdzie bodzce i ostrości złagodzić chcemy. W chorobie płucney, gdy choremu dokucza łechtanie pobudzaiące do kaszlu. P. *Reid* zaleca solucyą gummy arabskiey *c. syrupo papaveris.* Daie się na chrypkę po zażytey i przytłumioney truciznie pozostałą. Przeciw dolegliwościom w używaniu tynktury kantarydów. W gwałtownych wymiotach po ostrych rzeczach; także w biegunkach, tudzież w chorobach dróg moczowych dla uśmierzenia palenia uryny, w stranguryi,

w uciążliwościach kamienia. 2) Do enem w biegunkach, dla złagodzenia parcia w stolcu, tudzież hemoroidalnych przypadłości, 3) Dla połączenia leków z wodą, iako to olejów, balsamów, żywic, kamfory, Merkuryuszu; albo do przyprowadzenia proszków i żywicznych istot do massy pilularnéy.

§. 2202. *Gummi arabicum* daie się 1) w saméy solucyi z wodą; 2) w emulsyi zwłaszcza z migdałów zrobionéy. Dodaie się do funta emulsyi migdałowéy od 2 do 4 drachm *gummi arabici*. 3) Do tyzanny z grucy ięczmiennéy lub owsianéy, albo do cienkiego bulionu. We wszystkich tych solucyach nie powinny się znaydować kwasy i alkaliczne sole, gdyż przez nie opada gumma. Materya lipka wychodząca z drzew naszych: trześni, śliwki i innych podobna iest do gummy arabskiéy, solwuie się zupełnie w wodzie, i może iéy mieysce zastąpić.

Tragacantha.

§. 2203. *Gummi tragacanthae* iest kléy rośliny daleko twardszy, a przeto do rozpuszczenia w wodzie trudnieyszy niż *gummi arabicum.* Ma wiele ziemnych części i cukrowego kwasu; dwie drachmy téy gummy w 6 uncyach wody rozpuszczone daią gęsty kléik (*mucilago*). Pospolicie używana bywa do enem w wodzie lub mléku w biegunkach; do mieszaniny innych

le-

leków n.p. chcąc z nichłuformować pigułki, albo kamforę w emulsyach rozpuszczoną utrzymać. Do robienia merkuryalnych pigułek *Plenka*. P. *Saunders* znalazł, że żywe srebro prędzéy się da utrzéć z tragaitem niż z arabską gummą. Prócz tego wchodzi *gummi tragacanthae* do różnych preparatów aptécznych z cukrem.

Oleum Amygdalarum.

§. 2204. Między wszystkiemi tłustemi olejami migdałowy olejek iest nayprzyiemnieyszy w smaku, i dla tego nayczęściéy używany bywa wewnętrznie. Używanie olejów, które dawniey bardzo powszechne było, w tych czasach iest ograniczone. Wewnętrznie sprawuią ten skutek, iż kiszki osłabiaią, w żołądku nabieraią ostrości, sprawuią zgagę i wiatry. Kleyki roślinne są daleko dogodnieysze, to wszystko, czego od oleyków mieć chcemy, bez żadnego uszczerbku uskuteczniaią. Migdałowego oleyku użyć można 1) w kurczowych przypadłościach, w uciąźliwościach kamienia, w zatrzymanym moczu, kurczowych kolkach. *Kolika od ołowiu* powstała oleykiem, migdałowym *cum laudan. liquido*, iako też *miserere* uleczone zostały *(Kortum)*. Niemniey biegunki (*Todé*), żółciowe febry z mocnym wypróżnieniem połączone (*Burserius*). Daie się także położnicom przeciw boleściom po porodzeniu. 2) Przeciw zażytym mineral-

nym truciznom iako iest Serwaser, arsenik i. t. p.

§. 2205. Nieszkodliwe są oleje, dane choremu tak, aby wkrótce po ich użyciu nastąpił stolec. W przypadku potrzeby można dać od 2 drachm do iedney uncyi i wiecey co godzina. Naylepszy iednak sposób wewnętrznie dawania olejów iest w emulsyi, gdy sie z kleykiem iakim wprzód umieszaią; *mucilago gummi arabici* wyśmienita iest do tego zamiaru, część iedna gummy arabskiey do 3 lub 4 części oleju iest dostarczaiąca, aby go połączyć z płynem wodnym.

Oleum Olivarum.

§. 2206. Rózne są gatunki oliwek tak w kolorze iak i w smaku odmienne. Większe daią mniey przeto używane bywaią do potraw. Im wcześniey po zebraniu świeżych oliwek wyciska się oley, tym konserwuie się dłużey. Swieża oliwa iest biała i słodkiego smaku. W kraiach, gdzie się robi, używa się za pokarm do maszczenia potraw zamiast masła.

§. 2207. *Oleum olivarum* oprócz migdałowego oleyku nayczęściey używa się wewnętrznie. Zwalnia części, obwiia, i ostrości robi bezskuteczne. Oliwa użyta w ilości większey, sprawuie stolec, dla tego zalecona iest w nałogowych obstrukcyach; lecz łatwo sprawuie womity. P. *Malacarne* doświadczył że bardzo skuteczną

iest

iest oliwa w artrytyce połączonéy z gwałtownym bólem. Chory zażywał przedniéy oliwy po uncyach, dostał lekkich potów, i spał potém spokoynie, na próżno używszy *opium*, i nastąpiło wypróżnienie żółci z ulgą. Prosta iednak oliwa nie ma tego skutku. Daie się także przeciw mineralnym ostrościom i truciznom. Starzy używali iéy w przypadkach wścieklizny.

Oleum Lini.

§. 2208. *Oleum lini* w niektórych chorobach szczególniéy iest zachwalone, gdyż ma posiadać moc uśmierzaiącą kurcze. 1) Przeciw *artrytyce w kiszkach* (*Galleski, Lentin*), lecz *Brüning* niedoświadczył skutku. Sprawiło zawsze womity, i chorzy używać go niechcieli. 2) W chorobie koliki powstałéy od ołowiu. P. *Brambilla* dawał go z manną i miodem. 3) w dolegliwościach piersiowych. P. *Sydenham* i *Bagliw* używali go w pleurze, dla ułagodzenia bodzca zapalenia i boleści, krwi upuściwszy. 4) W wnętrznych krwi upływach z kiszek, z dróg moczowych, żołądka. P. *Grifiths* dawał go z rabarbarą i gummą arabską. W kaszlu ze krwią, w krwotokach z nerek, w epidemicznym rumatyzmie z kaszlem krwawym, coby iednak lepiéy uskutecznić mógł inny przyiemnieyszy oléy dodawszy *opium*.

Oleum Ricini.

§. 2209. Z nasienia rośliny zwaney *palma Christi*, które Anglicy z Indyów-zachodnich sprowadzaią, obficie robi się w Anglii *oleum Ricini*. Ten oley czystszy iest od innych wyciśnionych z roślin olejów, kolor ma blado-żółty, smak nieco rażący, zapach fiałkowy. Oprócz powszechney zwalniaiącey własności olejów ma i tę, że w małey ilości sprawuie stolec. Używany więc bywa naywięcey w przypadkach, gdzie zwolnić, kurcze złagodzić, a razem stolec otwarty mieć chcemy, i gdzieby właściwe wypróżniaiące leki zbyt mocny bodziec sprawić mogły, iako to 1) w boleściach kolkowych, kamienia, *in colica pictonum*, *miserere* i. t. p. 2) W przypadłościach hemoroidalnych złączonych z skłonnością do zatkań 3) Przeciw robakom, gdzie bodziec i kurcze łagodzi (*Dunant*, *Odier*). Daie się pospolicie pół do iedney uncyi w emulsyi; w kawie iest przyiemnieyszy, dwie uncye pospolicie sprawuią wolne stolce.

Oleum Nucum.

§. 2210. Oley z orzechów Włoskich prócz powszechnych własności olejów truie także robaki. *Oleum papaveris* nie ma własności narkotyczney, którą mu przypisuią, w istocie nie różni się od innych olejów. Mamy ieszcze *olea unguinosa a-*

ro-

romatica, iako to *ol. nucis moschat. oleum de baccis lauri*; tudzież *olea infusa* albo *cocta*, iako n.p. *ol. chamomill. hyperici*, *rutae* i. t. d. Między roślinnemi tłustościami używane także bywaią zwierzęce, a szczególniey wewnętrznie masło zamiast oleiów przeciw mineralnym truciznom. Robotnicy w hutach kruszczowych zapobiegaią szkodliwym dymom ołowiu przez używanie chleba z masłem i tłustych potraw.

ROZDZIAŁ V.

Leki uspokaiaiące.

§. 2211. Klassa leków *uspokaiaiącemi* nazwanych iest iedna z tych, które naywiększe dobrodzieystwo przynoszą rodzaiowi ludzkiemu. Ich wielki zamiar iest odiąć ciału na iaki czas ból i cierpienie, duszę do spokoynego stanu przywieść, i roztargnione zmysły uspić. Sposób działania tych leków cale się różni od skutków drażniących lekarstw. Napadaią one bezpośrednie wzruszliwość, i przez nie po całym systemie przytępia sie wzruszenie.

§. 2212. Trudno wytłumaczyć sposobu i praw, podług których odbywaią sie te działania, gdyż nasze wiadomości o części narkotyczney, która w ich skład wchodzi, są ieszcze zasłabe. Zasada narkotyczna połączona iest z innemi różno-

ro-

rodnemi częściami, a według tego różnie modyfikowana. Bez wątpienia maią części żywiczne i gorzkie wpływ w działaniu tych leków, i z tego łatwo wytłumaczyć, dla czego *opium* iako istota gorzka i przykra, przez nudności, które wznieca, i przez bodziec lub wrażenie, które iak obce ciało w żołądku sprawuie, niektórym osobom nie służy, i rozmaicie zdaie się działać. Gdybyśmy mogli tę składaiącą część odłączyć, i oddzielnie ią wystawić, wtedy byłyby podobno iednostaynieysze i pewnieysze skutki. Nie znamy stosunku narkotyczney materyi do drugich składaiących części. Może nie iest zawsze równo skoncentrowaną albo równo-miernie podzielona; może *opium crudum* ma niektóre części bardziey narkotyczne? — Ztąd skutki narkotycznych leków muszą bydź bardzo różne.

§. 2213. Gdy sposób działania samych drażniących leków porównywamy z lekami rażącemi narkotycznemi, wtedy znayduiemy różnice bardzo znakomita. Po części moc uspokaiaiącą nie iest w żadnym stósunku z bodzcem. Jakże różne są skutki kamfory, kantarydów, merkuryalnych leków i. t. p. Wątpliwości nie ma, że główne skutki rażących narkotycznych lekarstw od predkiego przenikaiącego bodzca zawisły, przez co nagle się odciąga wiele wzruszliwości, a ta odeymuie sie konstytucyi. Uśmierzenie i spokoyność, którey doświadczamy po użyciu

ciu tych lekarstw, uważać się ma iak następność zwolnienia lub słabości. Z tym wszystkim zdaie się iednak, że prawie to narkotyczne przymieszanie się, działanie owych leków szczególnym sposobem modyfikuie, i że od innych drażniących lekarstw rozróżnione bydź powinny. Zadane w wielkich dozach skutkuią iak *sedativa* znosząc na czas iaki wzruszliwość.

§. 2214. Czyli zaś istoty narkotyczne odeymuią ciału część składaiącą go istotnie? albo przeszkadzaią tylko odnawianiu się oney w ciele od czasu do czasu? czy się ten pierwiastek wzruszliwości przyzwoicie nie odnawia? albo czy rzeczone istoty przez swe działanie stan ciała tak odmieniaią, iż pierwiastek wzruszliwości rychley się odciąga, albo od części ciała strawiony zostaie? są kwestye dotąd nader trudne do rozwiązania tym bardziey, że koro doswiadczenia tyczące się wzruszliwości nie są ieszcze zupełnie ugruntowane.

Crocus.

§. 2215. *Szafran* oryentalny pochodzący z góry Atlasu, iako i ten, który się hoduie w Europie a szczególniey w Austryi niższey, w Czechach, Śląsku i mieyscach innych, iest tylko tak zwane *stigma* czyli piętno szafranowey planty, które w górze ma kolor pomarańczowy ciemny,

ny, ku dołowi zaś bledszy i lsknący. Szafran ma zapach właściwy przenikaiący, a przy tym ogłuszaiący, smak aromatyczny gorzkawy. Powinien bydź nie zbyt suchy, ani wilgotny, między palcami tłustawy i ciągły. Naylepszy iest Austryacki, po nim Francuzki, Angielski, Włoski i Hiszpański. Ostatni bywa oleiem iakim odwilżany. Ten towar bardzo często podpada fałszowaniu.

§. 2216. *Szafran* iest bardzo rozpalaiące lekarstwo, ma iednak niewiele eterycznego oléyku (*Daehne*), więcey zaś kléio-żywicznych i narkotycznych części. On rozwesela, a w większéy ilości sprawuie żwawość w przeciw-naturalnych nawet stopniach. Po użyciu szafranu postrzeżono *śmiech sardoński* i inne przypadłości wymuszonéy wesołości. W nowszych czasach utracił wiele swego znaczenia. Używany był przeciw macicznym przypadłościom, i dla przyspieszenia miesięcznego czyszczenia; lecz P. *Cullen* kazawszy go zażyć codziennie po pół uncyi przeciw rzeczonym afekcyom, nie doznał pomyślnego skutku. Zewnętrznie użyty rozpędza.

§. 2217. Z preparatów szafranu w używaniu iest *tinctura croci cum spiritu vini*, lekarstwo drażniące, antyspasmodyczne, rozgrzéwaiące. Daie się po 30, 40 kropel. *Syropus croci*, lekarstwo zlekka ból uśmierzaiące dla dzieci, którym się daie po łyżeczkach od kawy, służy także

za

za dodatek do opiatów. *Laudan. liquid. Sydenh. Tinct. thebaica* wiadome preparaty.

Cicuta.

§. 2218. *Cykuta* ma nieprzyiemny zapach i przykry ostry smak. Własności iéy są ogłuszaiące, bole uspokaiaiące i rozpędzaiące. Jest to skuteczne lekarstwo, które iednak iak inne w wielu przypadkach, których podobno nie dobrze rozpoznano, nie było tak dostateczne, iżby w rozmaitych przypadłościach pomoc miało. W ilości większéy i nierostropnie użyta cykuta sprawuie womity, szaleństwo, spazmy.

§. 2219. *Pulvis cicutae* daie się dziennie po 3, 6, 8, 10 gran do ½, 1 i 2 drachm. 1) W *przypadłościach skrofulicznych* iest iedno z lekarstw zwyczaynych lecz tylko w lekkich zatwardzeniach gruczołów skuteczne: W zastarzałych zaś zatkaniach, W stwardniałych gruczołach piersi, w utaionym raku i. t. p. nie trzeba się wiele pomocy od niego spodziewać. 2) W *dychawicy* niekiedy pożytecznie było użyto (*Butter*). 3) W *boleściach oczów (Fothergill)*. 4) W *poczynaiącéy się katarakcie*. 5) W *zastarzałych wrzodach*, w pruchnieniu kości zwłaszcza od żółców (*spina ventosa*), w wrzodach rakowatych (*Justamond*). W niektórych przypadkach robi ulgę. 6) Przeciw przypadłościom od

dłu

długiego używania leków merkuryalnych, choć saméy choroby nie znosi.

Preparaty.

§. 2220. *Extractum cicutae* czyli sok z liścia i łodygi wyciśniony i do przyzwoitéy gęstości przyprowadzony iest ciemno-zielony, ma mocny, preciwny narkotyczny zapach. Ten extrakt naywięcéy używany bywa 1) w *pigułkach* od 1 do 20, 30 i 60 gran, dodawszy piątą część proszku cykuty. P. *Butter* bierze tyle granów ile lat wieku chorego; dodaią się gorzkie extrakty, *Mercurius dulcis*, *M. solubilis*, *sulphur aurat. G ammon. asa foetid. castoreum* i t. p. 2) W *mixturach*. Zewnętrznie *empl. cicutae*.

Belladonna.

§. 2221. *Belladonna* iedna z narkotycznych roślin we wszystkich swoich częściach iest iadowita. Dawnieysi lekarze używali liścia i korzenia iéy iako lekarstwa uspokaiaiącego bóle i rozpędzaiącego; potém zaś P. *Degner* i *Greding* leczyli nią skirowate stwardniałości i raka. Tu i owdzie po prowincyach powszechnie używana była w ukąszeniu od psa wściekłego. W nowszych czasach naywięcéy wsławiła się ta roślina przez doświadczenia P. *Münch*.

§. 2222.

§. 2222. Korzeń *belladonny* skutecznieyszy iest od liścia. Używa się 1) w *ukąszeniu od psa wściekłego* i hidrofobii iako środek zapobiegaiący i leczący, nie iest iednak specyficzne lekarstwo. 2) W *zatwardzeniach* zwłaszcza gruczołów; na skir maciczny (*Evers*), w kardyalgii od stwardnień w żołądku, na stwardniałe piersi (*Lambergen*). 3) W *uporczywych kurczowych przypadłościach*, w epilepsyi (*Greding*. P. *Selle* uleczył nią paraliż ięzyka pozostały od napaści apoplektyczney. W tańcu S. Wita, w przypadłościach paraliżowych, w manii nawet użył iey P. *Evers*; przeciw spazmom od przytłumionego miesiecznego czyszczenia (*Schmucker*); w kolice, w kaszlu dychawicznym (*Buchhaave*). 4) W *czarney katarakcie*. 5) W *chronicznych wyrzutach skórnich*, liszaiach. 6) Użyto iey także w *morowym powietrzu*.)*Lange*, *gazeta literacka* r. 1788). 7) w *przypadłościach od cofnionych chorób*, artrytyki; 8) w niektórych gatunkach *puchliny wodney*; 9) na *wrzody rakowate*, raka w nosie (*Evers*).

§. 2223. Przy używaniu belladonny pospolicie postrzega się suchość w ustach, i przed oczami iskrzenie się; iezeli doza zamocna była, znayduie się zawrót głowy, i ślepota krótko trwaiąca. Z tey przyczyny czestokroć używanie iey bywa przerwane. Zwyczaynie przyspiesza poty, a niekiedy także exkrecye. Gdy w używaniu belladonny gwałtowne powstaią

przy-

przypadłości, naylepszym przeciwdziałaiącym lekarstwem iest mléko; bardzo prędko ustaią one, dawszy choremu kilka filiżanek ciepłego mléka. Nayczęściey daie się *pulvis herb. belladon.* dzieciom od 1 do 5 gr. Dorosłym od 5 do 16 z cukrem, rabarbarą, pizmem, kamforą.

§. 2224. Jagody tey rośliny maią kształt iak większe wiśnie, są bardzo szkodliwe. Sok ich dostawszy się przypadkiem w oko, w krótkim czasie sprawił ślepotę *(Daries de belladonna)*; a liście przyłożone na skronie, rozszerzyły powieki, i sprawiły zdrętwienie zrzenicy. Infuzya i solucya extraktu maią tę samą własność. P. *Gesner* zaleca sok iagód gotowany z cukrem iako lekarstwo ból uśmierzaiące. W Węgrzech gotuią korzeń w mléku, i daią cierpiącym na artrytykę.

Hyoscyamus.

§. 2225. Używanie *lulku* iest bardzo dawne, P. *Störk* na nowo go podniósł. Ta roślina ma zapach narkotyczny, a smak słodko przykry. Skutki iey są ogłuszaiące, i użytą będąc sprawuie ckliwości i zaćmienie w oczach, częstokroć mocne exkrecye (*Greding*), biegunkę, ślinotok, mocny odchód moczu, krwi płynienie i. t. p. Lulek użyty w ilości większéy sprawuie manią, konwulsye, szaleństwo, paraliże.

§. 2226. Z preparatów naylepsze iest *extractum hyoscyami*, to iest sok ziela zgęszczony; doświadczenia lekarzów są różne. Skutki zawisły podobno od klimatu, ziemi, gdzie ta roślina rośnie, albo od preparacyi. P. *Störk* zaleca extrakt 1) przeciw *spazmom* szczególniéy przeciw przypadłościom nerwowym (*Whytt*) W spazmach od nadwerężonych nerwów (*Plenk*). 2) W *chronicznych, rumatycznych i artrytycznych bólach* (*Renard*), w boleściach nerek. 3) w *katarakcie* dodawszy *Mercur. dulcem* (*Allione*). 4) Daie sie także w *manii* i *epilepsyi*, lecz P. *Greding* niedoznał pomyślnych skutków. Daie się od 1 do 15, 20 gran. P. *Collin* dawał go do 30 dziennie. Przepisuie sie extrakt w kształcie proszku, albo w pigułkach *cum moscho*, *Mercur. dulci*, lub solucyi *cum aqua cinnam. spir. vino antimoniato* i. t. p. *Extractum hyoscyami* nie sprawuie zatkań, ani kongestyi ku głowie, a przeto w niektórych przypadkach szczególniéy służy, gdzie opiaty nie są dogodne. Zewnętrznie *herba hyoscyami* używa się do ułagodzenia bólu i rezolwowania. *Semen* bierze się do kadzenia w boleściach zębów, to iednak lekarstwo iest niepewne nawet niebespieczne.

Strammonium.

§. 2227. Cała ta roślina iest iedna z naymocnieyszych narkotycznych trucizn i po-

i pospolicie wznieca przypadłości szaleństwa, ztąd w polskim iezyku nazywa się *szaléy*. Liścia kawałek przyłożony na wrzód przy oku sprawił zdrętwienie źrzenicy (*Döderlein*). Nasienie podobnież iest iaedowite. — Pierwszy P. *Störk* użył extraktu czyli soku z świeżego ziela wyciśnionego i zgeszczonego, i uleczył nim dwóch szalonych, podobnież P. *Allioné* połaczywszy go z kamfora. P. *Grandidier* użył go pomyślnie w manii od przywidzenia, skoro wiele innych leków daremnie użyto. — *Ohdelius* zupełnie nim uzdrowił 8 epileptycznych chorych, a 5 sprawił ulge. P. *Störk* i *Bergius* byli także szczęśliwi, lecz P. *Greding* nie dopiął zamiaru swego. Na słabą pamięć ma bydź także lekarstwem. *Extractum strammonii* daie się od ½ do 5 gran z kamforą, gorzkiemi extraktami w pigułkach. Wymioty, roślinne kwasy, tłuste rzeczy i enemy niszczą téy rośliny skutki.

Lactuca virosa.

§ 2228. P. *Collin* pisał o skutkach téy rośliny w puchlinie wodney, lecz według P. *Winterl* (*index horti botanici*) w doświadczeniach iego *lactuca scariola* wzięta była zamiast *lact. viros.* Zaczym przyszłe dokładnieysze doświadczenia muszą iéy skutki wyiasnić.

Nux

Nux Vomica.

§. 2229. Tak zwane *wronie oczy* są nasienie pewnego zagranicznego fruktu. Kolor maią blado popielaty, twardość iak rogową, po obu stronach są płaskie, w środku nieco wklęsłe, całe kosmate. Smak ich iest nader gorzki, i posiadaią narkotyczne i ściągaiące części. Szczególniey zachwalone są 1) w biegunkach (*Hagström, Ohdelius, Hufeland*); przeciw kurczom kanału kiszkowego; w przypadłościach histerycznych i epileptycznych, w febrach przemiiaiących. 2) Jako lekarstwo przeciw robakom. Trudności wielkiéy użyć potrzeba, chcąc ie utłuc na proszek, który iest nieprzyiemny, dla tego robi się z nich *extractum nucis vomicae*. Doza iest 2, 6, 10 gran trzy lub cztéry razy dziennie. Zewnętrznie dodaie się do enem. Robi się także tynktura.

Phellandrium.

§. 2230. *Semen phellandrii* czyli *foeniculi aquatici* ma swoie skutki od eterycznego oleju połączonego z częścią narkotyczną. Nasienie tego kopru, który na bagnach i stawach rośnie, dawno iest między ludem w niektórych okolicach używane przeciw zastarzałym wrzodom, febrom przemiiaiącym, przypadłościom astmatycznym. Także przeciw pluciu krwią i wrzodom płucnym nowotnie iest od P.

Herz zachwalone, co iednak większych potrzebuie doświadczeń. Podobnież *ledum* czyli *rozmaryn dziki*, smaku gorzkiego, ściągaiącego i narkotycznego, rosnący w okolicach bagnistych wymaga doświadczenia.

Opium.

§. 2231. *Opium* nazywamy sok zgęszczony maku Arabskiego, Egiptskiego, Perskiego, Wschodnio-Indyiskiego. *Opium* znayduie się w trzech gatunkach: 1) *sok z głów niedoyrzałych*, który sie z nich sączy w kształcie mleka po uczynionym nacięciu, i na wolnym powietrzu twardnieie. Jest to nayprzednieyszy gatunek, nazwany *lacryma opii* albo *opium thebaicum*. 2) *Sok z makuwek gotowanych*; dekokt przecedza się i zgęszcza. 3) *Dekokcya całey rośliny* podobnież do gęstości przyprowadzona, i to nazywa się *meconium*.

§. 2232. *Opium* przychodzi do nas pospolicie w płaskich lub okrągłych mafsach obwinionych w liście różnych roślin. Te mafsy kleio-żywiczne, koloru brunatno-czerwonego lub brunatno-żółtego maią mocny przykry zapach, i ostry, gorzki, nieprzyiemny smak. *Opium* dobrego gatunku nie iest bardzo twarde. Nie zawsze bywa czyste; znaydować się w nim zwykły części z głów makowych i liście obcych roślin, niekiedy fałszowane bywa lukre-

krecyą, co pokazuią czarne prążki, miewa także inne dodatki. Im bardziey zbliża się do koloru ciemno-brunatnego, tym podleysze bydź się zdaie, wiele iednak zależy na klimacie. *Opium* przychodzące z Persyi ma kolor wątrobiany, Bengalskie zaś ciemny.

§. 2233. Skutki, które sprawuie *opium* w zwierzęcym ciele, są 1) *przenikaiąco-drażniące*. Osłabia i niszczy wzruszliwość w całym ciele, przeto uśmierza bóle. 2) *Powiększa bicie pulsu*, i pomnaża poty. *Opium* ciągle dawane, iżby sie także wzruszliwość serca i naczyń osłabiła, działa wtedy iak chłodzące lekarstwo. 3) *Sprawuie sen*. W dozach wielkich działa iak trucizna narkotyczna. 4) *Umnieysza ruch* perystaltyczny, sekrecye i exkrecye.

§. 2234. Uważaiąc skutki makowego soku postrzeżono, że odmiennie w dwoiakim przeciągu czasu działa, to iest, iż naprzód wzbudza, a następnie uspokaia. To dostrzeżenie iest ze wszech miar gruntowne. Dla tego *opium* w małych ilościach dane iest iedno z nayskutecznieyszych drażniących leków; dawszy nawet dozę pełną, własność drażniąca nie iest trwała, a skutki uspokaiaiące są znakomitsze.

§. 2235. *Opium* używane bywa wielorako: 1) we *wszystkich chorobach, gdzie ciało bardzo iest drażliwe i tkliwe*, po cieżkich uszkodzeniach, ranach, złamaniach kości; w chorobach bolesnych, u-

ciążliwościach kamienia, w wenerycznych doległiwych przypadłościach, w otrupiałości iak łagodzące lekarstwo. 2) Przeciw *kurczowym przypadłościom*, ieżeli te od materyalnéy przyczyny, nieczystości i. t. p. nie pochodzą. W epilepsyi, w drętwcu i paraliżu szczęki. W konwulsyach i spazmach ciężarnych niewiast. W hidrofobii z piżmem (*Nugent*). W dretwiałości, skłonności do śpiączki i ospałości w febrach przerywanych. Przeciw kolce, i w tak zwanéy *colica pictonum* po uczynionym wprzód wypróżnieniu stolca (*Stolle*); w dysenteryach, w puchlinie wodnéy, która często połączona iest z przypadłościami kurczowemi (*Monro*, *Arnold*). 3) Przeciw *szczególnym kurczowym przypadłościom*, w boleściach czyszczenia miesięcznego, w kaszlu kurczowym; przeciw przypadłościom w ospie, odrze, gdy ustąpić nie chcą, przeciw bezsenności. 4) W *febrach przemiiaiących* (*Lind*). 5) W *chorobach zapalistych*, gdy przyczyna bodzca i zapalenia przez *opium* zniesiona bydź może. W zapaleniach astenicznych. Jest iednak błąd myślić, że choroba musi bydź tylko astenicznego gatunku, gdy sie *opium* choremu dać godzi. Służy ono bardzo dobrze w lekkich stenicznych chorobach, lecz dane w pełnéy dozie. 6) Przeciw przypadłościom od *przytłumionéy transpiracyi*, w przypadłościach cofnionéy artrytycznéy materyi (*Cullen*). 7) Dla *zatrzymania zbyt mocnych exkrecyy*; w biegun-

kach;

kach; przeciw potom nocnym suchotników; przeciw gwałtownym wymiotom, cholerze; przeciw astenicznym krwotokom i. t. d.

§. 2236. *Opium* w osobistych przypadkach wydaie skutki bardzo różne, i te przy żadnym lekarstwie nie zasadzaią się tak mocno na konstytucyi ciała. Jedni radzą dawać *opium* w małych dozach i częściéy, drudzy w pełnéy dozie na raz. To wymaga wielkiego rozsądku, zależy też na tym, iaki iest zamiar. We wszystkich przypadkach, gdzie chcemy przez *opium* złagodzić i uspokoić, trzeba go dawać na raz i w pełnéy dozie, gdyż w małych ilościach uchybia się zamiaru, i wynikaią przeciwne skutki. W ogólności ważna iest także ta przestroga, iżby dane było *opium* im wcześniéy tym lepiéy, gdyż łatwiéy iest zapobiedz bolesnym przypadłościom, niż ie znieść, gdy iuż powstała.

§. 2237. Doza, w któréy się daie *opium*, rozumie się *purum*, iest 1, 2 do 5 gran. Większą częścią działanie jednéy dozy trwa ośm godzin. Chcąc uspokoić lub boleści uśmierzyć, naylepiéy przepisuie się bez dodatku 1) w *proszku* utarte z cukrem, albo 2) w *solucyi*. Inaczéy daie się z różnemi lekami według rozmaitych chorób: łącznie z lekami merkuryalnemi, z korą Chińską, kamforą, piżmem, skwillą, ipekakuaną, saletrą, z lekàmi laxuiącemi, olejami tłustemi i. t. p. Niektó-

którzy lekarze uważali, że *opium* przyspiesza sekrecyą żółci.

§. 2240. Pomocny środek przeciw zbytecznym skutkom makowego soku iest *kawa*. Osłabia ona iego narkotyczne własności bez niszczenia łagodzącéy mocy onegoż; oprócz kawy także *roślinne kwasy*. Gdy się *opium* w zbyt wielkiéy ilości zażyło, naylepiéy ratuią womity sprawuiące leki, kwasy roślinne, alkaliczne sole i wzbudzaiące lekarstwa; zewnętrznie *vesicatorium*. Wszakże w wielkiey ilości użyte *opium* nie iest tak łatwo śmiertelne, gdyż pospolicie wcześniéy womity wznieca. Cale inaczéy działa ono w kraiach wschodnich (*Reinegg*). Zewnętrznie podobnież uśmierza drażliwość i bóle.

Preparaty.

§. 2241. *Extractum opii aquosum* iest lekarstwo słabsze niż *opium crudum*, i nie tak bardzo rozpala. Daie się od 2 do 6 gran w solucyi, w pigułkach lub proszku. *Extractum opii vinosum ph. Hassic.* Robi się tylko do *tinct. opii vinos.* i tegoż drachma iedna solwuie się w uncyi iednéy wina. *Tinctura thebaica ph. Edimb.* iest solucya *opii in aqua cinamom. spirit.* Doza od 10 do 40 kropel; czasem dodaie się *liquor anodynus*, *liquor cornu cervi succin. extr. aconiti*, *camphora*. *Tinctura opii simplex* czyli *opium* solwowane w spirytusie winnym. *Tinctura opii ammo-*

moniata ph. Edinb. (Rec. flores benzoes, croci ana dr. 3 opii dr. 2. ol. anisi dr. ½. spir. salis ammon. unc. 16. digere per 4 dies). Laudanum liquidum Sydenhami, gdzie wchodzi także cynamon i szafran, iest tynktura rozpalaiąca, która naylepiey służy chcąc użyć opium iak wzbudzaiącego lekarstwa.

§. 2242. Oprócz tynktur są różne ieszcze preparaty farmaceutyczne, do których *opium* wchodzi, iako to *pulvis diaphoreticus Doveri ex tartaro vitriolato, opio et ipecacuanha.* W 11 granach tego proszku iest *granum unum opii. Pulvis opiatus ph. Lond. ex C. C. usto et opio. Pilulae opii ph. Lond. et Edinb. (Rec. opii puri dr. 2. extr. liquirit. unc. 1.) Massa pilular. de cynoglosso,* którey drachma 1 ma 8 gran opium. *Pilulae de styrace. Theriaca Andromachi. Confectio opiata ph. Lond. Pulvis sudoriferus ph. Edinb. Elixirium paregoricum. Bals. anodynus. Syrupus diacodii* iest dekokcya głowek swoyskiego ogrodowego maku z dostateczną ilością cukru do gestości syropu przyprowadzona. Jest to lekkie uspokaiaiące lekarstwo zwłaszcza dla dzieci, daie się od 2 do 4 drachm. *Syrupus papaveris Rhoeados* robi się padobnież z infuzyi maku polnego, który ma cząstki narkotyczne z kléiowatemi połączone.

Lau-

Laurocerasus.

§. 2243. *Aqua destillata laurocerasi*, do któréy biorą się *folia laurocerasi* ma smak przyiemny gorzki, iak woda z brzoskwiń lub gorzkich migdałów. Jest to między innemi narkotycznemi truciznami naymocnieysza, i w momencie zabiia z utratą wszelkiéy drażliwości. Własność iadowita iest w oléynych częściach. Nie iest ona lotna, i przez wysuszenie liścia nie może bydź zniszczona. Podług doświadczeń P. *Schaub* sól roslinna ługowa iest naylepszym lekarstwem przeciw téy truciznie, tudzież mléko.

§. 2244. *Aqua laurocerasi* ma moc krew rozcieńczaiącą i rozwięzuiącą. To iednak zdaie się bydź zawsze następnością po zupełnym zniszczeniu drażliwości, i staie się to po użyciu wszelkich narkotycznych trucizn. Z tym wszystkim szczególniey zachwalona iest *aqua laurocerasi* 1) w zatkaniach wnetrzności śledziony, wątroby, gruczołów (*Thilenius*). P. *Hufeland* przy solucyi *terrae ponderos. salit.* ordynuie tę wodę. W zastarzałych stwardniałych wzdęciach. 2) W szaleństwie użył iey pomyślnie P. *Langrisch*. W manii od przytłumionych exkrecyy. W melancholii. Doza iest 30, 60 kropel cztéry razy przez dzień, użycie tego preparatu wymaga wielkiey przezorności, gdyż ta destyllowana woda znayduie sie w aptékach iuż przezroczysta, iuż mléczna, a przeto niebe-

spie-

spiecznieysza. Część oleyna *laurocerasi* łatwo się łączy z wodą, i robi ią mętną.

ROZDZIAŁ VI.

Leki rozcieńczaiące.

§. 2245. Nauka o lekach rozcieńczaiących czyli rezolwuiących iest iedna z naytrudnieyszych i nayzawilszych w materyi medyczney. Naywięcey zasadzała się ona na prawach Patologii humoralney, gdzie lipkość kléiowata, gęstość żółciowa, szlamistość humorów i. t. d. przyczyną choroby bydź miały, nimeśmy znali początki życia, zdrowia i chorób, i do Patologii zastósowali one.

§. 2246. Oprócz dyetetycznych iest bardzo mało lekarstw maiących wpływ na soki ciała. Wiele iest takich, które działaią będąc iuż w żołądku lub kanale kiszkowym; inne zaś wydaią swe skutki, nim ieszcze tam wniydą. Lecz daymy, że one istotnie od krwi przyięte bywaią, przecież dowiedzione dotąd nie iest, iż mieszanina soków, albo stosunek wzaiemny składaiących części, wprost odmianie podpada, tym mniey przyznać można, iż przez nie osładzaią się soki, i krew się czyści.

§. 2247. Gdy uważamy sposób działania tych leków, o których tu mowa, wtedy nie możemy ie sobie inaczéy wystawić,

wić, tylko iak łagodne drażniące, pobudzaiące środki. Maią one pierwsze mieysce w reiestrze bodziec sprawuiacych leków. Gdy one przez swe łagodne drażnienia na stałe części działaią, albo iaką reakcyą w stałych częściach wzniecaią, znoszą niedołężną cyrkulacyą soków, obstrukcye, zatkania, zaflegmienia i tym podobne wady.

§. 2248. Sposób działania tych leków można sobie wystawić ieszcze iaśniey, porównywaiąc go z skutkami zewnętrznych rozpędzaiących i rezolwuiących lekarstw. Gdy przykładamy leki zlekka pobudzaiące naczynia, aby w siebie brały soki, rezolwuiemy stwardniałości, humory zgęsłe, zatoki i. t. p. Zapewne działaią wewnętrzne rezolwuiące lekarstwa podobnym sposobem. Lubo przytym nie możemy wyłączyć ich chemicznego działania, to iednak nie daie się tak wytłumaczyć, aby pod zmysły podpadło. Jest także istotną rzeczą nieiaki wybor onychże, gdyż niektóre na pewne części szczególniey działaią.

§. 2249. Co się tycze użycia tych lekarstw, zaprzeczyć nie można, co mnogie doswiadczenia potwierdzaią, iż łagodne rezolwuiące leki w niektórych chorobach z dobrym pożytkiem używane bywaią, i częstokroć lepsze sprawuią skutki niż mocne drażniące lekarstwa; to zawsze zdarza się, gdy części, w których zrobiły się zatkania, znayduią się w stanie rzeczywiste-

stego osłabienia n.p. w długo-ciągłych puchlinach wodnych, wyrzutach skórnich, w przypadłościach hemoroidalnych i. t. p. Albo w chorobach, gdzie konstytucya ciała nie dozwala, aby zaraz użyć skutecznych drażniących środków, i gdzie poniekąd niewprost działać wypada Gdy one iednak obficie używane bywaią w kuracyi majowey koncem poprawienia i odświeżenia soków, wtedy potrzebne iest onych ścisłe ograniczenie. W tym zamiarze nie ma leków tak szkodliwych zdrowiu iak tak zwane *mydlaste extrakty* i *wisceraln e enemy*. Wiadome mi są przypadki, gdzie hipokondrycy i osoby prowadzące życie w sedentaryi, przez używanie tych lekarstw cale sie sił pozbawili, co iest zwyczaynym doświadczeniem. Jest ieszcze zapytanie, czyli zatkania we wszystkich wnętrznościach, które się po owych lekach okazały, przez ciągłe uzywanie onychże nie zrodziły sie?

§. 2250. Czesto zaś komplikowane bywaią choroby, w których zwykło się używać rezolwuiących lekarstw. Jeżeli przyczyny długo trwały, organizm więc mniey lub więcey ieste nadwerężony, mafsa soków nie ma należytey mieszaniny, a może iuż wywinęły się mieyscowe wady; dla tego wtedy potrzebne są rozmaite połączenia medykamentów. Dla kurczu małych naczyń, lub dla przeciw-naturalney chorowitey wzruszliwości, lekarstwa zatkań nie rozwalniaią; trzeba ie przeto niekiedy z

bar-

bardziéy przenikaiącemi drażniącemi, zwłaszcza narkotycznemi, a czasem nawet z stałemi lub wzmacniaiącemi lekami połączyć. W ogólności wymagaią także te lekarstwa prawideł ostrożności, aby długociągłe a zwłaszcza same używane nie były, gdyż kuracya przedłuża się. Prócz tego potrzebuią także pomocy od dyetetycznych leków wiecéy niż inne. Nie raz skutki lepszéy dyety, częstego poruszania się i. t d. przypisano tymże lekom, i czynione wnioski na ich dzielność, która im iednak nie iest właściwa.

I. Rośliny maiące w sobie sok łagodny.

Radix Graminis.

§. 2251. *Pyrz* iest tak wiadoma roślina, iż nietylko w medycynie, ale nawet w ekonomice używana bywa. Dla słodkawych części, z których się składa, zdatna iest do fermentacyi, i można z niéy robić wódkę i piwo. Korzonki suche pyrzu gotowane *c. rad. taraxaci*, *dulcamarae* i. t. p. na tyzannę, są łagodnym lekarstwem w chorobach zapalistych, żółciowych, w kachexyi i. t. d. *Decoctum rad graminis* bierze się także do solwowania extraktów gorzkich. *Extractum graminis* używane bywa w zatwardzeniach i zatkaniach gruczołów i wnętrzności; użycie iednak tego lekarstwa musi bydź ob-

obfite, iest bowiem w powszechności mało znaczące.

Saponária.

§. 2252. Korzenie *mydliku* są kształtu okrągłego, zewnętrznie brunatno-czerwone, wewnątrz białe. Smak maią kleisty, słodkawo-gorzki i nieco ostry, zapachu zaś nie maią. Wysmienicie zastąpić mogą *rad. sassaparill.* i *chinae.* Dawnieysi lekarze używali saponaryi w zatkaniach gruczołów, tudziez w żółtaczce (*Boerhaave*) i inni, pewnie dla iéy mydlastych części; lecz w tych chorobach nie iest dostatecznie skuteczna. Używana bywa *saponaria* w dolegliwosciach wenerycznych, w rumatyzmach, artrytyce wenerycznéy, naywiecéy zaś w ziadłych wrzodach, lecz zawsze dodaią się do niéy: *rad. bardanae, stip. dulcamarae, lign. guajaci, rad. mezerei* i t. p. P. *Jurine*, który robił z nią doswiadczenia w przypadłościach wenerycznych, kazał $1\frac{1}{2}$ uncyi *herbae saponariae* i pół uncyi *radicis* w 4 funtach wody gotować do połowy. *Extractum saponariae* zaś dawał po pół drachmy, i powoli podnosił dozę. Do téy klasy roślin należą także *sonchus oleraceus, cerefolium, nasturtium aquatic.* i. t. p.

II. Słodycze Lipkie.

Mel.

§. 2253. Miód składa się z materyi cukrowey, kleiowatych części i wonności. Względem swey dobroci i czystości jest bardzo różny. Czysty i niemieszany miód zupełnie rozpuszcza się w wodzie. Do lekarskiego użycia należy obrać miód jak nayczystszy z natury swoiey; bo wszelkie sposoby czyszczenia go czyli tak zwana despumacya niszczy dobroć iego, i *mel despumatum* nie iest tak pożyteczny materyał iak czysty, naturalny miód.

§. 2254. Miód łatwo podpada fermentacyi, i sprawuie nadęcie i uciążliwość w żołądku, gdyż dla swego małego bodzca bardziey osłabia, dla tego wiele osób miodu znieść nie mogą. W ilości większey użyty sprawuie stolec iak lekarstwo robiące drogi śliskie. Naywięcey używany bywa 1) do dekoktów i mixtur ścienczaiących i zwalniaiących w febrach zapalistych i zatkaniach zadawnionych. P. *Pringle* zachwala go iak lekarstwo solwuiące kamień zwłaszcza w nerkach, nie iest on iednak w tey chorobie skuteczny; 2) do umieszania proszków na konfekt, iako to *electuar. pectorale, contra vermes* i. t. d. 3) do dekoktów czyszczących na wrzody w gardle; 4) do enem rozwalniaiących. Preparaty z miodu prasnego są: *mel rosatum. Oximel squilliticum. Oximel simplex* z iedney czę-

części winnego octu i dwóch części miodu, która to mieszanina służy do mixtur przeciw gorączce, do płókania gardła i do enem.

III. Niektóre obospólne Sole.

Tartarus tartarisatus.

§. 2255. Solucya soli alkaliczney roślinney w wodzie nasycona kwasem weysztynowym *(cremor tartari)*, i do suchości na wolnym ogniu przyprowadzona stanowi preparat zwany w medycynie *tartarus tartarisatus*, nieprzyiemnego słonego smaku, który w dozie małey działa iak łagodne drażniące lekarstwo, w wiekszéy zaś sprawuie stolce. Używany bywa 1) w zatkaniach podbrzusza, szczególniey w lipkiey szlamistości i zaflegmieniach. W hemoroidach ślepych *(Hildebrand)*, w żółtaczce, w febrach żółciowych; zachwalony iest także w manii *(Muzell)* 2) W artrytyce, pedogrze, rumatyzmach, w zatrzymanym miesięcznym czyszczeniu, połączonym z febrą.

§. 2256. *Tartarus tartarisatus* iak lekarstwo solwuiące daie się w mixturach od 20 do 60 gran z extraktami nayczęściey *extr. taraxaci* (*Baldinger*); także z gorzkiemi extraktami, rabarbarą, chiną, *sulph. aur. antimon.* Niekiedy także w proszku, który iednak na powietrzu prędko wilgnie. Ta sól dekomponuie się od wszelkich kwa-

sów,

sów, dla tego nie należy iéy łączyć z octem, sokiem cytrynowym z kwaśnemi syropami i oxymelami, a gdzie potrzeba wymaga tychże użyć, tam *tartarus tartarisatus* użyty bydź nie może. Tenże zwykł sie także w medycynie nazywać *tartarus solubilis*, lecz ostatni w Chemii różni sie od pierwszego, iż do robienia *tartar. solubilis* zamiast soli alkaliczney stałey bierze sie sól lotna ammoniacka. W skutkach iednak nie różnią sie.

Tartarus vitriolatus.

§. 2257. Sól alkaliczna roślinna nasycona kwasem siarczanym i do kształtu krzyształów przyprowadzona stanowi preparat zwany: *tartarus vitriolatus, kali vitriolatum, arcanum duplicatum, sal de duobus, sal polychrestum Glaseri.* Ta sól ma smak gorzki, iak *sal amarum Angl.* nie łatwo solwuie się w wodzie i na powietrzu wolnym nie wilgnie. *Tartarus vitriolatus* lżey łaxuie niż inne sole. P. *Levret* szczególniey go zachwala w febrach i metastazach mlecznych dawszy codzień trzy lub cztery razy po $\frac{1}{2}$ drachmy. Znayduie sie częstokroć nieczysty maiąc przy sobie cząstki miedzi. *Sal Glauberi* zastępuie większą częścią mieysce iego. Wchodzi do proszku temperuiącego łącznie z saletrą, do którego dodawszy szesnastą część cynobru robi się *pulvis antispasmodicus.*

Terra foliata Tartari.

§. 2258. Sól alkaliczna roślinna nasycona kwasem octowym z trudnością się krystalizuie, wysuszona przyciąga wilgoć z powietrza. Jest naylepsze zlekka solwuiące lekarstwo, w większey ilości użyta skutkuie iak *tartarus tartarisatus*. Sól alkaliczna mineralna podobnież nasycona kwasem octowym nie wilgnie, i układa się w krzyształy. Naywięcey działa na drogi moczowe bez sprawienia stolców. Podług doświadczeń czynionych zewnątrz ciała prędzey i doskonaley solwuie skrzepłą limfę i kley zwierzęcy niż inne obospólne sole (*Hahnemann*, *Leonhardi*).

§. 2259. *Terra foliata tartari* dawniey bardzo używana była przeciw lipkości żółciowey, zatkaniu wnętrzności, zatwardzeniu wątroby, w żółtaczce, puchlinach wodnych, zatrzymanym miesiecznym czyszczeniu, manii, zatamowaniu skirowym i artrytycznym i. t. d. Pospolita doza iest od 1 skrupułu do 2 drachm i więcey cztery razy przez dzień. Daie się albo *liquor terrae foliatae*; albo solucya tey soli w dwóch częściach wody sama przez się lub w mixturach, niekiedy w elixyerach.

Borax,

§. 2260. *Borax* iest niedoskonała sól obospólna, naywięcey znayduie się w Królestwie Tybetańskim, smak ma gorzkawy

ługowaty. Wewnętrznie daie się dla przyspieszenia czyszczenia miesięcznego w stanie febrycznym od 20 do 30 gran. Zewnętrznie na wyrostki w ustach, zrzące wyrzuty skórnie, bolesne hemorroidy.

IV. Mydła chemiczne.

Sapo vulgaris.

§. 2261. Dobrze zrobione mydło nie ma słonego smaku, na wolnym powietrzu nie wilgnie i nie lipnie, w miękkiey wodzie zupełnie się rozpuszcza. Każdy kwas, obospólne nawet sole dekomponują mydło. Skutki mydła zawisły od soli alkaliczney połączoney z tłustością, przez co staie się łagodnieyszą. Własność ma drażniącą i pobudzaiącą, przytym pędzi iak wszystkie alkaliczne sole uryne i kwas przytłumia. Zachwalone iest mydło 1) w zatkaniach gruczołów, i dawnieysi lekarze wiele trzymali o iego własności solwuiącey. *Boerhawe* zaleca go szczególniey dla dzieci maiących kwas w żołądku rozpuszczone w iakiey aromatyczney wodzie. W chorobie rachityczney z żółcią wołową. 2) W kaszlu dychawicznym z gumą amoniacką i skwillą. 3) W żółtaczce od żółciowych kamieni, w artrytyce, w pedogrze, w uciążliwościach kamienia. 4) Jako lekarstwo przeciw ostrym truciznom.

§. 2262. Mydło daie się 1) w pigułkach z gorzkiemi lekarstwami, zwłaszcza

żół-

żółcią wołową, z gumą amoniacką, gwajakową, z cykutą (*Störk*), z extraktami (*Tissot*); także *c. Mercur. dulc. sulphur. aurat.* Albo 2) solwowane w iakiéy aromatycznéy wodzie, lub wapiennéy, tylko nie trzeba do mydła mieszać żadnéy obospólnéy soli i kwasów, które go bowiem dekomponuią. Doza iest od 5, 10, 20 gran do 3 drachm. W dozach wielkich było czasem szkodliwe, mieli iednak PP. *Haen i Whitt* przykłady, iż niektóre osoby códziennie po pół i iednéy uncyi przez 7 i 10 lat bez szkody używały, co dowodzi, że skutki mydła nie są bardzo wielkie. Z tym wszystkim trzeba go ostrożnie dawać, gdy chory mocną febrę ma; gdy iest skłonny do krwotoków, hemoroidalnych płynień i. t, p. Ciągle używane mydło bardzo osłabia moc trawienia. Preparaty z mydła iako to *balsamus saponis, spiritus saponis, empl. saponatum* służą do zewnętrznego użycia iako lekarstwa rezolwuiące.

Sapo acidus.

§. 2263, P. *Macquer* piérwszy z połączenia mineralnych kwasów z olejem otrzymał prawdziwe mydło, który to nowy preparat zalecał iak lekarstwo skuteczne w przypadkach, gdzie użyć nie można pospolitego mydła. — Kwas siarczany naydoskonaléy łączy się z oliwą zwłaszcza zagrzaną, i daie naylepsze mydło

kwaśne, które powinno bydź białe, nie lipkie lub maziste, i niepowinno mieć kwaśnego smaku, choć się zowie mydłem kwaśnym dla tego, iż sie składa z kwasu, który ściśle połączony z oléynemi częściami traci swą ostrość, i przemienia się w lekarstwo łagodne. To mydło rozpuszczone w wodzie, daie solucyą mlécznego koloru. Przez starość twardnieie, lecz na wolnym powietrzu wilgnie.

§. 2264. Wszelkie tego gatunku mydła są w wyższym stopniu drażniące i solwuiące niż mydło pospolite. Podobnież przyspieszaią stolec i upływ uryny. P. *Cornette* dawał go przeciw zatkaniom w podbrzuszu, na skir w piersiach z pomyślnym skutkiem dwa razy dnia po 12 gr. P. *Carminati* ordynował go codziennie po dwa skrupuły aż do pół uncyi w puchlinach wodnych. Jest to lekarstwo niedostatecznie ieszcze doświadczone. Tu należą także mydła żywiczne: *sapo visceralis Kaempfii. Sapo resolv. c. resina jalappae,*

ROZDZIAŁ VII.

Leki chłodzące.

§. 2265. Chłodzące leki działaią tylko *relative.* Gdy odeymuiemy przyczynę, która dała okazyą do mocnieyszego wydobywania się ciepliku czyli materyi ciepła ciała, wtedy umnieyszamy gorącość

iego,

iego, ale to się stać może tylko w przeciw-naturalnym stanie. Albowiem nie ma leków tak dzielnych, któreby zwyczayny stopień ciepła ciała, iaki znaydować się zwykł w zdrowym stanie zmnieyszyć potrafiły. Ztąd okazuie sie, iż lekarstwa iak chłodzące środki używane, względem swego sposobu działania i własności części, z których się składaią, bardzo rózne bydź muszą. W ogólności, gdy przeciw-naturalnie powiększone iest ciepło ciała, przypuścić możemy: 1) że toż albo musi bydź przeciw-naturalnie podwyższonych wzruszenia i rażenia skutkiem, i że iaki bodziec dotyka ciało, lub on sam rozwinął się w ciele; albo 2) że cieplik dla kurczu lub zmnieyszoney akcyi paruiących naczyń tamże przeciw-naturalnie zatrzymany iest i skupiony.

§. 2206. Mówiąc o lekach chłodzących, rozumiem przez nie pryncypalnie owe lekarstwa, które zapobiegaią powiekszaniu się cieplika, i w chorobach febrycznych lub zapaleniach, skóro stopień ciepła preciw-naturalnie iest podwyższony, i w chorobach bardziey do zapalistych skłonnych używane bywaia. Wszystkie tu zjawiska dowodzą, iż wzruszliwość przeciw-naturalnie iest powiekszona, która się otwarcie widzieć daie w działaniu naczyń krwistych. Naywięcey przeto zależy na tym, aby dopiero rzeczone naczynia osłabione były, i systema cyrkulacyi spokoyność odzyskało.

Nay-

Nayskutecznieysze téy klaſsy leki są:
1) *Sole obospólne* zwłaszcza składaiące się z kwasów roślinnych i soli alkaliczné łagodnéy.
2) *Kwasy*, wszystkie kwaskowate soczyste owoce, i prócz roślinnych kwasów *także* mineralne przyzwoicie rozcienczone.

§. 2267. Antyflogistyczne lekarstwa należą w powszechności do klaſsy osłabiaiących i uspokaiaiących leków, lecz ich działanie nie staie się wprost, i iest całe różne od akcyi narkotycznych lekarstw. Jakim zaś one sposobem te skutki sprawuią, wytłumaczyć trudno. Pospolicie przyięte iest zdanie, iż sole obospólne, gdy sie rozpuszczaia, zaaczny stopień zimna wydaią, i przez to ciepło ludzkiego ciała zmnieyszaią (*Broklesby*). Lecz to poniekąd dziać się może, gdy nie solwowane zażywaią się w proszku, co się rzadko dzieie; powtóre zarzucić tu można, że kwasy, które są także mocnemi chłodzącemi lekami, sprawuią ciepło zmieszane będąc z wodą.

§. 2268. Podług doświadczeń P. *Smith* wszystkie obospólne sole posiadaią moc uspokaiaiącą oprócz tych, które złożone są z kwasu soli kuchennéy i ługowéy mineralnéy, a przecie zdaie się od nich część działania onych iak antyflogistycznych leków zależeć. Czy chłodzące uspokaiaiące leki odeymuią wzruszliwość ciału, albo przytłumiaią materyą ciepła?

Przy-

Przytym uważać należy, że wszystkie sole są osłabiaiącemi leczenia środkami; gdy wiec w zapalistych chorobach długo używane bywaią, mogą one same stan asteniczny wzniecić. Prócz tego maią także ieszcze inne oboczne własności: albo zbyt drażnią żołądek, i sprawuią womity, albo działaią na kanał kiszkowy. Drugie wspólnie działaią na drogi moczowe, a z tego powodu nie wszystkie sole obospólne mogą bydź zarówno użyte w chorobach zapalistych.

§. 2269. Prawie nieustaiącą dzielność maią te lekarstwa na skórnie naczynia. Bardzo często postrzegamy, wprowadziwszy zimne rzeczy do żołądka, iż powstaie nieiakie uczucie ciepła na powierzchni ciała, a nawet skłonność do potów. Bardziey ieszcze nastepuie to po użyciu soli obospólney, lub kwasu zwłaszcza roślinnego. Lecz to zdaie się bydź bardzo naturalną rzeczą. Pomnożona transpiracya uprowadza wielką ilość ciepliku. W zapalistych skomplikowanych chorobach mogą te różne wypróżniaiące drogi, przyzwoicie umarkowanemi będąc, przyczynić sie do tego, aby dzielność naczyń krwistych zmnieyszona, a febryczne drażnienie osłabione było. Szczególniey ieszcze ważne są kwasy, iż one gaszą pragnienie do picia. Przez takowe tylko wspólne działania, i ich użycie możemy sobie iaśnie wystawić skutki tey tu klassy leków w chorobach zapalistych i przy-

pad-

padkach tyczących się osoby chorego w szczególności.

I. Sole obospólne.

Nitrum.

§. 2270 *Saletra* składa się z soli ługowéy roślinnéy, kwasem saletrzanym nasyconéy. Naturalna znayduie się w Azyi, Hiszpanii, w Neapolu, w mineralnych wodach, i takich mieyscach, gdzie istoty roślinne i zwiérzęce wspólnie gniły. Sztuczna saletra robi się w kokturach saletrzanych, gdzie formuie się w krzyształy wielkie, sześcio-boczne, na końcach ukośnie przytępione, które maią smak gorzkawo-słony, chłodzący. Aby ta sol zdatna była do użycia lekarskiego, trzeba ią ieszcze kilka razy oczyszczać z obcych istot.

§. 2271. Saletra w lekarskim względzie należy między naycelnieysze chłodzące i antyflogistyczne leki. Jéy główne skutki zdaią się pochodzić od osłabiaiącego uśmierzaiącego działania onéyże na żołądek. Puls staie się słabszym i opieszalszym, dawszy iéy zażyć w dozach wielkich. Przytym utrzymuie ona stolec wolny, i działa także na urynę. Jest przeto zwyczaynym lekarstwem 1) w *febrach zapalistych*, gdy krew skłonna iest do koagulacyi, a puls iest pełny i mocny. Podług doświadczeń zewnątrz ciała z krwią po-

poczynionych, każda uncya téyże wymaga przynaymniéy 20 gran saletry, aby zapobiedz koagulacyi. 2) Przeciw *przypadłościam zapalistym w chorobach*. W manii z gwałtowną febrą; w przypadłościach hemoroidalnych inflamacyynych; w krwotokach z mocnym burzeniem, w pluciu krwią, w zapalonych wrzodach i. t. p. 3) W *zapalistych chorobach dróg moczowych*, zwłaszcza w tryprach przed tym bardzo używana była saletra. Lecz we wszystkich takich przypadkach pierwszeństwo maią szczególne dyuretyczne leki i kléiste napoie. 4) Używana bywa dla poprawienia gorącéy własności różnych lekarstw.

§. 2272. Przeciwnie saletra ma także bardzo szkodliwe własności, które użycie iéy częstokroć ograniczaią. 1) Słabowite, czułe osoby cale onéy znieść nie mogą, nadzwyczay bowiem osłabiaią się przez nią drogi trawienia, i powstaią żołądkowe kurdze. 2) Saletra sprawuie wymioty, a bardzo często mocne biegunki. W chorobach astenicznych saletry cale używać nie należy.

§. 2273. Naylepsza forma ordynowania saletry iest 1) w *proszku*. Rozpuściwszy tenże tuż przed użyciem, naybardziéy chłodzi *(Broklesby)*. Dawszy solwowany nieco późniéy, nie tak łatwo sprawuie womity; a połączywszy saletrę z lekami absorbuiącemi, albo z gummą arabską, lub też przepisawszy przy tym kléiste tyzanny

do

do picia, nie działa tak mocno na żołądek. Jest zaś zwyczayna doza od 1 do 3 skrupułów co dwie godziny. P. *Broklesby* dał we 24 godzinach zażyć 1 do 2 uncyy saletry; rzadkie są iednak żołądki, co taką ilość znieść mogą. Dodaie się także *opium*, a dla prędszego uspokoienia plucia krwią część soli kuchenney. Saletra w dozach wielkich naraz użyta w osobach drażliwych działa prawie iak trucizna *(Hufeland)*. 2) Daie się *nitrum* w mixturach z salmiakiem lub solami laxuiącemi połączone. Dodatku kwasu witryolicznego, *elixir. acid. Halleri* i. t. p. iak się niekiedy dzieie, wystrzegać się należy, bo się dekomponuie saletra. Zewnętrznie używa się *nitrum* iak rozpędzaiące i chłodzące lekarstwo do fomentacyy zimnych.

§. 2274. Preparaty saletry pospolite są: *nitrum tabulatum* czyli *lapid. prunellae*, których zwykło się użwać w dekoktach do płokania gardła. W zapaleniu gardła katarowym daią się te saletrzane kołaczyki choremu, aby się w ustach powoli rozpłynęły. 2) *Trochisci nitri ph. Lond.* złożone z drachmy iedney saletry z 3 drachm cukru i 10 gran tragantu. 3) *Pulvis antispasmodicus.* 4) *Acidum nitri.* 5) *Spiritus nitri dulcis.*

Tar-

Tartarus.

§. 2275. *Winny kamień* czyli sól alkaliczna roślinna kwasem roślinnym przesycona do użycia lekarskiego musi bydź wprzód z części ziemnych oczyszczona, a potém do kształtu kryształów przyprowadzona, które pospolicie nazywaią się *kremor tartari*. Są one białe, nieprzeźrzoczyste, nieregularne. Na wolnym powietzu stale się utrzymuią, i wilgoci nie przyciągaią, lecz przy tym trudne są do rozpuszczenia się wodzie. Dodawszy iednak boraxu przyspiesza się solucya, ale wtey skuteczność ich bardzo się odmienia. Takowa sól nazywa się w medycynie *tartarus boraxatus*, albo *cremor tartari solubilis*.

§. 2276. Oczyszczony winny kamień iest szacowne lekarstwo, które chłodzi, pędzi urynę, a w dozach większych laxuie. Zwykło się go używać 1) w *przypadłościach zapalistych* wszelkiego gatunku. 2) W *febrach żółciowych*, gnilnych symptomatach, w biegunkach z gnilnością połączonych i. t. p. Daie się w proszku zwanym kremor tartari, albo gotuie się w wodzie, któréy do swéy solucyi wiele potrzebuie.

§. 2277. Z preparatów winnego kamienia nayprzednieysze iest *sal essentiale tartari* czyli czysty kwas weysztynowy. Ta sól na wolnym powietrzu nie podpada odmianie, łatwo się nie rozpuszcza w wodzie.

dzie. Należy do naycelnieyszych chłodzących i antyflogistycznych lekarstw. Używana bywa we wszystkich przypadkach również iak *tartarus depuratus* i kwasy roślinne, zamiast których można iéy użyć do napoiów w gorączkach dodawszy cukru, aby był smak przyiemny kwaskowaty.

Kali vegetabile citratum.

§. 2078. Sól alkaliczna roślinna nasycona kwasem cytrynowym uśmierza także gorączkę w febrach i krwi burzenie. Gdy się to lekarstwo ciagle używa, sprawuie wolny stolec. Ta własność pochodzi naywięcéy od nagłego działania powietrza, które się rozwiia w żołądku. Chory, iak tylko po nalaniu cytrynowego soku na *sal tartari* burzenie ustało, połyka mieszaninę. Doza alkaliczney soli iest od 20 do 30 gran. Zwykło sie tego lekarstwa używać 1) przeciw zapalistym przypadłościom i nieczystościom żółciowym; 2) w nieustaiących i mocnych wymiotach, w trudnym połykaniu; 3) przeciw żołądkowym kurczom i. t. d.

II. Kwasy.

§. 2279 Do téy klafsy należą wszystkie kwaskowate soczyste owoce. Sok cytrynowy i ocet winny, które się dodawać zwykły do napoiów, dla odwilżenia suchości w ustach, i ugaszenia pragnienia.

Kwa-

Kwasy mineralne przyzwoicie wodą utemperowane podobnież do tego zamiaru użyte bydź mogą. Preparaty umiarkowanych kwasów są: *acetum rubi idaei. Spiritus vitrioli. Elixirium acidum Halleri.*

ROZDZIAŁ VIII.

Leki dyetetyczne.

§. 2280. Nauka porządnego zycia, które nazywamy *dyeta,* należy do nayważnieyszych umieietności lekarskiéy przedmiotów. Mało iest iednak wiadomości, gdzieby tak liczne iedno-stronne, niedówiedzione zdania i przepisy, których się iak iakich doświadczenia ustaw uważa, powszechnie przyięte były.

§. 2281. Długo i zawsze prawie bez wielkiego pożytku certowano nad kwestyą: iakie pokarmy, czy z roślin, czy z zwierząt wzięte ludzkiemu ciału są zdrowsze, i w użyciu pierwszeństwo mieć powinny. Dochodzenie tego iest tylko zabawą myślenia. Wziąwszy toż w całéy obszerności iego, wynika ten rezultat: iż człowieka przeznaczeniem iest od natury, aby pożywał wszystko bez różnicy, i że żadney potrawy nie ma, którąby się nazwać mogła koniecznie zdrową, albo koniecznie niezdrową; w szczególnym dopiero używaniu trzeba osobne dyetetyczne prawa od klimatu, od zatrudnienia i sposobu życia, od przywyknienia, od konsty-

tu-

tucyi osobistéy, od wstrętu, skłonności, a nawet od samych pokarmy składaiących części wprowadzać, i oneż na poprzedniczym doświadczeniu dzielności tych lub podobnych pożywienia środków gruntować.

§. 2282. Dawnieysi lekarze, zaufani nayważniey w dzielności dyetetycznych środków, pod czas leczenia chorób tak dalece się zapędzali, iż w tychże prawie całą, w właściwych zaś lekach małą nadzieię mieli. W naszych czasach dzieie się częstokroć przeciwnie; lekarze zbyt wiele oczekuią od lekarstw, a część dyetetyczna albo się cale zaniedbuie, albo się nie zgadza z niemi. Wątpliwości nie ma, że lepsze dopilnowanie dyetetyki u chorych, i stósowne połączenie iéy z lekami maią istotny wpływ na szczęśliwą kuracyą wielu chorób, i że tym sposobem trwałość onychże zmnieyszona bydź może.

§. 2283. Szczególnie ważną iest okolicznością w chorobach odmiana dyety i dotąd trzymanego sposobu życia. Dowód tego daią nam n.p. kuracye mleczne, albo sama dyeta roślinna, kuracye soczyste w zastarzałych wadach: artrytyce, skirze, suchotach i wielu innych chorobach. Co się przypisuie tak wielce zachwalonym odmieniaiącym i krew czyszczącym lekom w chorobach chronicznych, gdzie sobie nikt iasnego wyobrażenia uczynić nie może, to zawisło wielorako od dyety, odmienionego sposobu życia lepszego pie-

lęgnowania, częstéy lekkiey agitacyi i podobnych rzeczy, których się pospolicie zaniedbuie iako pobocznych leczenia środków.

§. 2284. Chcąc leki dyetetyczne dokładniey oznaczyć, trzeba na sam przód ustanowić, iakie materye w roślinnych i zwierzęcych istotach właściwie są zdatne ludzkiemu ciału. Podług ścisłych doświadczeń, części składaiące rośliny są: kwas więcey lub mniey okazały; części szlamiste, cukrowe; materya krochmalowa, kleista, białko-iaieczna; części oléyne, żywiczne; alkali stałe, które połączone będąc z kwasem znayduiącym się w roślinach, stanowi tak zwaną sól roślinną istotną. Części zaś składaiące istoty zwierzęce są: kléy zwierzęcy czyli galareta; materya białko-iaieczna, włóknista; kwas zwierzęcy i alkali lotne.

§. 2285. Wielkie iest podobieństwo prawdy, że istotnie karmiąca materya w tych dwóch klasach ciał organicznych ma iednaki początek i skład części, albo przynaymniey posiada wzaiemne powinowactwo. Co się tycze pierwszego, dowiedzione bydź może ztąd, że prawie powszechnie materya zwierzęca początkowo rodzi się z materyi roślinnéy: bo wielka ilość zwierząt karmi się samemi roślinami, albo się żywi innemi zwierzęty, których szczególnym pożywieniem są rośliny. Drugi dowód daią kwasy roślinne, które poczęści uważane bydź powinny za

isto-

stotną składaiącą część materyi zwierzęcey. Także pewny stopień fermentacyi kwaśnéy poprzedza zawsze gnicie zwierzęcych istot. Do tego przydać należy, iż galareta zwierzeca, a nawet mięso zwłaszcza z młodych zwierząt zawsze okazuie znaczną skłonność do zakwaszenia się. Mléko, nim sie zepsuie, przechodzi w fermentacyą winną, po którey staie się kwaśnym; sam animalizacyi proces zdaie się także w żołądku początek brać z pewną do fermentacyi winney podobną odmianą; albo gdy się sok mleczny ieszcze przed skończonym zwierzęcym procefsem odłącza, znayduiemy wtedy, iż wprzód staie się kwaśnym, nim do gnicia przychodzi, i. t. d.

§. 2286. To się więcéy ieszcze potwierdza, gdy główne składaiące rosliny części, od których naybardziey zawisła moc karmienia, z materyą zwierzęcą porównywamy, to iest krochmalową i kléiowatą roślinną materyą. Nasiona mączne zawieraią w sobie naywiększą ilość krochmalowéy materyi i naydoskonalszy kléy, dla tego wszelkie gatunki zboża są bardzo żyzne. W niektórych roślinach części mączne i kléiste są czystsze, zwłaszcza *in plantis cruciferis*, ztąd rozumiano, że te są ostatnim ogniwem łańcucha miedzy roślinnym i zwiérzecym wydziałem. Galareta roślinna różni się od białka iaiecznego tylko przymieszanym kwasem tak, iż iedno w drugie przemienić

mo-

można (*Fourcroy*). Podług doświadczeń chemicznych wydaią te dwie istoty z pomiędzy wszystkich roślinnych części naywięcey fosforycznego kwasu i lotney alkaliczney soli, charakterystyczne pierwiastki zwierzęcych istot (*Bochaude*). Rośliny przechodzące w gnilność większą maią moc karmienia niż inne, które podpadaią fermentacyi kwaśney. W ogólności iednak biorąc zdaie się, iż materya karmiąca w obydwóch wydziałach składa się większą częścią z gazu węglistego, pominąwszy ieszcze niektóre różnice, które okazuie materya rzeczona tak w zwierzętach iak roślinach, i które dotąd mało ieszcze są oznaczone. Podobnież nie są nam także dostatecznie wiadome prawa ekonomii zwierzęcey, iakim sposobem te materye przemieniaią się w różne soki naszego ciała.

§. 2287. Inna istotna różnica zasadza się ieszcze na tym: czyli pokarmowe materye rzeczywiście podpadaią strawieniu, albo tylko wyssane bywaią? — Niektóre potrawy i napoie karmią bardzo prędko; i przechodzą wkrótce do dróg krwi; inne nierychło strawione bywaią, i później dopiero zdatne są do karmienia ciała. Dla tego też karmienie i trawienie są dwie różne od siebie czynności, które za iedno mieć nie należy.

1. Dyetetyczne Leki z Wydziału roślinnego.

I. Zioła.

Cerefolium.

§. 2288. *Cerefolium* czyli trybula ziele używane bywa do kuracyi majowéy z innemi ziołami, zwykło się także gotować w mléku lub rosole. We Włoszech iedzą go iak iarzynę. Smak ma przyiemny aromatyczny, i pędzi urynę. F. *Geoffroy* zaleca wyciśniony z niego sok w puchlinie wodnéy. W niektórych mieyscach zwykło się dawać położnicóm suppy z trybuli dla poparcia upływów czyszczenia. Dawniey był także w używaniu sok tego ziela w uciąźliwościach dychawicznych, w chronicznym kaszlu, w żółtaczce i podobnych chorobach. Z preparatów *aqua cerefolii* iest lekkie drażniące i dyuretyczne lekarstwo; podobnież *extractum cerefolii.*

Nasturtium aquaticum.

§. 2289. *Nasturtium* czyli rzeżucha wodna iest z swego ostro-gorzkiego, ięzyk nieco rażącego smaku znane ziele. *Boerhaave* i *Wiegleb* otrzymali z niego lotne alkaliczne części. Z téy przyczyny używano go przeciw szkorbutowi, iakoż pospolicie iest nie za skuteczne w tym defekcie lekarstwo. Daleko mocnieysza iednak

iest

iest *cochlearia* i inne tak zwane *plantae antiscorbuticae*. Rzeżucha w kształcie sałaty używana naylepiey skutkuie; przez gotowanie utracaią sie lotne części. Sok wyciśniony daie się albo sam, albo z drugiemi sokami trybuli, bobowniku, ruty polnéy, pokrzywy martwéy i. t. p. z wodą selcerską, lub serwatką, niekiedy dodaią się także extrakty gorzkie: przeciw zatkaniom w kiszkach, w skłonnościach do suchot i. t. d. *Nasturtium hortense* czyli rzeżucha ogrodowa ma smak podobnież nieco gorzki i ostry. Przeto służy za korzenną przyprawę, pomnaża strawność, i kléy rozrzedza. P. *Lind* użył iéy z dobrym skutkiem w szkorbucie.

Lactuca.

§. 2290. *Sałata* zwyczayna iest nikczemny pokarm bez przydatku ziół innych. Gotowana łatwieysza iest do strawienia i chorym dogodnieysza. Lecz gdzie iest skłonność do koliki i zwyczaynych biegunek, strzedz się iey trzeba iak *szpinaku*; który nie tylko mało karmi, lecz i w słabéy strawności daie pobudkę do koliki i rozwolnienia żołądka.

Portulaca.

§. 2291. Ta iarzyna ma w sobie sok wodnisto-kwąskowaty i cokolwiek słony. Zwykło się iey używać iak innych iarzyn,

także zamiast sałaty i do suppy. Łatwa iest do strawienia, tylko w ilości większéy laxuie. Dawniéy sok portulaki używany był w żółciowych febrach dla ochłodzenia i ugaszenia pragnienia. Także w zastarzałych wrzodach.

Brassica.

§. 2202. Dwa gatunki *kapusty Włoskiéy* pielęgnuią sie w ogrodach dla kuchni, to iest biała i brunatna, które mało maią karmiących części. Dla tego używane bywaią tylko za przydatkowe potrawy nie zaś dla swey żyzności. Są bardzo wodniste, rozdymaią i burzenie sprawuią w żołądku. Mniey szkodzą karfioli, i pospolity iarmuz, zwłaszcza sparzywszy go wrzącą wodą, która sie odléwa. Kapusta przez fermentacyą nabrawszy winnego smaku, iest łatwą do strawienia. Ta uprawa stała sie sławną przez podroże Kapitana Koka, w których doświadczył iéy iako naylepszego przeciw szkorbutowi lekarstwa. P. *Lind* ią także zachwala. Wielką ma iuż ztąd zaletę, iż przez osm miesiecy zepsuciu nie podpada.

Petroselinum.

§. 2203. Nać *pietruszki*, którey zwykło się uzywać do rosołu, ma smak aromatyczny, posilaiący i cokolwiek rażący ięzyk. W zamiarze lekarskim mało to

ziele

ziele używane bywa dla słabey dyuretyczney własności, którą iak wszystkie młode zioła posiada. Dzika pietruszka maiąca nieiakie podobieństwo do prawdziwey, iest szkodliwa. P. *Mariotte* opisuie dwa przypadki, gdzie w iednym od pietruszki powstały epileptyczne przypadłości, a w drugim osobliwa wada oczów. Jeden tylko mamy w medycynie preparat z pietruszki, to iest destyllowaną wodę, która cokolwiek pędzi urynę.

Acetosa.

§. 2294. *Szczaw* ziele wiadome, przyiemnego kwaskowatego smaku, chemicznie doświadczane daie sól podobną owéy, którą nazywamy *sal essentiale tartari*, i zastąpić może mieysce soli zaieczego szczawiu (*sal acetosellae*). Szczaw pospolity używany bywa w ekonomice dla smaku w suppach i iarzynach. Francuzi w swoich podróżach na morzu używaią wyciśnionego i zgęszczonego soku dla prezerwy od szkorbutu (*Hunczowski*).

II. Korzenie.

Apium.

§. 2295. *Selery* i korzonki *pietruszki* są powszechnemi kuchennemi przyprawami, których się zwykło używać do sup i rosołów. Selery wraz z nacią używane tak-

także bywaią zamiast sałaty. Obydwa gatunki są słodkawe, nieco korzenne i łatwe do strawienia. Prócz własności karmienia posiadaią także moc łagodnie pędzenia uryny *(Cohen, Hoffmann)*.

Rapa.

§. 2296. Dwa mamy główne gatunki *rzepy*: ieden, który nazywamy białą czyli wodną rzepą, a drugi karpielami. Maią one wielką ilość krochmalowey materyi, szlamisto-słodkie i cukrowe części, dla tego dobrze karmią, i łatwe są do strawienia. Dłużey gotowane, mniey rozdymaią. Do gatunków rzepy należy brukiew i rzepa marchwianego kształtu. Dodawszy miodu do wody, w którey gotowano rzepę, otrzymuie się dekokt do płókania gardła przeciw gębczastym wyrostkom. Sok z rzepy utartey wyciśniony ma własność szlamistą łagodzącą, którego w niektórych mieyscach używaią przeciw paleniu uryny i t. p. P. *Rosenstein* i *van Swieten* leczyli nim guzy w płucach i chrypkę.

Pastinaca.

§. 2297. *Pasternak* iest pospolita bardzo rozmnożoną iarzyna, nader karmiąca, lecz dla swey przykrey słodyczy nieprzyiemna. Sok tego korzenia solwuie pęcherzowy kamień według doświadczeń zewnątrz ciała z nim poczynionych, z tego powo-

du

du w zamiarze dyetetycznym możnaby go zalecić osobóm, które na kamień cierpią, lecz nie trzeba się zupełnie na to lekarstwo spuszczać.

Daucus.

§. 2298. *Marchwi* są dwa główne gatunki: blado-żółty i pomarańczowy. Marchew blado-żółta iest słodsza i przyiemnieysza, pomarańczowa ma smak nieco korzenny. Dekokt marchwi wygotowawszy do gęstości, otrzymuie się sok podobny do miodu. Przez fermentacyą i destyllacyą, wódka. Surowa marchew, gdy się daie na czczo, ma pędzić glisty: podobno sprawiwszy wolny stolec. Wyciśniony sok lub dekokt z różanym miodkiem iest dobre lekarstwo na wyrostki gębczaste u dzieci. Użyto także tego dekoktu pod czas ślinotoku w krostach i na chrypkę, gdzie pospolicie nieco szlamiste dekokty lub infuzye są pomocne. Służy także chorym na kamień.

Beta.

§. 2299. *Cwikła* iest bardzo soczysty korzeń, który podług doświadczeń P. *Marggrafa* daie sól słodką. Ćwikła białą nie różni sie od czerwoney. Zwykło się obydwóch gatunków używać iak korzenia pasternaku, a naci iak włoskiey kapusty. Ćwikła nazwana *beta altissima* iest ten gatu-

tunek, który się wsławił, iż się z niego otrzymuie cukier.

Sisarum.

§. 2300. *Kucmerka swoyska* ma korzeń aromatycznego smaku, w cukrowe części obfituiący, dla tego Niemcy zowią go *Cuckerwurzel.* P. *Marggraf* otrzymał z każdego funta tego korzenia trzy drachmy cukru. Jest on potrawą łatwą do strawienia. Zwykło się go używać w suppach, iak iarzyny, albo smażonego w maśle; iedzą go nawet iak owoc.

Scorzonera.

§. 2301. Korzeń téy rośliny, która dziko roánie na łąkach, lecz w ogrodach pielęgnuie sie iak inne iarzyny, ma w sobie części słono-szlamiste i używany bywą iak warzywo i na tyzannę. Słabowitym osobom łatwo sprawuie wzdęcia. Wysuszony i upalony używą się czasem zamiast kawy.

Asparagus.

§. 2302. *Szparagi* od Cesarza Tyberiusza plantują sie w ogrodach. Należą one do roślin pokarmowych nieszkodliwych i łatwych do strawienia. Wiadomo iest z doświadczenia, że uryna od nich przykrego zapachu nabiera, a nawet dostrze-

żo-

żono, że czasem czarno się farbuie, ztąd do tego przyszło, iż szparagi za roślinę soki rozwalniaiącą uwazano. P. *Schulze* widział następuiący po nich mocz krwawy. *Boerhaave* odradzał osobom skłonnym do plucia krwią ieść szparagi. P. *Ehrhard* uwazał, że hemoroidy mocniey po nich płynęły. *Van Swieten* widział pomnażaiące się po nich przypadłości u podagryków. Także w czasie czyszczenia miesięcznego postrzeżono, że upływ był mocnieyszy. Osoby zdrowe nie maia się czego obawiac.

Tragopogon hortense L.

Ziele *Kozia brodka* należy także do iarzyn, i daie lekką karmę. Zawiera w sobie sok słodkawy mleczny.

Cichorium.

§. 2303. *Cykorya* polna ma więcey goryczy niż ogrodowa. Korzeni świeżych zwykło sie używać w tyzannach. *Van Swieten* zaleca cykoryi dekokt w żółtaczce. Korzenie tey rośliny prędko drzewnieią, a takie nie są zdatne na tyzanny. Młodego ziela używa się iak sałaty. Powszechnie używana bywa cykorya zamiast kawy. Wysuszona, palona i mełta iest znacznym artykułem handlu, ma mieć tę niebespieczną własność, że sie sama od siebie zapala, zachowanie wiec iey wymaga ostro-

ostrożności. Wchodzi do przepisu *syrupi cichorii cum rheo.*

Raphanus.

§. 2304. *Rzadkwi* pielegnuią sie trzy gatunki. Mamy białą, czarną i czerwoną. Wszystkie posiadaią pewną ostrość, która pobudza żołądek, przyśpiesza strawność, i kléy rozrzedza. Dla osób podległych szlamistym przypadłościom rzadkiewki są bardzo pomocne. Prócz tego w różnych uciążliwościach pochodzących od skupienia się kléu, w szlamistéy dychawicy, w chrypce od flegmy i t. p. z dobrym skutkiem używane bywaią.

Armoracia.

§. 2305. *Chrzan* zwykł mieć smak cierpki, gorzki lub słodkawy według różnéy natury gruntu, gdzie rośnie. Zawiera w sobie części alkaliczne lotne i bardziéy drażnią niż rzadkiew. Pożytecznie używany bywa w zaflegmieniu żołądka i dla przyspieszenia strawności. W niektórych mieyscach robią infuzyą chrzanu z piwem, i otrzymuią dobry przeciwszkorbutyczny i mocz pędzący napóy. Także z winem na lekarstwo żołądkowe i przeciw wiatrom. Infuzya wodna dodawszy cukru służy na piersi w chrypce. Używa się też z mlekiem. Ocet łagodzi ostrość surowego chrzanu. Z preparatów znay-

znayduie się *spiritus raphani compos. ph. Londin. (R. raphan. rust. cort. aurant. ana part. 2 cochlear. recent. part. 4. nuc. moscat.* $\frac{1}{24}$ *spirit. vini q. s. f destillat.)* Daie się w szkorbucie od 2 do 4 drachm.

Solanum tuberosum.

§. 2306. *Kartofle* bardzo znaiomy ziemi owoc, wzięły swóy początek w Ameryce południowey, i udaią się pod każdą strefą nieba. Pierwszy *Piotr Martyr* uczynił wzmiankę o nich 1493. Oprócz zboża iest mało roślin, któreby tak powszechnie użyteczne były iak kartofle. Maią dwie szczególne własności: są smaczne, i nie potrzebuią koło siebie wielkiey pracy, przez co bez kosztu staią się żywiołem dla biednych ludzi. Lecz z tey saméy przczyny ten łątwy do nabycia pokarm nadużywany bywa.

§. 2307. Kartofle zawieraią w sobie znaczną ilość mąki, która się bardzo zbliża do materyi krochmalowey w pszenicy. Są one zdrowe i do strawienia łatwe, tylko nad miarę używane staią się szkodliwę iak każdy zbytek w używaniu pokarmów. Tu i tam uważano, iż niektore gatunki wczesnych kartoflów po użyciu rożne szkodliwe przypadłości sprawiły. Tego iednak nie czynią wszystkie, i zdaie się, że to pochodzi bardziey od przypadku odrodzenia sie. Można sie złych skutków ustrzedz, mocząc ie przez iaki czas

w

w wodzie przed gotowaniem, albo w czasie tegoż świeżą naléwaiąc ie wodą. Powszechny iest przesąd, iż młode, i iak mówią, niedoyrzałe kartofle niezdrowe są. Wszakże wszystkie prawie rośliny w lecie iémy będące ieszcze w niedoyrzałym stanie. Właściwie samo tylko nasienie kartoflów do doyrzałości przychodzi.

§. 2308. Surowe kartofle są dobrym lekarstwem przeciw szkorbutowi. P. *Blane* i *Gillespie* w wysokim stopniu szkorbutu kazali codziennie kilka surowych kartoflów ieść chorym, którzy wkrótce przyszli do zdowia. Pogniecione surowe kartofle są naylepszym domowym lekarstwem, przykładane często na oparzeliny. Nać kartoflów pospolicie sądzą bydź ogłuszaiącą, gdyż ta roślina do rodzaiu psinek (*solanum*) należy, lecz dotąd nie mamy żadnego doświadczenia.

III. Owoce.

Fragaria.

§. 2309. *Poziomki* maią mocnieyszy zapach i bardziéy winny smak niż *truskawki*. W ogólności są one przyiemnym, chłodzącym i pokrzepiaiącym owocem. Szczególniéy zalecaią się chorym na kamień i podagrykom. Także w suchotach ropistych są bardzo pomocne, lecz wtedy używane bydź muszą bez dodania wina lub korzennych przypraw; gdy sie poziomek

za

wiele używa, powstaie biegunka. Sam *Linneusz* używał ich w pedogrze z wielkim ulżeniem bólu, lecz nie można się na to zawsze spuszczać; sprawuią ulgę przez łagodzenie febry. Uważano, że od nich osada na zębach rozwolnioną została.

§. 2310. Niektóre osoby po iedzeniu poziomek dostaią różnych wyrzutów i przypadłości. F. *Gruner* widział, że poziomki wyrzuciły na powierzchnią ciała krosty drobne bardzo świerzbiące. Może takowe przypadłości pochodzą od nieczystości, od iay, które owady na poziomkach składaią, lub od śliny zwierzątek, które się pod niemi chowaią, i tym podobnych przyczyn, gdzie sam owoc iest niewinny. Kobiety skłonne do kwasu dostaią po nich zgagi. Liście poziomkowe zbierane bywa na herbatę. Robi się z doyrzałych poziomek i cukru *syrupus fragarum*, tudzież destyllowana woda, która iest przyiemna.

Rubus idaeus.

§. 2311. *Malin* są dwa rodzaie: iedne daią czerwone, drugie białe iagody bardzo przyiemnego smaku i zapachu; szkoda że w nich są robaki. Należą także do owoców chłodzących. Preparaty znayduią się w aptekach: 1) *aqua rubi idaei* przyiemnego smaku, dla tego pospolicie używana bywa do mixtur. 2) *Syrupus rubi idaei.* Sok malinowy gotowany z cukrem

krem dodaie się do lekarstw, nieprzyiemny smak manny poprawia, z wodą służy za napóy w chorobach. 3) *Acetum rubi idaei.* Winny ocet od włożonych do niego malin staie się mocnieyszy i przyiemnieyszy. Dodaie się podobnież do napoiów dla lepszego smaku, prócz tego lepiéy chłodzi niż sam sok malinowy. *Morwy* (baccae mori) tak czarne iak białe, gdy doyrzeią, maią także przyiemny kwasek, lecz zbytecznie użyte tak iak inne kwaskowate iagody sprawuią biegunkę.

Myrtillus.

§. 2312. Czarne iagody pospolicie zwane *borówki* są zlekka ściągaiące, przeto służą za lekarstwo tym, którzy maią nałogową skłonność do biegunek. Skuteczznieysze ieszcze są z czerwonym winem; czego iednak często używać nie należy. Niekiedy zginęły od nich szkorbutyczne wrzody w uściech. Suszone iagody mocniéy ściągaią; używane bywaią zamiast trześni. Prócz tego używaią winiarze borówek do farbowania wina, chcąc mieć czerwone.

Berberis.

§. 2313. Krzew berberysowy iest dwoiaki: z białemi i czerwonemi podługowatemi iagodami, maiącemi w sobie sok kwaśny do cytrynowego bardzo podobny.

Ten-

Tenże z cukrem staie się przyiemny, i używany bywa do konfitur. Z iagód suszonych robią się suppy. Z preparatów bardzo smaczne są *rotulae berberum*, które gaszą pragnienie. *Syrupus berberum* używa się do napoiów i mixtur.

(9)

Ribesia.

§. 2314. *Porzęczki* są troiakie: czerwone, białe i czarne. Jagody doyrzałe są przyiemnym, kwaskowatym i chłodzącym owocem, tylko skórka na nich i iądra są trudne do strawienia. Szczególniey służą do utemperowania gorączki i pragnienia w przypadłościach zapalistych. Przez fermentacyą daią gatunek wina. Z soku porzeczkowego dwa są używane preparaty: 1) *syrupus ribesiorum* do poprawienia smaku lekarstw zwłaszcza do których wchodzą solwowane sole i spirytus witryoliczny. 2) *Rob ribium*, to iest sok do gęstości powidła przyprowadzony, który podobnież miesza się z tyzannami. Daie się także chorym po łyżeczce od kawy w pragnieniu do picia. W lekkich zapaleniach gardła, na wyrostki gębczaste i małe wrzody w ustach. Z porzeczków czarnych robi się także *rob*. Są one słodsze niż czerwone, służą w tych samych przypadłościach iak tamte.

Uvae.

§. 2315. Wiele iest rodzaiów roślin winnych, maiących iagody czerwone, białe, albo zielone. Hiszpańskie iagody winne są osobliwey wielkości i przedniego smaku. Doyrzałe grona są lekarstwem chłodzącym, w ilości wiekszey użyte laxuią. Zdrowsze żołądki prędzey ie znieść mogą niż inne owoce. W kraiach, gdzie wino rośnie, używaią soku winnych iagód zamiast wód mineralnych, mianowicie w suchotach. Zewnętrzna skórka i iadra trudne są do strawienia. PP. *Haen, Monro* i *Zimmermann* znalezli iagody winne i moszcz bardzo pomocne w biegunce; nie należy iednak powszechnie ich używać w tey chorobie. Także w chorobach zapalistych i gnilnych może bydź sok użyty surowy lub gotowany. Rodzenki wielkie (*passulae majores*) są iagody winne suszone, które naywięcey z Hiszpanii przychodzą. Rodzenki małe (*passulae minores*) rosną na wyspach Greckich, i są nieco odmienny gatunek. Moszcz iest sok surowy, chłodzący iak inne kwaskowate roślinne soki, i nie ma tych własności, iakie ma wino przez fermentacyą moszczu otrzymane.

Fructus Cynosbati.

§. 2316. Surowe iagody *głogu* użyte bydź nie mogą dla swey twardey skórki i

kosma-

kosmatych iąder, dla tego robi się z oczyszczonych skórek *Conserva fruct. Cynosbati* z przyzwoitą ilością cukru, tudzież *Rob Cynosbati* przez gotowanie ich w wodzie i zgęszczenie dekoktu. Obydwa preparaty są przyiemnie chłodzące.

Citrus.

§. 2317. Drzewa *cytrynowe* pielęgnuią się w Italii, Francyi południowéy, Indyi zachodniéy, Portugalii i Hiszpanii. To drzewo przez cały rok kwitnie i owoce niesie razem, które w domach i izbach do tego usposobionych do doyrzałości przychodzą. Jest więcéy gatunków cytryn, które się różnią wielkością i zewnętrzną postacią. Dobra cytryna musi bydź soczysta, i mało mieć miazgowatéy treści. Im iest doyrzalsza, tym więcéy ma kwasu, który iest iey właściwy. *P. Westrumb* w swych chemicznych opisach mówi także o kwasie cukrowym, iż w skład soku cytrynowego wchodzi. Tenże sok przez zamrożenie daie się koncentrować, wprzód iednak musi przez nieiaki czas stać, aby pływaiące kleiowate części opadły.

§. 2318. Sok cytrynowy 1) we wszystkich gorących chorobach iest przednim lekarstwem chłodzącym z cukrem lub iak limonada używany. 2) w febrach gnilnych. *P Wrigt* zachwala sok cytrynowy z solą kuchenną w wszelkich gatunkach gnilnych chorob. Obydwa lekarstwa mocnieysze są

połączone będąc. *P. Frampel* zaleca w takich chorobach pirmontską wodę maiącą w sobie sól, z cytrynowym sokiem. 3) przeciw szkorbutowi i uciążliwościom szkorbutycznym. 4) w febrach przemiiaiących; czarna kawa z sokiem cytrynowym użyta na czczo nie raz uleczyła febrę. 5) w żółciowych przypadłościach dla poprawienia materyi żółciowey w żołądku. W biegunce żółciowey, w żółtaczce (*Bisset*). 6) Przeciw truciznom narkotycznym. *Opium* od soku cytrynowego osłabia się w swych tkutkach iak od wszystkich roślinnych kwasów; w ekonomii sok cytrynowy służy do przypraw; naprawia smak potraw mięsnych zwłaszcza rybnych nie świeżych, tudzież ostrość grzybów szkodliwych. W madycynie są różne preparaty, iako to z cytrynowych skórek moczonych w winie, dodawszy cukru robi się *Syrupus. Cort. Citri.* Z cytrynowego soku i cukru *syrupus acetositatis Citri.* Z cukru potartego o całe cytryny *Elæosaccharum Citri*, do którego czasem zamiast cytryn bierze się tak zwane *Oleum de Cedro*.

Aurantium.

§. 2319. *Pomarańcza* należy do rodzaiu cytryn. Iest wiele gatunków pomarańczy. iedne maią smak słodki, drugie kwasny, a inne słodko-kwasny. Sok kwasnych używa się iak cytrynowy, iest iednak przyiemnieyszy i nie tak ostry. Łagodzi gorą-

czke

czkę w febrach, gasi pragnienie, sprzeciwia się gnilności, i zapobiega szkorbotowi. Jest także w medycynie znany gatunek pomaranczy od Lineusza *Sinensis Citrus aurantium* nazwany. Sok tego owocu iest przyiemny, kwaskowato słodki, smaku winnego. Wysmienitym lekarstwem bywa w gorących chorobach, w skłonnościach do suchot i t. d. Zbytecznie na raz użyty staie się szkodliwy przez zaziąbienie żołądka.

Pomum.

§. 2320. *Jabłek* iest bardzo wiele gatunków. Względem smaku dzielą się na dwie główne klassy, na słodkie i kwaskowate iabłka; ostatnie są przyiemnieysze. W ogólności ten owoc iest zdrowy, lecz słabe żołądki rozdyma, albo dla takich dogodnieyszy iest gotowany. W ekonomii robią się z iabłek tak swieżych iak suszonych różne potrawy. Tak zwany *iabłecznik* przez fermentacyą z iabłek otrzymany iest przyiemny chłodzący napóy w gorących miesiącach lata. Kompoty z cukrem są dla dzieci łagodzącym lekarstwem w kaszlu i chrypce od zaziąbienia. Można także w chorobach przyiemny i tani robić napóy, na pokraiane iabłka nalawszy wrzącey wody. Z soku kwasnych iabłek nalanego na żelazne opiłki robią się preparaty: *Tinctura martis pomata* i *Extractum martis.*

Pyrus.

§. 2321. *Graszek* iest także bardzo wiele ſgatunków. *P. Krüniz* w swoiey Encyklopedii rachuie ich 107. Tychże są dwie główne klassy: letnie i zimowe gruszki. W każdym gatunku gruszek znayduią się kamyczki, według ilości tychże i soku różni się dobroć onychże, iest to owoc zdrowy i pokrzepiaiący, lecz w słabowitych narzędziach trawienia sprawuią rozdęcia. W ekonomii używane bywaią gruszki tak świeże iak suszone. W Anglii przez fermetacyą robią z nich napóy podobny do wina szampańskiego, który nazywaią *Perry*.

Cydonia.

§. 2322. *Pigwy* iedne są iabłka, drugie gruszki, ostatnie maią pierwszeństwo. Surowy owoc nie iest do użycia, twardy i cierpiego ściągaiącego smaku. Przez gotowanie utracaią cierpkość, i wtedy są szlamisto-wściągaiace. Zapach pigwów iest mocny, który obciąża głowę. Z nasienia tłuczonego i tartego z wodą sporządza się *Mucilago Cydoniorum*. Pigwy gotowane na powidło, do którego dodaie się cukru, nazywaią *Miva* albo *Pulpa Cydoniorum*. Z soku nalanego na opiłki żelazne robi się *Tinct. Mart. Cydoniata*.

Ce-

Cerasus.

§. 2323. *Wiśni* iest wielę gatunków; miedzy temiż czarne kwaskowate wiśnie szczególniéy chłodzą i gaszą pragnienie, tylko łatwo sprawuią biegunkę. *P. Crell* otrzymał z wiśniowego soku kwas cukrowy. *Van Swieten* zachwala kuracyą wiśniami w chorobach chronicznych, na zatkania w podbrzuszu, na hipokondryą, a nawet w dysenteryi, gdzie choremu daie się zrana naczczo porcya surowych lub gotowanych wiśni. Wekonomii różnie się zwykło używać tego owocu. Suppy z świeżych lub suszonych wiśni, do których dodaie się *Sago* i cokolwiek wina albo cytrynowego soku, są dla chorych pokrzepiaiące i przyiemne.

§. 2324. Nie można dosyć naganić zwyczaiu złego który maią dzieci, iż wiśnie razem z pestkami połykaią. Samo nawet pospólstwo iest tego zdania, że przez to zaostrza się moc trawienia; lecz mamy smutne przykłady, iż kilka pestek uwiezło w kiszkach, co sprawiło ściśnienie onychże, pasmo dolegliwości, a nakoniec tak zwane *miserere*.

§. 2325. Z preparatów wiśni znayduią się: 1) *Aqua Cerasorum* z wiśni iakiegokolwiek bądź gatunku przez nalanie wody na potłuczone wraz z pestkami wiśnie, a potém destyllowanie. Taką samą otrzymać można wodę z migdałów gorzkich lub iąder brzoskwiniowych. Woda wiśnio-

wa

wa iest lekarstwo niewinne i używa się dla odmiany. 2) *Syrupu Cerasorum* z soku wiśniowego i cukru. Używa się do mixtur z solami, albo do napoiów z wodą, także po łyżeczce od kawy dla ugaszenia pragnienia. 3) *Spiritus Cerasorum* przez destyllacyą z spiritusem.

Prunus.

§. 2326. *Sliwki* należą do kwaskowato-słodkich owoców. Bardzo wiele iest gatunków śliwek, różniących się wielkością, i kolorem. Prędko idą w fermentacyę, i gdy się ich wiele ie, sprawuią biegunkę i wzdęcia. Z tego powodu miano śliwki za owoc niezdrowy, a w niektorych mieyscach dotąd ieszcze iest podeyrzenie, że od sliwek zwłaszcza zółtych powstaią biegunki, czego nie przyznaie *P. Hannes* (*von der Unschuld des Obstes in der Dysenterie*). Zwykło się używać sliwek suchych dla chorych, które się daią gotowane i sprawuia stolec. Tę samę własność ma powidło, dla tego wchodzi do konfektu laxuiącego w medycynie *Electuarium lenitivum* nazwanego.

Persica.

§. 2327. Wiele iest gatunków *brzoskwiń*, które się dzielą na dwie klassy: iednych mięso trzyma się pestki, drugich gładko odstaie. Ostatnie są przednieysze,

lecz

lecz tym lepsze, im cienszą skórkę maią i nie są zbyt kosmate. Twarde, nie soczyste są podłego gatunku brzoskwinie. Dobre gatunki doyrzałe należą do zdrowych owoców, użyte iednak ze zbytkiem zaziąbiaią żołądek, sprawuią torsye i biegunkę. Kwiat brzoskwiniowy zwolna łaxuie. Liście posiada skutki sennesu. *Syrupus florum persicorum* czyli infuzya kwiatu gotowana z cukrem, iest preparat w medycynie zbyteczny, dawany dzieciom, często sprawuie razem womity.

Amygdalus.

§. 2328. Gatunki *migdałów* słodkich różnią się cieńszą i grubszą skórką. Migdały gładkie zewnątrz i całkowite, wewnątrz białe, słodkiego i przyiemnego smaku są naylepsze. Maią znaczną ilość oleiu w sobie, dla tego trudne są do strawienia i obciążaią żołądek, w skórce iest ostrość, która gardło drażni i do kaszlu pobudza. Migdały obficie używaią się do ciast i cukrów, które służą zdrowym. Można z nich robić dobre karmiące suppy dla wynędznionych chorych, gotuiąc potłuczone migdały po obłupieniu z cielęcemi nóżkami, w wodzie albo same z mlekiem i żółtkami od iay.

§. 2329 Migdałów zwykło się w medycynie używać naywięcey do robienia migdałowego mleka. Uncya iadna do funta wody daie dobrą emulsyą, którą otrzy-

mać

mać można przyiemnieyszą wziąwszy zamiast prostey wody *Aquam Cerasor. Aurantior. lub Rubiįidoei.* Migdałowe mléko karmi, łagodzi, rozrzedzą a szczególniéy chłodzi. Używane bywa 1) w chorobąch konsumcyynych dla kamienia z lekka, i utemperowania pulsu hektycznego. Mamkom iest napoiem pomocnym do pomnożenia pokarmu; trzęba tylko mieć baczność. aby nie zaziąbiło, i nie sprawiło biegunki. 2) W chorobach dróg moczowych, w uciązliwościach kamienia, w paleniu uryny, w zapaleniu dróg moczowych od kantarydów. 3) W przypadkach strucia sie mineralnemi ostrościami. 4) W febrach gorących dla ochłodzenia, podobnież w bezsenności. 5) Używa się także migdałowego mléka za wehikuł do innych lekarstw, iako to kamfory, salmiaku i t. d.

§. 2330. Prócz Emulsyi zwyczaynéy robi sie także *Syrupus Amygdalarum* który iest także karmiący i łagodzący. Wlawszy tego syropu łyżke do szklanki wody, można mieć od razu migdałowe mléko. *Oleum amygdalarum* iest powszechnym lekarstwem, gdzie łagodzić lub rozwolnić trzeba. Nakoniec zwykło się także używać migdałów z skórki oskrobanych do rezyny jalappy, z którą się razem trą, aby przez nie ułagodzić iey drażniąeą ostrość.

Cucumis.

§. 2331. *Ogórki* są owoc, który się pospolicie używa niedoyrzały. Swieżo wyciśniony z nich sok ma nieco szlamistości. Zalecany bywa iak lekarstwo chłodzące, które tempernie krążenie krwi i puls hektyczny. W febrach niszczących, w chorobach płucnych, w pluciu krwią i t. p. Także daią sie surowe pokraiane ogórki. Gotowane użyte bydź mogą za iarzynę i są łatwe do strawienia. Macerowane rozpalaią i wzniecaią poty z przyczyny korzenney przyprawy i octu.

Melo.

§. 1332. *Melonów* są rożne gatunki. Nayprzednieysze nazywaią sią *kandelupy*, które maią twardsze i korzennieysze mięso. W ogólności melony posiadaią sok słodkawy, wodny, nieco aromatyczny. Bardzo słodzą, dla tego łatwo wzniecic mogą biegunkę i rznięcie w żywocie. Zachwalone są także w febrach dla ochłodzenia, w suchotach dla utemperowania predkiego pulsu i przechodzącey gorączki.

IV. Leguminy.

Pisum.

§. 2333. *Groch* młody należy między pokarmy zdrowe i do strawienia łatwe.

Sta-

Stary wysuszony groch ma wiele mącznych szlamistych części z ziemnemi zmieszanych, przeto iest ciężką karmą. W niektórych mieyscach robią z grochowey mąki chléb i różne potrawy, takowy iednak chleb iest ciężki i smak ma gorzki. *Biały groch* bardziey rozdyma.

Faba.

§. 2334. *Bób* ma wiele także szlamistych części i podobnież iak groch biały rozdyma, który iednak w strąkach strawnieyszy iest niż bób młody. Mąka z bobu zewnętrznie używana bywa do obkładania.

V. Nasienia zbożowe.

Triticum.

§. 2335. *Pszenica* wszystkie gatunki zboża przewyższa w obfitości karmiących części. Znayduie się w niéy wielka ilość krochmalowey mąki, a prócz tego części kleiowatych więcey niż w innych ziarnach (*Beccari, Roulle, Malouin, Parmentier, Bochaude*). Pszenica naywiecey używać się zwykła mełta. Teyże funt daie 11 uncyy i 2 drachmy krochmalowey mąki, 4 uncye sprężystego kleiu, a 6 drachm słodkiey cukrowey materyi, którą woda wyciąga.

§. 2336. Potrawy mączne nie kiszone u wszystkich prawie narodów, zwłaszcza od

od niższych klas ludu z niedostatku lepszych pokarmów używane bywaią w wielkiey ilości, i zdaie sie według powszechnych doświadczeń, że w przyzwoitey mierze użyte służą ludzkiemu ciału. Są całe prowincye, gdzie prawie powszechne iest używanie mącznych pokarmów, a mieszkańcy są przy tym zdrowi, i maią wiek długi. Małe nawet dzieci chowaią sie bardzo dobrze przy miernym używaniu bryi czyli kaszy z mąki, o czym przekonali się Lekarze *Cullen* i *Hahnemann*. Takowy pokarm szkodliwy iest tylko przez zbyteczne iedzenie, i w słabowitym stanie strawności. Tu sie łączą inne ieszcze przyczyny, których ubostwo uchronić się nie może. Pszenica ma swoie choroby, a nayczęściey rdzy podpada.

§. 2837. Pszenny chleb iest smaczny. Dla chorych robią sie z pszennego chleba posilaiące suppy i napoie. Tak zwane *perłowe krupki* gotowane w wodzie daią kleykowate tyzanny; *makaron* sklepowy uważany bydź powinien iak surowa mączna potrawa; lub od długiego gotowania staie się wolnieyszy, lecz od zwyczaynych potem przypraw z masłem iest dopiero należycie niestrawnym. Z pszenicy robi się także piękny krochmal.

Secale.

§. 2338 *Żyto* iest u północnych europeyskich narodów zwyczayny gatunek zboża.

ża. Zawiera w sobie materyi mączney trzy czwarte części cieżaru swego i małą ilość kleiowatych części, dla tego żyto nie iest tak żyzne iak pszenica. Ten gatunek zboża podpada także różnym chorobom. Chléb żytny iest śniady, pospolicie robi się na kwasie. Predzéy przechodzi w fermentacyą kwaśną niż chleb pszenny. Chléb żytny domowego pieczywa iest naysmacznieyszy. Chléb razowy iest grubY, trudny do strawienia lecz żyzny. Bryia z żytney mąki iest dobre karmiące lekarstwo w chorobach do suchot skłonnych, ieżeli moc trawienia nie iest zasłaba. Z żyta palona wódka iest naylepsza.

Mays.

§. 2339. Tak zwana *Turecka pszenica* iest powszechnym żywiołem w całey północney Ameryce i zachodniey Jndyi. Na początku 16 wieku dostał się ten gatunek zboża do Európy. Różni się od naszey pszenicy tym, iż mniéy w sobie ma krochmalu lecz więcéy materyi cukrowey (*Mirabelli*). kléy tureckiey pszenicy nie iest tak sprężysty, i ma przy sobie żywiczne części. Z mąki robi się wiele smacznych potraw. We Włoszech robią z niey tak zwaną *polentę*. Chléb iest zdrowy i prędko nasycaiący. Ma tę własność, że żywot utrzymuie otwarty. Prócz tego robią się z tego zboża krupy, piwo, wódka iak z naszego. Młode pałki w niektórych

kra-

kraiach maceruią w soli i occie. Sok łodyg daie wielką ilość syropu.

Oryza.

§. 2340. *Ryż* iest u Azyatów i wielu innych narodów pospolitym pokarmem. Do nas przychodzi wyłuskany i suszony. Ma on w sobie cienki łatwy do roztworzenia kléy, i daie słabszy posiłek niż inne gatunki zboża. *Negry* żyiący samym tylko ryżem są chudzi, i nie wiele pracowici. Poźniey zaś niż inne gatunki zboża idzie ryż w fermentacyą kwasną, i nie sprawuie tak łatwo rozdęcia.

§. 2341. Pospolicie przypisuie się temu ziarnu własność wysuszaiąca i ściągaiaca, i dla tego zaleca się w biegunkach dla zatrzymania rozwolnionego żołądka. Koperwas żelazny bynaymniey nie czyni odmiany w dekokcie ryżu. Może bydź gotowany na tyzannę zamiast krupek i innych gatunków zboża, tylko że mało ma w sobie szlamistych części. Suppy z ryżu, przez gotowanie potłuczonego lub meite go z rosołem, zwłaszcza z kurcząt, są bardzo pomocne suchotnikom lub zbyt osłabionym osobom. Tak zwana *manna* rosnąca na łąkach bardzo się zbliża do ryżu:

Hordeum.

§. 2342. *Jęczmień* z tych samych prawie składa się części iak żyto. Mieszkan-

cy Alpów i wiele pułnocnych narodów używaią tego gatunku żboża za swóy zwyczayny pokarm, lecz on nie iest tak żyzny iak inne. Chleb ięczmienny iest słodkawy i smakowity, ale lipki i trudny do strawienia. Kasza ięczmienna grubsza używa się na tyzanny i suppy, a w chorobach febrycznych do zwyczaynego napoiu. Można dodać cytrynowego soku lub kremor tartary dla lepszego ochłodzenia i ugaszenia pragnienia. Także suchych śliwek, rodzenków dla utrzymania wolnego żołądka. W chorobach gnilnych spirytusu witryolicznego, wina i t. p. W suchym kaszlu, chrypce, paleniu uryny i podobnych przypadłościach dodaią się rodzenki dla łagodzenia; mleko zaś dla karmienia według różnych zamiarów. Cukier z dekoktem ięczmiennym gotowany i zgęszczony daie się dzieciom na kaszel i chrypkę. Także robi się orżada z ięczmienia, migdałów i cukru.

§. 2342. Ięczmień roszczony czyli tak zwany *słód* nie małe ma znaczenie w medycynie. 1) *P. Macbride* zaleca infuzyą słodu iako lekarstwo zapobiegaiące szkorbutowi. 2) *P. Percivall* znalazł napoie ze słodu skuteczne przeciw przypadłościom skrofulicznym i w chorobach gnilnych. On iego skutki wyprowadza od powietrza, które się z niego wydobywa w ciele, lecz te są nieznaczne. 3) Używa się słodu w chorobach dróg moczowych, gdzie odchód uryny iest szlamisty lub ropisty, także w krwa-

krwawym moczu. 4) W suchotach od części ropiących. 5) W chorobach żółciowych i gnilnych zwykło się używać napoiów ze słodu zamiast tyzanny. Takowy napóy przyiemnieyszy iest dodawszy kilka tałarków cytryny i cukru, albo grzanek z chleba, lub spirytusu witriolicznego; można także dodać dekoktu kopru włoskiego albo lukrecyi. Te napoie iednak szczególnieyszych skutków nie okazuią.

Avena.

§. 2344. *Owies* iest gatunek zboża bardzo żyzny. Są narody, które większą częścią owsem żyią i maią zdrową trwałą konstytucyą ciała. Chléb owsiany iest czarniawy, suchy, nieprzyiemny, i prędko robi kwas w żołądku. Z grucy owsianey robią się zlekka karmiące i zwalniaiące tyzanny i suppy. Takowe napoie nie maią smaku, gdy sie im nie dodaie roślinnych kwasów, rodzenków, lub żółtka iaiecznego. Prócz tego prędko nabieraią kwasu i sprawuią rozdęcia, długo używane będąc. Gruca owsiana z mlékiem gotowana do mierney konsystencyi iest dobrą potrawą dla suchotników.

Fagopyrum.

§. 2345. *Tatarka* w czternastym wieku sprowadzona iest do Europy. Naylepiéy się udaie w piaszczystych gruntach. Iest ona

po

potrawą trudną do strawienia, i mniéy karmi niż inne gatunki zboża. W Lombardyi robią z mąki tatarczaney bryię, którą nazywaią *polenta nera.* Lud w niektórych prowincyach używa iéy za lekarstwo do zatrzymania biegunek.

Sago.

§. 2346. *Sago* iest miazga pewnego drzewa, które rośnie na wyspach Moluckich i w Jndyi wschodniéy. Jedno drzewo daie do 50 funtów Sago. Wyięte z drzewa i przyzwoicie oczyszczone urabia się z wodą na ciasto, które przeciera się przez dziurawe naczynie; uformowane tym sposobem ziarna wysuszaią się. W osadach angielskich robią Sago z przednieyszych części *Palatów* słodkich, do których mięszaią miazgę planty nazwaney od Lineusza *Areca oleracea.*

§. 2347. Ziarna Sago ieszcze świeże, są białe i maią w sobie kléy roślinny bez zapachu i smaku. Zwykły się gotować w wodzie, mleku, rosole lub winie. Sagowe suppy i napoie, nie będąc zaprawione sokiem cytrynowym, winem, korzeniami i t. p. są bardzo mdłe. *P. Malouin* zaleca ie szczególniéy słabowitym chorym, którzy znieść nie mogą mléka, cienkiego rosołu i galarety. Także bardzo są pomocne w chorobach dróg moczowych, w rznięciu uryny i biegunkach. Zastępuią mieysce szlamistey tyzanny.

B.

B. Leki dyetetyczne z Wydziału zwierzęcego.

I. Zwierzęta ssące.

Bos.

§. 2348. Pod tym nazwiskiem rozumie się *wół, krowa, ciele.* Mięsiwa daią większą karmę n ż istoty roślinne. Łatwieysze są do strawienia, i nayśpieszniey nadgradzaią utratę substancyi. Z tey samey przyczyny, gdy obficiéy używane bywaią, wzniecaią skłonność do zbytniéy krwistości i otyłości tak iak w ogólności całemu ciału daią wiekszy stopień sił i mocy. Dla słabowitych i tkliwych osob czestokroć szkodliwa bywa dyeta mięsna, czyli karmienie się mięsiwem, gdyż mocnieyszy bodziec tych potraw siły życia bardzo wzbudza, a ciało zbyt się obciąża alkalicznemi cześciami.

§. 2349. Mieso wołowe w dobroci i tęgości celuie, te iednak przymioty zawisły od wieku, rodzaiu i paszy zwierzecia. Młoda cielęcina ma w sobie tylko wodnistą, cienką golarete. Z latami staie się mięso tęższe i nabiera wyższego stopnia alkalescencyi; zbyt stare wołowe mieso iest całe nieużyteczne. Mimo to zależy wiele na sporządzeniu i na osobliwym stanie trawienia mocy.

§ 2350. W powszechności szkodliwe

są potrawy mięsne w febrach zapalistych, w chorobach gnilnych, i gdzie są istotnie nieczystości w żołądku; wtedy pospolicie nawet nie maią chorzy appetytu do mięsa. Przeciwnie wynędznionym i do zdrowia przychodzącym osobom są bardzo pomocne zwłaszcza rosoły i mięsne suppy. W Anglii obficie używaią dekoktu z chudego wołowego mięsa zamiast tyzanny, gdzie z wolna gotuie się mięso w wodzie, a wszystka tłustość odeymuie się. Taki napoy iest smaczny, posilaiący, który się przez dłuższe gotowanie koncentrować może. Galarety otrzymuią się z młodego mięsa, kości, cielęcych nożek i t. p.

Vervex.

§. 2351. *Mięso skopowe* iest powszechnie w większym szacunku niż owcze. U tego zwierzęcia to iest szczególnieysze, że mięso iego smacznieysze i do strawienia łatwieysze iest w pewnym wyższym wieku, niżeli w młodości. Skop niemacy dwóch lat, mniey bywa smaczny i ciężko go strawić. W piątym roku według *P. Hullen* ma bydź w zupełney doskonałości, lecz to w ekonomicznym względzie, bo żołądek w tym się nie zgadza. W niektórych mieyscach używaią rosołu z mięsa skopowego w biegunkach, kolikach, a nawet w dyssenteryi; podobnież skopowego łoiu rozpuszczonego w mléku, dodawszy krochmalu. Mięso wieprzowe iest wprawdzie

wdzie żyzny pokarm, lecz sprawuie zaflegmienie.

Cervus.

§. 2352. *Zwierzyna* daleko więcey tuczy niż zwierzęta domowe. Ma substancyą tęższą i suższą dla nieustannego ruchu i posiada większy stopień alkalescencyi. Jelenie iednak mięso w starości nie iest strawne, przeto pospolicie do użycia bierze się sarnie. Róg ieleni ma w sobie kléy, który wyciąga woda, ztąd *Gelatina Cornu Cervi. Rasura* bierze się także na tyzanny z perłowemi krupkami, i dodaie się soku cytrynowego, wina i t. p. Dawniey bardzo używane *Cornu Cervi ustum* to iest róg ieleni palony bierze się niekiedy do proszków na zęby.

II. Ptastwo.

Gallus Gallina.

§. 2353. *Mięso ptastwa* domowego czyli drobiu w powszechności nie wiele się różni od mięsa zwierząt ssących. Kurczęta i kury młode daią delikatną, łagodną, mało-rażącą potrawę, która iak inne mięsiwa nie ma tak przeraźliwego, przychodzącym do zdrowia chorym przykrego zapachu. Z tym wszystkim są niektóre doświadczenia, że czasem potrawy z młodego ptastwa trudnieysze są do strawienia

 niż

niż od starszych zwierząt (*Bryan, Robinson*). Z tego gatunku robią sie przednie, bardzo smaczne galarety i posilne tyzanny. *Gołębie* maią mięso bardziey alkaliczne, ptastwo wodne zaciężkie.

§. 2354. *Jaia* maią w sobie wiele karmiącey materyi. *Białek* iaieczny ma bliskie powinowactwo z wodnistą częścią we krwi. *Żółtek* daie słodki łagodny oley. Utarty z cukrem używa sie iak domowe lekarstwo na kaszel i chrypkę. *P. White* zachwala surowe iaieczne żółtka w żółtaczce, zwłaszcza dziecinney i peryodyczney. W lekkich przypadkach doświadczono dobrego skutku, lecz razem użyta była serwetka i laxuiące lekarstwa. W ogólności jaia są naylepszą potrawą dla osob osłabionych i skłonnych do suchot. *P. Unter* zachwala także w gorącey porze czasu za dobry posilaiący napoy, gdy się do kwarty wody kilka żółtków z cukrem utrze, i szklanka ryńskiego wina, a nieco cytrynowego soku przymięsza.

III. Ryby.

Colla Piscium.

§. 2355. W tych czasach nie używa sie w medycynie rybnych części oprócz tak zwanego *karuku*, który dawniey robił sie z miacherzyn wyza i jesiotra, dziś robią ten kléy rybi z kości pletw, wnętrzności i innych części ryb tak morskich iak i w słod-

słodkich wodach przebywaiących. Karuk pospolicie składa się z cieńszych i grubszych błonek, i iest uformowany w krążki, kolor ma żółto-biały, smaku żadnego nie ma. Galareta z niego nie iest tak smaczna iak z kurcząt, gołebi, albo cielęciny, z któremi przeto zwykł się pospolicie połączać. Z Karuku robi się powszechnie wiadomy Angielski plaster. Do klarowania win i innych mętnych płynów często używany bywa.

IV. Płazy.

Testudo.

§. 2356. *Żołwie* w mnogości poławiaią się na brzegach morskich w Indyi zachodniey. Mięso tych zwierząt bardzo się zbliża do cielęciny, tłuszcz iest zielona, smaczna. Robią się suppy z żołwiów, do których, wchodzi wiele posilaiących rzeczy, takowe są bardzo użyteczne osobom osłabionym, które po chorobie są bardzo chude, tudzież na wrzody płuczne. Wszakże dobrze sporządzone suppy z cielęcey głowy z iaiami i kartoflami mogą ich mieysce zastąpić.

Cancer.

§. 2357. *Raki* zdaią się zbliżać do ryb według swey natury. Daią lekką i smaczną potrawę. Zawieraią w sobie sol lo-

tną

tną i części wydaiące mocny zapach. Widziano niekiedy, że po rakach nastąpiły różne przypadłości, zwłaszcza nagłe wyrzuty skórnie, boleści w członkach, ból żołądka, które iednak w krótce znowu odeszły. Pochodzi to podobno, prócz szczególnego urządzenia ciała, od chorób, którym w pewnych czasach podlegaią raki, albo się żywią szkodliwą karmą. Naylepsze są od maja do sierpnia. W sierpniu zrzucaią skorupę i wtedy robią się tak zwane racze oczy, których sie zwykło używać w medycynie iako lekarstwa kwas połykaiącego. Suppy z raków są bardzo użyteczne chorym wynędznionym, byleby tylko niebyło febry.

Limax.

§. 2358. *Slimaki* maią w sobie kleistość bez smaku. Zwykły sie używać gotowane z octem i oliwą, także na suppy z aromatycznemi ziołami i korzeniami, i do tego zamiaru w niektórych mieyscach tuczą ślimaki ogrodowe. Jako lekarstwo karmiące daią się w suchotach i febrach hektycznych. *P. Griffiths* kazał ieść surowe ślimaki od 4 do 8 zrana między śniadaniem i obiadem. *P. Witringham* ordynował ie w suchotach z solą i octem, w który to sposob są nie iednemu przykre. Suppy z ślimaków z wolna gotowanych w wodzie, mleku, albo rosole, izby się zupełnie rozwarzyły, maią pierwszeństwo. Gdy można dostać świe-

żych

żych ostryg, te zastąpić mogą mieysce ślimaków.

Rana.

§. 2359. *Żaby* zielone, przebywaiące w stawach i czystych wodach, używane także bywaią na pokarm, lecz same tylko udká, Suppa z żab gotowanych z cielęciną i ziołami od wielu utrzymuie się za lekarstwo krew czyszczące, i przypisuią się iey skutki chłodzące i posilaiące.

V. Produkt zwierzęcy.

Lac.

§. 2360. *Mléko*, które właściwie żeńskich zwierząt iest produktem, trzyma średnie mieysce miedzy zwierzecemi i roślinnemi pokarmami, którego animalizacya iest mnieysza niż innych soków zwierząt: dla tego także nie przechodzi w gnicie iak części zwierzęce, lecz w zakwaszenie się iak rośliny.

§. 2361. Prawie wszystkie mléka składaią się z iednakich części: 1) wodnistych, 2) tłustych czyli oleynych, 3) z kwasu fosforycznego, 4) z słodkich czyli cukrowych, 5) z ziemnych czyli sérowych. Od różney mieszaniny tych składaiących części pochodzi różnica między mlékami. Ośle mléko ma naywięcey wodnistych i cukrowych części (*Ferris*); po nim idzie koń-

końskie, a w północnych stronach mléko reniferów; potym kobiece, krowie, kozie, owcze; zaczym to ostatnie ma naymniéy wodnistych i cukrowych części, naywięcéy zaś tłustych.

§. 2362. Co się tycze użycia mamy dwa główne gatunki mléka: mléko kobiet i mléko domowych zwierząt. Pierwsze różni się od drugiego w tym, iż naypoźniéy skłonne iest do kwasu. Mléko zaś zwierząt w tym iest od kobiecego różne, iż się od wszystkich kwasów zwiera i rozkłada, i że użyte na pokarm łatwiéy kwas wźnieca niż mléko kobiece. Dziecie żyiące samą piersią, rzadko cierpi na zbytek kwasu.

§. 2363. Zdrowe i dobre kobiece mléko powinno mieć następuiące własności: 1) musi bydź wpół przezrzoczyste i cokolwiek błękitne; 2) smak mieć słodki mléka, bez żadnego zapachu; 3) stoiąc w mieyscu temperowanego powietrza niepowinno się oddzielać samo, ani za dodaniem kwasów lub alkalicznych rzeczy; 4) kropla mléka powinna się utrzymać na paznokciu w poziomnym położeniu, a z nachylonego łatwo spłynąć (*Rosenstein*). Trudno iest oznaczyc, z iakich części składa się dziecięcia pokarm co do proporcyi; iest ona bowiem różna nie tylko w wielu osobach, ale nawet w iedney tey samey mamce. Odmiana iest częstokroć widoczna.

§. 2364. Nie zdaie się, iżby szczególne potrawy miały wpływ do nadania pokar-

karmowi dziecięcia własności osobliwszych, prócz tych, że iedne odłączenie bardziey popieraią niż drugie. Lekarstwa nawet n. p. laxuiące, ktore się daią mamce, prawie nic nie działaią na dziecię przy piersi, a ieżeli się gdzie stało, tam inne przyczyny były zasadą tego: z tym wszystkim przez lekarstwa iuż się pomnaża iuż sie utrzymuie odłączenie pokarmowego płynu. Mléko zwierząt domowych zdaie się mieć ten sam stosunek; niekiedy postrzegamy, że staraj słoma, mocno pachnące rośliny i tym podobne rzeczy udzielaią krowiemu mléku osobliwy zapach i przysmak, lecz wielka iest kwestya, czyli mléko lekarskiemi rzeczami karmioney kozy dla suchotników nabiera skutecznych własności, ziół oney dawanych. *PP. Parmentier i Deyeux* uważali, że w mléku zapach mocno pachnącey paszy iest tylko powierzchowny przymiot.

§. 2365. Każde mléko, czy surowe, czy warzone, iak tylko do żołądka przychodzi, zsiada się. To się nie staie od bytności iakiego kwasu w żołądku, lecz pochodzi od własney substancyi żołądka; kwas pomnaża tylko tworóg (*coagulum*), a naybardziey kwasy, które się istotnie wywikłały (*Schecle, Young, Evans*). Zsiadłe w żołądku mléko musi się na nowo rozwolnić przez siły trawienia. Owoce słodko kwasne przyspieszaią zsiadłość mléka i strawność (*Gehler diss. de Connubio*

la-

lactis cum acido dulcibus sanitati neutiquam infenso).

§. 2366. Mléko iest dla wszystkich nowo-narodzonych istot uaystosownieyszym pokarmem dla swey roślinno zwierzęcey natury. Także dorosłym ludziom daie ono dobrą i zdrową karmę, o tym przekonywaią nas zaludnione kraie, których mieszkańcy samym tylko mlékiem żyią, prócz tego dobre skutki dyety mléczney, czyli używania potraw miécznych.

§. 2367. Jak lekarstwa zwykło się ordynować mléka 1) w suchotach i chorobach płucnych. Gdyby się mléka nie tak pozno iak zwyczay używało, wiecéyby podobno skutkowało, mowi *P. Reid* w rozprawie o leczeniu suchot. Nie zawsze iednak stosowne iest używanie onegoż, i nie wszystkim też służy. 2) W dolegliwościach artrytycznych (*Boerhaave, van Swieten, Werlhof, Sydenham*). 3) W ospie. Mléko z wodą mieszane daie się za napóy (*Hufeland*). W krostach ziadliwych z biegunką na początku wyrzutu (*Lassone*); także w odrze z biegunką i boleściami w żywocie. *P. Warren* w gnilnych dziecinnych chorobach kazał pić mléko nasycone powietrzem stałym. 4) W kolikach od ołowianych waporow. 5) dla złagodzenia ostrych chemicznych preparatów i trucizn, przeciw działaniu kantarydów na szyię pęcherzową. i t. d.

§. 2368. Do użycia lekarskiego obiera się przed innemi oślego mléka, ponieważ

waż mniéy w sobie ma oleynych i sérowych części, zaczym łatwieysze iest do strawienia. Mléko krowie rzadko służy chorym samo przéz się, trzeba go rozrzedzić wodą prostą, selcerską lub inną mineralną. Połączenie mléka z stosowną mineralną wodą iest w wielu chorobach bardzo ważne. Dla uchronienia się lub poprawienia kwasu w żołądku dodaie się do mléka iakiey aromatyczney wody, albo gotuie się z aromatycznemi korzeniami i nasionami; niekiedy miesza się z wodą wapienną, spirytusem winnym i t. p. lecz przez takowe połączenia odmienia się natura mléka.

§. 2369. Używanie mléka cale iest niestosowne, gdzie znayduia się wody dróg trawienia, albo w febrach, a wtedy nie będąc strawionym iest naygorszym pokarmem. Powszechnie przyięte iest zdanie, iż mléko staie się nayżyznieyszą karmą użyte prosto od krowy bez gotowania, lecz to iest przesąd. Przeciwnie doświadczamy, że przegotowane mléko do zakwaszenia się nie iest skłonne. *Maślonka* karmi, chłodzi i gasi pragnienie. Używana bywa za napoy w chorobach zapalistych i żółciowych. W suchotach, żółtaczce, febrach żółciowych, osłabieniach i t. p. Dogodnieysza iest niż mléko.

Preparaty.

§. 2370. Dwa są w medycynie preparaty z mléka *Serum lactis i Saccharum lactis.*

Ser-

Serwatka robi się dwoiakim sposobem: 1) zostawiwszy mleko na wolnym powietrzu, aby się przez stanie w spokoyności zsiadło, to iest część wodnista odłączyła się od części tłustych i serowych; 2) dodawszy do wrzącego mleka iakiego roślinnego kwasu n.p. kremor tartary, tamaryndów, octu, soku cytrynowego, albo też podpuszczki cielęcey. W szczególnych przypadkach bierze się wino zwłaszcza rynskie (*serum vinosum*), albo hałun (*serum aliminosum*) Także dodaie się czasem gorczycy lub aromatycznych ziół, pomarańczowych skórek. Zwykło się też kłaść do serwatki rozpalone żelazo kilka razy powtarzaiąc.

§. 2371. Serwatka za powszechny prawie napoy używana bywa i to obficie w każdey chorobie z przesądu. Karmi, zwalnia i rozrzedza. Ciągle używana bardzo osłabia żołądek i kwas wznieca. Wielkie iest w ogólności nadużycie tego lekarstwa. Lekarze każą pić serwatkę albo samą, albo z mineralnemi wodami zmieszaną. Zwykło się iey także używać z świeżemi sokami ziół na kuracyą maiową. *P. Gellez* Lekarz zafundował w okolicy Wiednia urządzenie kuracyi wieyskiey, gdzieby osoby podległe różnym chronicznym chorobom leczyć się mogły.

C.

C. Napoie.

Aqua Communis,

§. 2372. *Woda pospolita* iest zasadą wszystkich napoiów. Cztery liczemy gatunki wody pospolitey: Deszczową, studzienną rzeczną i morską. Wszystkie maią w sobie różną mieszaninę istot obcych, i iakąś większą lub mnieyszą część powietrza kwaśnego. Poznaki dobrey wody są: 1) gdy iest przeżrzoczysta, bez smaku i zapachu, i gdy lana do szklanki perły rzuca; 2) gdy przy ogniu prędko się grzeie, a prędko znowu chłódnie, i stoiąc żadnych nieczystości nie składa; 3) gdy mydło łatwo solwuie; 4) gdy od nalanego alkalicznego likworu nie staie sie mętną.

§. 2373. Główna własność wody zasadza się na mocy rozrzedzenia soków. P. *Palletta* czyniąc doświadczenia z ciepłą krwią ludzkiego ciała znalazł, iż woda czy ciepła czy zimna w każdey porze roku przeszkadza formowaniu się na krwi zapalistey skóry, ido prędkiego rozwolnienia się krew skłonną robi. Jest to materya, przez którą płynne części naszego ciała znowu sie nadgradzaią, a rażące szkodliwe części roznemi odłaczaiącemi drogami wyprowadzane bywaią.

§. 2374. W używaniu wody wiele zależy na stopniu temperatury. Działanie zimney wody 1) odbiera prędko cześciom materyą ciepła (*caloricum*); gdy więc ciągle

gie używana bywa, staie się środkiem osłabiaiącym; 2) przez swe mechaniczne działanie i rażenie zimne sprawuie, iż się ściągaią włokna, przeto może ona choć nie wprost, iak wewnętrznie pospolicie używana, stałe części wzmacniać, a działanie ich na części płynne powiększać. Naybardziey używać się zwykło zimney wody w przypadłościach od słabości i pomnożoney drażliwości, gdzie potrzebne iest odciągnienie obficie wydobytego ciepła, i to 1) w słabości narzędzi trawienia iak *Carminativum*; w naciśnieniu żoładka i bolach w dołku sercowym od chorowitey drażliwości i słabości (*Schmuker*); w dyspozycyi do kolik dla astenicznego stanu kiszek, w puchlinie wodney (*Millmann*); 2) w dolegliwościach katarowych, gdy te utrzymuią się przez pomnożoną drażliwość płuc; w Anginie katarowey za napoy i razem zewnętrznie obmywaiąc piersi, 3) w krwotokach. Do zatrzymania plucia krwią częstokroć skutecznieyszego lekarstwa nie ma iak szklanka zimney wody; w krwotokach macicicznych, gdy materyalna przyczyna tym zniesiona bydź może. W przypadkach zaś przeciwnych iest użycie zimney wody szkodliwe. 4) w chorobach gnilnych; 5) w drażliwości pomnożoney chorowitym sposobem, przeto w przypadłościach histerycznych i epilegicznych. *Van der Hout* dawał histeryczney osobie podległey licznym kurczowym przypadłościom codziennie kilka szklanek zimney wody W upor-

uporczywych wymiotach od przeciw-naturalney drażliwości żołądka (*Chevasse*); 6) szklanka zimney wody naylepszym iest lekarstwem na uspokoienie solitera; 7) iako rozrzedzaiące i wypróżniaiace lekarstwo; P. *Sumairę* uwolnił różnych chorych od żółtaczki kazawszy im pić zimną wodę w obfitości. Do złagodzenia mineralnych ostrości, merkuryuszu sublimowanego i t. p (*Sydenham*); 8) iako lekarstwo chłodzące, gdyż woda zimna bierze w siebie materyą ciepła, dla tego w ciele rozpalonym sprawuie częstokroć śmiertelne skutki.

§. 2375. Ciepła woda w wyższym stopniu rozrzedza niż zimna, ciepło bowiem iest łagodnym przenikaiącym bodzcem. Razem też popiera transpiracya i pędzi urynę. Rzadko sama przez się daie się wewnętrznie, tylko w herbatach, tyzannach i napoiach. Z wody pospolitey robi się w aptekach preparat *Aqua destillata communis*, którey się używa do mixtur i różnych operacyy chemicznych iako z ziemi wapienney i grubych części zupełnie oczyszczonego wodnego płynu.

Aqua Marina.

§. 2376. *Woda morska* według swych składaiących ią części posiada bardziey drażniące własności niż rzeczna, deszczowa i studzienna woda. Z tey przyczyny P. *Russel* uznaie bydź zdatną do przyspie-

sze-

szenia strawności. Także P. *Kullen* zachwala ią, iż naprawia apetyt. 2) w Zatkaniach gruczołów, wątroby i śledziony; 3) w przypadłościach skrofulicznych. Przeciwnie mówi P. *Hamilton*, iż morska woda żadnych szczególnieyszych nie sprawuie skutków. Używa się także 4) przeciw wyrzutom skórnim i w chorobach pochodzących od zebraney szlamistości; 5) przeciw robakom.

§. 2377. Wody morskiey daie się codzień, funt ieden do picia; pospolicie wzbudza ona stolec. U delikatnych i słabowitych osob, oraz gdzie iest burzenie febryczne, używanie wody morskiey mieysca nie ma. P. *Percivall* opisuie przypadek, iż pewna delikatna pani od wody morskiey dostała szkorbutu. Na brzegach morskich i na okrętach robią morską wodę zdatną do picia przez destyllacyą. P. *Courtanvaux* podaie w opisie żeglugi swey do Hollandyi rys stosownego do tego apparatu.

Thea.

§. 2378. Pod tym nazwiskiem rozumie się napoy zrobiony przez infuzyą pewney rośliny listków, które się nazywaią *Herbatą*. Herbata Chińska powszechnie uważana iest za nayprzednieyszą. Dwa gatunki, zielona i brunatna herbata, maią bieg w handlu. W botanice są one rozróżnione. Krzew zieloney herbaty ma listki gładsze i iaśnieysze iak młode liście drzew,

dru-

drugi zaś ciemnieysze. Zwyczaynie iednak kolor i zapach herbaty przedayney są dziełem sztuki. Porachowano doskanale, iż więcey spotrzebuie się herbaty w kraiach zagranicznych niż się w Chinie rodzi.

§. 2379. Szczególna różnica gatunków herbaty zasadza się podobno na wieku rośliny, pilnym hodowaniu i uprawianiu. Zebrane listki kładą się na ciepłe panwie, i gdy schnąć zaczynaią, wyimuią się; potym zwiiaią się ręką w wałeczki, znowu sie suszą, aby utrzymały tę formę. Swieża herbata ma moc ogłuszaiącą; dla tego Chinczykowie nie wysyłaią iey aż po odleżeniu się przez rok, iżby siła narkotyczna bardziey wyparowała, a wtedy daią iey przyiemny zapach używszy do tego kwiatu rośliny nazwaney od Botaników *Olea fragrantissima*. Listki herbaty zwykli zielono farbować pewną roslinną farba, W historyi tego Chińskiego produktu są ieszcze niektóre wątpliwości.

§. 2380. Różnemi sposobami starano się przenieść z Japonii i Chiny do Europy krzaku herbaty zaplantowanie. Jakoż usiłowanie to nie było bez skutku. Rzeczony krzak dobrze sie udaie w niektórych prowincyach Anglii na wolnym powietrzu. Hollendry pierwsi w zeszłym wieku powszechnie zaprowadzili używanie herbaty w Europie (*Cornel, Bontekoc van het excellenste Kruyd Thee*).

§. 2381. Skutki herbaty Chińskiey zawisły od mocnieyszey lub słabszey infuzyi.

Jak się u nas herbata piie, mało zważana bydź może, tylko woda, która się do iey robienia bierze. Znacznieysza zaś ilość listków mierną ilością wody nalana posiada własności drażniące narkotyczne, i ztąd herbata częstokroć iest szkodliwa, a częstokroć bardzo pomocna. Słabowite osoby nie mogą czasem znieść tey narkotyczney mocy, napadaią ich ckliwości i mocne dolegliwości, gdy filiżankę herbaty wypiią. Uważano także, iż herbata słabowitym ludziom sen odeymuie. *Van Geuns* przyczynę trudnego połykania, które w niektórych prowincyach Hollandyi iest bardzo zagęszczone, przypisuie ciepłym napoiom, zwłaszcza herbacie. Szkodliwsza ieszcze iest osobom chorym na piersi, naybardziey krwią pluiącym.

§. 2382. Przeciwnie szacownym iest lekarstwem herbata dla swey uspokaiaiącey i zwalniaiącey własności 1) w zapalistych przypadłościach. Umnieysza ona drażliwości, zwalnia ciało i razem pragnienie gasi; 2) w wadach strawności, w bolu głowy od złego trawienia, obciążeniu żołądka i t. p. Jest ona przednie *paliativum* w nudnościach, womitach, kurczach żołądka, kolikach; 3) po mocnych pracach ciała i ducha herbata nieco cięższa iest lekarstwem bardzo pokrzepiaiącym.

Coffea.

§. 2383. *Kawa* R. 1659. pokazała się

we

we Francyi, 1669 wprowadzoną była w Paryżu, zkąd rozeszła się po całey Europie. *Mikołdy Wizen* Konsul w Amszterdamie pierwsze drzewo kawy zaplantował w Europie R. 1710. Owoc kawy przychodzi pospolicie z Arabii, Etyopii, Jndyi wschodniey i zachodniey. PP. *Elis i Percivall* zatrudnili się pierwszy opisęm, drugi doświadczeniem tego zagranicznego produktu.

§. 2384. Używa się nasienia kawy wprzód palonego do robienia napoiu, który powszechnie nazywa się *Kawa* (*du Caffé. Kaffee*). Przez palenie wydobywa się z nasienia oléy, który się staie nieco empireumatyczny, i od niego dekokt lub infuzya nabiera szczególnego zapachu i smaku. Kawy nie trzeba długo palić, i napoy z niey iest nayzdrowszy, gdy się krótko gotuie, albo wrząca woda przepuszcza się przez mełtą kawę, Główne własności sporządzoney kawy zależą na tym, iż ona 1) zlekka wzbudza; 2) moc uśmierzaiącą ból, posiada. Wznieca ten trunek przyiemne uczucie w żołądku, przyspiesza strawność, i skuteczny iest w rożnych nerwowych przypadłościach; przy tym pospolicie wolny robi stolec, gdzie także dopomaga zwyczaynie przymięszana do czarney kawy śmietanka.

§. 2385. Kawa iak lekarstwo służy szczególniéy: 1) w ściśnieniu piersi i dolegliwościach astmatycznych. P. *Pringle* zalecał ią pierwszy przeciw peryodyczne-

mu zwężeniu piersi. Kazał wziąść na iedne filiżankę dwa łuty świeżo paloney kawy, i to powtarzać co kwadrans lub pół godziny. PP. *Floyer, Musgrave i Percivall* przekonali się o iéy skuteczności. 2) w febrach przemiiaiących. Naypierwéy we Francyi używana była mieszanina kawy czarney i soku cytrynowego w równych częściach w dniach wolnych od paroxyzmu na czczo po filiżance, i tym sposobem leczono uporczywe febry. 3) w bolu głowy i wzdęciach od niestrawności. W biegunce znalazł ią P. *Canzoni* bardzo skuteczną. P. *Gentil* szczególniey zaleca niepaloną kawę zwolna gotowaną w wodzie w nadwerężeniu strawności, w zatrzymanym miesięcznym czyszczeniu i t. p. 4) od kawy traci *Opium* swą uśpiącą moc, sprawuie iednak żądane skutki. P. *Percivall* przytacza parę przykładów, które są godne zastanowienia się nad niemi zuwagą.

§. 2386. Trunek kawy zbytecznie używany, działa iak lekarstwo rozpalaiące, przez mocne drażnienie, które spawuie empireumatyczny oley, i wtedy wznieca drzenie ciała, krwotoki a nawet paralizowe przypadłości. P. *Theden* widział, iż po używaniu codziennym kawy zamiast suppy przystąpiła mania. Jak herbaty tak kawy wiele iest surrogatów. Pryncypalnieysze są: Migdały ziemne, cykorya, skorzonera, marchew, mlécz, kasztany, żołądź, żyto i jęczmień palone. Nowotnie weszły w używanie *Semina Galii apparine*

L.

L. które zmieszane z cykoryą maią się bardzo zbliżać do kawy prawdziwéy.

Succolata.

§. 2387. Napoy tak zwany *Szokolada* robi się z tabliczek tego imienia, do których sporządzenia bierze się owoc zagranicznéy rośliny, który się zowie *kakao*. Tenże po upaleniu przyzwoitym oczyszczony z łupin trze się na ciepłym kamieniu, gdzie dobrze roztarty mięsza się, z miałkiem cukrem, i daie się się potym do form.

§. 2388. *Bób kakao* ma znaczną ilość szlamistych czyli kleiowatych i oleynych części. Są one bardzo żyzne, ale do strawienia trudne. Ten owoc dłuższy niż szerszy, maiący skórkę powleczoną proszkiem srebrnego koloru, a iądro tłustawe, i przyiemnie gorzkie, za naylepszy miany bywa. Amerykanie iedzą świeży rozgnieciony kakaowy bób iak pamułe.

§. 2389. Dwa są gatunki preparatów bobu kakao: *Szokolada zwyczayna*, do któréy wchodzą różne korzenne rzeczy wanilia, cynamon, goździki, ambra, kardamom i t. p. Drugi iest *szokolada lekarska*, która się robi z samego kakao i cukru bez dodania korzeni, dla tego nie rozpala i używana bywa iak przednie karmiące lekarstwo w wielkim osłabieniu i wycieńczeniu ciała po chorobach, po wielkiey utracie soków przy ropieniu i wynędznie-

niu. Szokolada korzenna nie służy, gdzie są słabe narzędzia trawienia, tudzież w febrach, gdyż burzenie krwi sprawuie, dla tego w chorobach lepsza iest szokolada drugiego gatunku. Zbyteczne używanie szokolady obciąża żołądek. W katarowych przypadłościach sprawuiących ostrość w gardle i oddechowey rurze. Kawałek szokolady trzymany w ustach, aby się rozpłynął, iest bardzo pomocny.

Cerevisia.

§. 2390. Wszystkie gatunki *piwa* nasycone są kleiowatemi cześciami zboża, z którego są robione; w powszechności karmią, rozrzedzaią soki i gaszą pragnienia; w szczególności zaś słodkie piwa prócz wymienionych własności pędzą urynę iako to piwo dubeltowe i flaszowe, a gorzkie wzmacniaią żołądek: angielskie białe i ciemne czyli porter. Przez różne dodatki powstaią szczególne gatunki piw: diuretyczne ialowcowe piwo, antyszkorbutyczne sosnowe piwo. Do niektórych dodaią się korzenne rzeczy dla nadania lepszego smaku piwu; do innych zaś *Rad. Gentianæ, Caryophyllatæ* dla zachowania ich od zepsucia.

§. 2391. Czyste dobrze wyrobione piwo iest napoy zdrowy, przytym tuczący i wzmacniaiący maiąc spirytus w sobie. Gorzkie piwa bardzo są użyteczne tym, którzy maią słabe siły trawienia i skłon-

ność

ność do kwasu. P. *Percivall* doznał ich skuteczności w suchotach i febrach hektycznych. Karmiące piwa nadgradzaią utratę soków i tuczą. Pędzące mocz są dobrym napoiem w puchlinach wodnych. Piwo, które ieszcze nie robiło, ma wielką ilość powietrza stałego. P. *Percivall* uśmierzył nim kurzowe wymioty, działa prawie tak iak *trunek Rywera*. Osoby iednak zbytecznie używaiące piwa pospolicie podpadaią zaflegmieniom, lecz to uważano, iż ludzie przyzwyczaieni do tego trunku rzadko cierpią na pęcherzowy kamień i pedogrę.

Vinum

§. 2392. *Wina* co do koloru dzielą się na *białe i czerwone*. Składaią się 1) z części wodnistey, 2) z kwasu roślinnego, 3) z kleiowatych części, 4) z ziemnych części, 5) z alkoholu czyli istoty palney. Z różney mieszaniny i proporcyi tych części względem siebie powstaią różne win gatunki, i na tym zasadza się używanie ich w chorobach. Wodnisto-kwasne wina więcey gaszą pragnienie, a mniey rozpalaią, działaią mocno na urynę; słodkie zas oleyne wina bardziey rozpalaią, karmią i wzmacniaią. Wina, których fermentacya przytłumiona była, maią smak zaostrzony i bardziey wzbudzaią. Młode kwaśne wina wzniecaią kwas w żołądku, zgagę i kurcze.

§.

§. 2393. Mierne używanie wina natęża funkcye wszystkich organów w ciele. Pomnaża cyrkulacyą soków, sekrecye i exkrecye. Jego działania okazuią swą moc konsensualnie i idyopatycznie, dla tego wino iest naylepszym kordyałem. Lecz zbyteczne używanie wina osłabia narzedzia trawienią, i robi zasadę do rozmaitych uciążliwości.

§. 2394. Wino w medycznym względzie iest bardzo szacownym lekarstwem, lecz trzeba obrać stosowne do okoliczności: 1) we wszystkich chorobach, gdzie się daie widzieć osłabienie, brak bodzca. Naybardziey w tak zwanych *Nerwowych febrach* wszelkiego gatunku; w nie iednostayney cyrkulacyi krwi (*Whytt*). *W kurczowych przypadłościach*, w drętwcu (*Rusch*). W nabrzmieniu głowy, gdy siły życia są na schyłku (*Odier*), byleby nie było kwasne młode wino. 2) w *chorobach gnilnych* (*Huxham, Pringle*) Stare wino iest naylepszym wzbudzaiącym antyseptycznym lekarstwem, zwłaszcza ryńskie. 3) w *ziadliwey ospie* W nieregularnym wyrzucie oneyże od słabości, tudzież gdy krosty rosnąć nie chcą (*Hufeland*). W gwałtownym zapaleniu gardła (*Johnston*). 4) w *chorobach konsumpcyynych* iest częstokroć szklanka wina zbawiennym lekarstwem, lecz trzeba obrać gatunek tłustego karmiącego wina, i nie kazać go pić podczas iedzenia, lecz między iednym i drugim braniem pokarmu. 5) dla osob przy-

cho-

chodzących do zdrowia iest wino głównym lekarstwem.

§. 2395. Bardzo mało iest przypadków, gdzieby użycie wina w chorobach szkodliwe bydź mogło. Szczególniey należą tu febry zapaliste, i prawdziwe gastryczne, w których lekarstwa drażniące szkodzą. Febra w powszechności nie iest żadnym przeciwnym wskazaniem. Nasze naydzielnieysze bowiem leczenia środki są wszystkie drażniące lekarstwa, a naywięcey iest astenicznych chorob.

§. 2396. Wina bardzo często zwykły bydź rożnemi dodatkami zaprawiane dla nadania im lepszego smaku, a czasem także koloru. *Wina białe*, gdy nabieraią kwasu, staraią się winiarze naprawić ziemiami alkalicznemi, które kwas trawią, albo osłodzić ie iakim ołowianym wapnem naywięcey gleytą, która iest wyrazną trucizną. *Wina czerwone*, aby miały ciemnieyszy kolor, farbuią dekoktami z drzew farbierskich dodaiąc hałunu, które podobnież szkodliwe są zdrowiu. Wina fałszowane wapnem ołowianym naylepiey doświadczaią się *likworem hanemanna*.

Spiritus Vini.

§. 2397. Pod tym nazwiskiem rozumie się likwor mocnieyszy od wszelkich przez fermentacyą otrzymanych napoiów, z których bowiem za pomocą destyllacyi wyprowadzony bydz może. Pospolicie iednak otrzy-

otrzymuie się prosto z różnych istot, iako to ze zboża albo kartoflów, i ten nazywa się powszechnie *wódką*: z wytłoczyn iagód wina *wodką winną*: z śliwek węgierskich *śliwowicą*: z ryżu *arakiem*: z trzciny cukrowey *rumem*; z mleka kobylego *kumiszem*.

§. 2398. *Wódka* używana miernie, działa iak lekarstwo wzmacniaiące żołądek, które przyspiesza strawność, i wstrzymuie fermentacyą potraw, rozdęcie znosi. Zbyteczne zaś używanie wódki całe ciało osłabia i sprawuie zmarszczenie stałych części. Nałogowi piianice pospolicie utracaią appetyt do iedzenia, i nakoniec wpadaią w suchoty. Szczególna przypadłość postrzega się u tych, co mocno piią wódkę, iż nieustanne palenie na podeszwach czuią. P. *Fothergill* pierwszy to uważał.

§. 2399. Wodka w medycynie naywięcey używana bywa do robienia tynktur, essencyy, wódek i likworów, w różnym tęgości stopniu. Wodka maiąca w stu częściach 55 części alkoholu, a 45 wody nazywa się *Spiritus vini tenuis*, albo *simplex* Maiąca zaś w stu częściach 95 części alkoholu, a 5 części wody, zowie się *Spiritus vini rectificatus*, który do osłodzenia kwasów mineralnych służy.

O powietrzach w medycynie używanych.

Aer Dephlogisticatus.

§. 2400. *Aer dephlogisticatus* iest ten iedyny gatunek powietrza, którym oddychać możemy, a przeto nazywa się powietrzem życia. Jest ono częścią wchodzącą w skład atmosferycznego powietrza. Oddychanie w nim iest lżeysze, i ono wznieca uczucie, iakby się dołek piersiowy rozszerzał; zwierzęta żyią w nim osm razy dłużey, i wszystkie funkcye życia szybczey się odbywaia. Ma ono szczególny stopień czystości, ztąd nazwał go P. *Priestley* w swych uwagach nad różnemi gatunkami powietrza *Aer dephlogisticatus*. Według P. *Lavoisier* iest pierwiastkową materyą wszystkich kwasów (*Oxigenium*).

§. 2401. Odkrycie tego gatunku powietrza posłużyło zaraz do wytłumaczenia różnych funkcyy ciała. Znalazłszy iż ono szczególną moc attrakcyi do początku palnego okazuie, uroiono sobie w głowie, że krew swą materyą palną temu gatunkowi powietrza wypuszcza, i że ztąd iasno czerwony kolor oneyże pochodzi. *Moscati* poszedł ieszcze daley, i nauczał, że w niektórych chorobach flogiston może się skupić przeciwnaturalnie w ciele, i że ztąd zapaliste choroby powstaią, albo gdy się ta materya palna gwałtownie wydobędzie z soków, wtedy gniłne choroby następuią.

Prze-

Przeto powietrze, o którym mowa, zalecano w tych chorobach, gdzie do tego przyyść miało, iżby części palne przez płuca z ciała odłączone były. Cała ta z wielką ufnością wystawiona domysłowa budowa podług zasad nowszey Chemii zupełnie upada.

§. 2402. Ziawiska w oddychaniu, czerwony kolor krwi i ciepło ciała z większym zaspokoieniem daią się wyiaśnić tym sposobem: Powietrze życia, które wciągaią płuca w oddychaniu, połączywszy się z powietrzem stałym czyli kwasem węglistym we krwi, przez to rozkłada się chemicznie: 1) cieplik tamże zawarty staie się wolnym, i powstaie ciepło w ciele, 2) z materyą weglistą krwi utwarza się powietrze stałe, które się znowu wydycha, a 3) krew nabiera ztąd czerwonego koloru. Przez chemiczną więc operacyą utrzymuie się czerwony kolor krwi i ciepło, skoro połknione w płucach powietrze życia, w czasie cyrkulacyi, od kwasu węglistego rozłożone zostaie. Podobno nerwy maią uczestnictwo przytym. P. *Fothergill* pierwszy miał tę mysl, że powietrze życia źródłem iest drażliwości w muskułach.

§. 2403. Maiąc poprzednie znaiomości tego gatunku powietrza; łatwo sądzić można o dostrzeżeniach, które nam różni Lekarze względem użycia onegoż w chorobach do wiadomości podaią. Zalecaią go 1) w *chorobach piersiowych*, gdzie oddychania organy naybardziey cierpią. W sucho-

chotach i cieżkim oddechu. W przypadłościach astmatycznych. P. *Ferro* zachwala go prawie bez ograniczenia iak lekarstwo, które znosi skłonność płuc do zapalenia, zsiadłą limfę zatykaiącą błonki powietrzne rozpuszcza, guzy w płucach rozwalnia, wrzody goi, febrę zmnieysza i t. d. Przeciwne zaś przywodzą doświadczenia *Fourcroy*, *Chaptal*, *Scherer* i inni, iakoż inaczey spodziewać się można od lekarstwa drażniącego i rozpalaiącego. Jak z innemi doświadczeniami bez warunku, tak i tu się dzieie. Uważać się powinno na stan płuc i na gatunek choroby płucney.

§. 2404. Niedawno zaczeli Lekarze uważać różność i mieszanine gatunków powietrza w chorobach, nader ważny przedmiot, który wiele ieszcze pożytku obiecuie. Wszakże wątpliwości żadney nie podpada, iż w chorobach płucnych naywięcey zależy na powietrzu, którym oddycha chory, i że przez zapalenie, w płucach odmiana się dzieie, która wiecey lub mniey ma wpływ na proces oddychania i następuiący rozkład powietrza. Skutki tego rozszerzaia się po całym ciele. Podług dostrzeżeń P. *Beddoes* powszechnie w suchotach służy powietrze maiące w sobie części naymniey ogołocone z początku palnego.

§. 2405. Powietrze życia wielką okazuie dzielność 2) w *ratowaniu mniemanych umarłych*: zaduszonych, utonionych, mar-

two

two rodzącyoh się dzieci, tudzież w mdłościach, utraceniu zmysłów. Doświadczenie uczy, że takowi chorzy łatwiey do życia przywróceni bywaią. Podług tych samych zasad zaleca użycie tego gatunku powietrza P. *Selle* do wskrzeszenia osob łyskawicą tkniętych. P. *Gorcy i Colborne* wynaleźli dogodne narzędzia do wpuszczania tego powietrza (*Annały Francuskiéy medycyny* P. *Ehrlich chirurgiczne dostrzeżenia*).

§. 2406. Używa się także powietrza życia 3) w *chorobach połączonych z uczuciem zimna i ociężałości*. W chorobie bladey cery u panien, w zatkaniach podbrzusza, w wilgotney chroniczney dychawicy połączoney z bladością skóry i słabowitością. Powietrze życia nateża puls i podwyższa kolor twarzy. Według P. *Beddoes* w gnilnych chorobach bardzo skuteczne iest powietrze, w którym *oxigenium* obficiey się znayduie; podobnież w szkorbucie, gdzie stałe części zdaią się cierpieć niedostatek tego kwasorodu.

§. 2407. Powietrzę życia ma bydź także skuteczne przeciw zbytèczney otyłości (*Beddoes*). W kopalniach mineralnych, gdzie się wydobywąią szkodliwe wapory, ten gatunek powietrza użyty bydź może dla ich poprawienia, tudzież w lazaretach, zwłaszcza w chirurgicznych izbach; przy tym iednak trzeba mieć na uwadze naturę chorob, czyli chorzy znieść mogą działania tego powietrza.

Aer

Aer Fixus.

§. 2408. Powietrze stałe (*aer fixus*), czyli kwas węglisty (*acidum carbonicum*) znayduie się we wszystkich organicznych istotach, z których się wydobywa. Wągiel iest iego *basis* czyli gruntowa materya (*Lavoisier*). Ten gatunek powietrza, który w skład atmosferycznego wchodzi, lecz całe rózny iest od gatunku powietrza życia, znayduie się obficie w podziemnych lochach i zamkniętych grobach. Znayduie się także w wapiennych kamieniach, alkalicznych ziemiach i solach, fermentuiących płynach, mineralnych wodach i t. d. Cięższy iest specyficznie od atmosferycznego powietrza, do utrzymania respiracyi niezdatny. Swiatło natychmiast gasi, i wszystkie istoty maiące krew ciepłą prędko zabiia, rośliny nawet nie utrzymuią się w tym powietrzu.

§. 2409. Powietrza stałego użycie w medycynie naprzód wprowadzone było iako przeciw-gnilne lekarstwo, ponieważ miano go za pierwiastkowy i rzeczywisty istoty zwierzęce połączaiący środek, któryby przez gnicie mógł bydź rozwolnionym: tę utratę spodziewano się znowu wprost nadgrodzić tym gatunkiem powietrza. Z tego powodu zalecano go 1) w *zgniłych febrach i gnilnych przypadłościach*. Przechodzi ono do drugich dróg, i może podobno szczególniey na stałe części działać iak kwas w naywyższym stopniu sub-

tel-

telny. W zapaleniu gardła gangrenistym (*Dobson*). 2) w *suchotach i wrzodach płucnych* (*Percivall, Hulme, Dobson*), biorąc w siebie gaz fermentuiących płynów. P. *Selle* przeciwnie uważał, że to sprawiło wielkie ściśnienie piersi i pobudkę do plucia krwią. Podług *Beddoes* iest ważnym lekarstwem w suchotach przyzwoicie umiarkowane atmosferycznym powietrzem. Używa się także na wrzody w drogach moczowych (*Percivall*). 3) w mocnych wymiotach i na zgagę. Zachwalone iest także 4) na kamień, bole artrytyczne i podagryczne (*Hulme*). 5) na przypadłości hemoroidalne, uciążliwości od robaków, w puchlinach wodnych i t. d. (*Targioni*). 6) na wrzody zewnętrzne zwłaszcza rakowate. P. *Minors* uleczył nim raka na wardze, P. *White* użył go iak lekarstwa zapobiegaiącego rakowatości. P. *Justamond* bezskutecznie applikował po całych godzinach powietrze stałe z zupełnym wyłączeniem atmosferycznego powietrza na wrzody. Użytego także do iniekcyy w rakowatych wrzodach macicy.

§. 2410. Chcąc dać swe zdanie o skutkach tego powietrza w chorobach przez się różnych, wiele zależy na tym, w iaki sposob robi się użycie onegoż: czy w kształcie gotowego gazu; albo czy dopiero w ciele wydobydź sie ma, i z iakich do tego użytych istot. Jako gaz działa tylko sposobem słabego drażniącego lekarstwa, gdyż kwas iego nie iest znakomity. Z tym

wszy-

wszystkim dla oddychania organów iest niebespiecznym powietrzem. Gdy wiec wciąga się w téy formie przez narzędzia oddechu downątrz, nastąpić muszą szkodliwe skutki, ieżeli sie przyzwoitego stosunku nie uważa Gdy sie applikuie na wrzody w kształcie gazu, działa wprawdzie zlekka drażniąc i czyszczac, lecz skutki nie są osobliwe i trwałe. Jnaczéy się dzieie, gdy się przykłada massa, z którey sie dopiero wydobydź ma. Tu sie iednak mało uważa stałego powietrza iak powietrza.

§. 2411. Gdy się używa mineralnych wód, które maią w sobie wielką ilość powietrza stałego, i połączone będąc z kwasami i cukrem do picia są przyiemne oraz pokrzepiaiące, własności ich przypisuią się powietrzu stałemu, choć tylko od wody pochodzą, i nic dziwnego nie iest, iż od nich poprawiły się wrzody dróg mączowych, zapaliste hemoroidalne przypadłości złagodziły sie, okruszyny kamienia wypłókały się, i robaki w czasie działania tych wód stolcem odchodziły.

§. 2412. Niewątpliwie iednak działa stałe powietrze na drugie drogi iak lekarstwo drażniące Gdy się według przepisu P. *Hulme* daie w powtarzanych dozach solucya soli alkaliczney z rozcieńczonym witryolicznym kwasem; albo trunek *Rywera* lub *Kolborna* przeciw uciążliwościom kamienia; albo *pulvis aerophorus Vogleri*, podobnież wtedy dobre skutki zawisty od

bodzca, który sie wzniec**a** przez burzenie wprowadzonych do żołądka istot. Zewnętrznie zwykło s e applikować stałego powietrza przez przyłożenie zakiszonego ciasta, albo wypędza się z kredy lub potaszu przez nalanie kwasu, powietrze, które sie sprowadza na część cierpiącą.

O wodach mineralnych w ogólności.

§. 2413. *Wody mineralne* w tym się od pospolitey różnią, iż one prócz mineralnych istot większą ilość powietrza węglisto kwasnego w sobie zawieraią. Względem swey temperatury dzielą sie na *zimne i ciepłe*, a względem części, z których sie składaią, pryncypalnie na *gorzkie, alkaliczne, żelazne i siarczane* wody.

§. 2414. Główne składaiace te wody części, są zawsze te same, choć różne powietrze i pory czasu znaczny wpływ na nie maią; lecz stosunki częstokroć bardzo się różnią; w ogólności iednak części składaiące tak ściśle od natury są połączone, iż iest trudno oddzielić ie od siebie. Niektóre części tak są ukryte, że przez żadne chemiczne sposoby okazane bydź nie mogą w stanie czystym nie mieszanym. Choćbyśmy naymnieyszego pierwiastku miarę i ciężar podać mogli, przecie skutki zawisły szczególnie od związku ogułu, i te tylko przez doświadczanie i pilną baczność w używaniu tych wód mogą bydź oznaczone.

I. *Wody mineralne gorzkie.*

§. 3415. Główną częścią te wody składaiącą iest sól gorzka. Prócz tey znayduią się w nich: sól Glaubera, sól kuchenna, ziemia wapienna nasycona kwasem soli kuchenney, ziemia gorzka i wapienna węglisto-kwasna. Maią te wody nieco rażący smak gorzki i słony. Używane bywaią iak lekkie laxuiące lekarstwo, które mocniey działa niż równa ilość soli gorzkiey rozpuszczoney w wodzie, i przewyższa podobne laxuiące leki w prędkim skutku. Pospolicie 12 lub 16 uncyy gorzkiey wody iest dostateczna ilość na laxans dla osob delikatnieyszych. Ta woda przyymuie dodatek mleka; wyprowadza nieczystości, poprawia kwas w żołądku, przyspiesza strawność. Bierze się co godzina po szklance, poki nie zacznie laxować, albo zrana i wieczor takaż porcya. Gdy się używa w sposobie porządney kuracyi, w chorobach mnieyszych bierze się przez 6 do 8 dni, w zastarzałych zaś dłużey. Taka iednak kuracya nie powinna bydź zbyt długa, gdyż ciało utraca wiele soków. Uważano że naylepiey służy osobom maiącym gębczaste ciało i dobry zapas soków. Delikatna konstytucya, zbyteczna drażliwość i czułość są zawsze ważnemi przeciw-wskazaniami. Także osoby przychodzące do zdrowia, histeryczną, i hemoroidalnym przypadłościom podległe, tudzież maiące wrzody wewnątrz, długo takiey wody znieść nie mogą.

II. *Wody mineralne alkaliczne.*

§. 2416. Te wody maią smak więcey lub mniey ługowaty, słabiey laxuią niż wody gorzkie, bardziey działaią na urynę, i uważane bywaią iak lekarstwa rozrzedzaiące i solwuiące. Wody alkaliczne, gdy się z kwasami iakiemikolwiek bądź łączą, burzenie sprawuią, które iest od wszystkich innych wód mineralnych mocnieysze. Dzielą sie 1) na *wody alkaliczne ziemne*, które się składaią z ziem absorbuiących, połączonych z węglistym kwasem, z soli ziemnych obospólnych, z soli kuchenney, gipsu i soli gorzkiey 2) na *wody alkaliczne solne*, które sie składaią z soli mineralney ługowey, połaczoney z kwasem weglistym, z soli obospólnych doskonałych, z ziemi połączoney z dopiero rzeczonym kwasem, lecz żadney obospólney ziemney soli nie maia.

§. 2417. Drugiego gatunku nayprzednieysza iest *woda Selcerska*. Smak ma przyiemny nieco ługowaty, z winem lub sokiem cytrynowym i cukrem burzy. Dobrze zachowana w chłodnym mieyscu, konserwuie się długo, lecz na wolnym powietrzu zostawiona, utraca lotny zapach, i nabiera przykrego smaku, iaki ma solucya potaszu. Zwykło się iey używać przy stole do wina, używa się także z mlekiem w maiowey kuracyi. W zamiarze lekarskim daie sie 1) w *chorobach wycieńczaiących*, w suchotach, w krwotokach, w płu-

cin krwią, w uciążliwościach hemoroidalnych, lecz powietrze węglisto-kwasne pomnaża krwotoki. 2) w *zatkaniach wątroby*, gruczołów kruszkowych, w zaflegmieniach 3) w *rumatyzmach* i długo-ciągłych katarach, w artrytyce, na zgagę. 4) w *uciążliwościach kamienia*. 5) w zatrzymanym *czyszczeniu miesięcznym*, w zatkanych i szlamistych hemoroidach. Daie się sama przez sie lub z mlekiem, które się od niey nie zsiada; także z cukrem, i sokami ziół, extraktami gorzkiemi, lekami żelaznemi, chiną, setwatką i t. d. W skłonności do zapaleń i pełności krwi tudzież plucia krwią i w przypadłościach febrycznych ostrożności potrzeba.

III. *Wody mineralne żelazne.*

§. 2418. Różne są gatunki *wód żelaznych*. Wszystkie maią smak inkaustowy ściągaiący, i nabieraią koloru czarnego od istot roślinnych cierpkich. Prawie wszystkie posiadaią wielką ilość węglisto-kwasowego gazu; na wolnym powietrzu staią się metnemi, i napowierzchni ich okazuie się farbowna skóra, a na dno opada żelazna ochra; przy tym utracaią swóy ściągaiący smak i są słone.

§. 2419. Wody żelazne wzmacniaią zwolnione i osłabione części, szczególniey przywracaia żołądkowi i kanałowi kiszkowemu tęgość i przyspieszaią trawienie. Powtóre robią prędszą cyrkulacyą krwi, i po-

powiększaią ciepło. Dla tego bardzo są mocne w chorobach od słabości i zwatlenia pochodzących, cienka wodnista krew staie się geścieysza i czerwieńsza. Potrzecie uskuteczniaią zwolna wypróżnienia, a odchód stolcowy pospolicie iest od nich czarny.

§. 2420. Niektórzy Lekarze czynili zarzut przeciw wzmacniaiącym skutkom wód żelaznych, ponieważ mało żelaza w sobie maią. P. *Zwierlein* sądzi bydź szczególnego działania ich przyczyną; iż żelazo znayduiące się w nich, większą częścią przechodzi do krwi, a przeciwnie w kuracyach żelaznych w bardzo małey ilości do soków wchodzi. Większa część *Limaturæ Martis* wewnętrznie użytey wychodzi znowu z ciała stolcem. Lubo zdanie wyż wymienionego Lekarza iest prawe, działanie iednak wód żelaznych iako lekarstwa zlekka drażniącego i inne korzyści, które połączone są z używaniem źródeł mineralnych, koniecznie także uważane bydź powinny. Osoby skłonne do krwotoków, plucia krwią, hemoroidalnych upływów, albo zbyt krwiste używać ich muszą z ostrożnością.

IV. *Wody mineralne siarczane.*

§. 2421. Mało znayduie się wód, któreby w sobie miały siarkę solwowaną inaczey, tylko albo za pośrednictwem mineralney alkaliczney soli lub wapienney zie-

mi

mi w kształcie wątroby siarczaney, albo iako wodorod przeięty siarką. Wszystkie takowe wody maią zapach dopiero rzeczoney wątroby, a smak iak zgniłe iaia. Złoto, srebro, miedź i mosiądz od wody siarczaney sniedzieią.

§. 2422. Różne są gatunki *wód siarczanych*, do których składu wchodzą także: sole alkaliczne, obospólne ziemne, węglisto-kwasne ziemie, sól kuchenna, żelazo i t. d. Względem pryncypalney swey części, to iest siarki mogą bydź podzielone 1) na wody, które wątrobę siarczaną posiadaią, 2) które tylko powietrze hepatyczne przy sobie maią, 3) które wątrobę siarczaną i razem powietrze hepatyczne w sobie zawieraią.

§. 2423. Moc tychże wód iest szczególnie drażniąca, poty sprawuiąca, rozpędzaiąca i solwuiąca. Są one skuteczne w wyrzutach skórnich, przypadłościach wenerycznych, w afekcyach paraliżowych, w zastarzałych wrzodach i t. p. W większym stopniu drażnią i rozpalaią ciało niż wody żelazne, i wymagaią tey samey ostrożności. Naywięcey używane bywaią do kąpieli siarczaney, i łatwo zrobione bydź mogą przez sztukę. Nie kiedy także zwykło się używać wody siarczaney zwłaszcza alkaliczney wewnętrznie iak rozwalniaiącego lekarstwa w uporczywych zatkaniach, zaflegmieniach i przypadłościach pochodzących od czarney żółci.

RE-

REJESTR

MATERYI CZĘŚCI VI.

KLASSA VI.